Педагогічний вісник

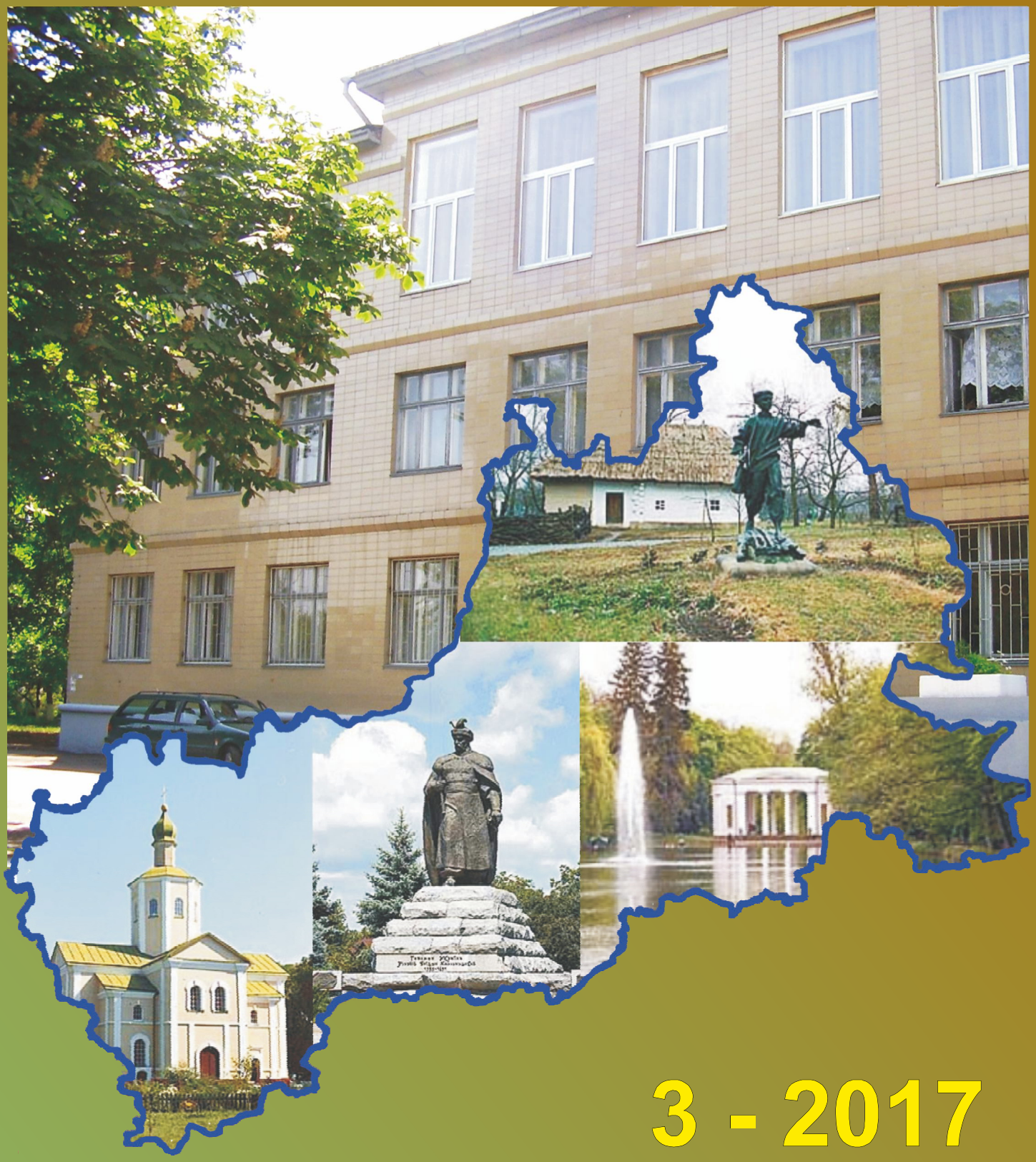

3 - 2017

ШАНОВНІ ОСВІТЯНИ!

Розпочинається новий навчальний рік, який означає відкриття, цікавої і часто нелегкої дороги до знань.

Першого вересня приймають вітання всі категорії педагогічних працівників. Наша редакція приєднується до численних привітань з початком нового навчального року та бажає всім освітянам наснаги, творчих звершень, професійного зростання та невпинного самовдосконалення, а також миру, добра та впевненості у майбутнє!

У цьому році наш часопис буде виходити щоквартально і містити найактуальнішу інформацію, основний вектор якої буде направлений на теми реалізації концепції «Нової української школи».

Ідея освітніх змін очевидна – це перехід від школи знань до школи компетентностей, які в нерозривному зв'язку включають знання, уміння та ціннісне ставлення. Відповідно до цього оновлюються державні стандарти, сформовано новий зміст освіти, запроваджуються нові методики викладання. Успіх інноваційних змін, у першу чергу залежить від учителя, його творчого потенціалу, безперервної самоосвіти, активної життєвої позиції.

Запрошуємо наших дописувачів і всіх бажаючих взяти активну участь у висвітленні на сторінках журналу питань щодо здійснення організаційної чіткості та оптимізації кожного уроку; підвищення рівня самоосвітньої і творчої активності учнів; створення умов для інтенсифікації навчально-виховного процесу; формування моральних цінностей особистості; розвитку соціальних та комунікативних здібностей школярів та створення ситуації успіху.

Ми завжди відкриті до співпраці і з нетерпінням чекаємо на ваші ціні практичні поради з власного педагогічного досвіду.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР ЖУРНАЛУ **НАТАЛІЯ ЧЕПУРНА**
І ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Засновники журналу:
Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників
Головне управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації
***
Реєстраційне свідоцтво ЧС № 417 від 15.01.2004
***
Журнал видається з березня 1995 року щоквартально
***

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:
Н.М.Чепурна, ректор КНЗ "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради", кандидат педагогічних наук, доцент (головний редактор)
В.В.Данилевський, начальник Управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації
К.М.Криворот (заступник головного редактора)
Г.А.Назаренко, проректор з наукової-методичної роботи інституту, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник (науковий редактор)
Н.І.Лісова, проректор з питань зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти інституту, кандидат педагогічних наук
Ю.І.Завалевський, заступник директора Інституту модернізації змісту освіти МОН України, доктор педагогічних наук, професор
Т.В.Черкашина, доктор педагогічних наук
Т.К.Андрющенко, доктор педагогічних наук
С.А.Гаряча, кандидат педагогічних наук
О.В.Волошенко, кандидат педагогічних наук, доцент
В.І.Коновальчук, кандидат психологічних наук, доцент
Н.М.Степанова, кандидат філософських наук
О.В.Крутенко, кандидат педагогічних наук
Ю.М.Зоря, кандидат педагогічних наук
***

Технічна редакція та комп'ютерна верстка **В.М.Шемшура**
Відповідальний за друк **І.В.Фурник**
Фото **В.Ф.Богдана**
***
Думка редакції не завжди збігається з думкою автора
***
Редакція рукописів не рецензує і авторам не повертає
***
За достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори публікацій
***
Рекомендовано до друку вченою радою ОІППОПП
Протокол №2 від 08.06.2017
Підписано до друку 16.08.2017
Папір друкарський №1
Умовн. друк. арк. 6,75
Зам.№1485
Тираж 1000 пр.
***

Адреса редакції:
18003, Черкаси, Бидгощська, 38/1,
КНЗ "ЧОІППОПП ЧОР",
т. +380-472-64-21-78
e-mail: redaktor6@ukr.net

Зміст

ОСВІТА XXI СТОЛІТТЯ

Данилевський В.В. Здобутки освітньої галузі у 2016-2017 навчальному році та пріоритети і завдання на новий навчальний рік 2
Неділя Л. Ф. Про конкурс на кращу серію цифрових ресурсів....5

МЕТОДИЧНІ ОРІЄНТИРИ НА 2017-2018 НАВЧАЛЬНИЙ РІК

Замулко О.І. Планування діяльності навчального закладу як основа його розвитку....9
Литвин І. М. Психолого - педагогічні засади діяльності асистента вчителя в умовах інклюзивного навчання....14
Черкова С.І. Від творчого директора - до творчого вчителя....19
Сіренко А.Є., Ванько К.І. Методичний супровід педагогічного процесу в дошкільному навчальному закладі в умовах реформування освіти в Україні....21
Добровольська Л.Н., Чорновіл В.О. Переосмислення власної педагогічної діяльності у новому навчальному роц....25
Козлова О.М. Забезпечення математичної компетентності випускника - вимога часу....30
Северинова А.М. Прикладний аспект хімічних знань - запорука конкурентоспроможності учня....35
Северинова А.М. Формування фізичних компетентностей учнів в умовах оновлення програм....38
Даниленко Л.І. Розбудова змісту сучасної біологічної освіти на засадах компетентнісної моделі навчання....42
Мойсеєва С.Г. Актуальність питання компетентнісного навчання у процесі вивчення географії....46
Мойсеєва С.Г. Формування ціннісних орієнтирів учнів у загальноєвропейському контексті....48
Мойсеєва С.Г. Шляхи формування підприємливості, раціональної поведінки та фінансової грамотності школярів засобами шкільних економічних дисциплін....50
Січкар С.І.,Ющенко Л.О. Компетентнісний підхід у вивченні української мови і літератури....53
Юрчак В.А. Пріоритетні завдання викладання зарубіжної літератури....57
Степанова Н.М. Формування досвіду розв'язання проблем і нестандартних завдань. Суспільствознавчі предмети у 2017-2018 навчальному році....60
Пахомова Т.Г., Савицька Г.І. Стратегія нових навчальних програм у контексті розвитку іншомовної освіти....63
Шемшур В.М., Безпоясний Б.С. Науково-методичний супровід впровадження інформаційних технологій в освіті...66
Кудін В.С. Роздуми про лідерські риси та учнівське самоврядування на Черкащині....69
Кудін В. С. Інвестиції у завтрашній день. Щодо діяльності позашкільних навчальних закладів Черкащини на 2017-2018 навчальний рік....70
Кондратюк С. Ю. На шляху реформування змісту трудового навчання: напрями та особливості професійної діяльності....72
Бугайчук Н.В. Пріоритетні вектори виховного процесу Нової української школи....77
Гловацький С.В. Реалізація мистецької освіти на основі єдності традицій і новаторства....80
Лємешева Н.А. Викладання предметів "Образотворче мистецтво" (1 - 4 класи) та (5 - 7 класи), інтегрований курс "Мистецтво" (1 - 4 класи) та (5 - 9 класи) у 2017- 2018 навчальному році....83
Гловацький С.В., Лємешева Н.А. Упровадження компетентнісного підходу до викладання інтегрованих предметів "Мистецтво" і "Художня культура"....87
Ярова В.Д. Особливості викладання предмета "Фізична культура" у 2017/2018 навчальному році....90
Ярова В.Д. Розвиток здоров'язбережувальних компетенцій учнів....92
Плахута В.В. Шляхи покращення викладання предмета "Захист вітчизни" та військово-патріотичного виховання учнівської молоді....93
Войцях Т.В. Особливі завдання в діяльності психологічної служби в умовах освітніх змін: досвід, потреби та професійні виклики....96
Ворона І.А. Особливості застосування психологічного інструментарію з дітьми, що мають особливі освітні потреби....100
Артеменко Т.Б. Простір для розвитку психологів та психології у час змін....104
Розіна Н.В. Скайп-конференція як один з методів роботи Віртуальної школи професійного становлення молодого педагога....106

В.В.Данилевський,
начальник управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації

ЗДОБУТКИ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ У 2016-2017 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ ТА ПРІОРИТЕТИ І ЗАВДАННЯ НА НОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ РІК

Часи змінюються і ми змінюємося, а разом з нами змінюється школа. Освіта була і надалі залишається найвищим національним пріоритетом, основою для розвитку особистості, суспільства та держави. Тому **створення високоефективної системи якісної освіти** - це об'єктивна вимога часу, над якою працювали педагоги області упродовж 2016-2017 навчального року. І завдяки спільним зусиллям влади, педагогів, батьків і громадськості нам вдалося досягти певних успіхів. Насамперед, це стосується **дошкільної галузі.** Зокрема, з метою забезпечення максимального охоплення дітей дошкільною освітою та надання якісних освітніх послуг, у селі Леськи Черкаського району відновлено роботу садочка "Веселка" на 80 місць. Додатково відкрито 17 груп на 440 дітей при функціонуючих дошкільних навчальних закладах та навчально-виховних комплексах, що дало можливість підвищити до 97 відсотків охоплення дітей віком від 3 до 5 років дошкільною освітою. Відповідно зріс і показник охоплення дітей від 3 до 6 (7) років усіма формами дошкільної освіти, який також становить 97 % і є одним з найкращих в Україні.

З метою створення додаткових умов для розвитку системи освіти області, зокрема: для залучення позабюджетних інвестицій в збереження, удосконалення та розвиток інфраструктури системи освіти, створення нових навчальних місць для дітей та нових робочих місць, забезпечення розвитку та розширення мережі загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладів, у м.Умані відкрито новий приватний навчальний заклад "**УКРАЇНСЬКИЙ АГРАРНИЙ ЛІЦЕЙ"** та Приватний навчально-виховний комплекс "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа І-ІІ ступенів "ОАЗИС" у місті Черкаси.

Для розвитку перспективних шкіл області, оптимізації процесу впровадження інновацій в освітній процес з урахуванням сучасних світових тенденцій, підвищення ефективності та якості регіональної системи освіти розпочато реалізацію обласної цільової програми **"Інноваційні школи Черкащини на період до 2020 року"**. З цією метою проведено конкурс серед загальноосвітніх навчальних закладів області та відібрано 29 шкіл, які вже в цьому навчальному році розпочнуть реорганізацію навчального процесу згідно з Концепцією нової української школи. Підготовлено та реалізовано проект "Покращення матеріально-технічної бази інноваційних шкіл Черкащини", яким передбачено закупівлю сучасних засобів навчання для навчальних кабінетів фізики, біології та хімії на умовах співфінансування з Державним фондом регіонального розвитку. Значна увага буде приділена естетичному зовнішньому і внутрішньому оформленню шкіл. Проект забезпечить підвищення якості як процесу викладання, так і виконання практичних робіт усіх природничих галузей.

Створений єдиний інформаційний освітній простір Черкащини має підґрунтя: в області 100% комп'ютеризовано загальноосвітні навчальні заклади, всі вони підключені до мережі Інтернет.

У рамках безоплатної допомоги Уряду Китайської Народної Республіки загальноосвітні навчальні заклади області отримали 739 персональних комп'ютерів.

Крім цього, у рамках реалізації обласних програм на засадах співфінансування придбано 4 лінгафонні кабінети, 2 шахові кабінети, майже 100 персональних комп'ютерів, 48 інтерактивних дошок, 227 проекторів та 5 шкільних наборів робототехніки LEGO.

Все це сприяє формуванню в учнів початкових знань з інформатики та програмування, фізики й математики, уміння використовувати інформаційно-комунікаційні технології для ефективного розв'язання нетипових завдань та створення власних проектів, забезпечує поглиблення знань з іноземних мов.

І на сьогодні ми вже маємо результати. У січні 2017 року вперше в Україні на Черкащині відбувся регіональний турнір з робототехніки "FIRST LEGO League", у якому взяло участь 10 учнівських команд області. У березні 2017 року переможці турніру, команда учнів Черкаської гімназії № 9 та Золотоніської гімназії, стали чемпіонами у грі роботів Всеукраїнського турніру з робототехніки FLL у Києві, які вперше в історії області гідно представляли Україну на турнірі у Данії.

Тісна співпраця учнів, їхніх учителів та науковців дає добрі результати впродовж п'яти останніх років. У 2017 році 22 учні навчальних закладів області здобули перемогу на заключному етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад, 5 з них нагороджені дипломами І ступеня, 6 - ІІ ступеня, 11 учнів - ІІІ ступеня. 24 учні стали переможцями і призерами заключного етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт Малої академії наук, виборовши 3 перших місця, 8 других і 13 третіх. Такі блискучі знання наших учнів, їх практична підготовка дають їм чудову можливість для вступу до найпрестижніших вищих навчальних закладів. І сьогодні за таких абітурієнтів змагаються не лише вітчизняні, а й зарубіжні виші.

Хочу відмітити, що колективи 159-и навчальних закладів області беруть участь у дослідно-

експериментальній роботі, з них 66 - у експериментах всеукраїнського рівня, 93 - регіонального. 98 колективів реалізують науково-педагогічні проекти, 18 з яких- всеукраїнського масштабу. Загалом експериментальною діяльністю в різних напрямах охоплено 257 навчальних закладів.

Проводиться робота щодо розвитку **інклюзивної освіти,** розширено її мережу. Наразі нараховується 89 навчальних закладів, у яких інклюзивною освітою охоплено 176 дітей, у тому числі в дошкільних закладах - 32. Введено 53 посади асистента вчителя.

З метою подолання моральної кризи в країні значна увага приділяється формуванню в учнів кращих духовних цінностей та рис гуманізму. Для цього у 183 навчальних закладах викладаються курси духовно-морального спрямування. Результатом цієї роботи є щорічні високі здобутки, зокрема: на Всеукраїнській олімпіаді "Юні знавці Біблії" учні Черкащини вибороли дипломи І та ІІІ ступенів. А на ІІІ Всеукраїнському турнірі юних філософів та релігієзнавців школярі отримали дипломи ІІ ступеня.

З метою відзначення обдарованих дітей, їх мотивації до розвитку здібностей та фінансової підтримки 60 обдарованих учнів отримували стипендію обласної державної адміністрації, 5 - голови облдержадміністрації. Крім того, 14 учнів є стипендіатами Президента України, 1 - Кабінету Міністрів України.

За успіхи у навчанні кращі з кращих учнів отримують винагороди та відзнаки. Так, у 2016-2017 навчальному році 246 одинадцятикласників нагороджено золотими та срібними медалями.

Сьогодні у процесі консолідації та розвитку українського суспільства вирішальну роль відіграє **національно-патріотичне виховання дітей та молоді.** Починаючи з 2015 року, за ініціативи голови обласної державної адміністрації Юрія Ткаченка, запроваджено обласну почесну відзнаку "Відмінник Захисту Вітчизни", якою нагороджуються учні за найкращі результати у вивченні навчальної програми з предмета "Захист Вітчизни". Вже три роки поспіль цю нагороду юні патріоти отримують на плацу Навчального центру Державної прикордонної служби України в Оршанці. У 2017 році почесну відзнаку вручено 70 учням.

Проводиться робота щодо вшанування героїв антитерористичної операції на Сході України та Небесної Сотні. У 76 навчальних закладах встановлено меморіальні дошки та куточки пам'яті на честь загиблих патріотів. У музеї історії освіти Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників урочисто відкрито експозиційну залу "Воїни світла", присвячену освітянам, які були або нині перебувають в зоні АТО. У музеї представлені особисті речі, малюнки дітей, вірші, документи учасників бойових дій та волонтерів, уламки боєприпасів тощо.

Особливу роль у патріотичному вихованні школярів відіграє **обласна Ліга старшокласників** - орган учнівського самоврядування. Квест "Прапор доброчинності", започаткований на Черкащині з вересня 2014 року очільниками області та лідерами учнівського самоврядування, з 2016 року набув поширення по всій Україні і наразі реалізується Всеукраїнською Радою старшокласників. До Дня Гідності і Свободи лідери обласної Ліги старшокласників, педагоги, учасники АТО, представники громадськості та органів виконавчої влади зустрілися на базі Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників для проведення патріотичних діалогів. У ході роботи між обласною Лігою старшокласників та управлінням освіти і науки облдержадміністрації підписано **Меморандум про співпрацю щодо патріотичного виховання молоді.** У рамках відзначення Дня українського добровольця у навчальних закладах області одночасно відбувся патріотичний флешмоб під гаслом: "Борітеся - поборете!", до якого долучилися понад 15 тисяч представників учнівської молоді, педагогічних працівників, волонтерів та учасників АТО.

Як результат успішної діяльності обласної Ліги старшокласників, у травні 2017 року на Черкащині відбувся Всеукраїнський збір лідерів учнівського самоврядування. Протягом трьох днів близько сотні учнів-активістів з усіх областей України знайомилися з досвідом роботи однолітків нашої області.

У навчальних закладах активно запроваджуються **ідеї козацької педагогіки.** З 1 вересня 2016 року у кожному районі та містах обласного значення створено козацькі класи з числа учнів 5-8 класів. Загалом в області функціонує 32 козацьких класи, у яких навчається 629 учнів. Розроблено положення про їхню діяльність, яке затверджено рішенням колегії управління освіти і науки ОДА.

Після натхненної праці дітям необхідний гарний відпочинок. Тому влітку на базі навчальних закладів функціонувало 614 пришкільних таборів відпочинку та 159 таборів праці і відпочинку, у яких перебувало близько 45 тис. школярів. Поряд з цим, у школах функціонувало 329 літніх мовних таборів, де понад 7,6 тис. школярів у доступній ігровій формі вдосконалювали свої знання й навички з іноземних мов. Крім цього, у рамках міжнародних проектів, ініційованих Британською Радою в Україні та Корпусом Миру, таких як GoGlobal, GoCamps, до навчальних закладів прибуло 11 волонтерів з-за кордону, які працювали протягом періоду діяльності таборів.

Продовжується співпраця навчальних закладів Черкащини **зі школами Східної України**. Школярі Луганської та Донецької областей разом з дорослими у період літніх канікул відпочивали в оздоровчих закладах області, відвідували навчальні установи Черкащини, визначні історико-культурні місця. Загалом на літній відпочинок прибуло близько 160 дітей та дорослих. Зокрема, у червні делегація із 40 учнів та педагогів Лисичанської школи №24 черговий раз із дружнім візитом приїздила на Черкащину, відвідавши визначні історичні та культурні місця Черкас, Канева та Чигиринщини.

Упродовж року освітянами області організовано та проведено н**изку інших масштабних заходів**:

- У березні протягом п'яти днів Черкащина приймала учасників IV етапу XXII Всеукраїнської учнівської олімпіади з історії.

- У рамках відзначення Шевченківських днів освітяни та школярі Канева мали нагоду зустрічати **дружину Президента України Марину Порошенко**, яка разом з дітьми учасників антитерористичної операції та учнями Канівської школи №4 залишила записи(або відгуки) на сторінках загальнонаціонального проекту "Книга Миру".

- Відзначаючи 80-річчя видатного педагога Черкащини, народного вчителя, директора славнозвісної школи над Россю, академіка **Олександра Антоновича Захаренка,** проведено чергові Всеукраїнські наукові педагогічні читання "Олександр Захаренко: жити за законами добра і краси". З цієї нагоди на фасаді 4 корпусу Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, де він навчався, відкрито пам'ятну стелу видатному педагогу.

- У травні на Чернечій горі у Каневі відбулися урочистості з нагоди нагородження 360 переможців **Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка** та Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості, присвяченого Шевченківським дням "Об'єднаймося ж, брати мої".

- У Шевченківському національному заповіднику у Каневі освітяни долучилися до проведення засідання Міжвідомчої комісії з питань національно-патріотичного виховання під головуванням Віце-прем'єр-міністра України В'ячеслава Кириленка.

Ряд заходів було проведено і для педагогів області: так, у жовтні 2016 року відбувся важливий захід - **форум молодих учителів.** На урочистому відкритті даного свята були присутні понад сотня молодих педагогів області, працівники обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників, обкому Профспілки працівників освіти і науки України, представники регіональних ЗМІ.

У квітні 2017 року на базі Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників відбулася чергова виставка педагогічних технологій **"Освіта Черкащини",** де були представленні 945 методичних доробок освітян області.

Підтвердженням плідної праці педагогів області є визнання їх напрацювань на всеукраїнському та міжнародному рівні. Так, на VIII Міжнародному форумі "Інноватика в сучасній освіті" та IV Міжнародній виставці закордонних навчальних закладів "World Edu", до роботи яких долучилися 538 учасників із 24 регіонів України, Канади, США, Великобританії, Польщі, Чехії, Словенії, Франції, Болгарії, Греції та інших країн, представники від Черкаської області здобули 6 дипломів першого ступеня, 2 дипломи другого ступеня. Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради отримав **Диплом першого ступеня.** Також, за активну участь в інноваційній освітній діяльності управління освіти і науки Черкаської облдержадміністрації нагороджено Дипломом VIII Міжнародного форуму "Інноватика в сучасній освіті".

Значна увага приділяється **моральному стимулюванню праці педагогів.** Упродовж 2016-2017 навчального року за значний особистий внесок у розвиток національної освіти, багаторічну плідну педагогічну діяльність 1 педагог нагороджений орденом "Княгині Ольги", 3 педагогічним працівникам присвоєно почесне звання "Заслужений учитель України", 1 - почесне звання "Заслужений працівник освіти України", 1 - отримав Премію Верховної Ради України, 8 - нагороджено Грамотами Верховної Ради України, 6 - відзнакою Президента України - ювілейною медаллю "25 років Незалежності України", 33 - відомчими відзнаками Міністерства освіти і науки України, у тому числі 2 педагогічні працівники отримали нагрудний знак "Відмінник освіти України".

Разом з цим, перший заступник голови **Верховної Ради України Ірина Геращенко**, перебуваючи з робочим візитом в Черкасах, вручила кращим вчителям області Грамоти Верховної Ради України "За заслуги перед українським народом".

З метою забезпечення рівного доступу дітей до освіти у рамках обласної програми "Шкільний автобус" у 2016 році придбано 22 шкільні автобуси, а в березні 2017 року - один автобус для Єрківської ОТГ. На кінець 2016-2017 навчального року в області понад 10 тисяч учнів, що становить 100 відсотків, які проживають за межами доступності до навчальних закладів, підвозились до школи 190 шкільними автобусами.

Для забезпечення належного функціонування навчальних закладів протягом підготовчого періоду до нового 2017-2018 навчального року проведено поточні ремонти всіх навчальних кабінетів, лабораторій, майстерень тощо. Окремі види робіт з капітальних ремонтів виконано у 265 навчальних закладах, зокрема: відремонтовано дах у 44 навчальних закладах, котельні - у 72-х, системи опалення - у 53-х, харчоблоки - у 22-х, спортивні зали - у 16-ти. Замінено понад 2,5 тисячі вікон на енергозбережуючі у 214 закладах. Переведено з природного газу на дрова і пелети котельні 23-х закладів, утеплено фасади 14 будівель.

Як результат проведеної роботи - за рейтинговими показниками Кабінету Міністрів України освітня галузь області займає III місце в Україні.

Минулий рік став важливим кроком у здійсненні реформи в українській освіті. Вона триває і, здолавши чимало перешкод, освітянська галузь нашої області поступово піднімається до європейського рівня. XXI століття ставить нові вимоги перед усім суспільством, перед освітою, перед учителем. Як іти в ногу з часом, як не розгубити вже накопичений позитивний досвід, як забезпечити рівний доступ до якісної освіти в усіх навчальних закладах, як результативно надати освітні послуги кожному учаснику навчально-виховного процесу - усі ці питання хвилюють учительство України, в тому числі і нашої області.

А тому у 2017-2018 навчальному році освітянам області у дошкільній освіті необхідно продовжити:

- роботу з розширення мережі дошкільних навчальних закладів різних типів і форм власності, у тому числі шляхом урізноманітнення моделей організації дошкільної освіти;
- впровадження інклюзивної освіти у дошкільних навчальних закладах.

У загальній середній освіті:

- забезпечити функціонування та розвиток опорних та інноваційних шкіл та сприяти розширенню мережі таких закладів;
- вжити заходів щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників, зокрема, керівників та вчителів опорних та інноваційних шкіл, вчителів початкових класів та педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів, які працюють з учнями з особливими освітніми потребами;
- забезпечити інтеграцію дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній простір шляхом створення умов для їх навчання в інклюзивних та спеціальних класах загальноосвітніх навчальних закладів;
- забезпечити навчальні заклади працівниками психологічної служби з метою організації належного психологічного і соціального супроводу дітей, постраждалих внаслідок військових дій, а також їх батьків;
- налагодити міжвідомчу взаємодію щодо проведення профілактичної роботи з питань запобігання протиправній поведінці, алкогольній та наркотичній залежності дітей, учнівської та студентської молоді;
- посилити та урізноманітнити форми і методи національно-патріотичного виховання дітей та молоді, активно залучаючи до цього органи учнівського самоврядування та громадські організації, забезпечити організацію і проведення Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри "Сокіл" ("Джура").

У позашкільній освіті:

- не допускати під час навчального року безпідставного закриття позашкільних навчальних закладів;
- під обдарованими і талановитими дітьми, створювати умови для розвитку їх творчих здібностей і навичок, самостійного наукового пізнання, самоосвіти та самореалізації.

І на завершення: прошу всіх керівників органів управління освітою, навчальних закладів забезпечити у навчальних установах умови щодо збереження життя і здоров'я дітей, охорони праці та безпеки життєдіяльності під час навчально-виховного процесу. Приділяти належну увагу щодо захисту прав та законних інтересів дітей. Не допускати в умовах учнівського середовища випадків різного роду насилля над ними, булінгу, приниження їх честі і гідності, особливо з боку педагогічних працівників та батьків. Проводити роботу з дітьми та їх батьками щодо запобігання суїцидальних проявів серед неповнолітніх тощо.

Шановні колеги!

Позаду залишився ще один навчальний рік, який приніс нам, освітянам, багато позитиву в роботі і якісних результатів у співпраці з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування. Ми на порозі нового навчального року. Зичу вам, шановні, щоб новий навчальний рік позначився спокоєм та миром у нашій державі, здобутками та вагомими результатами і успіхами наших вчителів і учнів!

Л.Ф.Неділя,
методист інформаційно-ресурсного центру комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ПРО КОНКУРС НА КРАЩУ СЕРІЮ ЦИФРОВИХ РЕСУРСІВ

З 01 березня по 24 квітня 2017 року на базі комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради" відбувся конкурс на кращу серію цифрових ресурсів. Конкурс проводиться щорічно інформаційно-ресурсним центром інституту у рамках обласної виставки передового педагогічного досвіду "Інноваційний пошук освітян Черкащини".

Основною метою проведення конкурсу є підвищення ефективності впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес дошкільних, загальноосвітніх, спеціальних та позашкільних навчальних закладів області. **Завданнями конкурсу є:** виявлення творчих доробків педагогічних працівників з упровадження інформаційно-комунікаційних технологій в організацію навчально-виховного процесу; максимально повне забезпечення навчально-виховного процесу освітніх закладів області додатковими ресурсами - наочними засобами та інформаційними матеріалами; підвищення якості, доступності та конкурентноспроможності освітніх послуг у навчальних закладах області; створення умов для системного впровадження та активного використання інформаційно-комунікаційних технологій всіма учасниками освітньої галузі у власній педагогічній діяльності; поповнення "Колекції цифрових ресурсів" на Черкаському освітянському порталі.

У 2017 році для участі у конкурсі представлено 658 комплектів (всього 6328 одиниць) цифрових ресурсів із 26-ти районів та міст, 3-ох об'єднаних територіальних громад області, 4-ох спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів, 1-ого позашкільного навчального закладу обласного підпорядкування. Найбільшу кількість серій цифрових ресурсів представлено освітянами міст Черкаси (37 комплектів), Золотоноша (34 комплекти), Черкаського (56 комплектів), Смілянського (46 комплектів), Звенигородського, Монастирищенського (по 34 комплекти), Христинівського (32 комплекти) районів.

Журі відзначило високий рівень естетичного оформлення представлених обкладинок до дисків та компакт-дисків міст Ватутіне, Золотоноша, Сміла, Умань, Городищенського, Драбівського, Звенигородського, Катеринопільського, Лисянського, Маньківського, Тальнівського, Уманського, Христинівського, Черкаського, Чорнобаївського районів.

Кожного року збільшується інтерес педагогічних працівників до конкурсу, про це свідчить збільшення кількості учасників та покращення якості цифрових ресурсів. У минулих роках більшість розроблених ресурсів - це мультимедійні презентації з аудіо, відео файлами та тестовими завданнями. Цього року найкращими роботами визнано: електронні посібники, розроблені в програмах Microsoft Power Point, AutoPlay Media Studio, 3D PageFlip Reader, які містять конспекти уроків, мультимедійні презентації, міні-підручники, літературні диктанти, тестові завдання, аудіо, відео файли, графічні файли, дидактичні матеріали (мм. Золотоноша, Сміла, Черкаси, Городищенський, Драбівський, Звенигородський, Золотоніський, Кам'янський, Катеринопільський, Корсунь-Шевченківський, Монастирищенський, Смілянський, Тальнівський, Христинівський, Черкаський, Шполянський райони, комунальний заклад "Черкаський обласний центр науково-технічної творчості учнівської молоді Черкаської обласної ради"); інтерактивні підручники, оформлені в програмах Microsoft Power Point та Adobe Acrobat (Корсунь-Шевченківский район); веб-сайти з використанням хмарних технологій та з елементами технології "перевернуте навчання" (м. Черкаси); інтерактивні плакати та інтерактивні ігри, розроблені в онлайн-сервісах https://www.thinglink.com та http://learningapps.org (мм. Сміла, Черкаси, Городищенський район); інтерактивні тренажери та тестові завдання (мм. Сміла, Умань, Звенигородський, Тальнівський, Чорнобаївський райони); авторські відеофільми, буктрейлери та майстер-класи (мм. Умань, Черкаси, Золотоніський, Смілянський, Чорнобаївський райони, Черкаська загальноосвітня санаторна школа-інтернат І-ІІ ступенів Черкаської обласної ради, комунальний заклад "Черкаський обласний центр науково-технічної творчості учнівської молоді Черкаської обласної ради").

Для початкової освіти на конкурс надійшло 96 комплектів цифрових ресурсів, 52 з яких відібрано до нагородженя (кращим визнано електронний посібник "З літературної скарбниці" Мигаль Тетяни Миколаївни, учителя початкових класів Новоукраїнського навчально-виховного комплексу "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа І-ІІ ступенів" Чорнобаївської районної ради").

Для дошкільної освіти на конкурс представлено **59 комплектів** цифрових ресурсів, **27** з яких відібрано до нагородження (кращою роботою визнано анімовані казки та вікторини "Пригоди Афлатунчика в Україні" Макарікової Світлани Анатоліївни, вихователя-методиста та Мельник Лариси Анатоліївни, завідувача дошкільного навчального закладу № 57 "Берізка" (комбінованого типу) Смілянської міської ради).

176 комплектів цифрових ресурсів надійшло для викладання суспільно-гуманітарних дисциплін, найкращі з них відібрані до нагородження, а саме: 26 комплектів з української літератури, 4 комплекти з української мови (кращим визнано електронний посібник

"Література рідного краю. Ольга Месевря. Збірка "Чому плаче дорога?" Кучеренко Ірини Петрівни, методиста української мови та літератури районного методичного кабінету відділу освіти Черкаської райдержадміністрації); 20 комплектів із зарубіжної літератури, 3 комплекти з російської мови (кращим визнано електронний посібник "Традиції і новаторські зрушення в поезії середини - II половини XIX століття. Творчість Волта Вітмена і Шарля Бодлера" Сизько Галини Леонідівни, учителя зарубіжної літератури Золотоніської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 3 Золотоніської міської ради); 17 комплектів з англійської та 3 комплекти з німецької мов; 14 комплектів з історії (кращою роботою визнано електронний посібник "Практичні заняття з історії України для учнів 8 класу" Денщикова Юрія Вікторовича, учителя історії Смілянської спеціалізованої щколи I-III ступенів № 5 Смілянської міської ради); 2 комплекти з правознавства; 1 комплект для курсу "Людина і світ"; 3 комплекти з християнської етики.

Для викладання природничо-математичних дисциплін на конкурс надійшло **168 комплектів** серій цифрових ресурсів, найкращі з них відібрані до нагородження, а саме: 25 комплектів з математики (кращим визнано електронний посібник з використанням флеш-презентацій Prezi "Подільність натуральних чисел" Осадчої Юлії Андріївни, методиста міського методичного кабінету відділу освіти та виконавчого комітету Золотоніської міської ради, Чамати Світлани Олександрівни, Сорокіної Ольги Семенівни, учителів математики Золотоніської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 5 Золотоніської міської ради); 16 комплектів з інформатики (кращим визнано розробку сайту з елементами технології "перевернуте навчання" "Інформатика, 8 клас" творчої групи вчителів інформатики міста Черкаси, керівник - Бушина Інна Борисівна, методист міського методичного кабінету, установ освіти Черкаської міської ради); 16 комплектів з біології (кращим визнано електронний посібник "Біологія, 8 клас" творчої групи вчителів біології Шполянського району, керівник - Чорноус Ірина Миколаївна, учитель біології Матусівського навчально-виховного комплексу "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа I-III ступенів № 1" Шполянської районної ради); 2 комплекти з екології; 13 комплектів з географії (кращими визнані авторські відеофільми та презентації із теми "Україна у світі: природа, населення" творчої групи вчителів географії міста Черкаси); 10 комплектів з фізики (кращими визнано інтерактивні плакати з фізики для 9 класу "Магнітні явища" творчої групи вчителів фізики Городищенського району); 1 комплект з астрономії; 9 комплектів з хімії (кращим визнано електронний посібник "Хімічні реакції" творчої групи вчителів хімії Шполянського району, керівник ? Сабадаш Галина Михайлівна, методист районного методичного кабінету відділу освіти Шполянської райдержадміністрації, учитель хімії та біології Шполянського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа I-III ступенів № 2 - ліцей" Шполянської районної ради).

42 серії цифрових ресурсів розроблено для викладання художньо-естетичних дисциплін, найкращі з них відібрані до нагородження, а саме: 16 комплектів з інтегрованого курсу "Мистецтво" (кращим визнано електронний посібник "Стилі та напрями мистецтва: античний, візантійський, романський, готика, ренесанс" Нагорної Світлани Леонідівни, учителя музичного мистецтва Шостаківського навчально-виховного комплексу "Дошкільний навчально-виховний заклад - загальноосвітня школа I-II ступенів" Катеринопільської районної ради та Нагорного Віталія Михайловича, учителя музичного мистецтва Катеринопільської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1 Катеринопільської районної ради); 7 комплектів з музичного мистецтва (кращим визнано електронний посібник "У світ прекрасного рушаєм, музичну грамоту вивчаєм" Мамієнко Ольги Михайлівни, керівника гуртка вокального співу Будинку дітей та юнацтва Тальнівської міської ради Тальнівського району); 6 комплектів з образотворчого мистецтва (кращим визнано електроний посібник "Художній образ в мистецтві" творчої групи вчителів початкових класів Шполянського району, керівники - Назаренко Світлана Григорівна, методист районного методичного кабінету відділу освіти Шполянської райдержадміністрації та Кавун Вікторія Василівна, учитель початкових класів Мар'янівського навчально-виховного комплексу "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа I-III ступенів" Шполянської районної ради).

30 комплектів цифрових ресурсів розроблено для викладання предметів основи здоров'я, фізична культура та "Захист Вітчизни", найкращі з них відібрані для нагородження, а саме: 7 комплектів з фізичної культури (кращим визнано електронний посібник "Проектування фізичного розвитку дитини на гуртку кікбоксингу" Кошика Юрія Івановича, учителя фізичної культури Пальмірської загальноосвітньої школи I-III ступенів Золотоніської районної ради); 4 комплекти з основ здоров'я (кращим визнано електронний посібник "Психічна та духовна складова здоров'я" Патяки Юлії Володимирівни, учителя основ здоров'я Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 11 Черкаської міської ради); 2 комплекти для викладання предмета "Захист Вітчизни" та військово-патріотичного виховання (кращим визнано електронний посібник "Військово-патріотичне виховання" Швидкої Надії Анатоліївни, заступника директора з навчально-виховної роботи; Стригун Оксани Петрівни, заступника директора з виховної роботи; Сириці Руслана Михайловича, учителя інформатики та математики Великохутірської загальноосвітньої школи I-III ступенів імені С.А. Куниці Драбівської районної ради).

Для виховної роботи надійшов **21 комплект цифрових ресурсів**, 11 з яких відібрано до нагородження (кращим визнано електронний посібник "Форми і методи патріотичного виховання на прикладі життя та діяльності Героя України В'ячеслава Максимовича Чорновола" Ярового Юрія Юрійовича, заступника директора з виховної роботи Вільховецького навчально-виховного комплексу "дошкільний навчальний заклад - загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів імені Героя України В'ячеслава Чорновола" Звенигородської районної ради); з трудового навчання надійшло 19 комплектів, 9 з яких представлено до нагородження (кращими визнано авторські відео, розміщені в хмарному

середовищі "Виготовлення автентичних прикрас з бісеру" Пономар Олександри Олександрівни, учителя трудового навчання та технологій Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів № 13 Черкаської міської ради); 15 комплектів надійшло для шкільної бібліотеки, 8 з них представлено до нагородження (кращими визнано авторські буктрейлери "Читання і діти: діапазон бібліотечних ідей і можливостей" творчої групи бібліотекарів Лисянського району, керівник - Романенко Жанна Миколаївна, методист районного методичного кабінету відділу освіти Лисянської райдержадміністрації); 15 комплектів надійшло для позашкільної освіти, 7 з них представлено до нагородження (кращою є серія майстер-класів "Паперові листи фантазії підвладні" творчої групи керівників гуртків комунального закладу "Черкаський обласний центр науково-технічної творчості учнівської молоді Черкаської обласної ради", керівник - Малород Галина Миколаївна, завідувач методичного відділу комунального закладу "Черкаський обласний центр науково-технічної творчості учнівської молоді Черкаської обласної ради").

10 комплектів цифрових ресурсів розроблено для управлінської діяльності та керівників закладами освіти, 6 із них відібрано для нагородження (кращим визнано електронний посібник "Мистецтво управління" Коваль Вікторії Іванівни, завідувача дошкільного навчального закладу загального розвитку "Сонечко" Золотоніської міської ради); 10 комплектів цифрових ресурсів розроблено для інклюзивної та спеціальної освіти, 5 із них відібрано до нагородження; 8 комплектів представлено для психологічної системи освіти, 3 із них відібрано до нагородження (кращим визнано електронний посібник "Психолого-педагогічні семінари-практикуми в роботі практичного психолога" Косенко Наталії Анатоліївни, практичного психолога Шполянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 1 Шполянської районної ради).

Слід відзначити, що більшість робіт, представлених на конкурс, естетично оформлені, виконані на достатньо високому методичному та технічному рівні, відповідають сучасним вимогам використання інформаційно-комунікаційних технологій. Найкращими визнано роботи освітян міста Сміли (77% поданих робіт), Шполянського (78% робіт), Золотоніського (74% робіт) Черкаського (73% робіт), Городищенського (69% робіт), Смілянського (68% робіт) районів.

72 переможці, які представили на конкурс матеріали, що мають найбільшу навчально-методичну цінність, нагороджені дипломами управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації, 100 авторів серії цифрових ресурсів, яких визнано кращими, нагороджені грамотами КНЗ "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради", 274 особи отримали сертифікати про розміщення матеріалів на Черкаському освітянському порталі.

Проте незначна частина матеріалів не відповідали вимогам, визначеним Положенням про конкурс. Зокрема, диск не записаний, пошкоджений (Уманський, Чорнобаївський райони); серії цифрових ресурсів не відповідають темам, які подані у додатку Положення про конкурс (мм. Умань, Черкаси, Драбівський, Кам'янський, Корсунь-Шевченківський, Лисянський, Монастирищенський, Уманський, Черкаський, Чигиринський, Шполянський райони, Черкаська загальноосвітня санаторна школа-інтернат І-ІІ ступенів Черкаської обласної ради); заявлена тема не відповідає змісту розробок (м. Золотоноша, Городищенський, Кам'янський, Канівський, Смілянський, Маньківський, Уманський райони, Мокрокалигірська об'єднана територіальна громада); представлено дві-три розробки, а не серію цифрових ресурсів (мм. Черкаси, Золотоноша, Сміла, Умань, Городищенський, Жашківський, Кам'янський, Канівський, Корсунь-Шевченківський, Лисянський, Монастирищенський, Смілянський, Уманський, Тальнівський, Чорнобаївський райони, Єрківська об'єднана територіальна громада); представлені лише презентації, а не добірки різних типів ресурсів (мм. Канів, Сміла, Черкаси, Драбівський, Звенигородський, Канівський, Корсунь-Шевченківський, Катеринопільський, Лисянський, Монастирищенський, Смілянський, Тальнівський, Христинівський, Черкаський райони, Мокрокалигірська об'єднана територіальна громада); розмір ресурсів перевищує встановлені норми (мм. Ватутіне, Черкаси, Катеринопільський, Монастирищенський, Тальнівський, Христинівський, Черкаський, Чорнобаївський, Шполянський райони); не зазначені використані джерела інформації в кінці кожного цифрового ресурсу (м. Черкаси, Канівський, Катеринопільський, Черкаський, Чорнобаївський райони); список використаних джерел оформлений не відповідно до зразка (м. Черкаси, Городищенський, Тальнівський, Христинівський райони); недостатня кількість авторських розробок, більшість представлених матеріалів дубльовані із мережі Інтернет, містять менше ніж 30% авторського змісту (мм. Ватутіне, Золотоноша, Канів, Звенигородський, Золотоніський, Канівський, Лисянський, Тальнівський, Христинівський, Чорнобаївський райони); компакт-диск неестетично оформлений, не відповідає шаблону Положення про конкурс (Корсунь-Шевченківський, Монастирищенський, Чигиринський райони); наявність методичних недоречностей в розробках уроків, недостатньо висвітлені інноваційні методи навчання і форми роботи (м. Золотоноша, Черкаси, Кам'янський, Тальнівський райони); текстові матеріали оформлені не відповідно до вимог (Жашківський, Смілянський, Тальнівський, Черкаський, Чорнобаївський райони); оформлення презентацій "Microsoft Power Point" не відповідає вимогам Положення про конкурс (мм. Ватутіне, Золотоноша, Умань, Черкаси, Городищенський, Драбівський, Жашківський, Звенигородський, Золотоніський, Кам'янський, Канівський, Катеринопільський, Корсунь-Шевченківський, Лисянський, Маньківський, Монастирищенський, Смілянський, Тальнівський, Уманський, Христинівський, Черкаський, Чорнобаївський райони, Білозірська, Єрківська, Мокрокалигірська об'єднані територіальні громади); у текстах та презентаціях допущені граматичні, орфографічні, фактичні та технічні помилки (м. Умань, Городищенський, Драбівський, Звенигородський, Катеринопільський, Маньківський, Монастирищенський, Смілянський, Тальнівський, Уманський, Христинівський, Черкаський райони, Мокрокалигірська об'єднана територіальна громада).

Радимо методистам та педагогічним працівникам вище зазначених районів, міст, об'єднаних територіальних громад та навчальних закладів краще опрацьовувати Положення про конкурс, врахувати зауваження при розробці серій цифрових ресурсів у наступному році.

Усі серії цифрових ресурсів, які відповідають Положенню про конкурс і автори яких нагороджені відповідно до додатків наказу УОН ЧОДА № 133 від 22.05.2017 №, будуть розміщені на Черкаському освітянському порталі у розділі "Колекція цифрових ресурсів": http://oipopp.ed-sp.net/digital-resources-collection. Рекомендуємо усім педагогічним працівникам системно впроваджувати цифрові ресурси у викладання навчальних дисциплін.

Рейтинг кількості прийнятих робіт на обласному рівні:

№	Район (місто)	Подані роботи	Диплом	Грамота	Сертифікат	Прийняті роботи	% якості робіт
1	Черкаський	56	7	10	24	41	73.21%
2	Смілянський	46	2	12	17	31	67.39%
3	м.Черкаси	37	4	6	11	21	56.76%
4	Городищенський	29	3	5	12	20	68.97%
5	Звенигородський	34	4	1	15	20	58.82%
6	м.Золотоноша	34	7	1	11	19	55.88%
7	Золотоніський	23	1	4	12	17	73.91%
8	Лисянський	31	1	5	11	17	54.84%
9	Канівський	30		3	11	14	46.67%
10	Шполянський	18	4	6	4	14	77.78%
11	Маньківський	20		1	12	13	65%
12	Монастирищенський	34	2	4	7	13	38.24%
13	Христинівський	32	1	3	9	13	40.63%
14	Чорнобаївський	30	1	1	10	12	40%
15	м.Сміла	13	4	4	2	10	76.92%
16	м.Умань	17	3	1	5	9	52.94%
17	Драбівський	16	1	1	6	8	50%
18	К.-Шевченківський	18	2		6	8	44.44%
19	Уманський	25		3	5	8	
20	Тальнівський	22	2	2	3	7	31.82%
21	Кам'янський	17	2		4	6	35.29%
22	Катеринопільський	16	1	1	3	5	31.25%
23	м.Ватутіне	9		1	3	4	44.44%
24	Жашківський	12		1	3	4	33.33%
25	Школи-інтернати обласного підпорядкування	9	1	1	2	4	44.44%
26	Білозірська ОТГ	8		1	3	4	50%
27	м.Канів	7			3	3	42.86%
28	Моклокалигірська ОТГ	9		1	2	3	33.33%
29	Черкаський ОЦНТТУМ	2	1			1	50%
30	Чигиринський	2				0	0%
31	Єрківська ОТГ	3				0	0%

О.І. Замулко,
завідувач лабораторії розвитку освіти та педагогічних інновацій комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК ОСНОВА ЙОГО РОЗВИТКУ

Успішне функціонування та розвиток навчального закладу можливі тільки завдяки новаціям, які вдосконалюють діяльність колективу, відкривають нові можливості для кожного учасника навчального процесу, дають змогу працювати творчо, збагачують духовно, задовольняють їх освітні потреби.

Концептуальні засади реформування середньої школи "Нова українська школа" розглядають зміни в освіті, які потребують нової культури управління навчальним закладом та співпраці: педагогіка партнерства, нові стандарти й результати навчання, автономія школи і вчителя, фінансування освіти. Автономія навчального закладу означає посилення відповідальності директора за діяльність колективу школи щодо якості освіти, тому зростає значення ефективного планування роботи навчального закладу на демократичних засадах: обговорення та затвердження готових планів органами громадського самоврядування (конференцією (загальними зборами) колективу закладу, ради закладу, батьківського комітету, учнівського комітету (парламенту).

Основними принципами планування роботи загальноосвітнього навчального закладу є:

- **цілепокладання** - постановка мети діяльності навчального закладу відповідно нормативно-правової бази (досяжність мети, з вимірювальними показниками);
- **науковість** - запровадження у освітній процес та управління досягнень психології, педагогіки, результатів наукових досліджень;
- **системний підхід** - планування діяльності закладу як соціально-педагогічної системи шляхом планування її підсистем;
- **доцільність** - базується на даних діагностики освітнього процесу (мета - підвищення результативності роботи закладу; заходи - конкретні, необхідні та реально виконуються);
- **наступність** - планування на основі результатів роботи закладу за попередній період (коригування його діяльності на новому етапі розвитку);
- **колегіальність** - залучення до розробки плану всіх учасників освітнього процесу (педагогічного колективу, батьків, учнів, представників громадських організацій);
- **інноваційність** - внесення постійних змін у діяльність закладу для покращення результатів його роботи (зміна завдань управлінської діяльності керівника, мети, змісту, форм та методів його роботи: мета управління - постійне оновлення освітнього процесу, для отримання позитивних результатів; зміст - виконання керівником модернізованих управлінських функцій: прогнозування, політико-дипломатичної, консультативної, менеджерської, представницької; запровадження нових форм і методів управління, колективних і колегіальних форм управління; техніко-технологічних та економічних методів управління);
- **використання прикладного програмного забезпечення** - планування роботи на основі та з використанням сучасних інформаційних технологій (спільна робота над планом, організація діагностики колективу, проведення моніторингу освітнього процесу з використанням прикладних програм, хмарно орієнтованих технологій…) [5].

Принципи планування роботи навчального закладу

Добре продумане планування роботи навчального закладу дає можливість успішно здійснювати освітній процес, управляти ним і контролювати реалізацію конкретних завдань.

Від управлінської діяльності керівника навчального закладу (ясності перспектив, конкретності вирішуваних задач, чіткого розподілу обов'язків і вмілої, оперативної координації роботи, організації співпраці в колективі) залежать ефективність та раціональність організації роботи всіх ланок закладу освіти, чіткість та якість виконання функцій усіма учасниками освітнього процесу. Усе це можливе за умови продуманої системи роботи, яка дає можливість швидко вносити корективи, мобілізувати різноманітні ресурси для досягнення поставленої мети.

Планування забезпечує основу для всіх управлінських рішень і функцій менеджменту. Воно поєднує структурні підрозділи навчального закладу загальною метою діяльності, спільною спрямованістю та координацією роботи, що дозволяє більш ефективно використовувати ресурси школи для досягнення кращого результату.

У процесі планування роботи закладу освіти вирішуються такі питання:

- визначаються цілі, яких колектив буде прагнути досягти;
- знаходяться ресурси необхідні для досягнення цілей;
- здійснюється перебудова структури навчального закладу;

- плануються мотиваційні заходи для педагогічних працівників;
створюється система відповідного контролю за освітнім процесом.

Суть планування полягає у конкретизації мети школи і структурних підрозділів на певний період часу; визначенні конкретних завдань, засобів їх досягнення, послідовності заходів, строків та відповідальних за їх реалізацію. Планування дозволяє керівнику навчального закладу визначити для себе напрям основних зусиль у роботі школи. Під час реалізації запланованого постійно виникає потреба у перегляді чи корекції цілей, завдань відповідно до вже здійсненого або змін у навколишній ситуації.

Функція планування надає навчальному закладу як переваги (прогнозування майбутніх результатів, змін (можливість підготуватись до них), створення системи заохочення працівників та контролю в закладі, раціональний розподіл ресурсів, створення ефективної системи комунікації у навчальному закладі) так і недоліки (необхідність у додаткових ресурсах (людських і матеріальних), фінансуванні та значні витрати часу на здійснення плану).

Шлях до мети завжди можна зробити швидшим і легшим. Потрібно лише на кожному відрізку усувати все, що уповільнює рух і вводити те, що його прискорює. У цьому сенс щоденної практичної діяльності. А, щоб усувати те, що заважає, і вводити те, що сприяє, потрібні знання, бажання, сили і час… Саме ефективне планування надихає на зміни, розподіляє завдання всім учасникам освітнього процесу, визначає терміни виконання, відповідальних та контролюючих осіб, що разом, саме по собі, дає поштовх до роботи.

Планування - підготовчий етап кожного управлінського циклу, тому йому відводять одне з важливих місць у системі управління школою.

Обґрунтований конкретний план - один з показників наукової організації і управління школою. План повинен бути коротким, чітким і зрозумілим, з урахуванням місцевих умов і можливостей, педагогічно цілеспрямованим, передбачати систему заходів, необхідних для виконання визначених завдань.

Для успішного планування важливо мати об'єктивну картину розвитку процесів чи подій у минулому та їх зв'язок із майбутнім. **Необхідно враховувати критерії визначення ефективної роботи навчального закладу, а саме:**

- досягнення стандартів;
- результативність (ЗНО, олімпіади, конкурси);
- креативність учнів, вчителів, керівництва;
- здоров'я учнів, педагогічного колективу;
- вихованість;
- зв'язок з громадою, співпраця учні - батьки - вчителі;
- самодостатність (фінансування);
- працевлаштування учнів-випускників;
- вміння показати себе;
- практичність знань, що дає школа.

Результатом планування роботи навчального закладу є педагогічно й економічно обґрунтований процес безперервного його зростання та розвиток:

- визначаються пріоритети роботи (навчального закладу та особистісні);
- педагогічний колектив діє більш професійно та продуктивно, розуміючи цілі, завдання роботи даної школи;
- педагогічні працівники усвідомлено планують свою діяльність на майбутнє;
- формується колектив однодумців (спільна робота учасників освітнього процесу над плануванням єднає, згуртовує, що підвищує ефективність змін в школі та полегшує подолання опору новому);
- ефективно розподіляються ресурси;
- в умовах спланованого освітнього процесу стають реальнішими рівні можливості для учнів;
- виграш у часі, досягнення успіху та більшу впевненість у собі для педагогічних працівників.

Для керівника та колективу школи план дає впевненість в тому, що вони знають, якого кінцевого результату і в який термін треба досягнути, хто, коли і як буде здійснювати необхідне.

Планування класифікують:

за періодом часу:

- перспективне (стратегічне) - 3-5, 10-25 років;
- середньострокове (тактичне) - 1-3 роки;
- поточне (оперативне) - 1 рік, півроку, квартал, місяць, тиждень…

за організаційною структурою:

- загальні плани;
- плани філій;
- плани структурних підрозділів (методичних об'єднань, бібліотеки, їдальні…).

за змістом діяльності:

- плани дослідно-експериментальної роботи;
- план освітнього процесу;
- плани виховної роботи;
- фінансові плани.

Основною є класифікація за часовою ознакою. Ці плани розробляються поетапно: спочатку розроблюється стратегія розвитку навчального закладу, на основі якої визначається тактика, що в свою чергу переходить у складання оперативного плану.

Прискорені трансформаційні зміни, які відбуваються у суспільному житті зумовлюють необхідність стратегічного планування роботи навчального закладу. Першим кроком для створення оптимальної стратегії управління навчальним закладом є розробка місії школи, чітке її формулювання.

Місія - це сенс існування, призначення (значення), покликання, реалізація замовлення (учнів, громади, суспільства).

Стратегічне планування - планування на перспективу, яке вказує напрям в якому працюватиме навчальний заклад забезпечуючи реалізацію своєї місії. Воно є реакцією та процесом адаптації до змін, що відбуваються у суспільстві та освіті, а також засобом створення майбутнього закладу в контексті цих змін.

Стратегічне планування здійснюється за таким алгоритмом:

1. Визначення перспектив (ідеальне майбутнє школи, перспектива розвитку).

Необхідно відповісти на запитання:

- Як буде виглядати ваша школа через 5-15 років?
- Які предмети та послуги користуватимуться попитом?
- Хто на той час працюватиме разом з вами?
- Якою буде кваліфікація та освітній рівень цих людей?
- Що впливатиме на їхні стосунки та поведінку?
- На які цінності тоді спиратиметься школа?
- Яким буде культурний рівень школи?
- Чи буде подобатися вам працювати в цій школі в майбутньому?

- Як ставитимуться до школи її працівники, учні, батьки та громадськість?

2. "Тут і зараз" - SWOT-аналіз (аналіз переваг даної школи (strengths), слабких місць (weaknesses), можливостей (opportunities) і загроз (threatens) її діяльності) проводиться у команді

Запитання:

- Де ми є зараз?
- Де ми хочемо бути?
- Як нам туди потрапити?

3. Визначення цілей та завдань (стратегічні цілі чітко вказують напрям розвитку, вимірювані, реалістичні, орієнтовані на результати; а завдання - детальний план досягнення цілей).

Існує три основні стратегії розвитку навчальних закладів:

1. Стратегія локальних змін, яка передбачає паралельне покращення, раціоналізацію, оновлення окремих напрямків життя закладів.
2. Стратегія модульних змін, яка передбачає здійснення декількох комплексних нововведень, які не пов'язані між собою.
3. Стратегія системних змін передбачає повну реконструкцію закладу, торкається всіх компонентів діяльності (мети, змісту, організації, технології тощо), всіх структур, зв'язків, ланок [2].

Стратегічне планування роботи школи в інноваційному режимі означає розробку на основі сформульованої місії навчального заклад **у таких документів:**

1) концепція розвитку школи (додаток 1);
2) модель розвитку (додаток 2);
3) програма розвитку школи (додаток 3).

Щоб план враховував функцію розвитку закладу освіти, до його розробки повинні залучатись члени колективу, учні, батьки, громада; необхідно виходити із реального стану функціонування школи та можливостей учасників освітнього процесу.

Циклограма планування

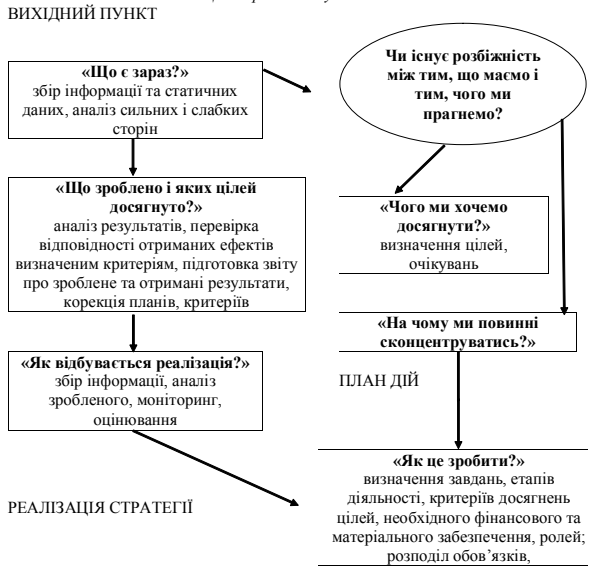

Відповідно до Примірного статуту загальноосвітнього навчального закладу розгляд та ухвалення стратегії розвитку закладу відноситься до компетенції вищого органу громадського самоврядування (п. 4.2), а затвердження планів роботи - до компетенції ради закладу (пп. 2.1, 4.3.6).

Перспективне прогнозування (програма) розвитку закладу:

- розробляється адміністрацією спільно з радою закладу;
- погоджується педагогічною радою, органами учнівського та батьківського самоврядування, профспілковим комітетом;
- схвалюється загальними зборами колективу закладу [5].

План розвитку школи - всеосяжне узагальнене уявлення про головні пріоритети розвитку шкільної організації, вирішенню яких педагогічний колектив присвячує щонайменше 3 роки. Він визначає найбільш істотні ділянки та напрямки роботи, на які навчальний заклад має витрачати свої матеріальні та інтелектуальні ресурси, дає можливість педагогічному колективу вийти на більш високий рівень організації освітнього процесу.

Орієнтовні розділи плану розвитку школи:

1. Блок адміністративних питань (цілі та завдання розвитку школи; мотивація необхідності розвитку школи; ресурси, необхідні для реалізації плану - бюджет, штати; яка підтримка необхідна школі з боку владних структур, органів освіти та ін. служб, яка допомога необхідна з боку консультантів, спеціалістів; контроль за реалізацією плану).
2. Зміст навчального процесу (освітньої підготовки).
3. Система оцінювання якості роботи учнів, окремих вчителів, педагогічного колективу в цілому.
4. Шкільна культура і психологічний мікроклімат на основі співробітництва.
5. Система заходів з фізичного і психічного розвитку та оздоровлення колективу школи (учнів і вчителів).
6. Система оцінювання результатів реалізації плану розвитку школи.

До початку реалізації план має бути обговорений у відділі освіти, на педраді та затверджений на шкільній раді.

Трансформування написаного плану в дію, передбачає всі види діяльності, необхідні для виконання плану:

- розробке документів (план розвитку школи, статут, навчальні плани і програми...);
- організаці. відповідних консультацій спеціалістів;
- придбання необхідних ресурсів за рахунок бюджету чи спонсорів;
- проведення відповідної підготовки педагогічного колективу;
- надання повної інформації про планування вчителям, учням, батькам;
- оцінювання діяльності школи в ході реалізації плану, аналіз та оцінку якості ходу впровадження та його наслідків (проводиться для внутрішкільного користування і його основна ціль - допомогти вчителям у плануванні своєї діяльності та дати їм інформацію про те, що вже досягнуто).

Оцінювання роботи навчального закладу в ході впровадження планів дозволяє визначити стан реалізації, ефективність використання засобів, механізмів досягнення кінцевої мети.

Для реалізації стратегічного плану можуть розроблятись цільові проекти з певних напрямків діяльності навчального закладу (з питань управлінських, дидактичних, виховних, науково-методичних, соціально-психологічних, матеріально-технічних).

Основним документом планування роботи школи є річний план, який відображає головні питання діяльності школи, складається за участю педагогічного колективу, громадських організацій та обговорюється на засіданні педагогічної ради.

Етапи розроблення річного плану:

- підготовка (наказ про підготовку плану роботи на наступний навчальний рік (квітень), розроблення річного плану відповідною комісією (квітень - травень), підготовка та проведення діагностування учасників освітнього процесу (кінець квітня), аналіз виконання плану роботи за минулий навчальний рік та підготовка пропозицій до плану роботи на наступний навчальний рік (до 10 травня), аналіз та узагальнення пропозицій

щодо змісту і структури плану роботи (до 15 травня), складання проекту плану роботи керівниками усіх підрозділів (до 30 травня);

- ознайомлення (обговорення й ухвалення першого варіанту плану роботи на засіданні ради при директорові (31 травня), ознайомлення з планом усіх учасників освітнього процесу, залучення їх до обговорення (червень - серпень);
- погодження (погодження плану на засіданні шкільного парламенту (учнівського комітету), профкому, батьківського комітету (червень), педагогічної ради (серпень);
- затвердження плану на засіданні ради закладу (серпень-вересень).

Організація навчального процесу здійснюється на основі робочого навчального плану, який визначає перелік та обсяг вивчення навчальних дисциплін інваріантної складової, з конкретизацією варіативної складової, врахуванням особливостей регіону та індивідуальних освітніх потреб учнів.

Відповідно до річного плану роботи школи директор школи, його заступники з навчально-виховної та виховної роботи складають тижневі плани довільної форми, які сприяють чіткій і цілеспрямованій їх діяльності. Тижневий план складається в кінці чи на початку тижня після аналізу роботи школи, обговорюється на нараді при директорові. У ньому відмічається виконання намічених заходів, зауваження та корективи до них.

Гафік здійснення внутрішньошкільного контролю конкретизує відповідний розділ річного плану роботи, спрямований на раціональне використання часу керівника на контроль за освітнім процесом (відвідування та аналіз уроків, заходів; перевірка шкільної документації) та враховує графік атестації педагогічних працівників.

Плани роботи класних керівників, вихователів, бібліотекарів, психологів, логопедів, соціальних педагогів, методичних об?єднань, гуртків, спортивних секцій тощо складаються на період, визначений педагогічним колективом, в довільній формі та узгоджуються заступником директора з навчально-виховної роботи.

Освітній процес у навчальному закладі регламентується розкладом уроків та позакласних занять на півріччя, які мають забезпечити рівномірне навантаження учнів та раціональну організацію праці педагогічного колективу. Розклад повинен враховувати дотримання санітарно-гігієнічних вимог:

- оптимальне співвідношення навчального навантаження протягом тижня;
- правильне чергування протягом дня і тижня предметів природничо-математичного, гуманітарного циклів з предметами естетичного спрямування, уроками трудового навчання, фізичної культури основ здоров?я та предмету "Захист Вітчизни";
- врахування особливостей викладання деяких предметів (спарені уроки; проведення лабораторних й практичних робіт; переодягання при потребі використання спеціального одягу, тощо).

Найбільша ефективність засвоєння матеріалу при найменших психофізичних затратах організму відбувається з 10.00 до 12.00 та протягом тижня зростає до середини тижня (залишається низькою на початку (понеділок) і в кінці (п?ятниця) тижня, найбільший обсяг навантаження - вівторок, середа).

Необхідно проводити оцінку розкладу уроків і на відповідність нормативно-правовим актам.

Відповідно до Типового статуту загальноосвітнього навчального закладу:

- план роботи затверджується радою навчального закладу (п. 2.1);
- робочий навчальний план навчального закладу державної і комунальної форм власності погоджується радою навчального закладу і затверджується відповідним органом управління освітою; робочий навчальний план приватного навчального закладу затверджується засновником (власником) та погоджується відповідним органом управління освіти. **У вигляді додатків до робочого навчального плану додаються розклад уроків (щоденний, тижневий) та режим роботи (щоденний, річний) (п. 2.2);**
- щоденна кількість і послідовність навчальних занять визначається розкладом уроків, що складається на кожен семестр відповідно до санітарно-гігієнічних та педагогічних вимог, погоджується радою навчального закладу і затверджується директором (п. 2.11);
- тижневий режим роботи навчального закладу затверджується у розкладі навчальних занять (п. 2.11).

Крім того, у пп. 4.8, 4.9 Типового статуту загальноосвітнього навчального закладу зазначено, що педагогічна рада, постійно діючий дорадчий колегіальний орган, також розглядає питання удосконалення і методичного забезпечення навчально-виховного процесу, планування та режиму роботи навчального закладу, тому план роботи слід обов'язково погоджувати з педагогічною радою.

При плануванні роботи закладу освіти основним завданням керівника є визначення напрямку діяльності школи, з урахуванням ініціатив, потреб учасників освітнього процесу, створення умов для їх мотивації щодо творчої роботи для досягнення успіху в розвитку та саморозвитку учнів, педагогічних працівників.

Директор школи повинен бачити майбутнє свого навчального закладу, окреслити його для свого колективу та разом з усіма учасниками діяти для досягнення поставлених цілей. Процес планування є творчим процесом, процедури якого адаптуються до потреб колективу навчального закладу, всіх учасників та особливостей школи й регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Десятов Т.М. Наука управління загальноосвітнім навчальним закладом: Навчальний посібник / Т.М. Десятов, О.М.Коберник, Б.Л.Тевлін, Н.М.Чепурна. - Харків, Вид. група "Основа", 2004. - 240 с.
2. Дмитренко Г.А. Стратегічний менеджмент у системі освіти : навч. посіб. / Дмитренко Г.А. - Київ : МАУП, 1999 - 176 с.
3. Дудар Т.Г. Менеджмент [текст] навчальний посібник / Т.Г. Дудар, Р.В. Волошин, В.Т. Дудар. - Київ : Центр учбової літератури, 2013. - 336 с.
4. Жосан О. Планування роботи школи: нормативно-правова база - не головне! [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://education-ua.org/ua/articles/282-planuvannya-roboti-shkoli-normativno-pravova-baza-ne-golovne
5. Жосан О.Е. Планування діяльності загальноосвітнього навчального закладу : [навч.-метод. посіб. для системи післядипл. освіти] / О.Е.Жосан. - Кіровоград : КОІППО, 2012. - 168 с.
6. Калініна Л.Стратегічне управління. Типи, фактори та етапи розвитку стратегічного управління / Л.Калініна, А.Остапенко. // Директор школи. - № 29-30 (317-319), серпень. - 2004. - С.11-23.
7. Мартинець О. М.- Школа майбутнього: мрія, образ, проект… Робочі матеріали для тренінгу / О. М. Мартинець . - Полтава : ПОІППО, 2008. -34 с.
8. Сиротенко Г.О.Оцінювання як поліпшення роботи школи. Робочі матеріали для тренінгу / Сиротенко Г. О., Мартинець О. М.. - Полтава : ПОІППО, 2009. - 39 с.
9. Планування розвитку школи. Робочі матеріали для тренінгу / Сиротенко Г. О., Мартинець О. М. - Полтава : ПОІППО, 2009. - 44 с.
10. Психология и педагогика. Учебное пособие / Под редакцией А.А. Бодалева, В.И.Жукова, Л.Г. Лаптєва, В.А. Сластенина. - Москва : Изд-во Институту Психотерапии, 2002. - 585 с.

Додаток 1

Макет

Концепція інноваційного розвитку _____ на період з___ до _____

Вступ

Теоретично-методичні засади:

- нормативно-правова база
- стислий аналіз діяльності НЗ (модель актуального стану - чітко, лаконічно: засновано, кількість учнів, педагогічних працівників, профілі навчання, особливості закладу…);
- кількісні показники, які відображають головні тенденції розвитку - динаміку змін за 5-10 років; те, що змінюємо!
- стислі характеристики найважливіших освітніх і соціально-педагогічних проблем діяльності:
- народжуваність в громаді;
- наявність і кількість дітей від 0 до 6 років;
- стан здоров'я учнів;
- вік і стан здоров'я педагогічного колективу;
- освітні запити учнів та батьків (профільність);
- потреби роботодавців.
- місія НЗ;
- мета інноваційного розвитку навчального закладу;
- напрями та об'єкти інноваційного розвитку (внутрішні - управління школою, науково-методична робота, навчальний процес, виховний процес; зовнішні - зв'язки з громадськістю та соціальне партнерство, інформаційний обмін, ресурсне забезпечення тощо);
- завдання інноваційного розвитку;
- принципи, на основі яких він здійснюватиметься (корелюють з його теоретико-методологічними засадами);
- основні етапи інноваційного розвитку навчального закладу (чітко, коротко);
- методи й засоби інноваційного розвитку;
- умови, необхідні для інноваційного розвитку;
- можливі ризики інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу та шляхи уникнення (подолання) їх;
- очікувані результати інноваційного розвитку, критерії та засоби оцінювання їх.

Глосарій

Додаток 2

Макет

Модель інноваційного розвитку _____

Графічне зображення моделі (схема)

Опис моделі

Модель інноваційного розвитку _____ складається з таких компонентів:

Концептуальні засади інноваційного розвитку: визнання пріоритетності всебічного розвитку особистості.

Місія: розвиток творчого потенціалу особистості, орієнтованої на досягнення успіху в різноманітних сферах діяльності.

Мета: прогнозування потреб та індивідуальних траєкторій розвитку особистості.

Завдання: формування інноваційного освітнього простору навчального закладу.

Принципи: _

Методи і засоби:

Управління стратегічними змінами передбачає функціонування:

- ради навчального закладу;
- педагогічної ради;
- учнівського парламенту.

Науково-методичне забезпечення:

- модернізація системи підготовки та перепідготовки педагогічних працівників;
- удосконалення програмно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу;
- організація дослідно-експериментальної роботи;

Кадрове забезпечення: формування якісно нового типу педагога.

Структура освітнього середовища (модернізована):

- ДНЗ;
- початкова школа;
- основна школа;
- старша школа;
- позанавчальна освіта;
- професійна освіта.

Центри особистісного розвитку:

- психолого-діагностичний;
- моніторингових досліджень;
- дистанційного навчання;
- міжнародної співпраці тощо.

Освітні технології:

- інформаційні;
- моделюючі;
- проектні;
- дистанційні тощо.

Запропонована модель спрямована на удосконалення якості освіти та прискореного інноваційного розвитку освітнього середовища. Наявні інноваційні ідеї моделі присутні у змісті, формах, методах, технологіях навчання і виховання учнів, управлінні стратегічними змінами, організаційній структурі закладу освіти.

Очікувані результати інноваційного розвитку, критерії та засоби оцінювання їх.

Модель інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу - це ідеальний образ (у т.ч. графічне відображення) інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу як системи.

Складники:

- статичний - компонентний склад та структура (зв'язки між компонентами); компоненти є конкретними об'єктами розвитку; має включати чітке означення актуального стану, пошуковий прогноз відповідно тенденцій розвитку (оптимум, середнє значення, мінімум), цілі (чіткий опис бажаного (необхідного) стану);
- динамічний - етапи, проміжні показники інноваційних перетворень за етапами.

Додаток 3

Макет

Програма інноваційного розвитку _____

Програма інноваційного розвитку детально, поетапно описує шлях досягнення його цілей. Оформлюється у вигляді таблиці. Включає:

- о об'єкти;
- о цілі та завдання розвитку їх;
- о засоби реалізації;
- о необхідні ресурси;
- о відповідальних;
- о етапи та чіткі строки або терміни їх проходження;
- о очікувані результати;
- о засоби та механізми контролю.

Програма структурується за об'єктами або/та етапами інноваційного розвитку. Обов'язково вказується особи, які здійснюють контроль і самоконтроль за розробленням та впровадженням відповідно до критеріїв:

Структура планування заходів

№	Назва заходу	Етапи	Терміни виконання	Очікуваний результат	Відповідальний за виконання	Виконавці (підрозділ, або П.І.Б.)	Примітка

І. М. Литвин,
кандидат педагогічних наук, методист лабораторії розвитку освіти та педагогічних інновацій комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ АСИСТЕНТА ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Сьогодні в Україні відбувається формування нової освітньої політики, яка передбачає включення кожної дитини у навчально-виховний процес і тим самим забезпечує реалізацію її права на освіту.

Інтегрування дітей з порушеннями психофізичного розвитку до загальноосвітніх закладів - це світовий процес, до якого долучені всі високорозвинені країни. В основі концепції інклюзії лежить дотримання принципу прав дитини на використання всіх можливостей, які пропонує суспільство. Реалізація ідеї інклюзії як однієї з провідних тенденцій етапу розвитку національної системи освіти жодною мірою не означає згортання існуючої диференційованої системи освіти. Ефективне інтегрування можливе лише в умовах постійного удосконалення систем загальної та спеціальної освіти, ліквідації наявних кордонів між ними.

Для організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами (ДООП) у загальноосвітніх навчальних закладах необхідно створити **відповідні умови**, а саме:

- безперешкодний доступ до території та приміщень навчального закладу, зокрема, для дітей з вадами опорно-рухового апарату, в тому числі для дітей, які пересуваються на візку, та дітей з вадами зору;
- забезпечення навчального закладу необхідними навчально-методичними посібниками, наочно-дидактичними та індивідуальними технічними засобами навчання;
- наявність кабінетів учителя-дефектолога, психологічного розвантаження, логопедичного з відповідним корекційно-розвитковим обладнанням;
- забезпечення педагогічними кадрами, які володіють методиками роботи з дітьми з особливими освітніми потребами (зокрема, учителями-дефектологами, учителями-логопедами, учителями інклюзивного навчання (асистентами учителя), практичними психолога, соціальними педагогами.

Інклюзивне навчання організовується у загальноосвітніх навчальних закладах, незалежно від типу, форми власності та підпорядкування, на основі комплектування класів учнями з типовим розвитком та учнями з особливими освітніми потребами. Рішення про створення класів з інклюзивним навчанням приймається засновником (власником) загальноосвітнього навчального закладу за погодженням з відповідним органом управління освітою та органом державної санітарно-епідеміологічної служби.

Згідно з нормативною базою інклюзивної освіти наповнюваність інклюзивних класів значно менша, ніж звичайних. Відповідно до постанови Міністрів України від 15 серпня 2011 року № 872 не більше як 20 учнів, із яких один-три учні - це діти з особливостями психофізичного розвитку.

У нормативно-правових документах МОН зазначено, що навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку має бути корекційно спрямованим. Навчально-виховний процес **спрямовується на:**

- подолання або послаблення психофізичних порушень дітей;
- розвиток збережених сторін їхньої психіки.

Корекційні цілі реалізуються на уроках одночасно з навчальними; під час виховної роботи одночасно з виховними; на окремих корекційно-розвивальних заняттях, передбачених для кожного виду порушення (нозології).

На офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України у рубриці "Освіта дітей з особливими потребами" та на сторінках Інтернет-клубу **"Крок в майбутнє"** розміщені навчальні плани, програми для дітей з особливими потребами, які навчаються у загальноосвітніх навчальних закладах різних типів, інструктивно-методичні матеріали, у тому числі з організації інклюзивного навчання.

Складність реалізації корекційно-розвивального компонента інклюзивної освіти полягає в тому, що уроки в інклюзивних класах проводять учителі загальноосвітньої підготовки, які не володіють корекційною методикою. Щоб виконати свої посадові обов'язки, педагогам, викладаючи в інклюзивному класі, необхідно з допомогою самоосвіти, участі в методичних заходах оволодіти необхідними компетентностями. Отже, якщо вчитель викладає в інклюзивному класі, то до його посадових обов'язків входить ведення навчального процесу з усіма учнями класу.

Навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в інклюзивному класі передбачає використання програми, яка розроблена на підставі її нозологій, можливостей і потреб. Якщо

порушення у дітей нескладні, то з основних навчальних предметів рекомендовано використовувати типову навчальну програму. У навчальні плани для таких учнів додають лише корекційно-розвивальні заняття і вчителі здійснюють єдине календарне планування, а в конспектах уроків передбачають прийоми індивідуального підходу до учнів з особливостями психофізичного розвитку, спрямовані на профілактику навчальних проблем, подолання труднощів, корекцію розвитку.

Звісно, учителю складніше, коли дитина з порушеннями розумового розвитку, глухотою, сліпотою та іншими тяжким порушеннями, адже навчальна програма істотно відрізняється від стандартної. За таких умов педагог має складати два календарні плани - за типовою програмою для всіх учнів і за спеціальною, яка рекомендована дитині з певним порушеннями. У конспекті кожного уроку педагог має передбачити види діяльності для обох категорій учнів, методи роботи відповідно до календарних планів.

Безумовно, така робота покладає додаткові обов'язки на вчителя інклюзивного класу, однак вони визначені його посадовими функціями.

Якщо навчальна програма для конкретного учня з особливостями психофізичного розвитку не передбачає в розкладі певний урок, у цей час можна проводити корекційно-розвивальне заняття зі спеціалістом або виконання домашніх завдань з асистентом вчителя, відпочинок під його наглядом. Такі особливості організації навчально-виховного процесу передбачені розкладом уроків та корекційно-розвивальних занять (наприклад: для дитини з дитячим церебральним паралічем (ДЦП) замість уроку фізичної культури проводимо корекційне заняття з лікувальної фізкультури; замість уроку іноземної мови для учнів з порушеннями розумового розвитку - заняття з корекції розвитку). Навчальні програми для учнів з особливостями психофізичного розвитку обов'язково містять корекційний компонент.

Навантаження для учнів з особливостями психофізичного розвитку добирають відповідно до:

- категорії психофізичного порушення;
- ступеня складності порушення;
- клінічного діагнозу;
- можливостей та інших психофізичних особливостей дітей.

Педагоги шкіл самостійно розподіляють програмний матеріал відповідно до годин, передбачених навчальними планами для учнів з особливими освітніми потребами (за нозологіями), незалежно від типу навчального закладу. Оцінюють дітей також за критеріями навчальних досягнень цих програм з урахуваннями особливостей їхнього розвитку. З метою уникнення непорозумінь, усім учням і їхнім батькам без винятку слід пояснити, за якими принципами навчають і оцінюють дітей в інклюзивному класі.

Проте, інклюзивна освіта може бути потрібною й доцільною для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату із збереженим інтелектом; порушеннями мовлення; незначними слуховими і зоровими порушеннями, розлади спектру аутизму.

Для дітей зі складними порушеннями психофізичного розвитку (глухота, сліпота, розлади спектру аутизму у поєднанні з інтелектуальними порушеннями, затримка психічного розвитку цереброастенічного походження тощо) слід індивідуально обирати форму навчання.

Для реалізації прав осіб з інвалідністю без дискримінації й на підставі рівних можливостей, починаючи з 2017 року, у державній субвенції передбачено цільові видатки на додаткові послуги для дітей з особливими освітніми потребами інклюзивних та спеціальних класів. Субвенція спрямовується на оплату видатків, необхідних для проведення додаткових корекційно-розвиткових занять, що визначені індивідуальною програмою розвитку дитини, придбання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку, обладнання, дидактичного матеріалу, особливих засобів наочності тощо [7].

Відповідно до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженого Постановою, спрямування навчально-виховного процесу забезпечує асистент вчителя, який забезпечує соціально-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами: разом із вчителем класу виконує навчальні, виховні, соціально-адаптаційні заходи, запроваджуючи ефективні форми їх проведення, допомагає дитині у виконанні навчальних завдань, залучає учня до різних видів навчальної діяльності; у складі групи фахівців приймає участь у розробленні та виконанні індивідуальної програми розвитку дитини; адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дитини з особливими освітніми потребами.

За ініціативи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту, Міністерства соціальної політики Класифікатор професій доповнено посадою асистента вчителя інклюзивного навчання (наказ Держспоживстандарту від 28.07.2010 №327). У Типових штатних нормативах загальноосвітніх навчальних закладів (наказом Міністерства освіти і науки України від 06.12.2010 №1205), де запроваджується інклюзивне навчання, вводитися посада асистента вчителя з розрахунку 0,5 ставки на клас.

Посадові обов'язки асистента вчителя та функції визначені в інструктивно-методичному листі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України "Щодо посадових обов'язків асистента вчителя" від 25.09.2012 № 1/9-675.

Асистент вчителя призначається на посаду та звільняється з неї наказом керівника місцевого органу управління освітою.

Посаду асистента вчителя може обіймати особа з високими моральними якостями, яка має повну вищу педагогічну освіту та пройшла курсову перепідготовку щодо роботи в умовах інклюзії. У навчальному

закладі даний педагогічний працівник безпосередньо підпорядковується заступнику директора з навчально-виховної роботи, працює під керівництвом учителя класу, до якого призначений.

У нормативних документах чітко не визначено перелік документів, які має оформляти асистент вчителя. Керуючись посадовими обов'язками, окремими нормативними документами та досвідом роботи Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №3 Черкаської міської ради щодо інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами, визначимо перелік документів, які повинні бути в асистента вчителя.

Відповідно до п.86 Положення про загальноосвітній навчальний заклад (постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 №778) педагогічні працівники планують свою роботу, забезпечують її облік та звітність, а отже і асистент вчителя зобов'язаний це робити. Річний план роботи затверджується керівником навчального закладу, підписується виконавцем та має містити в собі види роботи визначені посадовою інструкцією (додаток 1).Додаток 1

	Організаційна та навчально-корекційна робота	**Співпраця з фахівцями, які дотичні до інклюзивного навчання**	**Робота з батьками та громадськістю**	**Методична та самоосвітня робота**	**Робота з документами**
Вересень	Спостереження за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб.	Обговорення конкретних стратегій роботи з ДООП.	Обговорення можливостей у ДООП сильних та слабких сторін.	Опрацювання нормативних документів, методичної літератури.	Ведення документації (річний, щоденний план роботи, список ДООП (супровід яких здійснює асистент вчителя), листок спостережень тощо.
Жовтень	Участь у розробленні індивідуальних навчальних планів, індивідуальної програми розвитку.	Обговорення стратегії успішної адаптації учасників навчального процесу до інклюзивного середовища.	Повідомляти батьків про сильні сторони дитини та її навчальні досягнення, або навпаки.	Участь у районних, обласних навчально-методичних заходах.	Участь у підготовці звітності щодо поточного навчального року.
Листопад	Пояснення ДООП навчальний матеріал.	Обговорення індивідуальної програми розвитку щодо її корегування.			
Грудень	Формування в учнів певних умінь і навичок та закріплення їх.	Аналіз навчальної діяльності ДООП для її оцінювання та внесення змін до індивідуального навчального плану.			
Січень	Адаптація/модифікація завдань вчителя, враховуючи можливості учнів.	Вносити пропозиції вчителям щодо розроблення нових завдань.			
Лютий	Формування саморегуляції та самоконтролю учня.	Виконання індивідуальних навчальних планів.			
Березень	Виявлення та розкриття здібностей, талантів, обдарувань ДООП шляхом їх участі у науковій, технічній, художній творчості.				
Квітень	Допомагати вчителеві добирати навчальний матеріал та розробляти наочний матеріал.				
Травень	Створення обстановки оптимізму та впевненості у своїх силах і майбутньому. Вивчення та аналіз динаміки розвитку учня.				

У щоденному плані роботи асистент вчителя зазначає прізвище та ім'я учня ООП, клас. Щоденний **план роботи** може мати наступні графи (асистент вчителя самостійно добирає їх відповідно до нозології ДООП): індивідуальний супровід ДООП; відвідування уроків у класі; адаптація навчальних матеріалів; робота з батьками та педагогами; корекційно-виховна робота; соціально-педагогічний супровід (додаток 2).

Додаток 2

Щоденний план роботи асистента вчителя, який працює з учнем____класу (прізвище, ім'я, по батькові дитини)

Дата	Відвідування уроків у класі	Адаптація навчальних матеріалів	Робота з батьками та педагогами	Корекційно-виховна робота

Складається графік роботи асистента вчителя, який узгоджується з розкладом уроків ДООП, а також заняттями інших педагогів, спеціалістів вузького профілю. У ньому фіксують особливості організації навчально-виховного процесу в інклюзивному класі, а саме: допомога вчителю під час проведення уроків; розроблення матеріалів для індивідуальної роботи з дітьми; проведення виховних занять; індивідуальний супровід дітей; консультації для батьків; взаємодія з іншими фахівцями психолого-педагогічного супроводу.

Графік роботи асистента вчителя затверджує керівник навчального закладу (додаток 3).

Додаток 3

Графік роботи асистента вчителя у 2017/2018 навчальному році

Форма роботи	Дні тижня					Обся
	Понеділок	Вівторок	Середа	Четвер	П'ятниця	годи
Навчальна робота	09:00-13:00	10:00-13:00	09:00-12:00	11:00-14:00	09:00-13:00	
Індивідуальний супровід		09:00-10:00	12:00-15:00	09:00-11:00		
Виховна робота			15:00-16:00		13:00-14:00	
Співпраця з педагогами		13:00-15:00				
Співпраця з батьками	15:00-16:00			14:00-17:00		
Обсяг годин						

Асистент вчителя І.П.Петренко

Форма списку учнів(учня) з особливими освітніми потребами (ООП), соціально-педагогічний супровід яких здійснює асистент вчителя (додаток 4).

Додаток 4

№ п/п	Прізвище, ім'я учня	Психолого-педагогічний висновок	Рекомендована програма навчання	Вид корекційних занять (обсяг годин)	Спеціаліст, який проводить корекційне заняття

Передумовою у забезпеченні успішності навчання ДООП у загальноосвітньому навчальному закладі є індивідуалізація навчально-виховного процесу. Для кожної дитини розробляється індивідуальна програма розвитку. Форма документа міститься в інструктивно-методичному листі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України "Організація навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання" від 18.05.2012 №1/9-384. Командою фахівців навчального закладу складається індивідуальна програма розвитку, з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання дитини ООП. Вона містить загальну інформацію про учня, систему додаткових послуг, види необхідної адаптації та модифікації навчальних матеріалів, індивідуальну навчальну програму та за потреби індивідуальний навчальний план.

З метою визначення корекційних завдань слід вивчити такі особливості дитини, як: категорія порушення та конкретний клінічний діагноз; збережені сторони психіки та можливості учня; структура порушення (первинний дефект, вторинні відхилення, педагогічна занедбаність); рівень знань, умінь і навичок учня відповідно до стандарту освіти; вплив порушення на здатність учня до навчання, його поведінку та спілкування; індивідуальні особливості пізнавальних процесів; темп діяльності й динаміка втомлюваності; самооцінка й ставлення учня до власних труднощів у навчанні, спілкуванні; особливості емоційно-вольової сфери; характерологічні особливості та поведінка; рівень самостійності; спрямованість особистості дитини (інтереси, потреби, схильності, можливості, цінності).

Асистент вчителя разом із фахівцями ретельно спостерігає за розвитком ДООП, результати фіксують в листок спостережень (додаток 5).

Додаток 5

Листок спостережень на 20_/20_ навчальний рік

Прізвище, ім'я учня_____ Клас_____

Хто спостерігає	Результати спостережень	
	І півріччя	ІІ півріччя
Класний керівник/учитель початкових класів		
Асистент вчителя		
Практичний психолог		
Учитель-дефектолог		
Медична сестра		
Батьки учня		
Динаміка розвитку учня		
Термін проведення проміжного оцінювання	**Характеристика дитини (з описом змін)**	**Цілі подальшої роботи**
Грудень		
Травень		
Підсумки		

Дата розгляду та обговорення на консиліумі_____

В інклюзивному класі оцінювання навчальної діяльності ДООП відбувається за спеціально розробленими критеріями, зорієнтованими на навчальну програму спеціальної школи за якими навчається дитина або за критеріями оцінювання масової школи. Однак, важливо контролювати та оцінювати особистісні зміни, які формуються внаслідок цілеспрямованого корекційного впливу на пізнавальні процеси, емоційно-вольову сферу, мовленнєву діяльність учнів. У цьому полі важливо оцінювати характеристики, які комплексно визначають особистісний розвиток: сформованість загальнонавчальних та ключових компетенцій, досвід практичної і творчої діяльності, емоційно-ціннісні ставлення, професійну спрямованість тощо, для цього використовується метод потрфоліо. Портфоліо (у широкому розумінні) - це спосіб фіксування, накопичення та оцінки індивідуальних досягнень школяра протягом певного періоду навчання.

Розділи портфоліо, яке вчитель разом із асистентом вчителя добирає для кожної дитини з особливостями психофізичного розвитку, що навчається в інклюзивному класі.

Титульний лист. Містить основну інформацію (прізвище, ім'я, по-батькові дитини; навчальний заклад, клас), контактну інформацію.

Розділ: Досягнення учня у навчанні.

Сторінки: Рідна мова; Математика; Читання;

До сторінок мають входити: контрольні та самостійні роботи (відповідно до навчальної програми), завдання, спрямовані на усунення помилок допущених у роботах; зразки робіт з числа тих, що виконуються щоденно та домашніх робіт, підсумкові атестаційні відомості (за четверть, навчальний рік).

Розділ "Соціальна компетентність учня"

Містить записи вчителя про особливості співпраці учня з однокласниками на уроці, у позаурочний час; особливості спілкування з однолітками, дорослими, коло друзів. При цьому важливо відмічати чинники, які призводять труднощів соціалізації (особливості поведінки, комунікативної діяльності), а також позитивні сторони, які слугують підґрунтям для поліпшення соціальних контактів дитини.

Розділ "Суспільна робота учня".

Доручення, які дитина виконує в класі, у школі; участь у суспільно-корисній праці, подяки за виконане тощо.

Розділ "Творчі роботи учня". У цьому розділі вміщуються творчі роботи, якщо виконана об'ємна робота (виріб), треба помістити її фотографію. Якщо дитина брала участь у виставці або конкурсі, необхідно вказати інформацію про цей захід: назва, коли, де і ким проводився.

Розділ "Відгуки і побажання"

Вміщуються висновки та побажання за результатами навчального року.

Насамкінець зауважимо, що ретельне ведення ділової документації сприяє успішному виконанню посадових обов'язків. Обсяги та складність роботи вчителя та асистента вчителя зростають, зростає потреба і в професійному розвитку фахівців, адже вони повинен відповідати тій ролі, яку виконують в інклюзивному навчальному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асистент учителя в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник / [Н. Дятленко, Н. Софій, О. Мартинчук, Ю. Найда, під заг.ред. М.Войцехівського]. - Київ: ТОВ Видавничий дім "Плеяди", 2015. - 172 с.
2. Єфімова С. Як зробити школу інклюзивною? Досвід проектної діяльності: методичний посібник / С. Єфімова. - Київ: ТОВ Видавничий дім "Плеяди", 2012. - 172 с.
3. Інклюзивна освіта в теорії і практиці діяльності школи / А.Колупаєва, Н. Софій, Ю.Найда, Л.Даниленко // Директор школи. Шкільний світ. - 2011. - №7. - С.17-22.
4. Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні: науково-методичний збірник. - Київ: ФО-П Придатченко П., 2007. - 336 с.
5. Колупаєва А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. / А.Колупаєва, Л. Савчук. - Київ: Видавнича група "АТОПОЛ", 2011. - 274с.
6. Концепція розвитку інклюзивної освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. - 2010. - №34/35/36. - С. 46-49.
7. Про навчальні плани та організацію навчально-виховного процесу для учнів з особливими освітніми потребами загальноосвітніх навчальних закладів у 2017/2018 навчальному році[Електронний ресурс]. - // Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/

С.І. Черкова,

методист лабораторії розвитку освіти та педагогічних інновацій комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ВІД ТВОРЧОГО ДИРЕКТОРА - ДО ТВОРЧОГО ВЧИТЕЛЯ

Для керівників шкіл ключовими завданнями, висунутими Національною стратегією розвитку освіти, є створення умов для підвищення рівня педагогічної творчості вчителів і покращення на цій основі результативності навчально-виховного процесу в Україні.

Для того, щоб навчальний заклад став конкурентноспроможним на ринку освітніх послуг, перед педагогами постає завдання вивчення та активного впровадження в практику роботи інноваційних педагогічних технологій.

Ключовими принципами, на яких базується впровадження інноваційних технологій, стали:

- Гуманізація змісту освіти.
- Природовідповідність форм та методів навчання.
- Емоційність навчання.
- Демократизація освітнього процесу.

Інноваційний керівник навчального закладу має володіти такими ключовими компетенціями як: а) методологічними (знання теорії управлінської діяльності, філософії освіти та ін.); б) нормативними (знання освітніх нормативно-правових документів); в) змістовими (знати зміст освіти, діяльності кожного працівника школи); г) управлінськими (застосування досвіду, виконання всіх функцій управлінської діяльності); д) педагогічними (знання теорії дидактики та виховання, педагогічний досвід); ж) психологічними (знання з вікової, соціальної, гендерної психології, конфліктології, психології менеджменту); е) соціально-правовими (закони суспільної взаємодії, норми правових стосунків); к) фінансово-економічними (знання основ господарської діяльності).

Від творчого потенціалу керівництва школи та впровадження ним нових сучасних форм методичної роботи залежить ступінь інноваційності учителя.

Внаслідок цього перед адміністрацією закладу постають такі завдання:

1. Діагностика причин спадання творчої активності педагогів.
2. Вивчення стану готовності педагогів до впровадження інноваційних технологій.
3. Вивчення попиту на окремі сучасні освітні технології у контексті їх ефективності.
4. Розробка нетрадиційних форм методично-навчальної роботи на засадах гуманної педагогіки.
5. Вивчення впливу нестандартних форм методичної роботи на розвиток ініціативи та креативності педагогів, підвищення рівня інноваційної культури.

Корисно звернути увагу на досвід роботи Смілянського та Золотоніського міських методичних кабінетів із керівниками загальноосвітніх шкіл, який спрямований на модернізацію форм, змісту і методів підготовки та розвитку професійної компетентності адміністраторів навчальних закладів у міжкурсовий період, підготовку їх до роботи в сучасних умовах; побудову науково-методичної роботи на діагностичній основі, активізацію творчого потенціалу кожного директора і заступника.

У роботі з керівниками навчальних закладів використовується комплекс різноманітних форм методичної роботи (колективних, групових, індивідуальних), які сприяють підвищенню рівня майстерності, професійної компетентності, розвитку творчого потенціалу.

З метою створення умов (організаційних, науково-методичних, кадрових, матеріально-технічних) для перспективного розвитку інноваційних шкіл Черкаської області, оптимізації процесу впровадження інновацій в освітній процес з урахуванням сучасних світових тенденцій, підвищення ефективності та якості регіональної системи освіти була затверджена обласна цільова програма **"Інноваційні школи Черкащини".** Для формування кола учасників було проведено конкурс серед навчальних закладів області. Було визначено 29 шкіл-учасниць Програми. Серед них 13 гімназій, ліцеїв, колегіумів: Смілянський навчально-виховний комплекс "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів - колегіум", Золотоніська гімназія ім. С. Д. Скляренка, Лисянський навчально-виховний комплекс "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів - гімназія", Городищенський економічний ліцей, Кам'янський еколого-економічний ліцей, Перша міська гімназія Черкаськоі міської ради, гімназія №9 ім. О. Д. Луценка Черкаської міської ради, Монастирищенський ліцей "Ерудит", Катеринопільський ліцей, Верхняцький навчально-виховний комплекс "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів - ліцей" Христинівської районної ради та ін. Всі учасники цієї Програми захищали власний проект інноваційного розвитку навчального закладу та звернули увагу на важливий аспект - розвиток школи повинен відбуватися на основі взаємодії керівництва школи і органів місцевої влади. Учасники популяризували свої моделі і обмінялися досвідом діяльності, чітко окреслили мету, завдання т а особливості освітньої діяльності згідно з обраною моделлю, а також обґрунтували необхідність подальших інноваційних змін

За результатами захисту моделей і програм розвитку інноваційних шкіл Черкащини підготовлено матеріали до друку у всеукраїнському науково-педагогічному журналі "Рідна школа". У школах-учасницях проекту, безумовно, зросла якість освітнього процесу, підвищився рівень конкурентноспроможності педагогів на ринку освітніх послуг, успішно пройшла профілактика синдрому вигорання у педагогічних працівників.

Питаннями впровадження інноваційних технологій в навчально-виховний процес закладу займаються творчі групи заступників директорів гімназій, ліцеїв, колегіумів (шкіл нового типу Черкаської області). Спільно з лабораторією розвитку освіти та педагогічних інновацій інституту вони працюють з проблеми розвитку обдарованості учнів. Обґрунтовуючи різні підходи до сприйняття педагогом інновацій, творча група визначила п'ять основних етапів цього процесу:

1. **Ознайомлення.** Педагог уперше дізнається про інновацію, але ще не готовий до сприйняття додаткової інформації.
2. **Зацікавленість.** Вчитель виявляє інтерес до інновації та починає шукати інформацію про неї, пов'язує її з предметом, який викладає.
3. **Оцінювання.** На цьому етапі педагог подумки оцінює нововведення у контексті своєї ситуації, а потім вирішує, чи варто його апробувати, шукає спеціалізовану інформацію (поради, консультації) про нововведення, найчастіше у колег і знайомих. Добре, коли в цей час знаходиться поряд досвідчений педагог, методист.
4. **Апробація.** Апробують інновацію у відносно невеликих масштабах, намагаючись з'ясувати, наскільки доцільне її застосування в конкретній ситуації. Результати цього етапу є найважливішими, оскільки вони можуть дати широкий простір для впровадження нововведення або переконати в його неможливості чи недоцільності.
5. **Остаточне сприйняття.** На цьому етапі приймають рішення щодо сприйняття інновації. Як правило, висновок відповідає одному з таких варіантів:

а) сприйняття і використання нововведення;
б) цілковита відмова від інновації;
в) сприйняття з подальшою відмовою від інновації;
г) відмова від інновації з подальшим сприйняттям.

Головним у роботі адміністрації має стати створення сприятливих для вияву педагогічної творчості вчителів умов; диференційований підхід до організації науково-методичної роботи; виконання особистих програм надання індивідуальної допомоги вчителям в їх самоосвіті, самовдосконаленні, саморозвитку; організація проведення відкритих уроків як засобів самовираження вчителів; організація колективної творчої діяльності учителів, передбаченої планом; методичної допомоги вчителям для створення творчої лабораторії.

Серед учителів, які створили власну творчу лабораторію, можемо назвати Бурлаку О. В., учителя історії, переможця Всеукраїнського конкурсу "Учитель року - 2016", Жуган Н. Г., учителя економіки Городищенського економічного ліцею; Силенко В. А., учителя історії Перщої міської гімназії; Мокрушину Т. Г., учителя французької мови Першої міської гімназії, Пікалюка А. І., учителя історії Уманської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №3.

Заслуговує на увагу той факт, що Черкаська область є першою в Україні, що має цілу мережу шкіл, які проводять навчання за програмою "LEGO Education". Так, уже в 10 школах області розпочато навчання з використанням вищезазначених навчальних систем. Для активного впровадження програми на базі інституту неодноразово були проведені семінари-тренінги, майстер-класи та вебінари із навчальних систем "LEGO Education" для команд Черкаської області. Це стало запорукою успішного виступу наших команд на Черкаському регіональному чемпіонаті FLL, Всеукраїнських чемпіонатах та на Відкритому європейському чемпіонаті FLL в Данії, де нашу країну представляли Черкаська гімназія № 9 ім. О. М. Луценка Черкаської міської ради та Золотоніська гімназія ім. С. Д. Скляренка Золотоніської міської ради.

Педагоги-новатори Різник С. П., Гаврюшенко А. М., учителі інформатики Золотоніської гімназії, Цимбал М. П., Стеценко А. С., учителі трудового навчання та історії активно долучилися до підготовки команд для участі у змаганнях різного рівня з програми "LEGO Education" та робототехніки та стали для своїх учнів не тільки керівниками, а й партнерами.

Таким чином, інноваційна діяльність педагога це - цілеспрямоване використання різноманітних форм залучення педагога до інноваційної діяльності, до яких належать:

- організація постійно діючого наукового семінару з найактуальніших проблем, над якими працюють педагоги навчального закладу;
- стажування педагогів при науково-дослідних інститутах і вищих навчальних закладах;
- педагогічні ради, "круглі столи", дискусії;
- ділові, евристичні ігри з генерування нових педагогічних ідей;
- творча діяльність педагогів у методичних об'єднаннях;
- участь у науково-практичних конференціях;
- узагальнення власного досвіду і досвіду своїх колег;
- заняття на спеціальних курсах підвищення кваліфікації;
- самостійна дослідницька, творча робота над темою, проблемою;
- участь у колективній експериментально-дослідницькій роботі у межах спільної проблеми, над якою працюють педагоги навчального закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ковальчук О. М. Підготовка магістрів гуманітарних спеціальностей до інноваційної професійної діяльності в умовах ступеневої освіти : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти. - 2016. - 23 с.
2. Мозгова Л.А. Модель керівника навчального закладу в сучасному освітньому просторі: управлінський аспект [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3896
3. Темченко О. В. Розвиток творчого потенціалу педагога як управлінська проблема. / О. В. Темченко // Теоретико-методологічні засади управління навчальним закладом: розвиток творчого потенціалу дитини та педагога : Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (4-5 листопада 2014 року, м. Херсон) / за ред. Л. М. Назаренко. - Херсон : КВНЗ "Херсонська академія неперервної освіти", 2014. - С. 217-220.
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс] : схвалено указом Президента України від 25 черв. 2013 р. № 344/2013 // Законодавство України / Верховна Рада України : [офіц. веб-портал]. - Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013 (дата звернення: 20.01.15 р.). - Назва з екрана.

А. Є. Сіренко,
завідувач відділу дошкільної освіти комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради";
К. І. Ванько,
методист відділу дошкільної освіти комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ В ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Реформа освіти висуває нові вимоги до всієї освітньої системи, які в сучасних умовах покликані реалізовувати особливі соціальні функції, які визначаються потребами суспільства. Такими функціями є нагляд за дитиною під час зайнятості батьків, соціалізація та індивідуалізація її особистості, а для початкової школи - ще й підготовка до професійної освіти. Якщо функції виконуються належним чином і реалізується природній потенціал в повному обсязі, це суттєво впливає на розвиток суспільства в цілому. Важливим аспектом у даному процесі відіграє методичний супровід дошкільної освіти в кожному окремому закладі.

Кожен заклад освіти унікальний за своїм змістом і системою. Ефективний супровід у таких закладах можливий за умови постійного аналізу тенденцій розвитку загальної системи відповідної галузі освіти та її розвитку. Найкращий варіант в такому випадку - програмно-цільовий сервіс, який зосереджує увагу педагогів на навчально-виховних процесах: стимулює позитивні тенденції розвитку, зкоректовує їх у потрібному напрямку, ініціює нові процеси, блокує випадкові та негативні явища. Таке методичний супровід стає центром модернізації освітньої галузі, яка передбачає досягнення нової якості освіти - головного феномену у функціонування кожного закладу окремо враховуючи індивідуальні особливості колективу.

Для керівника дошкільним закладом важливі **наступні аспекти:** зміст освіти; предметно-ігрове середовище; здоров'язбережувальний підхід до освітнього процесу; педагогічна культура колективу; модель управління. Визначення змісту дошкільної освіти, є провідним компонентом загального успіху, він має містити в собі сучасні знання про світ у доступній для дошкільника формі, компоненти духовної культури, досвід творчої діяльності та емоційно-ціннісних відносин, які складаються у дитячому світі. При цьому стержневим (системотворчим) компонентом, єдиною нормативною, концептуальною й організаційно-методичною основою повинен бути Державний стандарт дошкільної освіти України, який треба розглядати як змістове ядро, що дає можливість конструювати варіативну освіту.

На сьогодні активно йде обговорення якості освіти в Україні в тому числі й дошкільної. Багаторічні експериментальні дослідження та апробації різного програмового забезпечення дають можливість зробити висновок, що будь-яка інноваційна форма та зміст роботи з дітьми потребують готовності адміністративно-управлінського та педагогічного рівня.

На адміністративно-управлінському рівні здійснюється організація діяльності, яка направлена на реалізацію та впровадження інновацій. Педагогічний рівень передбачає роботу з колективом: підвищення його компетентності з обраного питання, системне підвищення кваліфікації вихователів, оволодіння його змістом, методами та технологіями, що допоможуть впровадити інновацію в роботу з дітьми дошкільного віку.

Обидва рівні включають в себе систему заходів, що охоплюють всі сторони визначеної інновації. Доцільний розподіл цих заходів на навчальний рік і є технологія організаційно-методичного супроводу, мета яких - постановка та впровадження інноваційного підходу до організації навчального процесу.

Традиційна практика дошкільних навчальних закладів передбачає взаємодію вихователя-методиста з педагогічними колективами у різноманітних формах: педагогічна та методична ради, семінари, семінар-практикуми, тижні педагогічної майстерності й новаторства, виставки, огляди-конкурси та багато іншого. Ефективність зазначених форм підвищується за рахунок використання активних та інтерактивних методів. Однак варто відмітити, що всі ці заходи епізодичні, одноразові, не реалізують системного підходу в відстеженні педагогічного процесу й якості навчально-виховного процесу. Ми рекомендуємо реалізовувати обрану інновацію через послідовне й обов'язкове виконання вимог даної інновації протягом навчального року. Така система забезпечує підвищення рівня компетентності педагогів всіх вікових груп. Поєднання системного виконання вимог у всіх вікових групах надасть можливість дітям сформувати повноцінну картину питання, що вирішувалося, на кінець дошкільного віку.

Звертаємо увагу на аналітико-корекційний підхід у методичні роботі, що включає в себе виконання одразу всіх функцій методиста: моніторинг проведення освітньої діяльності з дітьми, її аналіз та корекцію, стимулювання, психолого-педагогічне підвищення рівня педагогічної діяльності вихователів, подальше планування. При цьому даний спосіб організації моніторингу являється взаємодіючим. Цей процес носить двосторонній характер. З однієї сторони, методист впливає на педагогів, навчає аналізувати, контролювати результати своєї діяльності, з іншої - це підштовхує вихователя-методиста шукати нові форми взаємодії, делегувати повноваження, бачити позитивні сторони розвитку кожного педагога та колективу в цілому. З обох сторін симулюється удосконалення,

розвиток творчого початку, позитивного підходу до професійної діяльності.

Аналітико-корекційна взаємодія представляє собою співбесіду методиста з колективом один раз на місяць (починаючи з серпня) протягом всього навчального року. Протягом місяця вихователь-методист здійснює оперативний та тематичний контроль, про який педагоги попереджені заздалегідь, позаплановий контроль за потреби, а також організовує відкриті заходи, взаємовідвідування педагогів. У кінці місяці результати роботи обговорюються, з педагогічним колективом проводиться співбесіда.

Ще в свій час А. С. Макаренко відмічав, що праця, усвідомлена з точки зору її сутності, цілей і технологій діяльності, стає джерелом педагогічної майстерності як справа особистісно-ділових якостей і професійної компетентності. Він підкреслював, що педагогічна майстерність - це знання педагогічного процесу, вміння його побудувати, привести в рух. Оволодіння педагогічною майстерністю доступно кожному педагогові при цілеспрямованій роботі над собою з урахуванням власного практичного досвіду.

Систематична реалізація аналітико-корекційної взаємодії методиста з педагогами являється основною організаційною формою методичного супроводу педагогічним процесом впровадження інноваційних технологій у навчально-вихований процес дошкільних навчальних закладів.

У процесі зміни концепції загальноосвітньої школи, впровадження якісно нового рівня освіти в України, важливо пам'ятати, що ефективність цього процесу буде залежати від того, наскільки усвідомлено до цього поставляться керівники та педагогічні колективи. Тому в 2017-2018 навчальному році рекомендуємо ретельно відстежувати новинки нормативно-правового забезпечення саме дошкільної ланки освіти. Зміни до підходів організації навчально-виховного процесу у дошкільних навчальних закладів вимагають посиленої уваги з боку керівників ДНЗ.

У 2017-2018 навчальному році організація освітньої діяльності у дошкільних навчальних закладах різних типів та форм власності навчально-виховний процес організовується згідно з положеннями Конституції України, Законів України "Про освіту", "Про дошкільну освіту", Указу президента України "Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки", Положення про дошкільний навчальний заклад, Базового компоненту дошкільної освіти, Концепції Національно-патріотичного виховання дітей та молоді, інших нормативно-правових актів, що унормовують діяльність закладів дошкільної освіти.

Нагадаємо, основним орієнтиром щодо визначення змісту дошкільної освіти є Базовий компонент дошкільної освіти - державний стандарт, виконання вимог якого є обов'язковим для усіх дошкільних навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності, інших форм здобуття дошкільної освіти. Реалізація змістової лінії дошкільної освіти з різними віковими категоріями дітей дошкільників здійснюється за допомогою комплексних та парціальних програм, що рекомендовані Міністерством освіти і науки України, або схвалені комісією з дошкільної педагогіки та психології Науково-методичної ради з питань освіти МОН України.

Пріоритетним напрямком роботи дошкільних навчальних закладів у наступному навчальному році залишається національно-патріотичне виховання. Зауважимо, що мається на увазі формування любові до рідного краю та свідомого бережливого ставлення до нього, це в свою чергу включає в себе роботу з батьками та громадськістю. Взаємодія дошкільного навчального закладу з родинами вихованців мають перейти на якісно новий рівень від пасивних порад до активної взаємодії.

Звертаємо увагу педагогів дошкільної ланки освіти на реалізацію права дітей, які мають особливі освітні потреби на дошкільну освіти. Порядок створення інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах комунальної форми власності приймається органом управління освітою, у сфері якого перебуває відповідний навчальний заклад (Положення про дошкільний навчальний заклад, затверджене постановою КМУ № 305 від 12 березня 2003 року), на підставі заяв батьків дитини з особливими освітніми потребами у тому числі з інвалідністю (Наказ МОН України, МОЗ України "Про затвердження порядку комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах" від 06.02.2015 № 104/52). Освітня діяльність з такими дітками бути направлена на їх соціалізацію, формування позитивної самооцінки тощо. Особливістю навчально-виховного процесу інклюзивної групи є його індивідуалізація і диференціація. Здійснюється навчально-виховний процес в інклюзивних групах відповідно до Базового компонента дошкільної освіти за програмами та навчально-методичними посібниками, затвердженими в установленому порядку МОН, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю.

У 2017-2018 навчальному році колективам дошкільних навчальних закладів доцільно звернути увагу на своєчасне виявлення, підтримку та розвиток природних нахилів та здібностей вихованців. Для цього потрібно проводити постійний моніторинг залученості та благополуччя дітей дошкільного віку. Фіксацію пріоритетного напрямку розвитку дитини проводити у щоденнику спостереження (лист МОН України від 03.07.2009 № 1/9-455). Педагоги мають розуміти обов'язковість системності моніторингу та фіксації даних - це дасть можливість закласти міцний адекватний фундамент успішності дитини в умовах нової української школи; дозволить збалансувати напрямки розвитку цілісної особистості.

Принципами цілеспрямованості педагогічного процесу залишаються ті що допомагають організувати навчально-виховну роботу з метою всебічного розвитку кожної дитини, підготовки її до участі в перебудові суспільства, до життя в демократичній правовій державі. Цільова спрямованість змісту, організації навчання і виховання сприяє формуванню цілісного наукового світогляду, національної самосвідомості, емоційно-вольової сфери, норм поведінки дітей. Проектуючи особистість дошкільника, педагог прагне до того, щоб зробити загальні цілі, завдання навчання і виховання власними цілями і завданнями кожної дитини.

1. **Принцип зв'язку виховання з життям.** Реалізується через зв'язки змісту виховання і навчання з процесами суспільного життя. До цих процесів мають залучатися дошкільники, що сприятиме формуванню у них моральної, психологічної і практичної готовності до самостійного суспільного життя і праці.

2. **Принцип науковості змісту виховання й навчання.** Вимагає, щоб навчання і виховання розкривали дітям об'єктивну наукову картину світу, закономірності розвитку природи, суспільства, культури, мислення. Реалізується він передусім при розробленні програм виховання і розвитку. Окрім формування наукового світогляду, цей принцип передбачає вироблення в дітей умінь і навичок наукового пошуку та розуміння законів природи і світу.

3. **Принцип доступності, врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей.** Означає він, що навчання і виховання повинні враховувати рівень можливостей кожної дитини, не створювати їм

інтелектуальних, фізичних і моральних перевантажень. За надто складного змісту, недоступних форм і методів навчання, що знижує мотивацію, працездатність, слабшають вольові зусилля дітей, з'являється надмірна втома. Однак спрощення змісту знижує інтерес до навчання, унеможливлює формування вольових зусиль, розвиток навчальної працездатності, робить проблематичним розвиваючий вплив навчання загалом. Тому ще раз нагадаємо закон "зони найближчого розвитку".

4. **Принцип систематичності, послідовності.** Реалізується він у різних формах планування (тематичне, календарне) і написанні планів, що передбачає, що кожний виховний захід є природним і логічним продовженням попередньої роботи, закріплює і розвиває досягнуте, піднімає виховання і розвиток на вищий рівень.

5. **Принцип свідомості, активності, самодіяльності, творчості дітей у педагогічному процесі.** Сприяє формуванню свідомих, активних, самостійних і творчих людей. Ігнорування його в навчанні й вихованні породжує безініціативність, пасивність, байдужість.

6. **Принцип зв'язку навчання й виховання із суспільно корисною, продуктивною працею.** Виховує молодих людей творцями суспільних цінностей. Адже праця допомагає пізнати себе й інших людей, виховує повагу до себе як до особистості і тих, хто поруч, збагачує соціальним досвідом, допомагає обрати життєвий шлях і самоствердитися.

7. **Принцип наочності.** Передбачає використання наочності не тільки як засобу ілюстрування, а й для навчання дітей самостійної роботи з образом, особливо художнім, як джерелом інформації, що містить у собі загальне й одиничне, особливе й індивідуальне. Така робота з наочністю загострює увагу, розвиває аналітичність мислення, вміння досягати образного вираження проблем.

8. **Принцип колективного характеру виховання і навчання.** Зобов'язує до послідовного поєднання масових, колективних, групових та індивідуальних форм роботи. Підготовка молодої людини до життя в суспільстві вимагає нагромадження досвіду праці й активного громадського життя в колективі, оволодіння навичками колективістських відносин (солідарності, взаємодопомоги, взаємоконтролю, взаємовимогливості). Колективні норми виховання і навчання у поєднанні а груповими й індивідуальними дають змогу одночасно впливати на групу загалом і на кожну особистість зокрема.

9. **Принцип поваги до особистості дитини у поєднанні з розумною вимогливістю до неї.** Повага і вимогливість до дитини виховують у неї почуття людської гідності, формують уявлення про гуманні засади людських відносин. Педагогічне значення єдності поваги і вимогливості полягає й тому, що активна участь у важливих справах, відповідальність сприяють самоствердженню, підносять особистість у власних очах, окрилюють і надихають.

10. **Принцип вибору оптимальних методів, форм, засобів навчання і виховання.** Ґрунтується на усвідомленні неможливості універсальних підходів до навчання і виховання, які спрацьовують у будь-яких педагогічних ситуаціях. Успішно вирішити педагогічну проблему можна різними поєднаннями форм і методів роботи. Цей принцип відображає демократичність умов роботи сучасної школи, які дають педагогам право вибору на науковій основі оптимальних для них умов, методів, форм і прийомів роботи.

11. **Принцип міцності, усвідомленості і дієвості результатів навчання, виховання і розвитку.** Вимагає забезпечення єдності освітнього, виховного, розвиваючого ефекту педагогічного процесу, без чого неможливі стійкі моральні переконання, розвинуті навички навчально-пізнавальної діяльності, суспільно значуща поведінка тощо. Він передбачає необхідність усвідомлення здобутих знань, орієнтує на формування дієвих знань, умінь, навичок і способів поведінки.

У 2017-2018 році не залишається поза увагою участь у дослідно-експериментальній діяльності, створення інновацій колективами дошкільних навчальних закладів та НВК "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа". Так, для оновлення змісту дошкільної освіти пропонуємо звернути увагу на інноваційні проекти для дітей дошкільного віку. Творчим педагогічним колективам, для реалізації інновацій, пропонуємо один з напрямків steam освіти "pro Lego". Це дозволить, починаючи з дошкільного віку, готувати дітей до дорослого життя у світі із правилами виживання сильнішого та розумнішого, формувати креативне та інженерне мислення змалку.

Аналізуючи творчу активність педагогів дошкільної ланки освіти області у 2016-2017 навчальному році, хочеться відмітити, що з жовтня місяця 2016 року колективи міських дошкільних навчальних закладів почали впроваджувати в практику роботи програму соціально-фінансової освіти й виховання, яка побудована на пріоритетах і методичних ідеях всесвітнього руху із соціальної та фінансової освіти дітей "Афлатот". Ця програма пояснює дітям основи бюджетування власних коштів, вчить бути ощадливими та приймати виважені рішення. Навчаючись за програмою "Афлатот", вихованці отримують навички як правильно розпорядитися своїми грошима, долати складні фінансові й матеріальні обставини, у яких дехто з них та їхні родини перебувають, а також навчаться досягати добробуту в майбутньому.

Програма дає можливість не лише навчитися фінансової грамотності, а й повазі до своїх батьків, розуміння своїх прав та обов'язків, необхідності доглядати за навколишнім світом, природою.

Протягом 2017 року були проведені обласні семінари для педагогів дошкільної ланки освіти на тему: "Актуальність проблеми фінансово-економічного виховання в сучасному світі". Семінари проводилися на базі дошкільних закладів міст Золотоноша (ДНЗ "Веселка", ДНЗ "Берізка"), Сміла (ДНЗ №57), Канів (ДНЗ №6 "Теремок"), які впроваджували програму "Афлатот". На цих методичних заходах педагоги мали змогу ознайомитись з поетапним впровадження програми соціальної і фінансової освіти дітей з 3 до 6 років "Афлатот" у освітню діяльність дошкільних навчальних закладів. Для подальшого якісного впровадження вищезазначеної програми на ІІ половину 2017 року заплановані семінари у містах Умань та Черкаси.

З метою розвитку професіоналізму кадрового потенціалу, прискорення процесу трансформації перспективного педагогічного досвіду в широку педагогічну практику, виявлення творчих педагогів та педагогічних колективів, стимулювання пошуку власних оригінальних підходів до вирішення проблем удосконалення змісту навчально-виховного процесу, підвищення престижу педагогічної праці проведено XXII обласну виставку "Інноваційний пошук освітян Черкащини".

На XXII обласну виставку було направлено 124 досвіди роботи творчих педагогів, присвячених дошкільній освіті. За результатами виставки було нагороджено: Дипломами Управління (1 вихователь і 1 творча група), Дипломами Інституту (7 педагогів та 5 творчих груп), Сертифікатами лауреата виставки "Інноваційний пошук освітян Черкащини" (33 педагога та 3 творчі групи).

На обласний конкурс цифрових ресурсів від працівників дошкільних навчальних закладів було представлено 59 авторських колекцій цифрових ресурсів, 27 із них відібрано до нагородження (кращою роботою визнано анімаційні казки та вікторини

"Пригоди Афлатунчика в Україні" авт. колектив: Макарікова С. А., вихователь-методист, Мельник Л.А., вихователь та завідувач ДНЗ № 57 "Берізка" Смілянської міської ради).

Відповідно до річного плану КНЗ "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради" провів інтернет-семінар для педагогів дошкільної ланки освіти "Використання гумористичних художніх творів у формуванні комунікативної компетентності дошкільника".

На Інтернет-семінар було надіслано 93 роботи, після перегляду запропонованих матеріалів 51 було відібрано для обговорення та участі в семінарі. Хочеться відмітити активність педагогів м. Умані, Сміли, Черкаси та районів Чоробаївського, Городищенського, Чигиринського.

Не залишилася поза увагою проблема насильства над дітьми, яка виявилася дуже актуальною в усьому світі, зокрема в Україні. Вона зумовлена новими викликами в період сучасного політичного конфлікту та заміною істинних цінностей штучними. Згідно з результатами соціологічних досліджень як світового рівня, так і в межах України, доводять: одна дитина із п'яти страждає від сексуального насильства або зловживань. Проте сексуальне насильство над дітьми є найбільш прихованою формою насильства і тому потребує посиленої уваги з боку дорослих, які причетні до виховання та навчання дітей. Саме від їхньої обізнаності та компетентності залежить значною мірою своєчасне виявлення дітей, що постраждали від насильства або є ймовірність вчинення насильства щодо них, а також організація ефективного психолого-педагогічного супроводу таких дітей.

З цією метою були проведені дводенні навчальні семінари-тренінги розроблені за матеріалами методичного посібника "Навчіть дитину захищатися", схваленого для використання у загальноосвітніх навчальних закладах Науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (протокол № 4 від 14.12.2015 р.) та рекомендованого до використання в навчальних закладах листом Міністерства освіти і науки України від 16.02.16 №1/9-81.

Професійні команди у складі завідувача, практичного психолога, вихователя та/або вихователя-методиста (всього 120 осіб) із дошкільних навчальних закладів міст Сміла, Черкаси та Умань, Золотоніського, Катеринопільського, Кам'янського, Маньківського, Тальнівського, Чонобаївського, Шполянського Чигиринського Звенигородського Драбівського районів та Мокрокалигірської, Єрківської, Білозірської об'єднаних територіальних громад, протягом двох днів під здобували знання і формували практичні вміння з таких питань: "Міфи і факти про сексуальне зловживання та насильство над дітьми", "Етапи розвитку дитини. Важливі передумови формування безпечної поведінки або ризиків потрапляння у ситуацію насильства", "Причини, форми та симптоми сексуального насильства над дітьми", "Як розпізнати дитину-жертву сексуального використання", "Правила безпечної поведінки дитини" та інші. Організаторами та керівниками заходів були обласний тренер-координатор програми Тетяни Войцях, завідувач обласного центра практичної психології і соціальної роботи, тренери Ірина Ворона, методист обласного центра практичної психології і соціальної роботи та Ксенія Ванько, методист відділу дошкільної освіти.

Для подальшої роботи за програмою учасники отримали методичні матеріали від Українського фонду "Благополуччя дітей" (методичний посібник "Навчіть дитину захищатися", книжку для читання дітям "Кіко і рука", буклет для батьків та комплект постерів з правилами безпечної поведінки), а також електронну збірку матеріалів тренінгу (презентації, відеоматеріали, методичні розробки).

Відповідно до плану роботи Міністерства освіти і науки України на 2017 рік, з 1 лютого по 31 травня поточного року у Черкаській області проводився регіональний етап Всеукраїнського фестивалю-огляду кращого досвіду з організації просвіти батьків вихованців дошкільних навчальних закладів/ навчально-виховних комплексів "Джерело батьківських знань".

Фестиваль-огляд було організовано з метою активізації просвітницької роботи з батьками у питаннях формування їхньої психолого-педагогічної та юридичної компетенції (щодо нормативно-правових актів, що регулюють організацію діяльності та функціонування дошкільних навчальних закладів). У вищезазначеному огляді в обласному етапі взяли участь 26 дошкільних навчальних закладів, із них 4 НВК. За підсумками аналізу матеріалів, було визнано лауреата, а саме досвід дошкільного навчального закладу (ясла-садок) загального типу розвитку "Червона шапочка" села Білозір'я, Білозірської сільської ради, Черкаського району, Черкаської області.

Відповідно до Плану роботи Міністерства освіти і науки України на 2017 рік, з метою вивчення та впровадження у практичну діяльність інноваційних форм роботи, спрямованих на розвиток дошкільної освіти, підвищення фахової майстерності педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів та методичних служб, 14-15 червня 2017 року делегація Сумської області взяла участь у Всеукраїнському огляді педагогічних інновацій у дошкільній освіті, знайомлячись із досвідом роботи дошкільних навчальних закладів Черкаської області. У продовж перебування на Черкащині колеги з Сумської області відвідали Смілянські дошкільні навчальні заклади №21,19,23 та навчальні заклади м. Черкас, ДНЗ №50,22,13,70.

У рамках відвідування дошкільних установ члени делегації ознайомилися з такими напрямками роботи, як: впровадження ідей сталого розвитку, використання оздоровчого хортингу, формування у дітей дошкільного віку навчально-дослідницьких умінь, створення умов для реалізації корекційно-розвивальної роботи з дітьми з порушенням зору - іппотерапія, упровадження здоров'язбережувальних технологій.

Підсумовуючи вищезазначене, хочеться подякувати педагогічним колективам дошкільної ланки освіти Черкаської області за якісну цілеспрямовану роботу і за небайдужість до сучасних проблем дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дитина: Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту: О. В. Огнев'юк; авт.. кол.: Г.В. Бєлєнька, О.Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоскаленко [та ін.] ; наук. ред..: Г. В. Белєнька, М. А. Машовець; / Мін. осв. і наук., мол. і спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг.. київміськради (КМДА), Київ, ун-т ім.. Б. Грінченка. - 3-є вид., доопр. та доп. - Київ : Київ. Ун-т ім.. Б. Грінченка, 2016. - 304 с.
2. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку "Соняшник" / Л. В. Калуська. - Тернопіль: Мандрівець, 2014. - 144 с.
3. Методичні рекомендації до Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років "Дитина" / наук. кер. проекту: О. В. Огнев'юк; наук. кер. Г. В. Бєлєнька; авт.. кол.: Г. В. БєлєнькаО. Л. Богініч, В. М. Вєртугіна та ін. -Київ: ун-т ім.. Б.Грінченка, 2016. - 352 с.

Л.Н. Добровольська,
завідувач відділу початкової освіти;
В.О. Чорновіл,
методист відділу початкової освіти комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ВЛАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У НОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

2017-2018 навчальний рік - рік переосмислення власної педагогічної діяльності, перегляд навчально-методичного арсеналу, досконале опрацювання концепції Нової української школи, нового Державного стандарту початкової загальної освіти, усвідомлення змін, які необхідно втілювати в життя.

У першу чергу це стосується учителів, які працюватимуть з першокласниками у перший стартовий рік реформи, тому готуватися потрібно серйозно і наполегливо.

Більшість учителів початкових класів усвідомлюють, що сучасна освіта молодших школярів переобтяжена знаннями, які учневі не потрібні в практичній діяльності. Знання, які отримані заради знань і не використовуються на практиці, є мертвим вантажем, що засмічує дитячі голівки. Для їх засвоєння учень витрачає багато часу і зусиль, але швидко їх забуває. Далекі від досконалості підручники, відсутність належної кількості завдань з урахуванням природних здібностей та уподобань учнів, застарілі методики викладання предметів та підходи до проведення уроків, недостатній об'єм психологічних знань, авторитарний стиль спілкування з учнями - це неповний перелік причин перевантаження молодших школярів, і як наслідок - втрата ними здоров'я та бажання вчитися.

Якою ж хотіли б бачити початкову школу учні, батьки, громадськість та вчителі? Звичайно ж: розвивальною, цікавою, пізнавальною, затишною, радісною, активною, практичною, діяльною, дослідницькою, доброзичливою, толерантною, справедливою...

Незважаючи на те, що реформа початкової освіти розпочнеться 1 вересня 2018 року, уже в цьому навчальному році слід широко впроваджувати новітні технології навчання, використовувати різноманітні цікаві форми організації освітнього процесу молодших школярів.

Перш за все, слід нагадати, що навчання в початковій школі у новому навчальному році здійснюється за оновленими навчальними програмами, затвердженими Колегією Міністерства освіти і науки України 04.08.2016 та наказом Міністерства освіти і науки України від 05.08.2017 №948 "Про затвердження змін до навчальних програм для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів"), виконання яких є обов'язковими для усіх учителів початкових класів. Кожен педагог має внести відповідно до змін у навчальних програмах корективи до навчальних матеріалів, поданих у підручниках, зошитах з друкованою основою. Адже оновлені навчальні програми в першу чергу адаптовані до вікових особливостей молодших школярів та спрямовані на розвантаження навчання учнів.

Сучасні педагоги, науковці і практики, надають перевагу ідеї міжпредметної інтеграції та використання міжпредметних зв'язків. Більшість зарубіжних країн успішно практикують у початковій школі інтегроване навчання. Наприклад, читання, письмо, усне мовлення об'єднані в мистецтво мовлення; відомості з історії, географії, громадянського права - у суспільствознавство; відомості з фізики, хімії, астрономії - у природознавство тощо. У початкових класах Польщі проводяться інтегровані заняття, відсутній чіткий поділ на навчальні предмети. З учнями працює один учитель, лише заняття іноземними мовами, фізичною культурою і музикою ведуть інші педагоги. Поділ на предмети запроваджується з 4-го класу, відтоді вчителі починають оцінювати рівень знань учнів (за 6-ти бальною шкалою).

Проведення інтегрованих тижнів, днів та окремих уроків дає можливість учням дослідити поняття, явище чи об'єкт різнобічно, встановити закономірності, причинно-наслідкові зв'язки. Інтегровані уроки дозволяють об'єднати споріднений матеріал кількох предметів навколо однієї теми, розвантажити навчальні програми. При цьому учні можуть набагато легше засвоїти значний за обсягом навчальний матеріал, домогтися формування міцних, усвідомлених міжпредметних зв'язків, уникнути дублювання у вивченні низки питань з різних предметів, досягти цілісності знань. Під час інтегрованого навчання є можливість показати світ у всьому його різноманітті із залученням літературних творів, елементів музичного та образотворчого мистецтва, наукових знань тощо. З урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів таке навчання сприяє формуванню як ключових, так і предметних компетентностей учнів, розвитку їхніх природних задатків та потенційних можливостей.

Інтегровані уроки зменшують втому та перевантаження учнів за рахунок переключення з одного виду діяльності на інший, можливості обирати цікавий вид роботи відповідно до типу інтелекту. Академік О.Я. Савченко стверджує, що "змістовні, цілеспрямовані інтегровані уроки вносять у звичайний плин шкільного життя новизну, певною мірою знімають суворі кордони предметного викладання і допомагають дітям емоційно і системно сприйняти деякі поняття, явища" (Савченко О. Урок у початкових класах. Навчально-методичний посібник ? О. Савченко. - К.: Освіта. - 2003).

Необхідно зазначити, що методика проведення інтегрованих уроків вимагає від учителя високого професіоналізму, ерудиції та додаткової підготовки. Щоб спланувати інтегровані уроки (дні, тиждень) потрібно вдумливо

проаналізувати річне календарне планування різних навчальних предметів та матеріали підручників, посібників для виділення спільних тем.

Зразок інтегрованого дня для 2-го класу:

1. Урок природознавства на тему "Ознаки осені".
2. Урок образотворчого мистецтва на тему "Основні, похідні, теплі, холодні кольори (актуалізація знань). Практична робота "Золота осінь"
3. Урок літературного читання на тему "Ознайомлення з життям і творчістю Марійки Підгірянки. Вірші М.Підгірянки "Ліс", "Прийшла осінь" або позакласне читання на тему "Осінь".
4. Урок основ здоров'я на тему "Навчання і відпочинок. Практична робота "Планування вихідного дня. Вибір одягу за погодою". Гра " Вдягни ляльку".
5. Урок математики. Задачі про перелітних птахів.

Під час інтегрованого дня проводяться уроки за розкладом з різних предметів, об'єднаних спільною темою.

Інтегрований урок потребує поєднання навчальних предметів на одному або на двох уроках (бінарний). **Найпоширенішими варіантами такого об'єднання є:**

- уроки навчання грамоти (читання і письмо);
- українська мова і мистецтво;
- українська мова і природознавство;
- літературного читання і природознавство;
- літературного читання і мистецтво;
- літературного читання і основи здоров'я;
- математика та інформатика тощо.

Детальніше з варіантами можливої інтеграції предметів можна ознайомитися у документі "Методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у загальноосвітніх навчальних закладах у 2016-2017 навчальному році" (додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 17.08.2016 № 1/9-437).

Щодо форм організації навчально-виховного процесу, то вони мають бути **різноманітними:** екскурсії, уроки серед природи, квести, змагання, проекти. Місцем проведення уроків може бути не тільки класна кімната, спортивний зал та майданчик, а й актова зала, шкільний коридор, музей, галявина у шкільному парку (сквері, лісі) тощо.

У новому навчальному році вчителі початкових класів у своїй професіональній діяльності мають надавати перевагу ігровим методам, інтерактивному навчанню, технології розвитку критичного мислення, забезпечувати постійну рухову активність учнів.

На зміну традиційному розміщенню парт у класній кімнаті потрібно широко використовувати можливості різноманітних мобільних утворень для роботи в малих чи великих групах, самостійної діяльності, проведення тренінгових занять, організації виконання завдання на килимку, вільного пересування по класу тощо. Бажано передбачити у кожній класній кімнаті (особливо для учнів першого класу) куточки психологічного розвантаження (куточки усамітнення), які необхідні для емоційного розвантаження дітей, зняття втоми і психічного напруження. Кімната, де навчатимуться першокласники, повинна бути максимально наближеною до групи дошкільного навчального закладу. Доречно створити центри (зони, осередки, куточки) розвитку, які можна використовувати відповідно як під час уроків, так і позаурочній діяльності, наприклад: "Математичний", "Природничий", "Мистецький", "Мовленнєвий", "Логічний" тощо. Необхідно забезпечити можливість кожному учневі одночасно займатися різними видами діяльності за власним бажанням та інтересами (вимірювати, досліджувати, розглядати, читати дитячі книжечки, малювати, штрихувати, виконувати різні завдання, вправи тощо), не заважати одне одному, переходити від одного центру діяльності до іншого.

Велику увагу слід приділити створенню предметно-розвивального освітнього середовища: атрибути для проведення сюжетно-рольових ігор, театральних постановок, предмети для дослідницько-пошукової діяльності на уроках природознавства та математики (лупи, термометри для вимірювання температури повітря і води, різні ємності для рідин і сипучих, прозорі мірні стаканчики для дослідів, ящики для розсади, гербарій, набір корисних копалин, компас, лінійка, сантиметр, ваги, пісковий та звичайний годинник тощо), лічильний матеріал, інтелектуальні ігри, головоломки, шаради, ребуси, чайнворди, кросворди, мозаїка, пазли, довідники, дитячі енциклопедії; книжки з розвивальними завданнями, добірки дитячих журналів; таблиці, іграшки, настільні ігри, м'ячі, скакалки, кеглі тощо для активного відпочинку під час перерв та проведення уроків фізичної культури. Класна кімната має приваблювати учнів (особливо першокласників), пробуджувати в них цікавість, викликати пізнавальний інтерес та прагнення дізнаватися нове, здійснювати відкриття, розвивати їхні творчі задатки і здібності.

Особливу увагу слід приділити ефективному проведенню занять з молодшими школярами. Конспект уроку - це творчість учителя. Але важливо, щоб у ньому педагог чітко формулював цілі уроку, очікувані результати та під час розробки завдань, запитань, вправ тощо враховував різні канали сприймання інформації в учнів (аудіали, візуали, кінестетики) і типи інтелекту, притаманні кожній дитині за Говардом Гарднером (натуралістичний, логіко-математичний, вербально-лінгвістичний, внутрішньоособистісний, кінестатичний, міжособистісний, візуально-просторовий, музичний).

Відрадно відмітити, що в області працює багато талановитих, небайдужих, творчих вчителів початкових класів, які щедро діляться своїми напрацюваннями, беручи активну участь в обласному конкурсі цифрових ресурсів (роботи переможців представлені у відповідній колекції цифрових ресурсів на Черкаському освітянському порталі) та виставці педагогічних інновацій "Освіта Черкащини", на яку в 2017 році було представлено 130 робіт.

Звертаємо увагу на цікаві надбання педагогів нашої області. Зокрема, навчально-методичний посібник "Розвиваємо творчі здібності" (творча група вчителів початкових класів м. Черкас "Клуб професійного спілкування", керівник Л.Г. Дмитренко), в якому представлені різні форми роботи для розвитку творчих здібностей молодших школярів з метою підвищення інтересу дітей до навчання. Навчально-методичний комплект "Енергозбереження для всіх і для кожного" (Н.В. Браславець, Р.В. Вегера) спрямований на виховання дітей на основах збереження і примноження природних багатств, використання ресурсозберігаючих технологій, запровадження основ свідомого ставлення учнів, учителів та батьків до раціонального використання природних ресурсів, формування навичок свідомої споживчої

поведінки. У посібнику "Перлини сучасної дитячої літератури" (у 3-х частинах). представлений інформаційний, методичний та дидактичний матеріал до уроків літературного читання у 2-4 класах (О.В. Стеценко, А.С. Яковенко).

Посібник "Забезпечення міжпредметної інтеграції на уроках української мови в початкових класах" містить дидактичні матеріали з української мови для учнів 1-4 класів (творча група вчителів початкових класів Звенигородського району). Творча група вчителів початкових класів Черкаського району (С.В. Лисенко, С.І. Крутінь) розробили навчально-методичний комплект "Сім маленьких див" для інтегрованого навчання в практиці сучасної початкової школи. Навчальний комплект "Збірка конкурсних завдань і вправ з природознавства та математики для учнів 3-4 класів" допоможе розширити, доповнити і урізноманітнити природничі та математичні знання учнів 3-4 класів (творча група учителів початкових класів м.Черкас (В.М. Мединська, З.В. Шевченко). Посібник "Шахова логіка" (О.І. Давиденко, І.М. Березанчук) містить систему інтерактивних уроків із шахової логіки, інтегрованих із математикою, ігровою діяльністю, гуманною педагогікою, педагогікою співпраці вчителя та учня, створенням ситуації успіху та предметом етичного зростання школярів. Творча група вчителів початкових класів м. Умані (керівник Н.М. Осіяненко) представила навчально-методичний посібник "Розвиток творчого потенціалу учнів початкової школи на уроках природознавства засобами таксономії Блума".

Посібник "Успіх відкритого уроку в початковій школі" (С.О. Лазоренко) містить методичні рекомендації проведення відкритих уроків у початковій ланці школи та серію відкритих різнотипних уроків, складених згідно чинної навчальної програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Розробки уроків курсу за вибором "Моя щаслива планета. Уроки для стійкого розвитку" для 3-го і 4-го класів представила В.П. Порощук. Безцінні поради містить навчально-методичний посібник "Ефективне використання мнемотехнічних прийомів для формування предметних компетентностей молодших школярів" (Л.П. Третяк). З цими та іншими доробками педагогів початкової ланки можна ознайомитися в кабінеті перспективного педагогічного досвіду (завідувач М.Д. Підоплічко).

На уроках літературного читання, в позакласній діяльності необхідно широко використовувати твори авторів, які розміщені в посібниках "Хрестоматія сучасної дитячої літератури для читання в 1-2 (3-4) класах" серії "Шкільна бібліотека".

Велика увага у новому навчальному році має бути приділена проблемі оцінювання рівня навчальних досягнень учнів. Оцінка має виражати реальний рівень сформованості ключових та предметних компетентностей молодших школярів та ґрунтуватися на позитивному принцип, а не бути засобом покарання. Про це неодноразово зазначала у своїх виступах міністр освіти Л.М. Гриневич. Кожен педагог має усвідомити, що несправедливо поставлений бал за роботу, виставлення оцінок середнього рівня, знижує бажання учнів працювати, зменшує їхню віру у власні сили і можливості, викликає відразу до школи і процесу навчання. Оцінка ж навпаки має стимулювати школярів, викликати бажання учитися, пізнавати нове, надихати на творчість, вселяти впевненість у тому, що вони зможуть подолати всі труднощі і виконати завдання якнайкраще.

Нагадуємо, оцінка, яку отримав учень є конфіденційною інформацією, тому на уроці вчитель може лише словесно прокоментувати правильність відповіді, висловити зауваження та побажання щодо її виправлення чи удосконалення. Оцінка в балах під час уроку не називається, а заноситься в класний журнал та щоденники школярів на перерві. Відповідно оцінки, які отримують учні, не повинні озвучуватися і бути темою обговорення на батьківських зборах, вивішуватися публічно у вигляді різноманітних рейтингів. Серед батьків слід проводити роз'яснювальну роботу про те, що важливим є не бал, який отримала дитина, а аналіз допущених помилок та системна допомога щодо їх виправлення та недопущення.

Для оцінювання рівня навчальних досягнень молодших школярів керуємося наказом Міністерства освіти і науки України № 1009 від 19.08.017. Відповідно до зазначеного документа, вербально оцінюються всі предмети в 1-му класі. Рекомендуємо у 2-му класі за рішенням педагогічної ради теж продовжувати безбальне оцінювання усіх предметів. У 3-4-их класах вербально оцінюються такі предмети інваріантної складової, як трудове навчання, "Я у світі", образотворче мистецтво, музичне мистецтво, фізична культура, основи здоров'я, інформатика та всі предмети варіативної складової.

Нагадуємо, що домашні завдання не повинні задавати на вихідні, святкові та канікулярні дні, а обсяг має відповідати нормі часу, затраченого на їх виконання. Так, в перших класах домашніх завдань не повинно бути зовсім, у 2 класі - не більше, ніж дитина може виконати самостійно за 45 хвилин, у 3 класі - за 1 годину 10 хвилин, у 4 класі - за 1 годину 30 хвилин. Недопустимо перевантажувати школярів додатковими завданнями, які розміщені в посібниках, зошитах з друкованою основою тощо. Домашнє завдання має бути вмотивованим, посильним для самостійного виконання кожним учнем (тобто диференційованим). Інструктаж щодо його виконання учитель зобов'язаний провести на уроці. Необхідно вивільнити час для відпочинку учнів, рухової активності чи занять спортом, гурткової роботи, відвідання студій, секцій, що забезпечить розвиток природних задатків та потенціальних можливостей дітей.

Особлива увага має бути до організації освітнього процесу першокласників, успішної адаптації їх до навчання в школі. У 2016-2017 навчальному році протягом жовтня-листопада у 39 навчальних закладах області було проведено моніторинг рівня адаптації учнів 1-го класу до шкільного життя, який здійснювався у вигляді анкетування першокласників, батьків, діти яких навчаються в першому класі та вчителів. Моніторинговими дослідженнями було охоплено 1672 учнів першого класу, 346 батьків та 97 учителів початкових класів. Учні 1-го класу давали відповідь на запитання анкети, зафарбовуючи кружечки відповідним кольором (зеленим, жовтим чи червоним). Отримані дані дали можливість виявити, як діти почувають себе в ролі школярів, бажають учитися, діляться своїми враженнями та переживаннями з батьками тощо.

Так, на запитання "Чи з радістю ви йдете до школи?" 87 % першокласників відповіли - "так", 5 % учнів відповіли - "ні", 8 % - не змогли визначитися. Тобто, 13 % першокласників не отримують

задоволення від перебування в навчальному закладі. Дитина, якій комфортно в школі, яка впевнена в собі, має сформовану позитивну самооцінку, може успішно розвивати свій потенціал і переборювати труднощі, краще встановлює взаємини з іншими дітьми, розуміє їх, її краще сприймають у товаристві. Усе це допоможе дитині добре почуватись у школі, сприятиме навчанню.

Лише 59% першокласників завжди розповідають батькам про шкільне життя, 27, 6% відповіли, що тільки інколи розказують батькам про перебування в школі, а 22,4% - обрали відповідь "не розповідають". Необхідно посилити роботу в першу чергу з батьками, адже їхня байдужість до життя дитини в школі, її невдач та перемог може дорого коштувати в майбутньому.

У сімейному вихованні учнів, в постійних контактах із ними батькам необхідно прагнути до виникнення між ними почуття довіри, щирості та до подолання будь-яких непорозумінь, які вирішуються за допомогою саме довірливих та щирих стосунків між батьками та дітьми. Такі взаємини між дітьми і батьками не завжди складаються легко, просто і швидко. Стосункам дуже шкодить моралізування та тон розмови. Основою такого невимушеного контакту завжди постає щира зацікавленість батьків усіма справами дитини, вміння будувати діалог, який ґрунтується на принципах партнерства, рівноправ'я, взаємоповаги, визнання, розуміння та знання своєї дитини батьками.

Ми пропонуємо взяти участь в опитуванні батьків та визначити стилі та методи виховання дитини в сім'ї (за Л.Сухаревою).

Інструкція: дайте відповідь на запитання, обравши лише один варіант відповіді.

1. Ваша дитина любить пустувати, клопоту з нею достатньо - іноді повертається з синцем, іноді - у розірваній сорочці.

А) Ви запитуєте, що трапилось, за потреби прикладаєте компрес, допомагаєте зашити сорочку. (3бали);

Б) Надаєте дитині допомогу. При цьому постійно переконуєте її у тому, що це добром не завершиться. (0 балів);

В) Поводитися так, нібито нічого не трапилося, надаєте дитині змогу самій уладнати непорозуміння. (5 балів).

2. У вашої дитини є друзі, проте вони не слухаються своїх батьків, тому на Вашу думку, вони погано виховані…

А) Ви спілкуєтеся з батьками друзів вашої дитини і просите їх звернути увагу на поведінку їх дітей (2 бали);

Б) Ви запрошуєте цих дітей до себе додому, намагаєтесь позитивно вплинути на них. (5 балів);

В) Ви пояснюєте своїй дитині, що такі друзі їй не потрібні (0 балів).

3. Ваша дитина намагається бути лідером у всіх дитячих іграх і, якщо їй це не вдається, вона намагається бунтувати.

А) Ви намагаєтеся пояснити, що вміння програвати є корисним Вашій дитині. (0 балів);

Б) Ви намагаєтесь пояснити їй, у чому полягає справжня причина поразки. (3 бали);

В) Ви намагаєтеся підіграти, щоб дитина неодмінно виграла і не відчула поразки. (5 балів).

4. Вашу дитину складно ввечері вкласти до ліжка…

А) Ви постійно пояснюєте, яку важливу роль відіграє сон у житті дитини. (3 бали);

Б) Ви дозволяєте дитині не дотримуватися розпорядку дня щодо цього, але вранці будите її об одній і тій самій годинні. (5 балів);

В) Ви завжди вкладаєте дитину в ліжко об одній і тій самій порі, не беручи до уваги жодних її заперечень. (0 балів).

5. Ваша дитина дуже полюбляє дивитися телевізор…

А) Ви дозволяєте їй дивитися телевізор досхочу, без обмежень, оскільки вважаєте, що незважаючи на заборону, вона все рівно це робитиме. (0 балів);

Б) Ви переконуєте свою дитину у тому, які передачі їй можна переглянути, а які - ні. (2бали);

В) Ви самі визначаєте передачі, які дитина може переглянути. (5балів).

6. Ваша дитина змалку гостра на язик…

А) Ви пояснюєте, що так поводитися непристойно. (5 балів);

Б) Ви забороняєте своїй дитині так поводитися (0 балів).

В) Ви нагороджуєте свою дитину за пристойну поведінку. (3 бали).

7. Вашу дитину іноді кривдять однолітки…

А) Ви навчаєте свою дитину надавати відсіч кривдникам. (5 балів);

Б) Ви проводите профілактичну роботу із такими дітьми та їхніми батьками. (3 бали);

В) Ви просите свою дитину уникати контактів із такими дітьми. (0 балів).

8. Ваша старша за віком дитина досить часто кривдить молодшу…

А) Ви не втручаєтесь в їх взаємини, сподіваючись, що старша зрозуміє свої помилки без підказки. (0 балів);

Б) Ви караєте старшу дитину за це у присутності молодшої. (5 балів);

В) Ви намагаєтеся приділяти більше уваги молодшій дитині незалежно від їхніх взаємин зі старшою дитиною. (3 бали);

9. Ваша дитина грубить, б'ється з іншими дітьми, стає злою і безсердечною…

А) Ви поводитеся з нею аналогічно, щоб вона на собі відчула, що означає погано поводиться. (0 балів);

Б) Ви намагаєтеся вплинути на неї добром і ласкою. (5балів).

В) Ви шукаєте причини такої реакції дитини в оточуючих та навколишньому середовищі: жорстокість у фільмах, оточення дитини в класі та у дворі тощо. (2 бали).

Аналіз результатів текст.

Підрахуйте набрану кількість балів.

0-18 балів. Уважайте за необхідне виховувати власну дитину по-своєму таким чином, щоб вона зрештою повторила в собі Вас. Ви забуваєте, що дитина повинна розвиватися і формувати у собі самостійність, незалежність, упевненість у собі, здатність до творчості в усіх її проявах. Якщо Ви над цим не замислюєтесь, це може призвести до того, що дитина, зіткнувшись із дорослим світом, може в ньому загубитися і не знайти себе.Ви вважаєте, що опікуватися дитиною необхідно. Ваші методи потребують осмислення та корекції.

19-32 бали. Необхідно відзначити, що у питаннях виховання Ви намагаєтеся йти в ногу з часом. Ви вважаєте, що дитина повинна багато досягти самотужки, завдяки власному досвіду, методом проб і помилок. Однак, у своїх методах виховання Ви не завжди послідовні: дозволяючи своїй дитині самостійно розв'язати деякі проблеми й приймати певні рішення, Ви іноді намагаєтеся взяти важелі управління до своїх рук, що викликає здивування Вашої дитини і може призвести у підлітковому віці до конфліктів, суперечок і сварок. Пам'ятайте, що коли Ви прийняли рішення, то потрібно послідовно його реалізувати.

33-45 балів. Ви відчуваєте, що дитина не може прожити своє життя чужим розумом, і створюєте всі можливі умови для того, щоб вона мала змогу розвивати власну ініціативу, логічне мислення, здатність до аналізу подій і явищ. Ви не відсторонюєтеся від виховання власної дитини. А йдете поряд із нею, спостерігаючи за тим, як вона налагоджує стосунки з близькими людьми, однокласниками. Ви навчаєте свою дитину не лише усвідомлювати свої помилки, приймати їх на свій рахунок, але й створюєте умови для їх самостійного виправлення. Вам подобається бачити поряд із собою розумну людину, яка прагне мислити самостійно і відповідально.

Вказана анкета допоможе батькам краще зрозуміти власних дітей та уникнути помилок у вихованні підростаючого покоління.

Щодо використання для письма олівця чи ручки, відповіді дітей розподілилися таким чином: 35,4% дітям подобається писати олівцем, 26% - перевагу надають ручці, а 38,6% в однаковій мірі - і олівцем, і ручкою.

Пропозиція дозволити писати олівцем у 1-му класі викликала бурхливу дискусію серед освітян, батьків і громадськості. Натомість ніхто не заперечує, що малюнки можна (і, навіть, треба) виконувати олівцем. А для дитини письмо - це картинки, які легше зображати простим олівцем. Цікаво, що у багатьох учителів є упередження до помилок у виведенні літер. Натомість неточне нанесення художньої лінії сприймається як нормальна частина творчого процесу. Використання простого олівця в першому класі надає дитині можливість стерти помилку, уникнути страху неправильно написати, вселяє впевненість у власних силах, що є надзвичайно важливим для становлення особистості учня. Позитивним є те, що учителям більше не треба карати дитину зниженою оцінкою, якщо вона самостійно виправить те, що вже попередньо написала. При цьому цінним є те, що учень побачив свою помилку і самостійно виправив її. Учні вчаться найкраще в психологічно безпечному середовищі, де помилка сприймається, як буденне явище навчального процесу. Відношення вчителя до учнівської помилки вказує на те, чи вчитель цінує й поважає учня - його чи її особистість. Коли учитель вважає своїм обов'язком вказати учневі на помилку усно, чи використовуючи свою ручку, він чи вона тим самим принижує гідність дитини.

На запитання анкети "Чи проводяться у вас на уроках фізкультхвилинки?" 66 % першокласників відповіли "так, завжди", 28 % - "так, але не завжди", 6 % позначили "ні". Педагогічні працівники, які працюють з молодшими школярами мають обов'язково проводити 2 хвилинки відпочинку на кожному уроці та забезпечувати достатню рухову активність, тим паче, що під час руху учні краще засвоюють навчальний матеріал з різних предметів. Виявивши в дітей перші ознаки перевтоми, необхідно робити перерви, під час яких діти б могли виконувати нескладні фізичні вправи. Такі перерви під час уроку (фізкультхвилинки) сприяють поліпшенню функціонування мозку, відновлюють тонус м'язів, що підтримують правильну поставу, знімають напруження з органів зору і слуху, з утомлених від письма пальців та кисті руки.

Фізкультхвилинка містить 3-4 вправи, що добре знайомі дітям і легкі для виконання. Кожну вправу виконують 3-4 рази в середньому темпі. Тривалість фізкультхвилинки - 2-3 хвилини.

Діти із задоволенням виконують фізкультхвилинки, що супроводжуються віршованими текстами. Щоб у дітей не збивався ритм дихання, їхні рухи були точними і сильними, при проведенні таких фізкультхвилинок учитель промовляє текст, а діти виконують вправи. Неабиякий інтерес і задоволення викликають в учнів хореографічні, імітаційні вправи, вправи-енергізатори, рухливі ігри тощо.

З метою набуття учнями в початковій школі життєвих навичок, які полегшують адаптацію і сприяють відновленню психологічної рівноваги, у новому навчальному році Європейський Союз (ЄС) та представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні запроваджують проект "Вчимося жити разом", як складову предмета "Основи здоров'я". Проект в першу чергу має на меті розвиток життєвих навичок учнів початкових класів та надання психосоціальної допомоги дітям і родинам, що постраждали внаслідок військового конфлікту. Виконавці проекту - Дитячий фонд "Здоров'я через освіту" (у напрямку формування психосоціальних компетентностей, що підвищують здатність до адаптації і подолання труднощів щоденного життя) та Національний університет "Києво-Могилянська академія" (у напрямку надання дітям і родинам психосоціальної підтримки). Дитячий фонд "Здоров'я через освіту" реалізує проект шляхом впровадження освіти на засадах розвитку життєвих навичок.

Головне завдання курсу полягає в тому, щоб досягти позитивних змін у знаннях, ставленнях, намірах, уміннях і навичках, сприятливих для розбудови миру.

Структура курсу для 1-4 класів визначається чинною навчальною програмою предмета "Основи здоров'я", затвердженою Міністерством освіти і науки України.

Завдяки викладанню цього предмета можна:

- подарувати учням особливий час і місце в школі;
- допомогти дітям відчути єднання з групою;
- дати школярам "точку опори";
- навчити дітей приймати рішення і діяти з позицій здорового глузду;
- озброїти учнів умінням протистояти негативному соціальному тиску;
- навчити молодших школярів керувати стресами;
- показати дітям, як можна жити у світі без насилля;
- вселити у них віру та надію.

Тренінговий курс "Вчимося жити разом" впроваджується на всіх рівнях освіти відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України №624 від 21.04.2017.

У новому навчальному році на базі КНЗ "ЧОІПОПП ЧОР" будуть проведені тренінги для регіональних тренерів щодо методики викладання тренінгового курсу "Вчимося жити разом" у початковій школі, про умови участі та дати проведення буде повідомлено додатково.

Новий навчальний рік для початкової ланки освіти не обіцяє бути легким, зате буде цікавим, адже це рік - переосмислення власної педагогічної діяльності, знайомство з новітніми методами та технологіями, пошук та розробка навчальних матеріалів, які допоможуть молодшим школярам відчути радість та задоволення від навчального процесу, і, найголовніше - підготовка до впровадження реформи Нової української школи.

О. М. Козлова,

методист лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИПУСКНИКА - ВИМОГА ЧАСУ

Чим глибша прірва між різними типами знань, потрібними для життя і тими, що подаються школою, тим менший вплив школи на майбутнє життя учнів.

Софія Русова

Шкільна освіта є відображенням змін, що відбуваються у навколишньому середовищі. А математична освіта є головним індикатором готовності суспільства до змін. Якою її вбачають у Новій українській школі?

Лейтмотивом змісту математичної освіти Нової української школи має стати відповідність отриманих випускниками **математичних компетентностей:**

- соціально-економічним запитам держави;
- потребам, що виникають в процесі життєдіяльності.

Очікують, що у результаті навчання протягом 12-ти років учень знатиме і вмітиме:

- користуватися математичною мовою;
- використовувати математичні методи для:
  - пізнання та опису навколишньої дійсності;
  - вирішення поточних буденних життєвих ситуацій;
  - аналізу проблем та пошуку шляхів їх вирішення;
  - моделювання розвитку процесів, дій та ситуацій;
- раціонально міркувати, наводити логічні аргументи;
- критично оцінювати:
  - інформацію
  - процес вирішення завдання
  - отримані результати
- висловлюватися:
  - чітко
  - точно
  - лаконічно.

Компетентнісна освіта зорієнтована на практичні результати, досвід особистої діяльності, вироблення ставлень, що зумовлює принципові зміни в організації навчання, яке стає спрямованим на розвиток конкретних цінностей і життєво необхідних знань і умінь учнів.

Про компетентнісний підхід до формування змісту освіти зазначено в Державних стандартах освіти, його реалізовано в "Критеріях навчальних досягнень".

Під поняттям компетентнісний підхід розуміють спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток ключових (базових, основних, надпредметних) і предметних компетентностей особистості.

Поняття "компетенція" традиційно вживається у значенні "коло повноважень",а "компетентність" пов'язується з обізнаністю, авторитетністю, кваліфікованістю. Тому доцільно в педагогічному сенсі користуватися саме терміном "компетентність".

Які основні складові компетентності?

По-перше, знання, але не просто інформація, а швидко змінювана, динамічна, різноманітна, яку треба вміти знайти, відсіяти від непотрібної, перевести у досвід власної діяльності.

По-друге, уміння використовувати це знання у конкретній ситуації; розуміння, яким чином добути це знання, для якого знання який метод потрібний.

По-третє, адекватне оцінювання - себе, світу, свого місця в світі, конкретного знання, необхідності чи зайвості його для своєї діяльності, а також методу його здобування чи використання.

Компетентнісна освіта на предметному та міжпредметному рівнях орієнтована на засвоєння особистістю конкретних навчальних результатів - знань, умінь, навичок, формування ставлень, досвіду, рівень засвоєння яких дозволяє їй діяти адекватно у певних навчальних і життєвих ситуаціях.

Компетентнісний підхід тісно пов'язаний із такими підходами до навчання, як особистісно орієнтований (оскільки потребує трансформації змісту освіти, перетворення його з моделі для "всіх" на суб'єктивні надбання одного учня, що їх можна виміряти); діяльнісний (тому що може бути реалізований тільки в діяльності, тобто в процесі виконання конкретним учнем певного комплексу дій).

Компонентами математичної компетентності, як і будь якої іншої, є:

- мотиваційний - внутрішня мотивація, інтерес;
- змістовний - комплекс математичних знань, умінь та навичок;
- дійовий - навички навчальної праці (самостійність, самооцінка, самоконтроль).

Природа компетентності така, що вона може проявлятися лише в органічній єдності з цінностями людини, тобто в умовах глибокої особистої зацікавленості в даному виді діяльності.

Формування мотиваційного компонента здійснюється через:

- забезпечення позитивного ставлення учнів до математичної діяльності;
- виховання пізнавального інтересу;
- пізнавальну самостійність та активність.

Внутрішня мотивація в багатьох учнів ще нестійка і залежить від ситуації. Тому необхідно пропонувати цікаві логіко розвивальні завдання, розв'язання ситуативних завдань, цікаві факти із

життя видатних людей, різноманітні історичні матеріали, ігрові ситуації.

Сприяють формуванню позитивної мотивації й різні форми заохочення, підтримка успіхів, емоційне спілкування.

Розвитку пізнавальних інтересів та пізнавальної активності учнів математичних класів сприяє залучення їх до самостійного пошуку й "відкриття" нових знань, розв'язання задач проблемного характеру; якщо навчання потребує напруження думки, мислення, але посильне; коли навчальний матеріал пов'язаний з раніше вивченим; завдання практичного і прикладного характеру, зокрема і старовинні; використання диференційованих дидактичних матеріалів, комп'ютерної техніки, мультимедійних засобів навчання.

Формування змістового компоненту математичної компетентності здійснюється на основі індивідуально - диференційованого підходу.

Використання диференційованих різнорівневих завдань дозволяє формувати такі компетенції, як соціальні (уміння робити вибір, приймати рішення, формувати відповідальність за зроблений вибір), що, в свою чергу, стимулює пізнавальну діяльність, дозволяє формувати адекватну оцінку й самооцінку, стимулює розвиток критичного ставлення до себе.

Передбачається використання різних форм організації навчальної діяльності учнів:

- індивідуальна;
- групова;
- фронтальна;
- робота в парах.

У формуванні ключових компетентностей допомагають інтерактивні технології, метод проектів, нестандартні уроки з презентацією проведених досліджень з теми.

У 2017/2018 навчальному році уже всі класи основної школи працюватимуть за оновленими програмами з математики. Які ж суттєві зміни відбулись тут? Основний акцент в обговоренні навчальної програми з математики був спрямований на надмірну завантаженість курсу. Оскільки додаткова кількість годин, яку просила більшість дописувачів, не входила до повноважень робочої групи, було прийнято рішення максимально розвантажити наявний матеріал в межах діючого стандарту.

Також була значна кількість пропозицій, пов'язаних із перенесенням окремих тем між класами. Така перестановка тягне за собою 2 проблеми: відсутність таких тем в уже надрукованих підручниках та потреба робити "перехідні" варіанти програми для певних класів. У зв'язку із цим суттєвого перенесення тем між класами не відбулось, за винятком окремих випадків.

Проаналізовано міжпредметні зв'язки, по можливості переставлено математичний матеріал, що використовується в інших предметах. Зокрема, в межах теми переставлено стандартний вигляд числа, що використовується в хімії, тема "вектори" переставлена на початок курсу 9 класу геометрії, для використання в фізиці.

Робоча група спробувала сформулювати навчальну програму таким чином, щоб підкреслити практичну спрямованість курсу математики. По можливості більшість задач, що пропонуються учням для розв’язання, повинні мати практичний зміст. Для зручності вчителя в кінці кожного класу сформульовано певний перелік тем практичних задач та навчальних проектів, що можуть виконуватись на уроках.

Зазнала також змін структура програми. Перша суттєва зміна - порядок стовпців змістової частини. На перше місце поставлено очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів, а не зміст навчального матеріалу, необхідний для їх досягнення, щоб підкреслити, що не самі знання є основною метою навчання.

Також зміни стосуються кількості годин, виділених на кожну тему. Із всіх класів було забрано тему повторення. Також орієнтовану кількість годин було замінено на мінімальну. За рахунок цього було виділено суттєву кількість годин резерву, що пропонується розподілити на розгляд вчителя: повторення матеріалу на початку, та/або в кінці року, або на збільшення кількості годин на кожну із вказаних у програмі тем.

У пояснювальній записці оновленої навчальної програми з математики для 5 - 9 класів загальноосвітніх навчальних закладів зазначено:

"Такі ключові компетентності, як вміння вчитися, ініціативність і підприємливість, екологічна грамотність і здоровий спосіб життя, соціальна та громадянська компетентності можуть формуватися відразу засобами усіх навчальних предметів. Виокремлення в навчальних програмах таких наскрізних ліній ключових компетентностей як "Екологічна безпека й сталий розвиток", "Громадянська відповідальність", "Здоров'я і безпека", "Підприємливість і фінансова грамотність" спрямоване на формування в учнів здатності застосовувати знання й уміння у реальних життєвих ситуаціях.

Наскрізні лінії та їх реалізація

Наскрізні лінії є засобом інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів та предметних циклів; їх необхідно враховувати при формуванні шкільного середовища.

Наскрізні лінії є соціально значимими надпредметними темами, які допомагають формуванню в учнів уявлень про суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях.

Навчання за наскрізними лініями реалізується насамперед:

- через організацію навчального середовища - зміст та цілі наскрізних тем враховуються при формуванні духовного, соціального і фізичного середовища навчання;
- через навчальні предмети - виходячи із наскрізних тем при вивченні предмета проводяться відповідні трактовки, приклади і методи навчання, реалізуються надпредметні, міжкласові та загальношкільні проекти. Роль навчальних предметів при навчанні по наскрізним темам різна і залежить від цілей і змісту навчального предмета та від того, наскільки тісно той чи інший предметний цикл пов'язаний із конкретною наскрізною темою;
- через предмети за вибором; через роботу в проектах; через позакласну навчальну роботу і роботу гуртків.

Коротка характеристика наскрізних ліній

1. Наскрізна лінія "Екологічна безпека й сталий розвиток" націлена на формування в учнів соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості, готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля і розвитку суспільства, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь.

Проблематика наскрізної лінії "Екологічна безпека та сталий розвиток" реалізується в курсі математики, насамперед, через завдання з реальними даними про використання природних ресурсів, їх збереження та примноження. Аналіз цих

даних сприяє розвитку бережливого ставлення до навколишнього середовища, екології, формуванню критичного мислення, вміння вирішувати проблеми, критично оцінювати перспективи розвитку навколишнього середовища і людини. Можливі уроки на відкритому повітрі. При розгляді цієї лінії важливе місце займають відсоткові обчислення, функції, елементи статистики.

2. Реалізація наскрізної лінії "Громадянська відповідальність" сприятиме формуванню відповідального члена громади і суспільства, що розуміє принципи і механізми функціонування суспільства. Ця наскрізна лінія освоюється в основному через колективну діяльність (дослідницькі роботи, роботи в групі, проекти тощо), яка поєднує математику з іншими навчальними предметами і розвиває в учнів готовність до співпраці, толерантність щодо різноманітних способів діяльності і думок.

Навчання математики має викликати в учнів якомога більше позитивних емоцій, а її зміст - бути націленим на виховання порядності, старанності, систематичності, послідовності, посидючості і чесності. Приклад вчителя покликаний зіграти важливу роль у формуванні толерантного ставлення до товаришів, незалежно від рівня навчальних досягнень. З цієї ж наскрізною лінією пов'язані, наприклад, процентні обчислення, елементи статистики, що дозволяють учням зрозуміти значення кількісних показників при характеристиці суспільства і його розвитку.

3. Завданням наскрізної лінії **"Здоров'я і безпека"** є становлення учня як емоційно стійкого члена суспільства, здатного вести здоровий спосіб життя і формувати навколо себе безпечне життєве середовище.

Наскрізна лінія **"Здоров'я і безпека"** в курсі математики реалізується через завдання з реальними даними про безпеку і охорону здоров'я (текстові завдання, пов'язані з середовищем дорожнього руху, рухом пішоходів і транспортних засобів, відсотковими обчисленнями і графіками, що стосуються чинників ризику). Особливо важливий аналіз причин ДТП, пов'язаних із перевищенням швидкості. Варто звернути увагу на проблеми, пов'язані із ризиками для життя і здоров'я при вивченні основ математичної статистики. Вирішення проблем, знайдених з "ага-ефектом ", розгляд красивих геометричних конструкцій, пошук оптимальних методів розв'язування задач тощо, здатні викликати в учнів чимало радісних емоцій.

4. Наскрізна лінія **"Підприємливість і фінансова грамотність"** націлена на розвиток лідерських ініціатив, здатність успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі, забезпечення кращого розуміння учнями практичних аспектів фінансових питань (здійснення заощаджень, інвестування, запозичення, страхування, кредитування тощо).

Ця наскрізна лінія пов'язана з розв'язуванням практичних задач щодо планування господарської діяльності та реальної оцінки власних можливостей, складання сімейного бюджету, формування економного ставлення до природних ресурсів. Вона реалізується під час вивчення відсоткових обчислень, рівнянь та функцій.

Необхідною умовою формування компетентностей є діяльнісна спрямованість навчання, яка передбачає постійне включення учнів до різних видів педагогічно доцільної активної навчально-пізнавальної діяльності, а також практична його спрямованість. Доцільно, де це можливо, не лише показувати виникнення математичного факту із практичної ситуації, а й ілюструвати його застосування на практиці. Формуванню математичної та ключових компетентностей сприяє встановлення та реалізація у навчанні математики міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків, а саме: змістово-інформаційних, операційно-діяльнісних і організаційно-методичних. Їх використання посилює пізнавальний інтерес учнів до навчання і підвищує їх рівень загальної культури, створює умови для систематизації навчального матеріалу і формування наукового світогляду. Учні набувають досвіду застосування знань на практиці та перенесення їх в нові ситуації."

На уроках математики учні повинні розв'язувати задачі, які спонукають думати, зіставляти різні методи; сприяють розвитку мислення (творчого, критичного) і застосуванню різних способів вираження думки; інтуїції - здатності передбачати результат і знаходити шлях до розв'язання; знаходити їм практичне застосування; зокрема такі, що моделюють реальні життєві ситуації.

Навчання математики має бути спрямоване на забезпечення в учнів розвитку процедур узагальнення, порівняння, конкретизації, абстрагування, аналізу та синтезу. Саме такі задачі й краса їх розв'язання виховують хороший смак, математичну культуру.

Формуючи дійовий компонент математичної компетентності, необхідно створити для учнів оптимальні умови для поступового переходу від дій під керівництвом учителя до самостійних, даючи їм змогу самим шукати шлях розв'язання пізнавальних та практичних завдань.

Встановлення ділових партнерських стосунків між учителем і учнем (діалогова взаємодія) сприяє вільному вибору, розкутості, творчій винахідливості, дослідницькій діяльності.

Формуванню життєвих компетентностей (саморозвитку і самоосвіти) сприяє залучення учнів до:

- виконання творчих завдань, написання наукових робіт, участь в інтелектуальних змаганнях (турнірах, олімпіадах, конкурсах);
- відвідування факультативних занять;
- практикування диференційованих домашніх завдань та прийомів випереджувального навчання (розширення галузі знань предмета, просування до вищого рівня засвоєння знань з теми);
- формування загальнонавчальних умінь.

Алгоритм формування життєвих компетентностей учнів:

- Участь у визначенні основних завдань уроку через спільну мотиваційно - цільову діяльність.
- Мотивація на актуалізацію теми, що полягає в поясненні значення матеріалу, його використання в реальному житті.
- Формування системи знань, отриманих у результаті активного сприймання через розв'язання проблемних ситуацій та узагальнення й аналіз фактичного матеріалу.
- Формування вмінь використовувати знання й особистий досвід, компетентності в життєвих ситуаціях через розв'язання ситуативних задач - участь у рольових іграх, складання проектів, виконання творчих робіт, дослідницьких завдань.
- Формування особистої відповідальності за рівень знань і самоосвітньої діяльності через тренінги з формування життєвих навичок - рефлексія (самопізнання, самоконтроль, саморегуляція).
- Моніторинг і корекція розвитку особистості через виховання і самовиховання, діагностика.

- Формування "Портфоліо успіху" (замість незнання оцінюються успіхи у просуванні учня в розвитку, виконанні різних завдань).

Цікавим і перспективним є такий спосіб демонстрації зв'язку математики з іншими науками, як проведення інтегрованих уроків. Такі уроки сприяють встановленню логічних зв'язків між предметами, попереджають формалізм у знаннях. Наприклад, уроки математики можна інтегрувати з уроками трудового навчання у такому поєднанні: "Формули. Побудова креслень одягу", "Одиниці маси. Робота з харчовими продуктами. Приготування страв"; з уроками географії так: "Масштаб. Побудова плану шкільної території"; з уроками природознавства: "Симетрія. Симетрія в природі"; з уроками фізики: "Швидкість. Одиниці вимірювання швидкості"; з уроками історії: "Подорож у минуле геометрії", "Сім чудес світу" тощо. Інтегровані уроки мають яскраво виражену прикладну спрямованість і тому викликають незаперечний пізнавальний інтерес учнів.

Задача має демонструвати практичне застосування математичних ідей і методів та ілюструвати матеріал, що вивчається на певному уроці, містити відомі або інтуїтивно зрозумілі учням поняття й терміни, а також реальні числові дані, що не ведуть до громіздких обчислень. За таких умов використання прикладної задачі, складеної на матеріалах суміжних предметів, може дати потрібний педагогічний ефект.

Якщо сучасний вчитель математики у процесі навчання шкільного курсу акцентує увагу учнів на зв'язок математики з життям, то він викликає у дітей інтерес до навчання, досягає формування таких важливих рис характеру як послідовність у роботі, наполегливість, акуратність, увага, критичне ставлення до своєї роботи й роботи своїх товаришів, кмітливість, чесність, колективізм, любов до праці, культури письма й усної мови.

Як відомо, у 2018 році Україна вперше візьме участь у Програмі міжнародного оцінювання учнів PISA, що проводиться під егідою Організації економічного співробітництва і розвитку (OECP).

Дослідження проводиться раз на три роки й спрямоване на оцінювання систем освіти в різних країнах світу на підставі тестування 15-річних учнів.

Україна долучається до більш, ніж 80-ти країн, що беруть участь у PISA - 2018.

PISA дозволяє оцінити не пов'язані безпосередньо зі шкільними програми компетенції учнів з читання, математики та природничих дисциплін.

Математична грамотність - це здатність особи до визначення й усвідомлення ролі математики в сучасному світі, надання добре обґрунтованих суджень, уміння використовувати математику в особистих цілях і в суспільному житті.

Тестування призначене для оцінювання того, наскільки учень, який досяг останнього етапу обов'язкової освіти, може застосувати свої знання в реальних життєвих ситуаціях і готовий до повноцінної участі в житті суспільства. Чи готові наші школярі до виконання компетентнісних завдань?

За даними моніторингових досліджень у випускників українських навчальних закладів достатньо високий рівень математичної підготовки. Та одночасно офіційні статистичні дані про результати ЗНО з математики, як єдиного об?єктивного інструменту виміру залишку знань усіх учнів після школи, засвідчують тенденцію до погіршення якості математичної освіти. Частка абітурієнтів, які провалили тести з математики, безперервно зростає.

Тож давайте спробуємо проаналізувати результати випускників 2016 року, тому числі використовуючи офіційний звіт УЦОЯО.

Отже, 5 спостережень від Тетяни Герасимової, керівника проекту ZNOUA:

1. Більшість дітей не мислять логічно в математиці або ж не розуміють природу формул та тверджень.

От, наприклад, задача про існування трикутника:

8. Якому значенню серед наведених може дорівнювати довжина сторони АС трикутника АВС, якщо АВ = 3 см, ВС = 10 см?

А	Б	В	Г	Д
3 *см*	5 *см*	7 *см*	11 *см*	15 *см*

Ключ	Відповіді учасників (%)				
	А	Б	В	Г	Д
Г	9,50	6,96	39,86	31,16	11,95

Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
0,56	31,16	51,86	0,44

Майже 40% дітей обрало варіант трикутника зі сторонами 3, 7 та 10 см. Будь-яка людина, якщо їй дати три палички відповідних довжин, швидко зрозуміє, що скласти такий трикутник неможливо. Чому ж діти не уявляють цього?

Або ж задача про екрани телевізорів:

13. Екрани телевізорів, зображених на рис. 1 і 2, мають форму прямокутників, відповідні сторони яких пропорційні. Діагоналі екранів цих телевізорів дорівнюють відповідно 32 дюйма і 48 дюймів. Визначте, у скільки разів площа екрана телевізора, зображеного на рис. 2, більша за площу екрана телевізора, зображеного на рис. 1.

Рис. 1

Рис. 2

А	Б	В	Г	Д
в 1,5 раза	у 2,25 раза	у 2,56 раза	у 4 рази	у 16 разів

Ключ	Відповіді учасників (%)				
	А	Б	В	Г	Д
Б	59,95	20,67	4,60	5,60	8,83

Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
0,34	20,67	36,90	0,41

60% дітей вважають, що діагоналі телевізорів та площі однаково співвідносяться!

2. Тригонометрія та логарифми не підкорюються випускникам.

У 2016 році на тригонометрію запропонували використати найпростіше поняття: основну тригонометричну тотожність, яка є не чим іншим, як теоремою Піфагора в трикутнику. Більш того, на іспиті є табличка основних кутів. Тобто, можна було спокійно знайти кут, косинус якого дорівнює, наприклад, 1/2, та знайти відповідний синус. Знову питання логіки. І результат - лише 26% правильних відповідей.

17. Обчисліть значення виразу $4\sin^2 a$, якщо $4\cos^2 a = 1$.

А	Б	В	Г	Д
0	$\frac{1}{4}$	$\frac{3}{4}$	3	4

Ключ	Відповіді учасників (%)				
	А	Б	В	Г	Д
Г	24,06	27,72	12,38	26,50	8,98

Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
0,37	26,50	56,22	0,53

Або ж логарифми. Якщо знати лише означення логарифму, то отримаємо, що x може бути лише додатнім! Тому розглядати як правильний варіант відповіді має сенс лише А та Д. Будь-яка контрольна точка на проміжку приведе до правильної відповіді А. Зверніть увагу, що більш ніж 65% дітей не знають означення логарифму, тобто, по суті, його природи.

18. Розв'яжіть нерівність $\log_3 x < -1$.

А	Б	В	Г	Д
$(0;\frac{1}{3})$	$(-?;\frac{1}{3})$	$(-\frac{1}{3};0)$	$(-?;?\ 3)$	$(\frac{1}{3};+?)$

Ключ	Відповіді учасників (%)				
	А	Б	В	Г	Д
А	24,85	29,78	14,84	20,23	9,85

Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
0,45	24,85	44,49	0,45

3. Текстові задачі залишаються точкою болю у дітей.

Якщо це була б уже сформована система лінійних рівнянь, то, я впевнена, що показник правильних відповідей був би зовсім на іншому рівні. Знову питання про те, що задачі, які мають життєвий зміст, важко сприймаються учнями.

28. У готелі для проживання туристів є одномісні, двомісні та тримісні номери. Їх всього 124. Якщо всі номери в готелі заповнені, то одночасно в ньому проживає 270 туристів. Скільки всього в цьому готелі тримісних номерів, якщо кількість одномісних номерів дорівнює кількості двомісних номерів?

Ключ	Розподіл учасників (%) за кількістю набраних балів		Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
	0	2			
56	82,50	17,50	17,50	43,69	0,48

Цікаво, що компанія College Board, яка займається аналогічним до ЗНО тестом SAT, повністю його переробила в цьому році. Концепція трансформацій така: тестувати те, що випускники будуть використовувати в коледжі, та те, що вони можуть застосовувати в реальному житті. Тому, по суті, вони тестують ті ж самі знання, що й ми, але майже усі задачі текстові та аналізують якусь реальну ситуацію. Наприклад:

A set of 8 identical cylindrical drinking glasses can be used to make a musical instrument, a "glass harp", by filling each glass with water to a different height. The glasses are 16 centimeters (cm) high and have radius 2 cm. the glasses are filled 1/16,1/8,1/4,3/8,1/2,5/8,3/4, and 7/8 with water. When the glasses are tapped, the sounds approximate the notes of a musical scale. Approximately what volume of water, in cubic centimeters (cm3), is needed to fill the 8 glasses to these specifications?

Use п=3,14.

4. Діти в 11 класі мають проблеми з обчисленнями, які вони не доопрацювали у 5 класі.

Експерт зі звіту говорить: Значні труднощі виникли в багатьох учасників під час виконання дій зі звичайними та десятковими дробами, із розв'язанням текстових задач на відсотки та пропорції. Оскільки розв'язання практично всіх завдань з курсу алгебри в старших класах базується на застосуванні навичок, набутих у 5-9 класах, то помилки, допущені під час обчислень або розв'язування найпростіших рівнянь та нерівностей, призводять до неправильної відповіді в завданнях на теми, що вивчаються в 10-11-х класах.

Дитина може знати чудернацькі формули похідної, первісної, тригонометрії тощо. Але при цьому вона не може правильно додати чи скоротити дроби. Це дуже цікаве питання навчання в форматі "швейцарського сиру" підняв ще Салман Кхан. Саме на підході відсутності таких "дірок" збудована англомовна платформа Khanacademy та український аналог Online.zno.ua.

5. Діти мають великі труднощі з обґрунтуванням своєї думки.

ЗНО з математики 2016 року було цікавим також тому, що у ньому з'явилася письмова частина, якої не було ще з 2008-го року. Пройшло 8 років, і маємо перші результати. По-перше, майже половина учасників ЗНО взагалі не приступала до розв'язання! А ті, хто приступив, показали теж не найкращі результати. Звичайну задачу на побудову графіка розв'язали 1,7%, на геометрію 1,08%, а от з задачею на параметр впоралися 0,11%, або 135 людей, з яких явно не усі були цьогорічними випускниками.

Останнім часом в Україні з'являється дуже багато освітніх ініціатив, особливо пов'язаних з раннім розвитком дитини та розвитком так званих soft skills у підлітків. Безумовно, це достатньо важлива частина освіти, але ми маємо пам'ятати, що без hard skills, soft skills майже нічого не варті. Такої думки притримуються і роботодавці, які перш за все звертають увагу на hard skills, потрібні для вакансії.

Тому дуже сподіваємось, що буде з'являтися більше ініціатив, пов'язаних із фундаментальними знаннями по типу STEM.

Таким чином, сьогодні на вчителів покладається відповідальна місія - стати агентами змін, що відбуваються у шкільній освіті, впроваджуючи компетентнісний підхід та нові методики навчання, оскільки зміст освіти, який ми сьогодні маємо в школі, і традиції навчання вже не влаштовують сучасних дітей, і чекати поетапного впровадження масштабної реформи вони не можуть.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konczepcziya.pdf
2. Майбутнє шкільної математичної освіти [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.pedrada.com.ua/article/1321-maybutn-shklno-matematichno-osvti
3. Математична шкільна освіта у розрізі ЗНО [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zno.ua/news/matematichna-shkilna-osvita-u-rozrizi-zno.html
4. Оновлення програм для базової загальної середньої школи [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.ed-era.com/mon59/

А.М.Северинова,

методист лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ ХІМІЧНИХ ЗНАНЬ - ЗАПОРУКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УЧНЯ

Вивчення хімії має двояку мету:
одна - удосконалення природничих наук,
інша - примноження життєвих благ
М.В.Ломоносов

Хімія як природнича наука є частиною духовної і матеріальної культури людства. Хімічні знання, здобуті учнями в основній школі, створюють умови до реалістичного сприйняття навколишнього світу, в якому значне місце посідає взаємодія людини і речовини.

Навчання хімії в основній школі спрямовується на досягнення мети базової загальної освіти, яка полягає у розвитку конкурентоспроможного, творчого випускника, формуванні національної самосвідомості, загальної культури, екологічного стилю мислення і поведінки, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів.

Завдання вчителя засобами навчального предмета сформувати основні й предметні компетентності учнів, що визначатимуть їхню поведінку в життєвих ситуаціях.

Предметна хімічна компетентність учнів є складником ключової компетентності у природничих науках і технологіях. Володіння хімічною компетентністю на базовому рівні означає здатність учнів мислити і діяти з позицій світоглядних орієнтацій і ціннісних установок, сформованих у процесі навчання хімії.

Предметна компетентність є складним утворенням, основними компонентами якого є знаннєвий (пізнавальний), діяльнісний (поведінковий) і ціннісний (мотиваційний).

Компетентнісний підхід у навчанні, на відміну від предметного, передбачає інтеграцію ресурсів змісту курсу хімії та інших предметів.

Для реалізації інтеграції навчання виокремлено такі наскрізні змістові лінії: "Екологічна безпека і сталий розвиток", "Громадянська відповідальність", "Здоров'я і безпека", "Підприємливість і фінансова грамотність".

Наскрізні змістові лінії послідовно розкриваються у процесі навчання й виховання учнів, є спільними для всіх предметів і корелюються з ключовими компетентностями.

Змістова лінія "Екологічна безпека і сталий розвиток" реалізується на зразках, що дають змогу учневі усвідомити причинно-наслідкові зв'язки у природі і її цілісність; важливість сталого (керованого) розвитку країни для майбутніх поколінь. Такі зразки надає матеріал про добування й застосування речовин, збереження природних ресурсів - води й повітря, раціональне й ощадне використання природних вуглеводнів, колообіг хімічних елементів і речовин.

Становленню учнів як свідомих громадян, патріотів України, членів соціуму, місцевої громади, шкільного колективу має сприяти реалізація змістової лінії "Громадянська відповідальність". На уроках хімії учні ознайомлюються зі здобутками вітчизняних учених та їхньою громадянською позицією, оцінюють розвиток вітчизняного виробництва на основі досягнень хімічної науки, навчаються працювати в команді, відповідально ставитись до завдань, визначених колективом, та ретельно виконувати свою частину роботи. У позаурочний час дбають про чистоту довкілля свого регіону, беруть посильну участь у реалізації соціально значущих навчальних проектів.

Змістова лінія "Здоров'я і безпека" прослідковується у всіх без винятку тем програми з хімії, оскільки використання здобутків хімії упродовж усього життя людини тісно пов'язано зі здоров'ям і життєзабезпеченням. Послідовний розвиток цієї змістової лінії у змісті курсу дає учням змогу усвідомити, з одного боку, значення хімії для охорони здоров'я, а з іншого - можливу шкоду продуктів сучасної хімічної технології у разі неналежного використання їх; важливість дотримання правил безпечного поводження з речовинами і матеріалами в побуті й довкіллі. **Змістова лінія "Підприємливість і фінансова грамотність"** націлює учнів на мобілізацію знань, практичного досвіду і ціннісних установок у ситуаціях вибору і прийняття рішень. У навчанні хімії такі ситуації створюються під час планування самоосвітньої навчальної діяльності, групової навчальної, експериментальної роботи, виконання навчальних проектів і презентування їх, розв'язування розрахункових і контекстних задач, вироблення власної моделі поведінки в довкіллі.

Реалізація цієї змістової лінії потребує позитивних зразків з історії хімії, діяльності вчених і підприємців у галузі хімії, екології, фармакології, що засвідчують можливість розв'язування не лише теоретичних, а й практичних проблем хімії і хімічного виробництва.

Реалізація змістових ліній не передбачає будь-якого розширення чи поглиблення навчального матеріалу, але потребує посилення уваги до певних його аспектів. Провідні ідеї, на яких ґрунтуються наскрізні змістові лінії, втілюються в навчанні хімії як у теоретичному змісті курсу, так і в експериментальній діяльності учнів, під час розв'язування задач і завдань з реальними даними; виконання міжпредметних навчальних проектів, роботи з різними джерелами інформації; в позаурочний час вони - під час тематичних тижнів, участі в регіональних, всеукраїнських та міжнародних конкурсах (у тому числі дистанційних).

У навчальній програмі з хімії наскрізні змістові лінії винесено в окрему рубрику. У ній зазначено питання, що дають змогу відповідно спрямувати зміст кожної теми.

Шкільний курс хімії побудовано за концентричним принципом. В основній школі вивчається мінімальний за обсягом, але функціонально цілісний базовий курс хімії, достатній для подальшої освіти і самоосвіти учнів. Зміст старшої школи залежить від профілю навчання, обраного учнем.

Програма основної школи реалізує змістові лінії хімічного компонента освітньої галузі "Природознавство": хімічний елемент, речовина, хімічна реакція, методи наукового пізнання в хімії, хімія в житті суспільства. Зміст програми структуровано з урахуванням вікових особливостей учнів і часу, відведеного на вивчення предмета.

Програми розміщено на сайті Міністерства освіти і науки України: http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html

Навчальний матеріал курсу хімії та час на його вивчення розподілено таким чином:

Клас	К-сть год.на тиждень	К-сть годин	Перелік розділів
7	1,5 год.	53	Вступ. Початкові хімічні поняття. Кисень. Вода.
8	2 год.	70	Періодичний закон періодична систем хімічних елементі Будова атома. Хімічний зв'язок будова речовини. Кількість речовин розрахунки з хімічними формулами. Основні клас неорганічних сполук
9	2 год.	70	Розчини. Хімічні реакції. Початкові понятт про органіч сполуки. Узагальнення знань хімії.

Отже, в основній школі даються відомості з розділів загальної, неорганічної та органічної хімії. Такий зміст курсу хімії забезпечує його відносну завершеність. З одного боку, він дає основи хімічних знань, необхідні для повсякденного життя, загальнокультурної підготовки, подальшого особистісного розвитку тих школярів, які не збираються здобувати професії, пов'язані з хімією. З іншого боку, цей курс є підґрунтям для продовження хімічної освіти випускників основної школи як у старшій школі, так і в інших навчальних закладах.

Розподіл годин у старшій школі:

10 клас		
рівень стандарту	академічний рівень	профільний рівень
1	1	4
11 клас		
ень стандарту	академічний рівень	профільний рівень
1	2	6

У старшій школі профільне навчання хімії передбачає не лише поглиблене засвоєння учнями хімічних понять, законів, теорій, а й широке використання знань із споріднених предметів та дослідницьку діяльність учнів. При цьому особливого значення набуває позакласна робота з хімії. Хімічні гуртки, олімпіади, участь у роботі МАН дають змогу розвивати дослідницькі навички тих учнів, які найбільше цікавляться хімією.

У профільному навчанні хімії неабиякого значення набуває саморозвиток і самоосвіта учнів. Цьому сприяє збільшення у навчанні частки самостійної роботи учнів, у тім числі з комп'ютером та іншими джерелами інформації, виконання навчальних проектів. Вимоги до виконання навчальних проектів залишаються тими самими, що й в основній школі.

Профільне навчання хімії орієнтує учнів на професії, що потребують використання хімічних знань, у тім числі на інженерні й робітничі професії хімічного та споріднених виробництв, наприклад сталевар, горновий, оператор, апаратник, хімік-технолог, хімік-дослідник, лікар, агроном, агрохімік, лаборант хімічного аналізу, фармацевт, менеджер фірми з виробництва та постачання хімічних реактивів тощо. Саме тому особливістю профільного навчання хімії є обов'язкове проведення навчальних екскурсій на промислові або сільськогосподарські об'єкти (залежно від профілю).

Крім традиційних питань, що стосуються хімічних елементів, речовин і реакцій, увага приділяється висвітленню методів наукового пізнання в хімії, ролі теоретичних і експериментальних досліджень. Зміст матеріалу має чітке спрямування на збереження довкілля і здоров'я людини завдяки увазі до проблем чистоти повітря і води, вивченню біологічної ролі кисню, озону, води, розчинів, окисно-відновних реакцій, основних неорганічних і органічних речовин, згубної дії алкоголю.

Посиленню практичної спрямованості хімічних знань сприятиме проведення тематичних екскурсій, об'єкти яких орієнтовні й залежать від регіональних умов.

Вивчення хімії потребує раціонального застосування способів дій, засобів і методів навчання. Організації навчання хімії сприятиме використання перевірених шкільною практикою групової роботи, проблемного навчання, дидактичних ігор, тренінгових занять. У сучасних умовах важливим методичним орієнтиром є формування в учнів уміння вчитись і його реалізація в самостійній навчальній діяльності. Пріоритетний вибір методики навчання належить учителеві.

Важливим джерелом знань, засобом формування експериментальних умінь і дослідницьких навичок, створення проблемних ситуацій, розвитку мислення, спостережливості та допитливості є хімічний експеримент і розв'язування задач. Тому в програмі до кожної теми вказано види хімічного експерименту й типи розрахункових задач, а також передбачено досліди, які можна виконувати в домашніх умовах під наглядом батьків.

Виходячи з можливостей кабінету хімії та беручи до уваги токсичність речовин і правила техніки безпеки, учитель на свій розсуд може доповнити хімічний експеримент, як демонстраційний, так і лабораторний.

Формуванню компетентностей учнів сприяє виконання ними навчальних дослідницьких проектів, орієнтовні теми яких (на вибір) наведено в окремій рубриці програми. Учитель і учні можуть пропонувати і власні теми. Проекти розробляються учнями індивідуально або в групах, учитель може надавати консультацію щодо планування, визначення мети, завдань і методики дослідження, пошуку інформації,

координувати хід виконання проекту. Проектна робота може бути теоретичною або експериментальною. Тривалість проекту - різна: від уроку (міні-проект), кількох днів (короткотерміновий проект) до року (довготерміновий). Результати досліджень учні представляють у формі мультимедійної презентації, доповіді (у разі необхідності - з демонстрацією хімічних дослідів), моделі, колекції, буклету, газети, статистичного звіту, тематичного масового заходу, наукового реферату (із зазначенням актуальності теми, новизни і практичного значення результатів дослідження, висновків) тощо. Презентація й обговорення (захист) проектів відбувається на спеціально відведеному уроці або під час уроку з певної теми. Робота кожного виконавця проекту оцінюється за його внеском, індивідуально.

Ефективність навчання можна підвищити завдяки застосуванню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Вони сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку їхньої самостійності в опануванні знань, формуванню ключових компетентностей, посиленню позитивної мотивації навчання. Засоби на електронних носіях дають змогу унаочнити навчальний зміст, зокрема той, що стосується внутрішньої будови речовин чи хімічних процесів, недоступних для спостереження в умовах шкільної лабораторії.

У програмі визначено не лише зміст навчального матеріалу, а й перелік основних вимог до результатів навчання учнів з кожної теми. У цих вимогах опосередковано відбито ключові компетентності учнів через способи дій на різних пізнавальних рівнях: учень називає, наводить приклади, описує (початковий рівень, розпізнавання); розрізняє, ілюструє, складає формули і рівняння, наводить означення (середній рівень, розуміння); пояснює, обчислює, характеризує, класифікує, використовує, робить висновки (достатній рівень, уміння і навички); обґрунтовує, аналізує, прогнозує, встановлює зв'язки, висловлює судження, оцінює (високий рівень, перенесення знань).

З позицій компетентнісного підходу, на відміну від знаннєвого, рівень навчальних досягнень учнів визначається не володінням певною "сумою знань", умінь чи навичок із предмета, а здатністю виконувати завдання (розв'язувати проблеми) різної складності на основі здобутих знань, зокрема й міжпредметних. Компетентність розглядається як інтегрований результат освіти, здатність, набута учнем у процесі навчання.

Перелік вимог зорієнтує вчителя на досягнення мети навчання за кожною темою програми, полегшить планування цілей і завдань уроків, дасть змогу виробити адекватні методичні підходи до проведення навчальних занять, поточного й тематичного оцінювання.

Розподіл годин у програмі орієнтовний. Учитель може аргументовано вносити зміни до розподілу годин, відведених програмою на вивчення окремих тем, змінювати послідовність вивчення питань у межах теми. Резервні години використовуються на розсуд учителя залежно від об'єктивних обставин.

Адміністрація навчального закладу може виділяти додаткові години на поглиблене вивчення предметів, введення курсів за вибором, факультативів за рахунок годин варіативної складової.

Навчальні заклади можуть збільшувати кількість годин на вивчення окремих предметів інваріантної складової за рахунок годин варіативної складової. Також, за рахунок збільшення годин, окремі предмети можуть вивчатися за програмами академічного рівня, а не рівня стандарту, як це передбачено Типовими планами.

З огляду на зазначене та з метою забезпечення умов для опанування учнями 10, 11 класів змісту хімії на академічному рівні, рекомендуємо за рахунок варіативної складової виділити не одну, а 2 години на вивчення хімії. У такому разі вчитель використовує програму академічного рівня, збільшуючи кількість годин на вивчення окремих тем програми.

Програми, як і раніше, позбавлені жорсткого поурочного поділу. Вчителі на власний розсуд можуть обирати послідовність розкриття матеріалу в межах окремої теми, але так, щоб не порушувалась логіка викладу. Обласні, районні та міські методичні кабінети не уповноважені регламентувати розподіл учителями навчальних годин у межах тем.

Під час планування вивчення теми вчителям необхідно враховувати обов'язкові результати навчання (державні вимоги до загальноосвітньої підготовки учнів), що передбачені в кожній темі. Перелік вимог зорієнтує вчителя на досягнення мети навчання за кожною темою програми, полегшить планування цілей і завдань уроків, дасть змогу виробити методичні підходи до проведення навчальних занять, підібрати адекватні завдання для поточного оцінювання, контрольних робіт.

Особливої уваги потребує формування в учнів культури проведення хімічного експерименту та дотримання правил безпеки життєдіяльності. У листі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 01.02.2012 № 1/9-72 наведено інструктивно-методичні матеріали "Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напряму загальноосвітніх навчальних закладів" (http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/27214/).

В організації навчально-виховного процесу загальноосвітнім навчальним закладам дозволено використовувати лише навчальну літературу, що має гриф Міністерства освіти і науки України або схвалені відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти. Перелік цієї навчальної літератури постійно оновлюється, друкується в інформаційному збірнику міністерства освіти і науки України та розміщується на сайтах Міністерства (www.mon.gov.ua) та Інституту модернізації змісту освіти (www.imzo.gov.ua).

Учитель постійно поповнює свої знання, освоює нові методи вчення, удосконалює учбовий процес. Учителі області взяли активну участь у XXII обласній педагогічній виставці "Інноваційний пошук освітян Черкащини - 2017" та у конкурсі на кращу серію цифрових ресурсів.

При підготовці до викладу навчального матеріалу з урахуванням наскрізних ліній варто звернути увагу на такі роботи наших педагогів:

- "Навчальний проект з хімії як засіб формування компетентнісного потенціалу школярів" Л.М.Хоруженко, учителя хімії Богодухівського навчально-виховного комплексу "Дошкільний навчальний заклад-загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів" Чорнобаївської районної ради; за посібник "Ситуаційні задачі на уроках хімії як приклад формування предметних компетентностей учнів" Н.В.Власенко, учителя хімії Благодатнівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів ім. Г.П. Берези Золотоніської районної ради;
- "Збірник компетентнісних задач з хімії. 9 клас" Т.К.Босецької, учителя хімії Костянтинівської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів Смілянської районної ради та Т.П.Морозової, учителя хімії Балаклеївської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №1 ім. Євгенії Гуглі Смілянської районної ради;
- "Мотивація навчальної діяльності учнів на уроках хімії у 7 класі" К.С.Вовкогон, учителя хімії Трушівського навчально-виховного комплексу "Дошкільний навчальний заклад-загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів" Чигиринської районної ради;
- "Проектна технологія як засіб формування навчально-пізнавальної, творчої компетентностей учнів при вивченні органічної хімії" Гречин О.П.,

учителя хімії Уманської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №5 ім. В.І. Чуйкова Уманської міської ради.

На сайті інституту виставлені кращі роботи конкурсу на кращу серію цифрових ресурсів з хімії у 2017 році, які рекомендуються до використання у підготовці та проведенні уроків хімії.

- "Навчальні проекти 9 клас. І Частина" розробка творчої групи вчителів хімії, керівник групи В.О.Ковтун, вчитель хімії Чорнявського навчально-виховного комплексу "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів" Черкаської районної ради"
- "Навчальні проекти 9 клас. ІІ Частина" Т.П.Науменко, учителя хімії Леськівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів, О.Ю.Косьміної, учителя хімії Білозірської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів №2 Білозірської сільської ради Черкаського району;
- мультимедійний посібник із теми "Хімічні реакції, 9 клас" творчої групи вчителів хімії Шполянського району, керівник Г.М.Сабадаш, вчитель хімії та біології Шполянського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №2 - ліцей, методист райметодкабінету;
- "Розчини" О.В.Видай, учителя хімії Христинівської спеціалізованої школи І - ІІІ ступенів №1 ім. О.Є.Корнійчука Христинівської районної ради за серію цифрових ресурсів із теми;
- "Навчальні проекти 8 клас" О.В.Бойко, учителя хімії Кумейківської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів, Р.І.Атамася, учителя хімії Сагунівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Черкаської районної ради;
- "Хімічний зв'язок і будова речовини" (8 клас) О. Є Савєнкової., вчителя хімії Чорнобаївської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1 Чорнобаївської районної ради.

В житті людини хімія має велике значення. Хімічні процеси оточують нас всюди, починаючи з побуту і приготування їжі, та закінчуючи біологічними перетвореннями в організмі. Надзвичайні досягнення у цій галузі знань подарували людям передчасний порятунок від смерті - розроблено медикаменти від захворювань, вирощено деякі штучні органи. Хімія є основою у всіх галузях промисловості, в науці і природі. Бути байдужими до цієї науки неможливо, тому що такої кількості суперечливих відкриттів за всі часи розвитку прогресу не відбувалося ні в якій іншій області знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Навчальні програми для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://mon.gov.ua/

А.М.Северинова,

методист лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ В УМОВАХ ОНОВЛЕННЯ ПРОГРАМ

На кожному поколінні лежить відповідальність,
кожному поколінню дано виклик -
наділити силою те покоління, що йде слідом
А. Хазей

У 2017/2018 навчальному році у 7-9 класах предмет "Фізика" буде вивчатись за навчальною програмою, що укладена відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України №664 від 26.06 2012 року з урахуванням змін, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України №585 від 29.05.2015 р. та розміщена на офіційному веб-сайті МОН України (http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html).

У класах з поглибленим вивченням фізики навчання здійснюватиметься відповідно до навчальних програм, які опубліковані у збірнику навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. - К.: Вікторія, 2009 та розміщених на сайті МОН. http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1384763942/.

У старшій школі (10-11 класи) навчання фізики здійснюватиметься відповідно до обраного профілю навчання.

На сучасному етапі навчання засвоєння знань не може бути реалізовано з використанням тільки шкільного підручника та в межах одного предмета.

Тому головним завданням фізичної освіти є формування в учнів необхідних компетентностей, а одним із засобів їх формування є інтердисциплінарний підхід у навчанні, тобто органічне поєднання відомостей інших навчальних предметів навколо однієї теми, що веде до покращення розуміння дисциплін природничого циклу й сприяє формуванню цілісної картини світу та вихованню базових компетентностей.

Реалізація змістових зв'язків фізики й астрономії спрямовується на формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для її життєдіяльності: здатність спілкуватися державною та іноземною мовами, математична грамотність і обізнаність у галузі природничих наук і технологій, готовність використовувати інформаційно-комунікаційні технології у своїй діяльності, уміння вчитися впродовж життя, здатність до соціальної активності і життя в громадянському суспільстві, навички підприємницької

діяльності, загальнокультурна компетентність, екологічна грамотність та спрямування на здоровий спосіб життя.

Такі ключові компетентності, як вміння вчитися, ініціативність і підприємливість, екологічна грамотність і здорове життя, соціальна та громадянська компетентності можуть формуватися відразу засобами усіх навчальних предметів і є міжпредметними.

У навчальних програмах з усіх предметів виокремлено такі **наскрізні змістові лінії:** "Екологічна безпека та сталий розвиток", "Громадянська відповідальність", "Здоров'я і безпека", "Підприємливість та фінансова грамотність".

Наскрізні змістові лінії відбивають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, які послідовно розкриваються у процесі навчання і виховання учнів. Наскрізні змістові лінії спільні для всіх навчальних предметів, є засобом інтеграції навчального змісту, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учня, що визначають його поведінку в життєвих ситуаціях.

Змістова лінія **"Екологічна безпека та сталий розвиток"** націлена на формування в учнів соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості, готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля і розвитку суспільства, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь.

Ця змістова лінія реалізується тим, що під час навчання фізики учні **можуть:**

- використовувати отримані на уроках фізики знання для вирішення проблем довкілля;
- визначати причино-наслідкові зв'язки впливу сучасного виробництва, життєдіяльності людини на екологічний стан довкілля;
- критично оцінювати результати людської діяльності в природному середовищі, усвідомлювати важливість ощадного природокористування;
- прогнозувати екологічні та соціальні наслідки використання надбань фізики та сучасних технологій у природному та соціальному середовищі, оцінювати їх значення для сталого розвитку;
- бути готовим брати участь у природоохоронних заходах, грамотній утилізації побутових відходів;
- ефективно співпрацювати з іншими над реалізацією екологічних проектів, розв'язувати проблеми довкілля, залучаючи членів родини, місцеву громаду та ширшу спільноту до природоохоронних заходів.

Реалізація змістової лінії **"Громадянська відповідальність"** сприятиме формуванню діяльного члена громади і суспільства, який розуміє принципи і механізми функціонування суспільства, є вільною особистістю, яка визнає загальнолюдські й національні цінності та керується морально-етичними критеріями і почуттям громадянської відповідальності у власній поведінці.

Ця змістова лінія реалізується тим, що під час навчання фізики **учні можуть:**

- працювати в команді, приймати виважені рішення, що сприятимуть вирішенню науково-технологічних, економічних, соціальних чи інших проблем сучасного суспільства;
- ефективно співпрацювати з іншими над реалізацією різноманітних проектів, залучаючи родину, місцеву громаду та ширшу спільноту;
- визначати особистісні якості відомих учених-фізиків, що свідчать про їх громадянську позицію, моральні якості;
- розуміти, що стан надходження інвестицій в Україну, а отже, рівень добробуту в громадах, суспільстві в цілому залежить від рівня фізико-математичної та технологічної освіти, розвитку високотехнологічного виробництва;
- аналізувати і критично оцінювати події в державі на основі статистичних даних соціально-економічних, демографічних, екологічних та інших явищ і процесів в Україні та світі, протистояти маніпулюванню свідомістю, що застосовується в інформаційному просторі;
- діяти як активний та відповідальний член громадянського суспільства.

Вивчення питань, що належать до змістової лінії "Здоров'я і безпека", забезпечує формування учня як духовно, емоційно, соціально і фізично повноцінного члена суспільства, який здатний дотримуватися здорового способу життя і формувати безпечне життєве середовище.

Ця змістова лінія реалізується тим, що під час навчання фізики учні можуть:

- застосовувати набуті знання та навички для збереження власного здоров'я та здоров'я інших;
- дотримуватись правил безпеки життєдіяльності під час виконання навчальних експериментів, у надзвичайних ситуаціях природного чи техногенного характеру;
- оцінювати позитивний потенціал та ризики використання надбань фізики, техніки і технологій для добробуту людини і безпеки суспільства та довкілля;
- виявляти ціннісне ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших людей, навколишнього середовища як до потенційного джерела здоров'я, добробуту та безпеки.

Змістова лінія **"Підприємливість та фінансова грамотність"** націлена на розвиток лідерських ініціатив, здатність успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі, забезпечення кращого розуміння молодим поколінням українців практичних аспектів фінансових питань (здійснення заощаджень, інвестування, запозичення, страхування, кредитування тощо).

Ця змістова лінія реалізується тим, що під час навчання фізики **учні можуть:**

- застосовувати фізичні знання для генерування ідеї та ініціатив щодо проектної, конструкторської та винахідницької діяльності, для вирішення життєвих проблем, пов'язаних із матеріальними та енергетичними ресурсами;
- прогнозувати вплив фізики на розвиток технологій, нових напрямів підприємництва;
- оцінювати можливості застосування набутих знань із фізики в майбутній професійній діяльності, для ефективного вирішення повсякденних проблем;
- оцінювати власні здібності щодо вибору майбутньої професії, пов'язаної з фізикою чи технікою;
- розвивати ініціативність, працьовитість, відповідальність як запоруку результативності власної діяльності;
- прагнути досягти певного соціального статусу в суспільстві, внести вклад у економічне процвітання держави;
- презентувати власні ідеї та ініціативи;
- аналізувати власну економічну ситуацію, родинний бюджет;
- орієнтуватися в широкому колі послуг і товарів на основі чітких критеріїв, робити споживчий вибір, протистояти маніпуляціям, що використовуються в рекламному та інформаційному просторі.

Реалізувати вказані змістові лінії допоможуть розробки педагогів області. При підготовці до уроків слід звернути увагу на такі роботи учасників конкурсу на кращу серію цифрових ресурсів у 2017 році:

- інтерактивні плакати з теми "Магнітні явища" для 9 класу творчої групи вчителів фізики Городищенського району;
- "Внесок українських вчених у розвиток і становлення фізики", розробки С.А.Степанець, учителя фізики Степанецької спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів Канівської районної ради та Н.М.Кришталь, учителя фізики Золотоніської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №6 Золотоніської міської ради;
- "Починаємо вивчати фізику", О.М.Животової, учителя фізики Золотоніської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №6 Золотоніської міської ради;
- проект "Електроенергетика Черкаської області" М.О.Боярчука, учителя фізики Драбівського навчально - виховного комплексу "загальноосвітня школа І-ІІІ ст. ім. С.В.Васильченка - гімназія", Драбівської районної ради.

На щорічній обласній педагогічній виставці "Інноваційний пошук освітян Черкащини - 2017"

представлено ряд робіт, які дозволяють учителю при проведенні уроків здійснювати інтеграційний підхід до навчання. Варто звернути увагу на розробки:

- "Збірник компетентнісних задач з фізики" творчої групи вчителів фізики Шполянського району;
- "Домашній фізичний експеримент. 8 клас" А.В.Яценко, вчителя фізики Нечаївської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів Черкаської районної ради;
- Робочий зошит учня з фізики у 7 класі (І частина) І.А.Казначея, вчителя фізики Медведівської загальноосвітньої школи І - ІІІ ступенів ім. М. Залізняка Чигиринської районної ради;
- "Цікава фізика у запитаннях і відповідях" І.Г.Марківський, учителя фізики Легедзинської загальноосвітньої школи І - ІІІ ступенів Тальнівської районної ради за методичний посібник";
- "Навчальні проекти - як засіб формування предметної й ключових компетентностей учнів при вивченні фізики" О.М.Федорчука, учителя фізики Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №5 Черкаської міської ради;
- "Веб-квест як сучасна форма навчального проекту з фізики" творчої групи вчителів фізики м.Умань.

Шкільний курс фізики побудовано за двома логічно завершеними концентрами, зміст яких узгоджується зі структурою середньої загальноосвітньої школи:

1) в основній школі (7-9 класи) вивчається логічно завершений базовий курс фізики, який закладає основи фізичного знання;
2) у старшій школі вивчення фізики відбувається залежно від обраного профілю навчання.

Навчальний матеріал курсу фізики в основній школі та час на його вивчення розподілено таким чином:

Клас	К-сть год.на тиждень	К-сть годин	Перелік розділів
7	2 год.	70	«Фізика як природнича наука. Пізнання природи», «Механічний рух», «Взаємодія тіл. Сила», «Механічна робота та енергія»
8	2 год.	70	«Теплові явища», «Електричні явища. Електричний струм»
9	3/2,5 год.	105/87	«Магнітні явища», «Світлові явища», «Механічні та електромагнітні хвилі», «Фізика атома та атомного ядра. Фізичні основи атомної енергетики», «Рух і взаємодія. Закони збереження».

У таблиці подано кількість годин, що пропонується для навчання фізики у старшій школі із урахуванням рівня її вивчення, мінімальну кількість тематичних та лабораторних робіт, що оцінюються.

Клас/ рівень вивчення		Річна кількість годин за навчальними планами та програмами	Кількість годин на тиждень	Мінімальна кількість тематичних оцінювань	Мінімальна кількість лабораторних робіт, що оцінюються
10	*Стандарту*	70	2	4	4
	Академічний	105	3	4	4
	Профільний	210	6	6	6
11	*Стандарту*	70	2	5	4
	Академічний	105	3	6	4
	Профільний	210	6	6	6

Відповідно до наказу МОНмолодьспорту України від 03.04.2012 р., № 409 вивчення фізики в 9 класі обсягом 2,5 години на тиждень здійснюється тільки в спеціалізованих школах з навчанням мовою національної меншини і поглибленим вивченням іноземних мов та у закладах з українською мовою навчання в білінгвальних класах.

Зазначений у навчальній програмі розподіл годин між розділами є орієнтовним. За необхідності, і, виходячи з наявних умов навчально-методичного забезпечення, вчитель має право самостійно змінювати обсяг годин, відведених програмою на вивчення окремого розділу, в тому числі переносити розділи, або окремі питання із класу в клас, а також змінювати порядок вивчення розділів. Наприклад, учитель може переносити вивчення магнітних явищ у 8 клас, вивільняючи години на вивчення матеріалу 9 класу, або вивчати коливальний рух не в 7, а в 9 класі у розділі "Механічні і електромагнітні хвилі".

Розпочинається базовий курс фізики в 7 класі із розділу "Фізика як природнича наука. Пізнання природи", який призначено в першу чергу для введення базових фізичних понять, ознайомлення з фізичними методами пізнання природи, початковими відомостями про речовину, які будуть закріплюватись впродовж вивчення курсу. Необхідність проводити тематичне оцінювання у цьому розділі визначає вчитель.

У розділі "Механічний рух" учні знайомляться із основними характеристиками механічного руху, способами його опису (графічним, аналітичним). Рівень навчальних завдань, зокрема задач на побудову графіків руху, учитель обирає залежно від математичної підготовки учнів (враховуючи, що механічний рух більш ґрунтовно буде вивчатися у 9 класі).

У розділах "Взаємодія тіл. Сила", "Механічна робота та енергія" (7 клас), "Теплові явища", "Електричні явища. Електричний струм" (8 клас), "Магнітні явища", "Світлові явища", "Механічні та електромагнітні хвилі", "Фізика атома та атомного ядра. Фізичні основи атомної енергетики" (9 клас) учні знайомляться з відповідними фізичними явищами та закономірностями їх перебігу, проявом цих явищ у природі, застосуванням у практичній діяльності.

Оскільки в старшій школі вивчення фізики буде здійснюватися залежно від обраного профілю навчання, завданням основного курсу є сформованість цілісних уявлень про фізичні явища і пропедевтика фізики як науки. Цим обумовлено вивчення в кінці базового курсу фізики (9 клас) розділу "Рух і взаємодія. Закони збереження", в якому акцентується увага на універсальному характері та фундаментальності законів збереження в природі та цілісності фізичної картини світу. На прикладі класичної механіки формуються уміння оцінювати межі застосування фізичних законів і теорій.

Необхідною умовою формування базових компетентностей є діяльнісна спрямованість у навчальному процесі, яка передбачає постійне включення учнів у різні види навчально-пізнавальної діяльності з метою здобуття нових знань, а також практична її спрямованість на їх використання. Ефективним засобом формування предметної й ключових компетентностей учнів у процесі навчання фізики й астрономії є навчальні проекти.

Метою навчального проектування є створення педагогом таких умов під час освітнього процесу, за яких результатом є індивідуальний досвід проектної діяльності учня. Учитель здійснює управління такою діяльністю і спонукає до пошукової діяльності учнів,

допомагає у визначенні мети та завдань навчального проекту, орієнтовних прийомів дослідницької діяльності та пошуку інформації для розв'язання окремих навчально-пізнавальних задач.

Під час виконання навчальних проектів вирішується ціла низка різнорівневих дидактичних, виховних і розвивальних завдань: розвиваються пізнавальні навички учнів, формується вміння самостійно конструювати свої знання, вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, активно розвивається критичне мислення, сферу комунікації тощо. У проектній діяльності важливо зацікавити учнів здобуттям знань, які обов'язково знадобляться в житті. Для цього необхідно зважати на проблеми реального життя, для розв'язання яких дітям потрібно застосовувати здобутті знання. У такому випадку учні відчувають потребу в знаннях.

Оскільки виконання навчальних проектів передбачає інтегровану дослідницьку, творчу діяльність учнів, спрямовану на отримання самостійних результатів за консультативної допомоги вчителя, то найвищої оцінки за такі види роботи може заслуговувати учень, що не лише виявляє знання, а й демонструє здатність і досвід ефективного застосування цих знань у запропонованій йому штучній ситуації.

У зв'язку з цим оцінки за навчальні проекти виконують стимулюючу функцію, можуть фіксуватися в портфоліо і враховуються при виведенні тематичної оцінки. Враховуючи, що виконання деяких навчальних проектів передбачає інтеграцію знань і носить міжпредметний характер, то за рішенням методичного об'єднання учителів природничих дисциплін, оцінки за виконання таких робіт можуть виставлятись одночасно з цих предметів, або залежно від змістового розподілу і розподілу виконавців проекту: одним учням за біологічні знання, іншим - за фізичні). У цілому щодо оцінювання навчальних досягнень учнів, то учитель у своїй діяльності керується орієнтовними вимогами оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисципліну системі загальної середньої освіти, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України № 1222 від 21 серпня 2013 року. При цьому слід враховувати, що упровадження компетентнісного підходу зумовлює переосмислення технологій контролю й оцінювання: з оцінювання предметних знань, умінь і навичок до оцінювання компетентностей - готовності і здатності учнів застосовувати здобуті знання і сформовані навички у своїй практичній діяльності.

Навчальний фізичний експеримент як органічна складова методичної системи навчання фізики забезпечує формування в учнів необхідних практичних умінь, дослідницьких навичок та особистісного досвіду експериментальної діяльності, завдяки яким вони стають спроможними у межах набутих знань розв'язувати пізнавальні завдання засобами фізичного експерименту. У шкільному навчанні він реалізується у формі демонстраційного і фронтального експерименту, лабораторних робіт і короткотривалих дослідів, фізичного практикуму, навчальних проектів, позаурочних дослідів і спостережень тощо.

Перелічені в програмі демонстраційні досліди й лабораторні роботи є необхідними і достатніми щодо вимог Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Проте залежно від умов і наявної матеріальної бази фізичного кабінету вчитель може замінювати окремі роботи або демонстраційні досліди рівноцінними, використовувати різні їхні можливі варіанти. Учитель може доповнювати цей перелік додатковими дослідами, короткочасними експериментальними завданнями, об'єднувати кілька робіт в одну залежно від обраного плану уроку.

Окремі лабораторні роботи можна виконувати вдома або як учнівські навчальні проекти, а також за умови відсутності обладнання за допомогою комп'ютерних віртуальних лабораторій. Разом з тим модельний віртуальний експеримент повинен поєднуватися з реальними фізичними дослідами і не заміщувати їх.

Оцінювання рівня оволодіння учнем узагальненими експериментальними уміннями та навичками здійснюється не лише за результатами виконання фронтальних лабораторних робіт, а й за іншими видами експериментальної діяльності (експериментальні завдання, домашні досліди й спостереження, навчальні проекти, конструювання, моделювання тощо), що дають змогу їх виявити. Тому, якщо учень був відсутній на уроці, на якому виконувалась фронтальна лабораторна робота, відпрацьовувати її в позаурочний час не обов'язково. Головне, щоб впродовж вивчення розділу учень проявив свої експериментальні уміння й навички в інших видах роботи.

Однією з найважливіших ділянок роботи в системі навчання фізики в школі є розв'язування задач. Задачі різних типів можна ефективно використовувати на всіх етапах засвоєння фізичного знання: для розвитку інтересу, творчих здібностей і мотивації учнів до навчання фізики, під час постановки проблеми, що потребує розв'язання, у процесі формування нових знань, вироблення практичних умінь учнів, з метою повторення, закріплення, систематизації та узагальнення засвоєного матеріалу, для контролю якості засвоєння навчального матеріалу чи діагностування навчальних досягнень учнів тощо. Слід підкреслити, що в умовах особистісно орієнтованого навчання важливо здійснити відповідний добір фізичних задач, який враховував би пізнавальні можливості й нахили учнів, рівень їхньої готовності до такої діяльності, розвивав би їхні здібності відповідно до освітніх потреб. За вимогами компетентнісного підходу вони повинні бути наближені до реальних умов життєдіяльності людини, спонукати до використання фізичних знань у життєвих ситуаціях.

Навчальні екскурсії та уроки серед природи є необхідними складниками навчально-виховного процесу з фізики. Кількість екскурсій (як мінімум одна на рік) та час їх проведення визначаються учителем за погодженням з адміністрацією навчального закладу. Оцінювання навчальних досягнень учнів за результатами таких екскурсій здійснюється на розсуд учителя.

Одним із дієвих способів формування ціннісного ставлення учнів до фізичного знання є розкриття здобутків вітчизняної фізичної науки та висвітлення внеску українських учених у розвиток природничих наук, оскільки конкретні приклади досягнень українських учених, особливо світового рівня, мають вирішальне значення в національному вихованні учнів, формуванні в них почуття гордості за свою Батьківщину й український народ.

Можна без перебільшення сказати, що знання, здобуті фізиками за століття розвитку науки, присутні в будь-якій області людської діяльності. Огляньте поглядом те, що вас зараз оточує - у виробництві всіх, хто знаходиться навколо вас предметів найважливішу роль зіграли досягнення фізики. У на ш час ця наука активно розвивається, у ній з'явився такий по-справжньому загадковий напрямок, як квантова фізика. Відкриття, зроблені в цій галузі, можуть невпізнанно змінити життя людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Навчальні програми для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів [Электронний ресурс]. - Режим доступу: http://mon.gov.ua/

Л.І. Даниленко,
методист комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

РОЗБУДОВА ЗМІСТУ СУЧАСНОЇ БІОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОЇ МОДЕЛІ НАВЧАННЯ

У новому 2017/2018 навчальному році вчителі біології будуть викладати курс біології за оновленими програмами для основної школи (6-9 класи). Робоча група з модернізації програм з біології, до складу якої входили викладачі вищих навчальних закладів, методисти інститутів післядипломної педагогічної освіти та вчителі біології загальноосвітніх навчальних закладів (керівник групи Козленко О. Г., науковий співробітник відділу біологічної, хімічної та фізичної освіти Інституту педагогіки НАПН України), протягом двох років працювала над удосконаленням навчальних програм з біології для 6-9 класів, орієнтуючись, в першу чергу, на творчого вчителя, який у своїй практичній діяльності прагне постійно розвивати та удосконалювати свій професійно-кваліфікаційний рівень (компетентності) у природничій галузі освіти.

Зазначимо, що модернізація програми стосується, насамперед, змісту програмового матеріалу, форм і методів організації навчально-виховного процесу у вивченні шкільного курсу.

Так, зокрема наведена кількість годин на вивчення кожної теми певного розділу шкільного курсу "Біологія" буде орієнтовною. Таким чином, учитель матиме можливість варіювати з визначенням годин, відведених на вивчення конкретної теми, тобто ранжувати вивчення тем певних розділів за їх важливістю у формуванні в учнів предметних і ключових компетентностей.

Наступне. Послідовність тем у межах одного навчального року вчитель також може змінювати на власний розсуд, але без порушення логіки викладання.

В оновленій навчальній програмі елементи змісту, які є необов'язковими і можуть вивчатися опційно (за вибором учителя), виділено курсивом; так само виділено й опційні складові очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Вагомого значення у змісті оновленої навчальної програми надано проектам. Так, обов'зковими є виконання та захист учнями науково-дослідницьких проектів, у яких вони мають представити результати дослідницької роботи з певної проблеми. Водночас проекти інших типів (інформаційні, творчі, ігрові тощо) вчитель може впроваджувати у навчально-виховний процес додатково за бажанням учнів. **Також обов'язковою є вимога: упродовж навчального року кожен учень має взяти участь хоча б в одному навчальному проекті.**

Зупинимось більш детально на змісті сучасної біологічної освіти, яка має бути заснована на засадах компетентнісної моделі навчання.

Зокрема, як зазначає у своїх наукових працях вітчизняний вчений Н. Бібік, "із запровадженням компетентностей як цільової орієнтації освіти підведено своєрідну риску під знаннєвою моделлю освіти. Серед причин, що зумовили кризу традиційної системи, називають передусім надлишковість знань, їхню розірваність, слабкий зв'язок із дійсністю, потребами практики. Так усталилося, що предметний зміст виводиться із логіки конкретної науки. Водночас акцент на когнітивному компоненті об'єктивно спрямовує пошуки на додавання знань, збільшення їх ушир.

Незважаючи на гостроту проблеми, її очевидність для всіх, неузгодженість між освітніми ланками, взаємне дублювання змісту залишаються неподоланими дотепер.

Компетентнісний підхід дає змогу подолати цей розрив і, таким чином, технологічно переозброїти вчителя" [1].

Зазначимо, що напрацювання вітчизняних науковців (зокрема, розроблено перелік ключових компетентностей для використання в освітньому просторі України) актуалізували і дали поштовх для впровадження результатів науково - дослідної роботи в практику. Так, зокрема, "здійснено спробу реалізувати компетентнісний підхід у Державному стандарті загальної середньої освіти, у вимогах до освітньо-кваліфікаційних характеристик учителів різного профілю; компетентності частково ввійшли до програм предметів, спецкурсів, курсів підвищення кваліфікації учителів; їх закладено в критерії оцінювання навчальних досягнень учнів" [7].

Проте низку суперечностей у запровадженні компетентнісного підходу в освіту України не подолано й досі.

Оцінювання стану біологічної освіти з погляду набуття учнями компетентностей засвідчило, що у більшості випадків учні загальноосвітніх навчальних закладів, володіючи інформацією і маючи досвід розв'язування проблеми в умовах навчальної ситуації, не вміють виконувати нестандартні завдання (такі, що виходять за межі навчального процесу), приймати рішення в складних життєвих ситуаціях. Вони недостатньо володіють інтегрованими вміннями й навичками, необхідними для успішного розв'язування проблем, що виникають у реальному житті у процесі інтеграції у сучасне інформаційно навантажене суспільство.

Очевидною є невідповідність між бажаним станом освітньої практики, що передбачає застосування активних та інтерактивних методів навчання, інноваційних технологій у процесі формування предметних, галузевих та ключових компетентностей учнів як в урочній, так і в позаурочній діяльності, оптимальне поєднання загальних цілей шкільної освіти та цілей вивчення окремих предметів, координацію дій педагогічних колективів шкіл для виконання завдань реалізації компетентнісної моделі навчання, і дійсним станом справ.

Наголосимо ще на одній проблемі, яка стосується способів оцінювання якості освіти. Так, здійснений нами аналіз діяльності загальноосвітніх навчальних закладів області показав, що сьогодні вже не спрацьовують традиційні способи оцінювання навчальних досягнень учнів. Виявлено неузгодженість між потребою в застосуванні спеціальних форм, методів контролю та оцінювання нових можливостей і умінь учнів, їхньої компетентності й недостатньою розробленістю таких методик у теорії і практиці. І досі, у практиці роботи загальноосвітніх навчальних закладів, продовжують

переважати традиційні форми вимірювання та фіксації навчальних результатів і зокрема, тестування. Як правило, тестування дозволяє виявити переважно здатність учня відтворити в навчальній ситуації великий обсяг складного за змістом матеріалу. Разом з тим, із позиції компетентнісної моделі навчання, рівень навчальних досягнень учнів визначається здатністю розв'язувати проблеми різної складності на основі наявних знань й умінь.

Зважаючи на те, що Україна братиме участь у Програмі міжнародного оцінювання **учнів "PISA"**, у восьми загальноосвітніх навчальних закладах області (з них, 4 міських та 4 сільських) проведено інтегровані контрольні роботи, які охопили предмети математичного та природничого циклу. Зокрема, блок з біології вміщував чотири компетентнісних завдання різного рівня складності. За формою вони були структурованими і складались з кількох взаємопов'язаних запитань різної тематики і різних форматів, які потребували різних форм відповідей (вибір однієї правильної відповіді із п'яти запропонованих; вибір декількох правильних відповідей із п'яти варіантів; творче доповнення відомого; розв'язування розрахункової задачі; короткого, а також розгорнутого обґрунтування). Мета контрольних зрізів - перевірити наявність у семикласників (саме вони братимуть участь у дослідженні "PISSA-2018") наукових знань з біології та їх здатність визначати певну проблему, отримувати нове знання, пояснювати певні наукові явища, робити обґрунтовані висновки про певні наукові явища, розуміти основні характеристики науки як частини системи людського знання, усвідомлювати, як наука і технології змінюють матеріальне, інтелектуальне та культурне середовище, прагнути долучитися до галузей, пов'язаних із наукою, бути активним членом суспільства, тобто загалом наявність природничої грамотності і готовність до пілотного дослідження.

Наведемо результати навчальних досягнень учнів за цими контрольними зрізами. Оцінюванням з біології було охоплено 152 учні загальноосвітніх навчальних закладів області. З них, на початковому рівні, із завданнями справились 114 учнів, що складає 75,2% (1 бал набрало 29 учнів, що становить 19%, 2 бали - 49 учнів, що становить 32,2%, 3 бали - 36 учнів, що складає 24%); на середньому рівні, із завданнями справилось 15 учнів, що складає 17,1% (4 бали набрало 18 учнів, що складає 11,8%, 5 балів - 5 учнів, що складає 3,3%, 6 балів - 3 учні, що складає 2%); на високому рівні, із завданнями справилось 2 учні, що складає 7,7%.

Отже, учні, у цілому, змогли справитись із завданнями лише на початковому і середньому рівні, відсутній зовсім достатній рівень і лише двоє учнів показали високий рівень знань з біології.

Аналіз показав, що учні легко справились із завданням, в якому треба було вибрати одну правильну відповідь з п'яти запропонованих варіантів. Водночас вони зазнавали труднощі у виконанні тих завдань, які містили великий обсяг текстової інформації і потребували її інтерпретації та у розв'язуванні розрахункової задачі. І вкрай низькі результати виявлено під час виконання завдань, що потребували короткого пояснення біологічного явища та повного обгрунтування описаного досліду з живими об'єктами.

Разом з тим, незважаючи на такі показники, ми маємо надію на те, що підготовка українських школярів до участі у цьому унікальному порівняльному дослідженні якості освіти "PISSA-2018" стане поштовхом до запровадження компетентнісної моделі навчання біології.

Зокрема, варто кардинально переглянути навчальну підготовку учнів, використовуючи при цьому досвід, отриманий нами під час міжнародного дослідження TIMSS (порівняльне обстеження якості математичної та природничої підготовки учнів 15-річного віку і функціональної грамотності молодших школярів на завершенні початкової школи)). Аналіз цілей і особливостей інструментарію цього дослідження дозволив врахувати труднощі, яких зазнавали учні у виконанні тих завдань, які потребують використання їхніх знань і умінь у реальних життєвих ситуаціях. Тож рекомендуємо звернути особливу увагу саме на такі види компетентнісних завдань у навчальній роботі **з учнями, це:**

- завдання, у яких неясно, до якої галузі знань необхідно звернутися для визначення способу дії;
- завдання, які потребують залучення додаткової інформації (у тому числі завдань, описаних у тексті, які виходять за рамки ситуацій) і, навпаки, завдання, які містять "надлишкову" інформацію і "зайві" дані;
- комплексні або структуровані проектні завдання, які складаються із декількох взаємопов'язаних запитань;
- велика кількість завдань різної тематики і різних форматів, які потребують різних форм запису відповіді (вибору відповіді, запису слова або числа, короткого або розгорнутого обгрунтування), в одному завданні проектного типу, які потрібно виконати за обмежений час;
- завдання, що потребують інтерпретації інформації, яка представлена у вигляді таблиць, діаграм, графіків тощо;
- завдання, що потребують інтеграції різних предметних знань;
- завдання, що потребують застосування отриманих знань і вмінь у реальних життєвих ситуаціях, характерних для повсякденного життя.

Пропонуємо під час складання компетентністного завдання використовувати такий **алгоритм його побудови:**

1. Мотиваційний вступ.
2. Розгорнута основа з інформацією, наведенною у різних формах.
3. Декілька завдань на вміння опрацьовувати наведену інформацію (в тому числі завдання на перетворення інформації з однієї форми на іншу; побудова графіка, читання табличних даних тощо).
4. Завдання на тлумачення інформації та оцінку джерел (критичне мислення).

Зазначимо, що при проведенні порівняльного дослідження "PISSA-2018" тестові завдання будуть представлені у декількох форматах: вибір одного з варіантів відповіді, надання короткої і розгорнутої відповіді. У тестуванні надається стимул (текст або уривок з тексту, який представляє реальну життєву ситуацію або розкриває зміст певної проблеми), а потім декілька тестових запитань до цього стимулу. Учасники отримають різні варіанти тестових зошитів, у яких будуть комбінуватися наявні тестові завдання.

Отже, завдяки проведенню майбутнього дослідження наша країна матиме змогу отримати:

- узагальнене досьє про сформованість читацької, математичної та науково-природничої грамотності 15-річних підлітків;
- змістовні індикатори, пов'язані із характеристиками шкіл та учнів; індикатори, які показують, як змінилися результати країни-учасниці;
- інформацію, значущу для прийняття рішень у галузі освітньої політики та різноманітних освітніх досліджень.

Наголосимо, що сучасні підходи в освіті, орієнтовані на результат. А оскільки компетентності розглядаються як результат навчання учнів, то вчитель має планомірно формувати предметні компетентності засобами навчального матеріалу з предмета. Методичну роботу у цьому напрямі потрібно проводити на кожному уроці.

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти визначено поняття компетентність, а саме: "предметна компетентність - це набутий учнями у процесі навчання предмета досвід, пов'язаний із засвоєнням, розумінням і застосуванням нових знань,

виражених в здатності учня застосовувати їх в умовах конкретної ситуації, оцінці їх ролі в житті і суспільстві" [3].

Предметна компетентність має такі складники: ціннісний (мотиваційний); знаннєвий (пізнавальний) і діяльнісний (поведінковий).

Володіння предметною компетентністю передбачає здатність учня аналізувати ситуації, приймати рішення, діяти з позицій законів, принципів біологічної науки та відповідати за свої дії, тобто засвоєні знання і вміння є основою певних дій, проте самі дії визначаються ціннісними орієнтирами учня, ставленням до проблем, що їх треба розв'язувати, розумінням того, які саме знання і вміння треба для цього докласти

Таким чином, біологічна предметна компетентність (як компонент ключової природничо-наукової компетентності) у межах загальної середньої освіти ґрунтується на провідних наукових ідеях біологічної науки, цінностях і діях, що їх має засвоїти учень, щоб бути культурною людиною, тобто бути вихованим, володіти знаннями і ціннісними установками й використовувати все це в своїй діяльності.

Шлях формування предметної компетентності учня пролягає через створення учнем особистої скарбниці формальної системи знань, що міститься в мові природничо-наукової галузі з предмета, привласнення ним навчального змісту в сукупності знаннєвого, діяльнісного й ціннісного складників і набуття особистісного досвіду продуктивної діяльності.

За основу характеристики компонентів предметної компетентності учнів з біології взято вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, що сформульовані в навчальній програмі з біології для основної школи. Предметні компетентності, яких має набути учень у результаті навчання у програмових вимогах трансформовано в систему пізнавальних дій на різних когнітивних рівнях: розпізнавання, розуміння, уміння і навички, перенесення знань.

Розглянемо змістове наповнення цих складників біологічної компетентності.

Знаннєвий складник зорієнтований на засвоєння біологічних понять, фактів, законів і теорій; розуміння біологічної картини світу; формування в учнів знань про цілісність живої природи, закономірності функціонування живих систем на різних рівнях їх організації, їх розвиток і взаємодію; взаємозв'язок із неживою природою тощо. Також до знаннєвого складника включено знання про об'єкти, методи наукового пізнання і перетворення живої природи, біологічні процеси та явища, які стосуються функціонування, онтогенезу та еволюції живого. Так, зокрема, до об'єктів першої групи відносять бактерії, гриби (одно- і багатоклітинні), рослини різних груп (водорості, мохи, хвощі, плауни, папороті, голонасінні та покритонасінні), тварин (одно- і багатоклітинні), людину. Об'єктами другої групи є біологічні системи різних рівнів організації живої природи: молекулярний, клітинний, організмовий, надорганізмовий.

Знання про перетворення живої природи представлено біологічною інформацією таких дисциплін (рослинництво, тваринництво, селекція, агробіоценологія, біотехнологія), які розкривають значення біології у житті людини і суспільства.

Діяльнісний складник полягає у розвитку інтелектуальних і практичних умінь у процесі виконання різних видів пізнавальної діяльності, серед яких постановка дослідів, лабораторне дослідження, лабораторна робота, дослідницький практикум, учнівські проекти. Цей процес тісно поєднаний з різними методами наукового пізнання: спостереження за біологічними об'єктами, їх порівняння, біологічний експеримент, опис його результатів, прогнозування, моделювання об'єктів, процесів і явищ.

Особливістю навчальної діяльності учнів основної школи є поступовий перехід від зовнішньо заданих до самостійно сформульованих алгоритмів і планів у таких алгоритмізованих видах діяльності, як проведення спостережень, характеристика об'єктів, аналіз і порівняння, а також опис об'єктів і процесів живої природи.

Діяльнісний складник стосується застосування знань з біології у повсякденному житті та майбутній професійній діяльності.

Ціннісний складник біологічної компетентності передбачає засвоєння таких ціннісних категорій, як природа, життя, здоров'я, усвідомлення біосферної етики; оцінювання біологічних знань для власного організму, здоров'я інших людей, суспільного розвитку: перспектив розвитку біології як науки. Цей складник тісно пов'язаний із соціалізацією особистості, визначенням її поведінки в природі і суспільстві.

Так, зокрема учитель має сформувати ціннісні орієнтації щодо екологічної цінності живої природи, яка полягає в тому, що лише живі організми можуть компенсувати антропогенні зміни екосистем, отже забезпечити екологічну рівновагу на Землі і виживання біоти. Щодо наукової і пізнавальної цінності, то вчитель має довести до свідомості учнів значущість об'єктів живої природи у науці і пізнанні. І, нарешті, усвідомлення учнем здоров'язбережувальної цінності має вагоме значення для підтримання оптимального стану організму, культивування здорового способу життя, отримання здорового покоління.

Зазначимо, що складники предметних компетентностей опосередковано відображено в програмових вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів через опис навчальних дій, що їх учні мають здійснювати в результаті засвоєння змісту з предмета.

Учителю біології важливо пам'ятати про те, що предметна компетентність є цілісним утворенням, тому поділ на знаннєвий, діяльнісний і ціннісний складники не може бути абсолютним, деякі навчальні дії стосуються кількох компонентів водночас. Наприклад, подвійним характером вирізняється уміння застосовувати знання, а саме: в одних випадках воно перебуває в пізнавальній сфері (застосування знань для обґрунтування способів збереження вітамінів у харчових продуктах), в інших - у сфері практичної діяльності, зокрема застосовувати знання для профілактики захворювань, травматизму, шкідливих звичок, для догляду за рослинами тощо.

Що стосується дотримання вимог до методики формування компетентностей в учнів, а також для оптимізації діагностування й оцінювання результатів навчальних досягнень, з врахуванням моделі компетентнісного навчання, то до кожної вимоги необхідно підібрати завдання-вимірник. Так, для знаннєвого складника це можуть бути завдання репродуктивного характеру, а для діяльнісного - конструктивного і творчого, для ціннісного - контекстні завдання.

На цей час перед учителем стоїть украй важливе завдання, домогтися того, щоб упродовж навчання учні оволоділи навичками наукового пізнання, які допомогли б їм у житті незалежно від того, яку сферу професійної діяльності вони оберуть. І саме метод моделювання біологічних об'єктів допоможе розв'язати цю проблему.

Проте моделювання (дослідження об'єктів пізнання на їх моделях; побудова та дослідження моделей реально існуючих об'єктів, явищ та процесів) в навчанні біології ще не набуло широкого застосування. "Ознайомлення з різноманітними моделями (текстовими, графічними, математичними, просторовими, а також віртуальними, створеними з використанням інформаційних технологій), побудова, використання, аналіз властивостей та обмежень таких моделей, проведення модельних експериментів є основою для діяльнісного засвоєння теоретичних положень сучасної біології" [5].

Таким чином, серед типів моделей, які вчитель біології може застосувати у навчальному процесі

зазначимо такі: реальні (об'ємні) моделі (масштабні моделі - макети, фігурки); образні/графічні моделі: креслення, фотографії, схеми; математичні (формули, графіки, рівняння); вербальні моделі (описи, сценарії, настанови (алгоритими); імітаційні (ігри-симуляції, тренажери); символічні (семіотичні): слова, числа, математичні фігурки, знак біологічної безпеки.

Пропонуємо учителям біології скористатися алгоритмом розробки і використання моделей під час викладання різних розділів шкільного курсу "Біологія":

1. Оцінювати переваги і недоліки двох різних моделей одного і того ж процесу або системи для того, щоб вибрати і переглянути модель, яка найкращим чином відповідає доказам або конструктивним критеріям.

2. Розробляти, переглядати або використовувати модель, засновану на фактичних даних, щоб проілюструвати і спрогнозувати відносини між системами, або між компонентами живої системи.

3. Розробляти і використовувати кілька типів моделей для забезпечення розрахунків або передбачення явища, і перемикатися між типами моделей, грунтуючись на їхніх перевагах і обмеженнях.

4. Розробляти і використовувати модель (в тому числі математичну і обчислювальну для отримання даних, для пояснення, передбачення явища), аналізувати системи і вирішувати проблеми.

Для прикладу наведемо таке завдання:

Знак біологічної небезпеки (зображення символу). Завдання: роздивіться знак біологічної небезпеки і запропонуйте власні знаки небезпеки для захворювань з такими шляхами передачі:

- водний і харчовий (аліментарний або фекально-оральний) шляхи при гострих інфекційних кишкових хворобах, ротавірусній інфекції;
- крапельно-повітряний - при інфекційних хворобах дихальних шляхів;
- грутовий - при анаеробних інфекціях (правець, ботулізм та ін.);
- контагіозний - захворювання, що передається при контакті;
- трансмісивний (захворювання, що передаються переносниками: малярія, жовта лихоманка та ін.).

Великий інтерес у старшокласників викликають і текстові моделі.

Так, в одній із моделей учням треба було проаналізувати, чи можна використовувати поради, надані у вірші, для боротьби зі справжніми вірусами:

Якщо ваш керівник
Помилково стверджує,
Що в його комп'ютері вірус.
Який занесли ви,
То коли він відійде у справах,
Витягніть жорсткий диск (вінчестер)
І кип'ятіть його в каструлі,
Доки вірус не загине [8].

Запитання. Що спільного між біологічним вірусом (зокрема, грипу, віспи або ВІЛ) і комп'ютерним? Чи можна впоратися з вірусами за допомогою способу, запропонованого у вірші? Як довго потрібно кип'ятити? Дайте відповідь окремо для біологічного та комп'ютерного вірусів.

Учням запропоновано такий план аналізу моделей (за Козленко О.Г.):

1. Назва моделі.
2. Тип моделі (оберіть один або кілька варіантів):

а) об'ємна (реальна) модель (масштабні моделі, макети, фігурки тощо);

б) образна (графічна) модель (креслення, фотографії, схеми);

в) математична модель (формула, рівняння, графіки;

г) вербальна (словесна) модель (описи, сценарії, настанови);

д) імітаційна модель (ігри-симуляції, тренажери);

е) символічна (знакова) модель (літери, символи планет, дорожні знаки).

3. Об'єкт моделювання (написати, як називається оригінал моделі).
4. Стислий опис моделі.
5. Мета моделювання.
6. Суттєві властивості моделі (атрибути) оригіналу, що їх немає в моделі (несуттєві для моделі властивості).
8. Відповідь на додаткове запитання.
9. Користь від роботи з моделлю (що стало більш зрозумілим завдяки роботі з моделлю).

За наведені в аналізі відповіді нараховуються бали.

З упевненістю можна констатувати той факт, що робота з моделями є засобом подолання суперечності між науковим знанням та побутовими уявленнями, а також способом розвитку міжпредметних компетентностей. Крім світоглядного значення використання моделювання у навчанні біології має вплинути на повсякденне буття учнів: відбувається формування вмінь активного аналізу моделей, що пропонуються засобами масової інформації, у літературі та мистецтві, рекламі тощо.

І, насамкінець, використання моделей для вивчення та дослідження процесів і явищ живої природи є важливим для авторизації вчителем навчального матеріалу, що належать до певної частини предметної галузі. Тому потрібен максимально широкий вибір моделей різних типів, серед яких учитель обирає найбільш адекватні конкретним умовам, або пропонує інші, власні текстові, математичні або графічні моделі, виходячи з реального стану навчального середовища конкретного класу.

Отже, спираючись на вищеозначене, можемо зробити висновок, що впровадження компетентнісної моделі навчання у зміст біологічної освіти дасть можливість вчителю сформувати та розвинути в учнів здатність до використання знань і умінь природничих наук (біологія, екологія), для вирішення різноманітних життєвих проблем, пов'язаних із певними науковими ситуаціями, усвідомлення загальних принципів та ідей наукової теорії, а також виховати активного громадянина та патріота країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті /Н. Бібік/ // Біологія і хімія в рідній шк. - 2016. - №2. - С. 6-11.
2. Біологія. 6-9 кл.: навч. програма для загальноосвіт. навч. закл. (2015). Електронний ресурс. - [Режим доступу]: http://mon.gov.ua/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (2011). Електронний ресурс. - [Режим доступу]: http://zakon3.rada.gov.ua /laws/show/ 1392-2011 -%D0%BF.
4. Величко Л. Календарно-тематичне планування з біології і хімії на основі компетентнісного підходу /Л. Величко, Н. Буринська, Н. Матяш, Т. Коршевнюк, О. Козленко/ //Біологія і хімія в рідній шк. - 2016. - №4. - С. 2-5.
5. Козленко О. Г. Досвід використання блоків моделей у навчанні біології /О. Г. Козленко/ //Біологія і хімія в рідній шк. - 2016. - №2. - С. 29-32.
6. Концепція нової української школи [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://mon.gov.ua/ Новини%202016/12/05/konczepcziya.pdf
7. Методичні рекомендації з реалізації компетентнісного підходу у змісті освіти та навчально-виховному процесі ЗНЗ: аналіт. звіт за рез. дослідження. - Київ, 2010. - 128 с.
8. Минаев С. Вредные советы /С. Минаев, Ю. Нестеренко //Компьютер. - 1996. - №16. - С. 24-27.

С.Г. Мойсеєва,
завідувач лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчальногозакладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

АКТУАЛЬНІСТЬ ПИТАННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ

Питання компетентнісного навчання в умовах входження системи освіти України у європейський простір та упровадження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти набирає значної ваги.

Нинішній рік характеризується запровадженням нової програми з географії у 9 класах ЗНЗ та нових вимог до формування географічних компетеностей учнів. Вивченням географії у 9 класі (Україна і світове господарство) завершується географічна освіта учнів в основній школі на базовому рівні. На цей курс відведено 52 години (1,5 години на тиждень).

Провідною метою курсу є формування географічних компетентностей учнів під час вивчення тенденцій розвитку національного та світового господарства й визначення місця України у сучасному світі.

Зазначена мета передбачає реалізацію таких завдань:

- сформувати нові поняття й базові знання про суспільну географію та особливості розвитку сучасного господарства в Україні і світі;
- ознайомити із структурою світового господарства та її відображенням в економіці України, найважливішими глобальними проблемами людства;
- навчити виявляти та аналізувати економічні, соціальні й екологічні процеси та явища на глобальному, регіональному і локальному рівнях;
- показати роль міжнародного співробітництва у розв'язуванні глобальних проблем людства;
- розвивати в учнів пізнавальний інтерес, інтелектуальні та творчі здібності, самостійну навчальну діяльність шляхом пошуку та опрацювання географічної і статистичної інформації з різних джерел.

Важливим принципом побудови змісту географії у 9 класі є **інтеграція**, яка реалізується через поєднання суспільно-географічних складових під час вивчення особливостей розвитку та розміщення господарства в світі, Україні та своєму регіоні.

Практична спрямованість курсу реалізується в ході виконання практичних робіт, аналітичних завдань та досліджень. Обов'язковими для оцінювання є 2 практичні роботи на семестр. Вони спрямовані на розвиток умінь і навичок роботи з географічними картами та іншими джерелами інформації. Завдання творчого характеру учні виконують за бажанням, а вчитель оцінює їх за власним вибором. Більш конкретніші рекомендації з курсу з'являться на сайті МОН України зі змінами до навчальних програм з географії для 9 класу.

Цього року всі бажаючі можуть долучитися до обговорення проекту програми з географії для 10 класу "Географія: регіони та країни"

(10 клас - 52 години: 1,5 години на тиждень. Автори програми пропонують цікаві теми для досліджень (розвиток дослідницьких компетенцій, пошукової та експериментальної діяльності), демонструють зв'язки регіонів з Україною (формування аналітичних навичок, умінь та установок); вводять сучасну та актуальну тему "Стратегії розвитку людства" (моделювання та прогнозування, як результат синтезу теоретичних, практичних знань та установок); до кожного розділу пропонують тренінг "Країни-столиці" (прикладний аспект роботи з картографічним матеріалом).

У програмі чітко прописані очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів, що дає змогу вчителеві визначати рівень компетентностей учнів.

Відомо, що рівень компетентності учня вимірюється та оцінюється здатністю учня набувати нові знання, використовувати їх в навчальній, практичній діяльності та життєвих ситуаціях. Тож у нинішньому навчальному році значну увагу слід приділити виконанню завдань такого характеру, які дають учневі можливість використання набутих компетенцій, розкриття своїх знань, умінь, навичок, демонструвати свій творчий підхід.

Для цього перед учителем стоїть важливе завдання - вміло підібрати або створити комплекс завдань, тестів, які адекватно відображатимуть рівень компетентностей учнів.

Серія проведених семінарів методистами лабораторії природничо-математичних дисциплін для учителів області з питань формування компетентнісних завдань дала вже цьогоріч позитивні результати - районні та міські творчі групи вчителів географії на обласну виставку "Освіта Черкащини - 2017" представили 5 посібників з компетентнісними завданнями **для різних класів:**

1. Творча група вчителів географії **Жашківського району** (автор-упорядник Ішуніна Тетяна Іванівна, учитель географії Вороненської загальноосвітньої школи I-III ступенів Жашківської районної ради) представила збірник "Тести для оцінювання рівня сформованості предметних та ключових компетентностей учнів з географії".
2. Творча група вчителів географії **м.Сміли** (Укладач-Івченко Людмила Антонівна, методист методичного кабінету управління освіти, молоді та спорту Смілянського методичного кабінету) представила посібник "Компетентністний підхід - європейський вимір" (тестові завдання з географії для учнів 7 класу).
3. Гордієнко Світлана Яківна, учитель географії Канівської гімназії імені Івана Франка **Канівської міської ради Черкаської області,** Захарова Людмила Олександрівна, учитель географії Канівської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 4 Канівської міської ради Черкаської області - навчально-методичний посібник "Збірник тестів для тематичного оцінювання "Україна у світі: природа, населення" Географія. 8 клас."
4. **Творча група вчителів м. Ватутіного** у складі Добровольської Марини Миколаївни, учителя географії Ватутінської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 6 Ватутінської міської ради Черкаської області; Доденко Ніни Миколаївни, учителя географії Ватутінської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 5 Ватутінської міської ради Черкаської області; Іванової Любові Володимирівни,учителя географії Ватутінської загальноосвітньої школи I-III ступенів №2 ім. М.Ф.Ватутіна Ватутінської міської ради Черкаської області; Зеліневич Лариси Олександрівни, учителя географії Ватутінської спеціалізованої школи I-III ступенів № 1 Ватутінської міської ради Черкаської області представили "Збірник компетентнісно - орієнтованих завдань з курсу географії "Україна у світі: природа, населення" 8 клас".
5. **Творча група таких учителів географії Смілянського району** як Машкаринець Богдан Юрійович, учитель географії Голов'ятинської загальноосвітньої школи I-III ступенів Смілянської районної ради, Коробова Юлія Павлівна, учитель географії Тернівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Смілянської районної ради, Ларькова Ірина Анатоліївна, учитель географії Березняківської загальноосвітньої школи I-III ступенів Смілянської районної ради, Єжель Наталія Анатоліївна, учитель географії Ротмистрівської загальноосвітньої школи I-III ступенів

Смілянської районної ради представили методичний посібник "Навчальні завдання і вправи для розвитку компетенцій учнів на уроках географії у 7 класі з урахуванням різних типів інтелекту (згідно з теорією множинного інтелекту Говарда Гарднера).

Як і в попередні роки актуальними сьогодні є використання практичних методів у навчанні географії, збільшення відсотку самостійної роботи учнів на уроці і розвитку навичок самоосвіти. **Реалізувати це можливо через:**

- проведення практичних робіт на місцевості;
- спостереження об'єктів і явищ у природі і суспільстві;
- формування прийомів роботи з картами, схемами, профілями, статистичними показниками, діаграмами;
- формування навичок самостійної роботи з різними джерелами інформації;
- організацію дослідницької діяльності учнів на уроках та позаурочний час;
- запровадження творчих завдання на уроках і дома;
- систему випереджаючих завдань з підготовки доповідей, есе, повідомлень, презентацій.

Роботи з обдарованими учнями та розвиток у них географічних компетентностей допомагає не лише якісно підготуватися до різних рівнів завдань на олімпіаді з географії, а й вирішити ряд завдань географічної освіти:

- оволодіння уміннями використовувати різні джерела географічної інформації - картографічні, статистичні, геоінформаційні технології для пошуку, інтерпретації та демонстрації різноманітних географічних даних і формування в учнів на цій основі однієї з ключових компетенцій - інформаційної;
- застосовувати географічні знання для пояснення та оцінки географічних процесів і явищ;
- розвиток пізнавального інтересу, інтелектуальних і творчих здібностей учнів у процесі географічних спостережень, розв'язання проблемних завдань, самостійного набуття нових знань з географії;
- формування здатності і готовності використовувати географічні знання та вміння у повсякденному житті для: адекватної соціально-відповідальної поведінки в навколишньому середовищі, його збереження, адаптації до умов проживання на певній території; самостійного оцінювання рівня впливу людини на природу, безпеки довкілля як сфери життєдіяльності людини; розв'язання конкретних практичних завдань.

Саме високий рівень предметних компетенцій дозволив команді Черкаської області зайняти достойне місце на IV етапі Всеукраїнської олімпіади з географії. Із трьох членів команди - двоє (Концеба Анна, учениця 9 класу Уманської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №12 з поглибленим вивченням англійської мови Уманської міської ради (учитель - Мельник Н.П.) та Мартишов Олексій, учень 10 класу Іваньківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Маньківської районної ради (учитель - Іщенко О. О.) отримали І місця. Отже, учитель має створити середовище та умови для розвитку потенціалу, самопізнання, самооцінки, самопрограмування, самореалізації та інтеграції учня до соціокультурного простору.

Цього року Управління освіти та науки Черкаської облдержадміністрації виділяє певні кошти для створення сучасних кабінетів географії та дає змогу вчителю самостійно підібрати необхідне для роботи обладнання. Радимо виважено підійти до добору засобів навчання, не акцентувати увагу на одномісних партах та дорогих стільцях, а замовити потужні комп'ютери, високошвидкісний Інтернет, програми, необхідні для роботи з картографічним матеріалом, електронними підручниками, дидактичними матеріалами, якісні сканер та принтер. Для географічного кабінету не менш важливою є міні-метеостанція, яка підключається до комп'ютера і щоденно фіксує метеопоказники, які зберігаються роками, і які можна використовувати для аналізу, прогнозування, для виконання практичних робіт, досліджень та написання робіт у Малій академії наук.

Реалізацією власної траєкторії професійного розвитку є участь учителів географії у різноманітних конкурсах, змаганнях, конференціях, авторських курсах, інтернет-заходах, створенні власних посібників, творчих проектів.

Вже не вперше в обласній виставці "Освіта Черкащини -2017" переможцями стають:

1. Солошенко О.В., учитель географії Тальнівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №2 Тальнівської районної ради, Сокальський А. І., учитель географії Легедзинської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Тальнівської районної ради з методичним комплексом "Факультативний курс "Еко - Край - Черкащина" (Факультативний курс "Еко - Край - Черкащина" включає в себе: календарне планування, методичний посібник для вчителя, підручник для учнів, робочий зошит, що містить практичні роботи, різнорівневі завдання до кожного заняття, контурні карти, атлас).
2. Коломійчук Т.А., учитель географії Шполянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1 Шполянської районної ради з посібником "Збірник задач з географії (з розв'язками)".
3. Мазниця М. О., учитель географії Драбово-Пристанційної загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Драбівської районної ради Черкаської області з методичним посібником "Таємниці географічних назв".
4. Творча група вчителів Черкаського району (керівник-Колодіна Л.В., методист районного методичного кабінету відділу освіти Черкаської районної державної адміністрації з дидактичним комплексом до курсу "Україна і світове господарство", 9 клас (за новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти).
5. Дрозденко Л. Г., учитель географії Малосевастянівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Христинівської районної ради Черкаської області з навчальним посібником "Фотословник геологічних термінів. Кросворди, ребуси для закріплення термінів".

Серед учителів, які постійно оновлюють арсенал власних цифрових ресурсів, необхідно відмітити Коломійця С.В, учителя географії Шполянського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа І-ІІІ ст. ступенів №3 - гімназія", який хоч і не є дипломантом нинішнього року, але створює власні відеофільми для потреб осучаснення навчального процесу.

А серед нагороджених, необхідно відмітити творчу групу вчителів географії м. Черкас, яка створила серію цифрових ресурсів із теми "Україна у світі: природа, населення"; Храпова В. А., учителя географії Звенигородської загальноосвітньої школи-інтернату І - ІІ ступенів - спортивний ліцей Звенигородської районної ради, з серією цифрових ресурсів із теми "Населення України та світу"; Бондаренко Н.М., учителя географії Ковалиської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів Смілянської районної ради з серією цифрових ресурсів із теми "Релігійний склад населення".

Загалом, цього року, якісно зріс рівень всіх поданих на конкурс цифрових ресурсів, виставкових матеріалів. У цьому заслуга не лише вчителів географії, а й методичних служб, які доводять вимоги до вчителів, допомагають та консультують їх, відбирають дійсно якісні матеріали. Саме тому, конкурсним комісіям стало дуже важко обирати переможців різних освітянських конкурсів.

Важливим питанням географічної освіти був присвячений Інтернет- семінар "Як підготувати учнів до участі в олімпіадах та турнірах", який проходив на Черкаському освітянському порталі (сайті КНЗ ЧОІПОПП ЧОР).

До обговорення пропонувалися такі питання:

1. Вивчення зарубіжного досвіду з реалізації різних видів і форм учнівських змагань та перспективи використання цих прогресивних ідей в Україні.
2. Розвиток прикладних навичок учнів з географії та економіки, їх застосування у змаганнях різних рівнів.
3. Планування й реалізація індивідуальних освітніх траєкторій розвитку географічних та економічних компетентностей та ерудиції учнів у діяльності сучасного вчителя.

Із 27-и надісланих робіт сертифікат про участь отримали 11 учасників, роботи яких заслуговують на увагу і виконані у відповідності до зазначених вимог. Із статей, що подані на сайт, сформовано електронний посібник та розміщено в електронній бібліотеці на сайті Черкаського ОІПОПП.

Методичні рекомендації щодо забезпечення навчальними географічними програмами, підручниками, посібниками та їх використання у процесі викладання географії ви зможете прочитати на сайті Міністерства освіти і науки України (http://mon.gov.ua) та Всеукраїнських фахових журналах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Навчальні програми для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів [Электронный ресурс]. - Режим доступу: http://mon.gov.ua
2. Інтернет-заходи [Электронный ресурс]. - Режим доступу: http://oipopp.ed-sp.net

С.Г. Мойсеєва,

завідувач обласного Центру економічної освіти, євроінтеграції та євроатлантичної інтеграції комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ УЧНІВ У ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Важливими умовами демократичного суспільства є громадянська освіченість, компетентність, виховання поваги до прав людини, толерантності, уміння знаходити компроміси. Необхідно, щоб громадяни знали свої права та обов'язки, дотримувалися закону, мислили критично й незалежно[2].

Нинішня Україна визначається в загальному контексті Європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності західної культури: парламентаризм, права людини, права національних меншин, свободу пересування, свободу отримання освіти, те що є невід'ємними атрибутами громадянського демократичного суспільства. Європейська інтеграція для України (у культурно-цивілізаційному аспекті) - це входження до єдиної сім'ї європейських народів, повернення до європейських політичних і культурних традицій.

Право на безвізовий режим, отримане нинішнього року, покладає на українців дотримання певних норм та принципів європейського суспільства. Інтеграція України - це у першу чергу, знання та повага європейських норм та законів.

Основними напрямами культурно-освітньої та науково-технічної інтеграції визначено впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці, техніці, поширення власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС. Здійснення цього завдання передбачає взаємне зняття будь-яких принципових обмежень на контакти та обміни. Особливо важливими є здійснення спільних наукових, культурних, освітніх та інших проектів.

Аналіз оновлених навчальних програм з географії, історії, права демонструє нам важливість таких тем як "Інтеграційні процеси та міжнародні організації в Європі", "Європейський Союз. Країни Шенгенської зони", "Роль НАТО у загальноєвропейській системі оборони". Саме у контексті останніх подій, учасницею яких є Україна, ці теми цікавлять старшокласників для розуміння процесів, до яких причетна наша країна.

Сучасний освітній процес в Україні має стати таким процесом, в якому відбувається соціалізація індивіда, його входження в Европейську соціокультуру. Це передбачає і потребує неформальних, інноваційних методів роботи з учнями, де активною ланкою виступає спільна творчість педагога і школяра, їх взаємодія в комунікативному колі. Саме таку взаємодію продемонстрували наші вчителі, які взяли участь у обласному конкурсі на кращу сучасну розробку заходів до Дня Європи.

День Європи - це символ започаткування нової успішної моделі мирної співпраці між державами, що ґрунтується на спільних цінностях та інтересах. Україна - Європейська держава. Вона бажає стати повноправним мешканцем європейського дому, справедливо вважає, що має на це право. Вона довела це своєю історією, географічним розташуванням і тим внеском, який наш народ зробив у континентальну справу впродовж багатьох віків свого існування та боротьби.

Згідно з Указом Президента України від 19.04.2003 № 339/2003 "Про День Європи" та з метою забезпечення підтримки державної політики і реалізації стратегії європейської інтеграції на регіональному рівні, відповідно до сучасного етапу взаємовідносин України з Європейським Союзом навчальними закладами області у травні 2017 року були проведені різноманітні заходи до Дня Європи [6]. Цікаво і змістовно пройшли:

- інформаційні години, присвячені Дню Європи ("Наш дім - Європа", "Ми разом єдині", "Святкуємо день Європи", "Становлення та розвиток Європейського Союзу", "Економічний механізм діяльності ЄС", "Країни Європи", "Подорож країнами світу", "Відносини України з Європою");
- тематичні лекції, бесіди ("Етапи виникнення Євросоюзу", "Подорож країнами Європи", "Україна - європейська держава");
- масові виховні заходи (години спілкування, дебати, дискусії, вікторини, круглі столи, творчі конкурси, усні журнали, ігри-подорожі, вокальні та кулінарні конкурси, Євроквести);
- конкурси малюнків, плакатів, світлин тематичних напрямів: "Ми у Європі", "Крок до Європи";
- тематичні виставки, стенди в бібліотеках закладів освіти, присвячені Дню Європи;
- заочні подорожі країнами Європи, тематичні презентації, спільні засідання із членами шкільних євро клубів;
- свята, фестивалі, пізнавально-розважальні та інформайно-пізнавальні заходи, спрямовані на розкриття культурної та історичної спадщини України, які мають значення у загальноєвропейському контексті.

Кращі розробки заходів розміщені на сайті обласного Центру економічної освіти євроінтеграції. (Для довідки: посібник "Сценарії святкування Дня Європи у навчальних закладах Черкащини" з власними розробками можна буде скачати із сайту "Центр економічної освіти, євроінтеграції та євроатлантичної інтеграції" - http://oipopp.ed-sp.net у серпні 2017р.).

Запропоновані сценарії, окремі їх частини можна використовувати на уроках географії, всесвітньої історії, світової літератури, образотворчого мистецтва, музичного мистецтва, на виховних годинах, а також в позакласній роботі під час проведення Днів Європи в навчальному закладі, в літніх оздоровчих таборах, організовувати районні свята з відповідної тематики.

Переможці конкурсу нагороджені дипломами КНЗ "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради". Ними стали:

1. Дрозденко Людмила Григорівна, учитель географії та економіки Малосевастянівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Христинівської районної ради Черкаської області, за сценарій свята "Знайомство з історією та традиціями країн Європи".
2. Кільчевська Ольга Вікторівна, учитель географії Смілянського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа I ступеня-гімназія ім. В.Т.Сенатора" Смілянської міської ради Черкаської області, за сценарій євроквесту "Європа - наш дім".
3. Компанієць Віктор Олексійович, учитель інформатики; Тарасенко Зоя Віталіївна, учитель географії Червонослобідської загальноосвітньої школи I - III ступенів №1 Черкаської районної ради Черкаської області, за сценарій євроквесту "Європа - це ми".
4. Бурлака Олена Вікторівна, учитель Городищенського економічного ліцею Городищенської районної ради Черкаської області, за сценарій веб-квесту "Віртуальний тур Європою".
5. Ткаченко Світлана Сергіївна, учитель початкових класів Вербівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Городищенської районної ради Черкаської області, за сценарій квест-гри "Мандрівка до Європи".
6. Вільнановська Лідія Юріївна, учитель англійської мови Чигиринського навчально-виховного комплексу I-III ступенів "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа I-III ступенів №3" Чигиринської районної ради, за сценарій телемосту "Святкування Дня Матері у країнах Європи" в рамках засідання шкільного Євроклубу "Greenwich").
7. Домаш Любов Дмитрівна, директор Веселохутірсього навчально-виховного комплексу "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа I-III ступенів імені Володимира Лук'янця" Чорнобаївської районної ради Черкаської області, за сценарій інтелектуальної гри - квесту "Відкриваємо Європу".
8. Кириченко Ольга Павлівна, вчитель англійської мови Дмитрівського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа I-III ступенів - дошкільний навчальний заклад" Золотоніської районної ради Черкаської області, за сценарій пізнавально-розважальної гри "Заочна подорож до казкової Данії".
9. Стеценко Валентина Миколаївна, заступник директора з виховної роботи Хрестителівського навчально-виховного комплексу "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа I-III ступенів" Чорнобаївської районної ради Черкаської області, за комплекс заходів до святкування Дня Європи.

З метою ознайомлення молоді з питань європейської інтеграції та ефективного застосування нових компетентностей учителів, набутих у рамках проекту Жана Моне та Європейської комісії у рамках програми "Навчання впродовж життя", творчою групою методистів Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників, розроблено програму курсу за вибором для учнів 10 (11) класу загальноосвітніх навчальних закладів /За заг. ред. Н.М. Чепурної/ "ШЛЯХ ДО ЄС". Програма затверджена вченою радою інституту (Протокол №3 від 29.08.2014 року).

Курс "Шлях до ЄС" завершує географічну, історичну та правову освіту в загальноосвітній школі. Знайомство з європейськими правовими засадами дасть змогу старшокласникам не лише розширити правові знання, а й порівняти законодавчі бази України і Європи.

Відповідно до структури і змісту навчальної програми "Шлях до ЄС" 10 (11) кл., створено посібник для вчителя з розробками уроків та позакласними заходами з означеної тематики, цифрові ресурси до всіх тем курсу та практикум для учнів, готується збірка позакласних заходів до святкування Дня Європи.

Проведення занять у цікавій та доступній формі буде сприяти підготовці учнів до адекватного сприйняття динаміки змін, що відбуваються у сучасному світі, усвідомленню характеру міжнародних відносин і національних перспектив у європейській та світовій інтеграції.

Висловлюємо вдячність керівникам навчальних закладів, які підтримали даний проект та запроваджували курс "Шлях до ЄС", починаючи з 2014року. Пропонуємо навчальним закладам області долучитися до даного проекту та ввести новий курс до варіативної складової цьогорічних навчальних планів.

Плідно працювали цього року і шкільні євроклуби. Інформація про діяльність найактивніших висвітлена на порталі Центру. Запрошуємо шкільні євроклуби до взаємної співпраці, обміну досвідом та реклами своїх кращих проектів. Інформацію щодо ваших заходів просимо надсилати на електронну адресу Світлани Мойсеєвої: moiseeva1964@ukr.net.

Чимало питань та протиріч у дорослого населення викликає стратегічний курс України до співпраці з Організацією Північноатлантичного альянсу.

На виконання Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 травня 2017р. №308-р "Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017р. та з метою забезпечення підтримки державної політики і реалізації стратегії євроатлантичної інтеграції на регіональному рівні на сайті Центру економічної освіти, євроінтеграції та євроатлантичної інтеграції можна ознайомитися **з матеріалами:**

- про реформування сектору безпеки та оборони України відповідно до стандартів та рекомендацій НАТО;
- історію відносин Україна-НАТО;
- практичну реалізацію спільних проектів у сфері екології, енергетики, ядерної, кібернетичної та інформаційної безпеки.

З метою забезпечення обізнаності освітян щодо відносин Україна-НАТО, на курсах підвищення кваліфікації вчителів історії та географії проводяться "круглі столи" до річниці підписання Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного альянсу, дебати та дискусій щодо спільних програм України та НАТО. Планується підготовка інформаційно-методичних матеріалів, методичних рекомендацій для їх використання учителями області в освітньому процесі.

Формуючи особистість учнів, ми, освітяни, повинні пам'ятати, що у процесі систематичного навчання маємо формувати не тільки глибокі, широкі та системні знання з основних дисциплін, а й позитивні емоційно-чуттєві переконання в європейських цінностях, свободі, незалежності; компетентності, необхідні для сприяння становленню активної позиції молоді щодо реалізації ідеалів і цінностей розвитку демократичного суспільства у світі, Європі, Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.mon.gov.ua/
2. Концепція змісту освіти для європейського виміру України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.osvita.ua
3. Виховання у школярів національних і загальнолюдських цінностей [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.nastashka-school.edukit.kiev.ua/.
4. Концепція виховання у громадян європейськості і європейської культури [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.polpravozhit.in.ua/2014/12/blog-post_
5. Дні Європи в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://beyond.ua/den-ievropi-v-ukrayini
6. Святкування Дня Європи у навчальних закладах Черкащини [Електронний ресурс]. - Режим доступу:http://oipopp.ed-sp.net

С.Г. Мойсеєва,
завідувач обласного Центру економічної освіти, євроінтеграції та євроатлантичної інтеграції комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМЛИВОСТІ, РАЦІОНАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ШКІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Життєвий успіх учнів залежить від того, чи навчимо ми їх виконувати суспільні ролі, чи здобуватимуть вони ключові компетентності в дії. Навчання з допомогою інтерактивних методів породжує у молоді потребу ініціативності та підприємливості, а в майбутньому - активної участі в громадському житті.

Навички підприємливості, раціональної та споживчої поведінки, фінансової грамотності формуються у школярів під час вивчення шкільних економічних дисциплін. На сьогоднішній день - це інваріантний курс "Економіка" у 11 класах загальноосвітніх навчальних закладів та аналогічний курс у 10-11 класах профільних навчальних закладах.

Варіативність даного курсу забезпечують спецкурси "Основи підприємницької діяльності", "Основи менеджменту", "Основи інтелектуальної власності", "Основи споживчих знань", "Фінансова грамотність" та ін..

Аналізуючи шкільну економічну освіту, ми відмічаємо перехід до компетентнісного навчання і серед інших, виділяємо підприємницьку, як ключову компетентність. Саме від формування у випускників цієї компетентності залежить їх успіх в економічної діяльності, який пов'язаний із самоорганізованістю, діловими та особистісними якостями, вмінням ефективно управляти бізнесом.

Важливими також, є лідерські якості, уміння розв'язувати конфліктні ситуації, приймати рішення в умовах невизначеності, працювати в команді, стимулювати й мотивувати зусилля працівників, створювати організаційні структури [1].

Європейська довідкова система (Key Competences for Lifelong Learning. European Reference Framework) визначає підприємницьку компетентність - як ключову і пропонує таке трактування - здатність особистості втілювати ідеї в життя. Вона включає креативність, творчість, інноваційність, здатність до ризику, а також здатність планувати та організовувати діяльність, що сприяє досягненню поставлених завдань [6].

На думку української дослідниці Ю. Білової, підприємницька компетентність - це інтегральна якість особистості, яка проявляється в мотивованій здатності до творчого пошуку та реалізації нових економічних ідей і дає змогу вирішувати різноманітні проблеми в повсякденному, професійному, соціальному житті.

Формування підприємницької компетентності відбувається через зміст навчального предмета, форми, методи, технології.

Процес формування підприємницьких компетенцій в учнів загальноосвітніх навчальних закладів та закладів нового типу має включати 4 етапи.

Головні етапи цього процесу: підприємницькі знання - підприємницьке мислення - підприємницька свідомість - підприємницький поведінка. Можна стверджувати, що кожен з названих етапів відповідає певному рівню формування підприємницької компетентності. Кожний етап цього процесу ґрунтується на попередньому і готує базу для наступного. Усі етапи взаємопов'язані, хоч кожен із них порівняно самостійний.[1].

Саме засобами шкільних економічних дисциплін учень набуває певних якостей, які формують підприємницьку компетентність:

- наявність знань і умінь у веденні підприємництва, прагнення до самовдосконалення, орієнтація у економічній сфері;
- впевненість у собі, вплив і переконання, вміння працювати в команді і бути лідером;
- ініціативу, використання можливостей, володіння і критичне використання даних, наполегливість у прагненні до успіху, відповідальність, підвищення ефективності діяльності;
- "Ділові якості" - працездатність і працьовитість, досвід, самоорганізацію, усвідомлення власних можливостей, креативність і нестандартне мислення, послідовність.

Слід зазначити, що формування підприємницької компетентності пов'язане не тільки з тим, як учням викладають економіку, а з усією системою навчання та виховання в школі. Формування підприємницьких умінь відбувається вже тоді, коли учні беруть участь в учнівському самоврядуванні та дослідницькій діяльності, виконують роль організаторів шкільних справ, обирають майбутню професію, планують створення власної справи тощо.

На компетентнісно-орієнтованому уроці опанування змісту відбувається через використання активних форм і методів навчання, а саме: проекти, тренінги, семінари, зустрічі з успішними підприємцями, стартап.

Як приклад, одна із кращих учениць області, неодноразовий переможець IV етапу Всеукраїнських олімпіад з економіки, Вікторія Остапенко, разом із своїм учителем, Надією Жуган, відвідала лекцію Нобелівського лауреата з економіки Вернона Сміта, яка відбулася 2 червня у м. Києві. Поїздку професора Сміта в Україну організовував один із найуспішніших українських молодих економістів та доброчинець "Фонду Випускників України", Роман Шеремет; учні Кам'янського еколого-економічного ліцею, навчальних закладів м. Золотоноші є постійними відвідувачами районних підприємств та банківських структур.

Продуктивна діяльність учнів можлива за умови взаємонавчання, роботи в групах, під час дискусій, селективного опрацювання інформації тощо. Місія вчителя - створити атмосферу довіри, комфортні умови для співпраці учнів, розвитку в них лідерських якостей,

почуття управлінської відповідальності за діяльність групи. Ще одним важливим завданням учителя є відбір необхідних джерел інформації, підготовка текстів для критичного читання та самостійної творчої діяльності учнів на уроці, оскільки від науковості та достовірності інформації, відповідного обсягу тексту, правильно сформульованих питань для його опрацювання та вироблення алгоритму дій залежить ступінь сформованості ключових компетентностей учнів.

Ефективність освіти залежить від упровадження в навчальний процес таких форм, методів і технологій навчання, які створюють можливості школярам виконувати ті ролі, завдання, шукати такі розв'язки проблем, робити такі відкриття, які їм доведеться застосовувати у повсякденному житті. Інноваційні форми роботи сприятимуть формуванню підприємницької компетентності. Такі уроки можна назвати уроками з підприємницьким тлом.

Творча група вчителів економіки м. Сміли (укладач Людмила Антонівна Івченко, методист методичного кабінету управління освіти, молоді та спорту Смілянського методичного кабінету) підготували та запропонували на виставку "Освіта Черкащини-2017 році посібник "Уроки з підприємницьким тлом". Посібник "Уроки з підприємницьким тлом" створений у рамках українсько-польського проекту. До нього ввійшли уроки, що формують в учнів підприємливість та ініціативність, допомагають розвивати підприємницьку компетентність не тільки на уроках економіки чи основ підприємництва, а й у рамках інших шкільних предметів - географії, інформатики, фізики, математики. Запропонований теоретичний матеріал і цікаві інтерактивні вправи дають змогу розкрити в учнів на уроках різних предметів: креативність, інноваційність, здатність ризикувати, а також планувати заходи, які допоможуть досягти окреслених цілей, - це саме ті компетенції, на які є найбільший запит роботодавців і які життєво необхідні для розвитку сучасного учня.

Учителеві в досягненні цілей допоможе застосування різноманітних методів навчання. Їх можна згрупувати залежно від бажаних ефектів:

- методи, що ґрунтуються на вміннях критичного мислення, умовиводу, аналізу, оцінювання й узагальнення фактів. Для реалізації цього виду цілей може послужити: мозковий штурм, SWOT-аналіз, ПНЦ, лекція з презентацією і робота з текстом-джерелом;
- методи, що сприяють формуванню відповідальності, здійсненню й оцінюванню вибору, а також прийняттю рішень з повним усвідомленням наслідків. Корисними для нас будуть: "дерево прийняття рішень", методи дискусії (дебати, "шість капелюхів", "критерійний покер", дискусія на бали, метаплан);
- методи, що розвивають уяву, ґрунтуються на емоціях і переживаннях учня, а також створюють умови для дії: драма, моделювання, рольова гра, "асоціативний кущ", ментальні карти;
- методи, які добре відомі й часто застосовуються - лекція з презентацією, робота з текстом-джерелом, співпраця й робота в малих групах, експертні групи, зупинки з завданнями, а також останніми роками - проект.

Метод проектів вважається основною технологією формування ключових життєвих компетентностей учнів, зокрема й підприємницької. Адже діти, працюючи над створенням проектів, навчаються критично мислити, чітко усвідомлювати, де і як можна застосовувати набуті знання, генерувати нові ідеї, бути комунікабельним, постійно самовдосконалюватися.

Для формування підприємницького мислення, правомірної поведінки в бізнес-середовищі, ділових якостей вихованців, оцінки власного потенціалу у сфері економічного й соціального життя учителі можуть запропонувати дітям **такі форми роботи:**

- дискусії з проблемних економічних тем "Що вигідніше: виробити багато дешевого товару чи менше, але якісного?", "Що краще купити: нову іграшку для малюка чи нові окуляри для бабусі?", "Для чого треба берегти своє здоров'я?";
- роздуми "Чому я хочу (або не хочу) бути бізнесменом?", "Що найважливіше в житті?";
- тестування "Що можна купити за гроші?", "Що неможливо купити за гроші?";
- ділові ігри "Меню для дитячого кафе", "Реклама дитячого кафе";
- тренінги "Ми в театрі", "Я їду в автобусі", "Найбільш економна господиня", "Конвеєр", "Чи знаєш ти ціни?", "Аукціон знань" тощо.

Важливе місце в підприємницькій освіті учнів займає конкретизація знань основ поведінки споживача, формування уявлень про права споживачів під час купівлі товарів, наданні послуг. Цьому сприяють заняття - "ділові ігри", створення проектів, відтворення життєвих ситуацій, виконання творчих завдань, участь у конкурсах. Саме тому курс "Основи споживчих знань" є надзвичайно актуальним для школярів.

Учитель має передбачити у плануванні економічних курсів екскурсії на підприємства рідного міста (у банк, страхову компанію, музей, магазини, на ринок).

Під час спостережень, зустрічей, тематичних бесід "Як взимку зберегти тепло?", "Потреби та можливості", "Потреби людини" відбувається формування в дітей практичних навичок підприємницької поведінки.

Як відомо, у старшій школі європейських країн переважають прикладні курси, саме ті, які надають учням життєвих компетенцій. Одним із таких курсів, який експериментально вводився у навчальні заклади області, є курс "Фінансова грамотність". За останні 3 роки на базі Черкаського ОІПОПП було підготовлено 151 учитель з методики викладання курсу "Фінансова грамотність" у рамках Всеукраїнського експерименту. Приємно відмітити, що адміністрація 37-и навчальних закладів області, розуміючи важливість фінансової підготовки учнів, входження їх до дорослого самостійного життя, знайшла місце даному курсу у своїх навчальних планах. На жаль, є і такі заклади освіти, у яких адміністрація в односторонньому порядку виключила із навчальних планів курс з фінансової грамотності, незважаючи на Всеукраїнський експеримент. Тож відповідальним за викладання даного курсу у районах потрібно звірити список експериментальних навчальних закладів із наказом Міністерства освіти і науки України та відкорегувати діяльність закладів, які є експериментальними до 2019р. (Наказ завантажити із сайту Інституту модернізації змісту освіти http://www.imzo.gov.ua/).

Цього року для розвитку фінансової компетентності учнів початкової та основної школи (а ще раніше, для старшої школи) підготовлений комплекс матеріалів з фінансової грамотності (програми, посібники, робочі зошити) за редакцією проф. Т.Смовженко.

Матеріали курсів можна завантажити із сайту Інституту модернізації змісту освіти, режим доступу: http://www.imzo.gov.ua/.

У заходах Global Money Week 2017 в Україні, організованих Асоціацією нової економічної освіти, взяли участь 20 000 школярів та студентів. Серед них були і учні із Черкащини.

У рамках GMW 2017 у навчальних закладах було організовано такі освітні заходи:

- уроки фінансової грамотності;
- семінари та майстер-класи в школах;
- дискусії учнів, студентів про економію грошей в школах та університетах;

- конкурси та фінансові ігри;
- екскурсії до музеїв грошей;
- лекції від підприємців та економістів;
- виставки в школах про правила економії;
- учнівські опитування в школах про досвід економії;
- знайомство з роботою банківських відділень та комерційних компаній.

Минулий 2016-2017 н.р. порадував членів журі III етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з економіки новими іменами. **Це учні з різних закладів освіти області:**

- Веремієнко Віталій, учень 9 класу Золотоніської спеціалізованої школи №1 з поглибленим вивченням економіки та правознавства Золотоніської міської ради (учитель Кодак Наталія Іванівна);
- Поліщук Ігор, учень 10 класу Катеринопільського ліцею Катеринопільської районної ради (учитель Вишемірський Сергій Вікторович);
- Остапенко Вікторія, учениця 10 класу Городищенського економічного ліцею Городищенської районної ради (учитель Жуган Надія Григорівна).

Ці учні достойно представили Черкаську область і привезли 2 переможних місця (одне друге і одне третє).

На превеликий жаль, учителі економіки недостатньо приділяють уваги економічній підготовці учнів ("одна ж бо година тієї економіки!"). І справа не в тому скільки годин виділено, і яка фахова підготовка учителя, а у бажанні педагога зацікавити дітей цим предметом, вмотивувати їх, організувати навколо себе, підготувати до участі у змаганнях, конкурсах, різноманітних акціях, тим самим дати можливість молодим людям відчути, як економічні знання та компетенції, набуті у школі, можна трансформувати у особисті життєві досягнення.

В останні роки по області спостерігається негативна тенденція відмови від участі учнів (4-6 районів) в обласному етапі олімпіади з економіки. Цього року у обласному етапі олімпіади взяли участь лише 47 учнів і це, не зважаючи на те, що структура завдань олімпіади дає можливість, лише на теоретичних та творчих завданнях набрати достатньо балів, щоб попасти у число переможців.

Оргкомітет та журі олімпіади відзначили якісну підготовку учнів Городищенського, Кам'янського, Катеринопільського районів, м.Золотоноші, та Черкас.

Цього року призові місця отримали не лише учні спеціалізованих шкіл, економічних ліцеїв, а й учні загальноосвітніх навчальних закладів І-ІІІ ступенів Уманського, Шполянського, Корсунь-Шевченківського, Звенигородського районів, м.Умані.

Не взяли участь у обласному етапі олімпіади учні 5 районів (Лисянський, Маньківський, Христинівський, Чигиринський, Жашківський) та м. Ватутіне, м.Канів.

Серед учителів, які постійно оновлюють арсенал власних цифрових ресурсів необхідно відмітити Резніченко Л.І, учителя економіки Корсунь-Шевченківської гімназії, яка щороку забезпечує економічні спецкурси власними доробками. Цікаві дидактичні напрацювання має Кодак Наталія Іванівна, вчитель Золотоніської спеціалізованої школи №1 з поглибленим вивченням економіки та правознавства Золотоніської міської ради.

Турнірна діяльність є одним із важливих напрямів діяльності Городищенського економічного ліцею. Ось і цьогоріч команда ліцею "Вікторія" (Гарань Мар`яна, Гарань Вікторія, Лисак Ангеліна, Савенко Аміна, Остапенко Вікторія) виборола право взяти участь у фіналі III Всеукраїнського турніру юних знавців курсу "Фінансова грамотність", що проходив 8 грудня в Університеті ім. Альфреда Нобеля (м. Дніпро). У ході складної боротьби наша "Вікторія" здобула III місце, чим дуже порадувала усіх вболівальників. Організатори розробили для команд непрості конкурсні питання. Зокрема, команди-фіналісти дебатували з таких питань фінансової науки і практики:

- Куди вигідніше інвестувати: в дорогоцінні метали, предмети мистецтва, нерухомість або інші активи?
- Яку інформацію потрібно знати при виборі страхової компанії?
- Коли податки стають тягарем для платників?
- Як розрахувати бюджет учня?
- Державна або недержавна пенсійна система - що обрати?
- Як впливає зростання добробуту населення на рівень податкових надходжень?
- Які напрями заощадження грошей обрати?
- Як підвищити довіру населення до кредитної системи України?
- Інфляція - це благо або тягар для національної економіки?
- Як родина може заощаджувати гроші та куди вкладати?

Роботи учасників відкритого Всеукраїнського Турніру юних знавців курсу "Фінансова грамотність" можна переглянути на тут: http://duan.edu.ua

З навчально-методичним забезпеченням щодо економічних дисципліни та вибору спецкурсів і факультативів можна ознайомитися, переглянувши методичні рекомендації на сайті МОН: http://mon.gov.ua.

Формування підприємницьких позицій, підприємливого способу мислення, раціональної поведінки, фінансової грамотності учнів - важливий крок до успішної України. Опираючись на тенденції європейської освіти, наша освіта має вдосконалювати та пропагувати "свій шлях", обумовлений національними процесами і традиціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білова Ю. А. Поняття та структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців економічного профілю / Ю. А. Білова // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. - 2013. - Вип. 7. - С. 15-17.
2. Гельбак А.М. Формування підприємливості учня як ключової компетентності для життя : [методичні рекомендації] / А.М. Гельбак. - Кропивницький : КЗ "КОІППО імені Василя Сухомлинського", 2017. - 24 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. - Київ : "К.І.С.", 2004. - 112 с.
4. Назаренко Г.А. Формування підприємницької компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів у відповідності до вимог нових державних стандартів: [метод. посібник] / Г.А. Назаренко. - Черкаси: ЧОІПОПП, 2014. - 68 с.
5. Уроки з підприємницьким тлом : [навчальні матеріали] / за заг. ред. Е. Бобінської, Р. Шияна, М. Товкало. - Варшава : Сова, 2014. - 398 с.
6. Key Competences for Lifelong Learning [Електроний ресурс]. - Режим доступу: http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/c11090_en.htm. - Название с экрана.
7. Шляхи формування підприємницької компетентності майбутніх інформатиків. Наталія Морзе, Надія Балик [Электронный ресурс]. - Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua

С.І. Січкар,
завідувач лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради";
Л.О. Ющенко,
методист української мови і літератури лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

Нині принципові зміни в організації навчання тісно пов'язані з упровадженням компетентнісного підходу, зорієнтованого на практичні результати, досвід особистої діяльності, здатність активно діяти в різноманітних проблемних ситуаціях. З огляду на це, вимоги до сучасних уроків української мови і літератури зазнають очевидних змін. Учитель, виконуючи одну зі своїх функцій - проектування педагогічної діяльності, уносить корективи як у формальну частину уроку, так і в змістову.

Сучасний урок, зорієнтований на реалізацію компетентнісного підходу в навчанні, має вирішувати ряд завдань. **Це зокрема:**

- підвищення рівня мотивації учнів;
- використання суб'єктивного досвіду, набутого учнями;
- ефективне і творче застосування набутих знань та досвіду на практиці;
- формування в учнів навичок отримувати, осмислювати та використовувати інформацію з різних джерел;
- здійснення організаційної чіткості та оптимізації кожного уроку;
- підвищення рівня самоосвітньої і творчої активності учнів;
- створення умов для інтенсифікації навчально- виховного процесу;
- наявність контролю, самоконтролю та взаємоконтролю учасників навчального процесу;
- формування моральних цінностей особистості;
- розвиток соціальних та комунікативних здібностей школярів;
- створення ситуації успіху.

Важливим є й те, що новий підхід передбачає формування як ключових (базових, основних, надпредметних) компетентностей (уміння навчатися, здоров'язбережувальна, загальнокультурна (комунікативна), соціально-трудова, інформаційна), так і предметних.

Приміром, на уроках мови і літератури в учнів мають формуватися мовна, мовленнєва й читацька компетентності, які зумовлюють здатність особи послуговуватися засобами мови, лінгвістично правильно реагувати на мовлення інших осіб у будь-якому контексті (освіта, робота, побут), висловлювати і тлумачити почуття, факти та думки усно і письмово (слухання, говоріння, читання, письмо), пояснювати й аналізувати прочитане та на його основі робити власні висновки.

По-новому варто підходити й до структури уроку та його змісту.

Поради вчителю щодо планування уроку в контексті компетентнісного підходу

1. Конкретизувати загальну мету уроку.
2. Визначати предметні та ключові компетентності, формуванню яких буде присвячений урок.
3. Формулювати цілі й визначати очікувані результати.

У контексті компетентнісного підходу до навчання мета уроку спрямовавана передусім на результати діяльності учнів на уроці ("після цього уроку учні зможуть… пояснювати, визначати, характеризувати, давати оцінку тощо"), а не вчителя.

Окреслюючи мету уроку, сучасний учитель-словесник ураховує те, що вона має збігатися з очікуваними результатами (мета=результат) і бути конкретизованою [визначені предметні та ключові компетентності відповідно до теми й типу уроку]).

Від того, чи розуміють і усвідомлюють учні мету своєї діяльності, залежить їхнє ставлення до навчання, а навчальний процес стає осмисленим. Щоб досягти успіху, школярі повинні розуміти, чому вони прийшли на урок, чого повинні досягти та як.

Узагалі, мета уроку має бути сформульована так, щоб її можливо було досягнути.

4. Здійснювати мотивацію навчальної діяльності. Бажано, щоб учні під керівництвом учителя з'ясували, чи готові вони до вивчення теми, що їм бракує, що саме вони повинні вміти й знати, щоб успішно виконати основне завдання.
5. Залежно від структури уроку розподіляти зміст на навчальні ситуації: теоретичні знання, знання способів діяльності, знання в дії або вміння тощо.
6. До кожної навчальної ситуації формулювати цільове завдання й відповідно до нього підбирати методи навчання, адекватні дидактичним функціям (засвоєнню, формуванню, узагальненню) та змісту навчального матеріалу (теоретичний, практичний).
7. Чітко визначати завдання: чого повинен учень навчитися саме на цьому уроці (діяльнісний підхід). Розрізняти зміст освіти (чого навчаю) і зміст навчального матеріалу (з допомогою чого навчаю). Відповідно до змісту навчального матеріалу та методів роботи підбирати оптимальні форми організації пізнавальної діяльності.
8. Під час вибору змісту, методів і форм орієнтуватися на очікуваний результат спільної діяльності.
9. Запланувати етап рефлексії (лат. reflexio ? відображення) навчальної діяльності. Учні повинні вчитися рефлексувати власну діяльність: оцінювати її, порівнювати досягнуті результати на уроці з очікуваними.

10. Під час оцінювання учнів ураховувати рівень набутих ними предметних компетентностей, умінь вирішувати проблеми, пов'язані з окремою навчальною темою.

Приклад конструювання вчителем сучасного уроку української мови в контексті компетентнісного підходу

Етап вступного повторення
(актуалізації опорних знань учнів)

Мета: визначати рівень попередньої підготовленості учнів, що стосується теми, актуалізувати знання, необхідні для вивчення нового матеріалу, активізувати мислення учнів.

Методи: інтерактивні, фронтальна бесіда, усне опитування, робота зі схемами, рисунками, прогнозування, робота з підручником тощо.

Прийоми: бліц-опитування, заповнення кросвордів, "Інтелектуальна розминка", "Мозковий штурм", "Асоціація", "Зайве слово", "Пошук загального", "Групування слів", "Словникове лото", "Незакінчене речення", гра "Так чи ні" тощо.

Форми навчання: індивідуальні, парні, групові, фронтальні.

Засоби: ТЗН, підручники, посібники, довідники, Інтернет, роздатковий матеріал, таблиці, моделі тощо.

Етап вивчення нового матеріалу

Мета: спрямовувати роботу учнів на засвоєння фактів, забезпечувати якість вивчення нового матеріалу, формувати вміння виокремлювати головне, актуалізувати, порівнювати, зіставляти, забезпечувати диференційований підхід, установлювати зв'язки між засвоєними та новими знаннями.

Методи: інтерактивні, пояснення, розповідь учителя, проблемний виклад матеріалу, фронтальна бесіда, дискусія, робота з підручником, посібниками, схемами, таблицями, рисунками, моделями, демонстрація презентацій.

Прийоми: створення проблемної ситуації, "Асоціації", "Мозковий штурм", "Ажурна пилка", "Акваріум", "Броунівський рух", "Два-чотири-всі разом", "Навчаючи - учусь" тощо.

Форми навчання: парна, групова, індивідуальна, колективна, фронтальна.

Засоби: ТЗН, підручники, посібники, довідники, Інтернет, роздатковий матеріал, таблиці, моделі тощо.

Етап практики

Мета: формувати досвід практичного застосування знань, умінь і навичок; формувати й удосконалювати вміння й навички у стандартах прямого й успішного руху до окресленої мети; забезпечувати ситуацію вибору; формувати вміння розв'язувати типові завдання; формувати творчі вміння; переносити знання і способи діяльності та життєвого досвіду в нову ситуацію.

Методи: інтерактивні, виконання вправ, робота з підручником та різними джерелами інформації.

Прийоми: "Асоціативний ряд", "Синтез думок", "Альтернатива", "Коментування", "Навчаючи - учусь", "Карусель" тощо.

Форми навчання: парна, групова, індивідуальна, колективна, фронтальна.

Засоби: ТЗН, підручники, посібники, довідники, Інтернет, роздатковий матеріал, таблиці, моделі тощо.

Етап узагальнення й систематизації

Мета: узагальнювати й систематизувати знання, уміння й навички, установити загальні зв'язки вивченого матеріалу, що дозволяє побачити учням тему (розділ) у цілому; формувати вміння застосовувати набуті знання під час виконання завдань різного рівня складності, формувати потребу до постійної самоосвіти, продуктивної творчої діяльності.

Методи: інтерактивні, порівняння, узагальнення, усна розповідь, бесіда тощо.

Прийоми: "Інтелектуальне лото", "Ділова гра", "Аукціон ідей", "Учені та їхні відкриття", творча робота тощо.

Форми навчання: індивідуальна, парна, фронтальна, колективна.

Засоби: ТЗН, підручники, посібники, довідники, зошити з друкованою основою, Інтернет, роздатковий матеріал, таблиці, моделі тощо.

Етап рефлексії (лат. reflexio ? відображення)

Мета: установлювати відповідність між поставленою метою та результатами, навчати учнів аналізувати власну діяльність, оцінювати її, порівнювати досягнуті результати на уроці з очікуваними, обговорювати виконану роботу.

Методи: інтерактивні, ігрові, релаксаційні тощо.

Прийоми проведення рефлексії: усна рефлексія (діалог, "Незакінчене речення": "На уроці я дізнався (зрозумів, відкрив для себе, переконався)…"); письмова рефлексія (есе, синквейн, щоденник, кольорова феєрія) тощо.

Етап спостереження й діагностики
(контрольно-коригувальний)

Мета: організовувати й підтримувати безперервний зворотний зв'язок, отримувати своєчасну інформацію про успішність у навчанні учнів, спостерігати за процесом засвоєння та застосування знань, умінь і навичок, здійснювати моніторинг навчальних досягнень учнів.

Методи: інтерактивні, дискусія, індивідуальне опитування, створення проблемної ситуації тощо.

Прийоми: "Поєдинок", "Інтелектуальний тур", "Зворотний зв'язок", змагання тощо.

Форми навчання: індивідуальна, парна, фронтальна, колективна.

Засоби: ТЗН, підручники, посібники, довідники, зошити з друкованою основою, Інтернет, роздатковий матеріал, таблиці, моделі тощо.

Тож сучасний урок української мови (літератури) - це урок демократичний. Він проводиться разом із учнями. Його характеризує не навчання словом, а навчання справою.

Підготувати й провести учителю української мови і літератури якісний урок допоможуть навчально-методичні матеріали, авторами яких є методисти й педагоги-практики області.

Так, цьогоріч сайт інституту КНЗ "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради" поповнено такими цифровими ресурсами:

1. Кучеренко Ірина Петрівна, методист української мови та літератури районного методичного кабінету відділу освіти Черкаської районної державної адміністрації, "Література рідного краю. **Ольга Месевря. Збірка "Чому плаче дорога?".**

2. Павлик Світлана Дем'янівна, Калашник Наталія Балатівна, учителі української мови і літератури навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 3-колегіум" Смілянської міської ради, **"Українські народні думи".**

3. Веретільник Лариса Іванівна, Павленко Алла Григорівна, учителі української мови та літератури Золотоніської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 3 Золотоніської міської ради, **"Морально-духовні виміри творчості Івана Франка в контексті сучасності".**

4. Улан Лідія Миколаївна, учитель української мови та літератури Баландинської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Кам'янської районної ради, Юрченко Наталія Вікторівна, учитель української мови та літератури Кам'янського еколого-економічного ліцею Кам'янської районної ради, **"Тарас Шевченко".**

Варто відзначити мультимедійний посібник "Українська література 8 клас", підготовлений творчою

групою учителів Кам'янського району [авторський колектив - Буряк О. С., Канюка М. А., Романенко О. А., Соколова Г. П., Юрченко Н. В.]; схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах (лист ІМЗО України № 2.1/12-Г-886 від 22 грудня 2016 року).

Структура посібника включає чіткий поділ на розділи, які об'єднують теми відповідно до змісту підручника, що полегшує роботу вчителя у процесі використання ресурсу.

Перевага такого засобу навчання є видимою завдяки зручності у використанні засобів візуалізації, наявності значного обсягу матеріалу з тем у вигляді аудіо- та відеоматеріалів, ігрових технологій, підсумкових тестових завдань.

Автори посібника вдало реалізували такі критерії якості:

- методична цінність (можливість застосування вчителем різних дидактичних методів і прийомів, використання різноманітних форм ігрових технологій, а саме: кросворди, криптограми, літературні диктанти, сюжетні ланцюжки, ігри "Зроби свій вибір", "Народ скаже, як зав'яже", "Мандруємо сторінками "Кобзаря", "Літературне лото", "Реставратор", гра-турнір "Найрозумніший");
- дидактична цінність (запропоновано аудіо-, відеофайли, графічні файли, забезпечено можливість використання на різних типах уроку);
- структурна логіка (повнота відображення навчального матеріалу, зручність побудови).

Окремої уваги заслуговує доцільність застосування ігрових технологій, оскільки саме гра активізує психічні процеси діяльності учня середнього шкільного віку (відчуття, сприймання, мислення, уяву, пам'ять, увагу, волю, мовлення). Використання на уроках літератури дидактичних ігор та ігрових моментів робить процес навчання цікавим, створює у дітей бадьорий, творчий настрій. Вони вимагають не тільки відтворення знань, а й зіставлення, узагальнення вивченого на уроках.

У серпні 2017 року вийде новий мультимедійний посібник "Українська література. 9 клас" цього ж авторського колективу.

Справжнім святом педагогічних технологій є щорічна обласна педагогічна виставка **"Інноваційний пошук освітян Черкащини"**, яка щовесни проходить в інституті. Серед розмаїття цікавих і цінних матеріалів цього року виявилися найкращими такі напрацювання:

1. Чорногал Вікторія Олександрівна, учитель української мови і літератури В'язівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Городищенської районної ради (навчально-методичний збірник "Поетичне слово Кобзаря при вивченні морфології, орфографії, синтаксису, пунктуації, лексикології, фразеології на уроках української мови в 5-11 класах").
2. Сіваченко Лідія Миколаївна, учитель української мови і літератури Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 26 ім. І. Ф. Момота Черкаської міської ради (навчально-методичний збірник "Використання біоадекватних технологій на уроках української мови").
3. Кузьменко Надія Іванівна, учитель української мови і літератури Нехайківського НВК "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів - дошкільний навчальний заклад" Драбівської районної ради (навчально-методичну розробку "Збірник вправ і завдань із національно-патріотичного виховання на уроках української мови у 5-9 класах").
4. Забарна Алла Петрівна, завідувач районного методичного кабінету відділу освіти Смілянської районної адміністрації; учителі української мови і літератури: Бакуменко Олена Василівна (Балаклеївська загальноосвітня школа І-ІІ ступенів № 2 Смілянської районної ради), Бардіна Альона Анатоліївна (Балаклеївська загальноосвітня школа І-ІІ ступенів № 3 Смілянської районної ради), Возна Любов Володимирівна, Дмитренко Галина Михайлівна, Мандрика Валентина Михайлівна (Балаклеївська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 1 імені Є. Гуглі Смілянської районної ради), Хмелярчук Людмила Петрівна (Теклинська загальноосвітня школа І-ІІ ступенів Смілянської районної ради) (навчально-методичний посібник "Навчальні завдання і вправи для розвитку компетенції учнів на уроках української літератури у 7 класі з урахуванням різних типів інтелекту (згідно з теорією множинного інтелекту Говарда Гардера)").
5. Присяжнюк Юрій Петрович, доктор історичних наук, професор історії та етнології України, професор кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, учитель історії України Черкаської гімназії № 31 Черкаської міської ради; Коротун Людмила Валентинівна, Білоног Лідія Михайлівна, Луц Наталія Миколаївна, Присяжнюк Валентина Петрівна, Снєт Аліна Петрівна, Руденко Лариса Володимирівна - учителі української мови та літератури Черкаської гімназії № 31 Черкаської міської ради (навчально-методичний посібник "Вивчаємо Франка. Навчально-методичний посібник для вчителів історії України та української літератури").
6. Овсюк Валентина Миколаївна, учитель української мови і літератури Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 5 Черкаської міської ради; керівник творчої групи; Гацанюк Алла Миколаївна, учитель української мови і літератури Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 24 Черкаської міської ради; Головко Тетяна Володимирівна, учитель української мови і літератури Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 12 Черкаської міської ради; Коритан Наталія Іванівна, Третяк Вікторія Павлівна, учителі української мови і літератури Першої міської гімназії Черкаської міської ради; Перфілова Наталія Сергіївна, учитель української мови і літератури Новогнатівської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів Волноваської районної ради Донецької області; Прокопенко Наталія Іванівна, учитель української мови і літератури Черкаського гуманітарно-правового ліцею Черкаської міської ради; Юрченко Наталія Вікторівна, методист районного методичного кабінету відділу освіти Кам'янської райдержадмінстрації; Бондаренко Олена Андріївна, завідувач лабораторії-центру зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти КНЗ "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"; Чмигова Олена Олександрівна, методист Черкаського міського методичного кабінету установ освіти (навчально-методичний збірник "Українська мова. 5-9 класи. Квести").
7. Котова Ілона Семенівна, заступник директора з навчально-виховної роботи, учитель української мови та літератури Смілянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 2 Смілянської міської ради (розробка навчальної програми "Топонімічні легенди Черкащини (Факультативний курс із української літератури для учнів 6-7 класів: програма, дидактичні матеріали для проведення занять)").
8. Кузьмінська Олена Володимирівна, учитель української мови і літератури Золотоніської спеціалізованої школи № 1 з поглибленим вивченням економіки і правознавства Золотоніської міської ради (розробка навчальної програми "Літературна Черкащина (програма факультативного курсу для учнів 5-6 класів у загальноосвітніх навчальних закладах)").

9. Кубрак Вікторія Володимирівна, учитель української мови і літератури Чигиринської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 1 ім. Б. Хмельницького Чигиринської районної ради (розробка навчальної програми факультативного курсу для учнів 7 класу "Практикум з української мови").

10. Жук Галина Петрівна, учитель української мови та літератури Бабанської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Уманської районної ради (навчально-методичний посібник "Методичні орієнтири" (використання передових освітніх технологій на уроках української мови та літератури)).

11. Бойченко Любов Дмитрівна, учитель української мови і літератури Канівської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів № 6 з поглибленим вивченням іноземних мов Канівської міської ради (навчально-методичний посібник "Україна - наша земля, наша Батьківщина". Національно-патріотичне виховання на уроках української літератури (розробки уроків, 5-9 класи)").

12. Марченко Світлана Миколаївна, учитель української мови і літератури Вергунівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Черкаської районної ради (навчально-методичний збірник "Виховуємо патріотизмом. Дидактичні матеріали щодо патріотичного виховання на уроках української мови та літератури").

13. Ганич Світлана Миколаївна, учитель української мови та літератури Уманського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 7 - колегіум" Уманської міської ради, за науково-методичний посібник "Інтелект-карти на уроках словесності".

14. Щербак Галина Вікторівна, учитель української мови і літератури Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів № 28 ім. Т.Г.Шевченка Черкаської міської ради (навчально-методичний посібник "Вивчення народнопісенної творчості у 8 класі").

15. Творча група української мови і літератури [керівник: Фариба Ірина Альтусівна, учитель української мови і літератури Монастирищенської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів № 5 Монастирищенської районної ради] (навчально-методичний збірник "Методична скарбничка. Українська література. 10 клас").

16. Динамічна творча група вчителів-україністів [керівник: Золотарьова Алла Миколаївна, учитель української мови та літератури, спеціаліст вищої категорії Шполянська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1 Шполянської районної ради, редактор: Півень Валентина Михайлівна, методист Шполянський районний методичний кабінет] (збірник вправ і диктантів "Формування соціокультурних компетентностей школярів на уроках української мови").

17. Фарисей Ольга Василівна, Калмикова Алла Михайлівна, Гончаренко Ірина Іларіонівна, Попова Ольга Володимирівна - учителі Черкаської загальноосвітньої санаторної школи-інтернату І-ІІ ступенів Черкаської обласної ради.

Щедро діляться своїми напрацюваннями такі вчителі: Ю. А. Голінько, О. М. Скринник, Л. М. Вакуліна, Л. І. Вдовенко, Л. М. Малигіна, І. П. Кучеренко та ін.

Так, Вдовенко Людмила Іллівна, учитель Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів № 27, у рамках проведення курсів підвищення кваліфікації для учителів-філологів ділиться досвідом роботи про ейдетичний підхід, який сьогодні викликає неабиякий науковий інтерес, а також має практичну значимість у навчально-виховному процесі. Методи ейдетики спираються на образне мислення, вони відповідають законам природи, дають можливість людині комфортно й легко набувати знання в будь-якому віці й отримувати задоволення від реалізації своїх здібностей, а також сприяють вихованню всебічно-розвиненої особистості.

Скринник Оксана Миколаївна, учитель української мови і літератури Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 19 Черкаської міської ради ділиться досвідом роботи щодо використання біоадекватної (ноосферної) методики, яка сприяє відображенню природовідповідного образного мислення.

Мета та завдання біоадекватної технології: формування психологічного здоров'я дитини (стресостійкість, гармонія та духовність), мотивація екологічно здорового типу мислення, заснованого на свідомому сукупному володінні логічним (лівопівкульним) та образним (правопівкульним) мисленням.

Малигіна Любов Миколаївна, учитель Черкаського фізико-математичного ліцею, розповідає слухачам курсів про використанням нових стилістичних прийомів (постмодернізму, неоавангарду, сенсо-фізіологізму), різноманітністю та змішанням жанрів у літературі, своєрідною епатажністю, а також осмисленням соціальних проблем та історичної пам'яті.

На своїх лекціях Любов Миколаївна аналізує творчість відомих сучасних українських поетів та прозаїків: Грицька Чубая, Віктора Неборака, Василя Герасим'юка, Ігоря Римарука, Олеся Ульяненка, Сергія Жадана, Любові Голоти та інших.

І ще, радимо керівникам загальноосвітніх навчальних закладів не "економити" години на вивчення української мови і літератури, адже це не просто шкільні предмети, вони дають можливість передавати молодому поколінню соціальний досвід, багатство духовної культури й на основі цього формувати особисті риси сучасного, цивілізованого громадянина України, патріота.

Із огляду на це, пропонуємо до використання такі навчальні програми:

1. Пахаренко В. І. , Пахаренко Н. А. , Месевря О. І. , Січкар С. І. Програма курсу за вибором для учнів 10-11 класів. "Сучасна українська література" (Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах. Лист ІМЗО № 2.1/12-Г-540 від 12.07.2016 р.).
2. Коваленко В. М. Програма курсу за вибором для учнів 10-11 класів. "Поетична лабораторія" (Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах. Лист Міністерства освіти і науки України № 2.1/12-Г-540 від 12.07.2016 р.).
3. Денисюк Л. І. Програма курсу за вибором для учнів 10 класу. "Основи журналістики" (Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах. Лист ІМЗО № 2.1/12-Г-776 від 18.10.2016 р.).
4. Месевря О. І. , Січкар С. І. Програма курсу за вибором для учнів 10-11 класів. "Письменники - лауреати Шевченківської премії - золотий фонд української літератури" (Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах. Лист ІМЗО № 141/12-Г-42 від 20.01.2014р.).
5. Бондаренко Н. Л. Програма факультативного курсу для учнів 10-11 класів. "Сучасне франкознавство" (Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах. Лист ІМЗО № 14.1/12-Г-101 від 18.03.2015 р.).
6. Скринник О. М. , Січкар С. І. Програма факультативного курсу для учнів 5 класу. "Сходинки орфографії" (Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах. Лист ІМЗО № 2.1/12-Г-898 від 22.12.2016 р.

Тож бажаємо усім педагогам мудрості, мужності й терпіння в нелегкій справі - виховання молодого покоління України!

В.А. Юрчак,
методист зарубіжної літератури лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального
закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ПРІОРИТЕТНІ ЗАВДАННЯ ВИКЛАДАННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

В умовах оновлення програм 5-9 класів **у 2017-2018** навчальному році для вчителів зарубіжної літератури необхідно визначити концептуальні і методологічні підстави професійної діяльності з врахуванням сучасних тенденцій літературної освіти - це формування ключових компетентностей учнів (серед яких особливо виділені: загальнокультурна, громадянська, здоров'язбережувальна, інформаційно-комунікаційна), а також плекання талановитого читача з розвинутими творчими, розумовими, пізнавальними здібностями [6].

Сучасні уроки зарубіжної літератури повинні допомогти учням побачити всю глибину навчального предмета, залучити школярів до творчості, привчити до самостійного осмислення та вирішення різноманітних (навчальних і життєвих) проблем. І тут важлива роль учителя-словесника очевидна, адже вын не просто прагне передати свої знання учням, вчить шукати істину, а й плекає мислячу та творчу особистість, застосовує такі методи і засоби, які розвивають пізнавальну діяльність школярів, спонукають до самовдосконалення.

Учитель повинен досконало володіти своїм предметом, любити професію і дітей, займатися постійним самовихованням. Ф. А. В. Дистервег писав, маючи на увазі вчителя: "Він лише до тих пір здатний насправді виховувати й утворювати, поки сам працює над своїм власним вихованням і освітою. ...На уроці повинна домінувати атмосфера бадьорості. Викладання повинно бути енергійним, щоб будити розумові сили учнів, зміцнювати їх волю, формувати характер. Необхідно твердо і неухильно проводити свої виховні принципи. Постійно працювати над собою. Мати твердий характер. Бути строгим, вимогливим, справедливим. Бути істинним громадянином і мати прогресивні переконання і громадянську мужність. …Найважливішим явищем у школі, самим повчальним предметом, самим живим прикладом для учня є сам учитель". Ф. А. В. Дистервег писав, що вчитель - "сонце для всесвіту"[5].

Основне завдання учителя літератури - навчити своїх вихованців творчо мислити, розуміти прочитане, самостійно аргументувати, аналізувати та інтерпретувати художній твір, формувати у школярів своє бачення тексту. Словесник повинен добре уміти аналізувати художній текст, який будується на літературознавчих прийомах роботи. **А вони (прийоми) різноманітні:**

- уміння виділяти головне і другорядне;
- усне словесне малювання;
- постановка запитань для тексту;
- складання плану, конспекту, тез;
- переказ тексту;
- різні види коментарів;
- уміння підбирати цитати;
- зіставлення різних редакцій твору;
- порівняння головних героїв з прототипами;
- інсценування;
- виразне читання;
- складання кіносценаріїв;
- зіставлення текстів з творами інших видів мистецтва та інші.

Правильна організація методичної роботи сприяє ознайомленню учнів із фундаментальними цінностями світової художньої культури, розширенню їхніх філологічних знань та художньо-культурної ерудиції, оволодінню методикою аналізу художнього твору на високому літературознавчому рівні в широкому культурологічному контексті, розвитку читацької компетентності та світоглядних орієнтацій.

Визначаючи своєрідність шкільного аналізу літературного твору, важливо врахувати три **його аспекти:**

- емоційний (аналіз має викликати в учнів безпосередній інтерес до твору, емоційне враження повинно сприяти створенню атмосфери зацікавленості, тощо);
- виховний (аналіз має сприяти формуванню моральних якостей учнів, їхнього естетичного смаку, розвитку творчих здібностей, забезпечувати особистісно зорієнтоване навчання);
- пізнавальний (з допомогою аналізу твору вчитель знайомить учнів з особливостями життя, культури, літератури того чи іншого народу, творчою манерою митця, художньою своєрідністю тексту).

У цьому навчальному році пріоритетними для предмета "Зарубіжна література" в 5-9 класах є:

- особистісно зорієнтований підхід в навчально-виховному процесі;
- застосування здоров'язбережувальних технологій;
- впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі;
- зорієнтованість змісту освіти на соціалізацію особистості школяра;
- передбачення діяльнісної лінії в кожній освітній галузі;
- можливість самореалізації учня в процесі опанування практичною складовою освітніх галузей [6].

Пошуки ефективних видів роботи, які активізували б творчість учня, здійснювали відомі педагоги (Я.А.Коменський, Й.-Г.Песталоцці, Ф.А.В.Дістервег, К.Д.Ушинський, О.М.Матюшкін та багато інших), психологи (С.Л.Рубінштейн, О.М.Леонтьєв, Д.М.Богоявленський, Н.О.Менчинська)., дидактики (Ю. К.Бабанський, М.М.Скаткін, І.П.Підласий та ін.). До таких пошуків вдавалися й методисти, розробляючи ідеї, пов'язані з проблемним навчанням (В.Я. Стоюнін, В.П. Острогорський, В.И.Водовозов, Т.Ф.Бугайко, В.Г.Маранцман, А.Л.Ситченко та ін.).

З цієї проблеми зараз працюють і учителі. Всім добре відомо: неможливо навчити того, хто не хоче вчитись. Тому в сучасних умовах є актуальним питання: як активізувати особистісний потенціал учня, організувати читання і глибокий аналіз художніх текстів, а не розмову про них. Важливе уміння учителя не подавати готових істин, а спонукати дітей мислити, вчити самостійно розв'язувати проблеми, дати можливість школяреві відшукати "своє" у кожному творі.

Педагогічну майстерність учителів (а це характеристика високого рівня педагогічної діяльності) допомагає виявити щорічна педагогічна виставка "Освіта Черкащини" та конкурс цифрових ресурсів. У цьому 2016

- 2017 навчальному році нестандартні підходи до вивчення нововведених текстів із зарубіжної літератури у 8 класі запропонувала творча група вчителів зарубіжної літератури м. Черкас під керівництвом Бондаренко О.А., завідувача лабораторії-центру ЗНО та моніторингу якості освіти КНЗ "ЧОІПОПП", Чмигової О.О., методиста Черкаського міського методичного кабінету установ освіти Черкаської міської ради, керівника творчої групи Малигіної Л.М., учителя Черкаського фізико-математичного ліцею Черкаської міської ради Черкаської області (збірник "Зарубіжна література. Конспекти уроків. 8 клас"), а з російської мови - Мартинюк Н.В., учитель Дмитрівського навчально-виховного комплексу "загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів - дошкільний навчальний заклад" Золотоніської районної ради Черкаської області, представила посібник "Російська мова. Плани-конспекти. 8 клас".

Цікаву роботу підготували на виставку Орлова І.В. та СобкоЛ.М., учителі Смілянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №11 Смілянської міської ради, посібник - "Діалогові форми роботи як засіб осмислення ідейної та естетичної цінності художніх творів". Буряк С.Д., учитель зарубіжної літератури Золотоніської гімназії імені С.Д. Скляренка Золотоніської міської ради, запропонувала посібник "Проектні технології на уроках зарубіжної літератури". Юлдашева Л.П., учитель Тальнівського економіко-математичного ліцею Тальнівської міської ради, Юлдашев С.В., методист Черкаського обласного Центру роботи з обдарованими дітьми, представили на виставку програму факультативу із зарубіжної літератури для роботи із обдарованими дітьми "Літературознавчі студії". Величко С.В., учитель Червонослобідської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1 Черкаської районної ради, підготувала посібник "Тестові завдання - продуктивний навчальний прийом для формування літературної компетентності учнів"; Пастух Т. В., учитель Верхняцького навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1 - ліцей" Христинівської районної ради, - посібник "Формування ключових і предметних компетентностей на уроках зарубіжної літератури"; Цвіркун Г.М., учитель Грушківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Кам'янської районної ради, - посібники "Ігрові та творчі завдання на уроках зарубіжної літератури. 7 клас", "Ігрові та творчі завдання на уроках зарубіжної літератури. 8 клас"; Тупицька Т. В., учитель зарубіжної літератури Білозірської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів №2 Білозірської сільської ради Черкаського району, посібник - "Використання інноваційних технологій на уроках зарубіжної літератури". Творча група вчителів Черкаської загальноосвітньої санаторної школи-інтернату І-ІІ ступенів Черкаської обласної ради Єрцова О.А., Панченко Д.В., Чубенко Л.М. запропонували робочий зошит "Зарубіжна література. 5 клас".

Постійними учасниками конкурсу цифрових ресурсів і переможцями в ньому є Сизько Г.Л., учитель Золотоніської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №3 Золотоніської міської ради, (електронний посібник "Традиції і новаторські зрушення в поезії середини - ІІ половини XIX століття. Творчість Волта Вітмена і Шарля Бодлера") і Сімон Л.Е., учитель Шполянського НВК "загальноосвітня школа І-ІІІ ст.№3-гімназія" Шполянської районної ради, (електронний посібник "Казки і оповідання для дітей К.Г.Паустовського. 5-9 клас"). Кращі роботи також представили: Іванова Л.С., учитель Тальнівського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1-гімназія", (електронні посібники "Генріх Гейне. Лірика. 9 клас." та "Ф.М.Достоєвський "Злочин і кара".10 клас."); Лосіцький В.М. і Кара В.О., учителі Пальмирської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Золотоніської районної ради, (електронний посібник "Романтизм у мистецтві та літературі. Зарубіжна література. 9 клас"); Буга Л.П. і Хитрій О.М., учителі Монастирищенського навчально-виховного комплексу "Ліцей - загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів "Ерудит" Монастирищенської районної ради, (електронний посібник "Нові тенденції у драматургії кінця XIX - початку XX століття. Зарубіжна література. 9 клас"); Чередніченко Лідія Іванівна, учитель Руськополянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №2 Черкаської районної ради, (електронний посібник "Літературний детектив: Артур Конан Дойл. "Записки про Шерлока Холмса" ("Пістрява стрічка", "Спілка рудих"); Баранова Т.О., учитель Ватутінської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 2 ім. М.Ф. Ватутіна Ватутінської міської ради (відеофільм "Петербург Достоєвського. Відеоподорож місцями Достоєвського і героїв роману "Злочин і кара" та матеріали до уроків за творчістю Ф.М.Достоєвського); Терлига Н.В., учитель Орловецької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Городищенської районної ради, (електронний посібник "Діана Вінн Джонс "Мандрівний замок Хаула". Зарубіжна література. 7 клас"); Артемова Л.Д., учитель Новоукраїнського навчально-виховного комплексу "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа І-ІІ ступенів" Чорнобаївської районної ради, (електронний посібник "Література XX - XXI століття. Зарубіжна література. 9 клас"); Московченко Л.М., учитель Малостаросільської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів Смілянської районної ради, (електронний посібник "Просвітництво"); Пастух Т.В, учитель Верхняцького навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1 - ліцей", (електронний посібник "Дидактичний матеріал до уроків зарубіжної літератури. 9 клас"); Руденко С. В., учитель Балаклеївської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 2 Смілянської районної ради, (електронний посібник "Морфологія. Орфографія. Російська мова. 7 клас").

Вирішення завдань філологічної освіти в школі нерозривно пов'язане з реалізацією регіонального компонента змісту літературної освіти, що дозволяє залучити школярів до найважливіших гуманітарних цінностей, до багатств культури, художньої літератури, до літературних традицій рідного краю, до формування уявлення про літературу як про соціокультурний феномен та розвивитку емоційної культури особистості, відчуття громадянськості, патріотизму.

Наприклад, творчість К.Г. Паустовського, чий рід вніс значний вклад в освіту Черкащини. Знаменитий на весь світ прозаїк, номінант на Нобелівську премію 1965 року, Костянтин Георгійович не лише бував на Черкащині, але й мав тут родинні корені: в Черкасах жили його дідусь і бабуся, тут народилась і виросла мати - Марія Височанська, служив унтер-офіцером 6-го саперного батальйону батько Костянтина Георгійовича.

На канікулах маленький Костик неодноразово приїздив до Черкас (де жила його бабуся, дідусь - черкаський нотаріус) та часто бував на Дніпрі, милувався його красою.

Для Костянтина Паустовського Черкаси стали найдорожчою, найпрекраснішою, найтеплішою "країною дитинства", поїздки до Черкас були для Костика святами. На Черкаській землі почав формуватися його естетичний світогляд. Письменник в автобіографічній "Повісті про життя" ("Далекі роки") розповідає про яскраві враження під час перебування свого автобіографічного героя у Черкасах та вплив його бабусі Вікентії Іванівни на життєвий вибір Костика (благословення бабусі на письменницьку долю).

Батько письменника деякий час служив в управлінні Фастівської залізниці в м. Смілі, а його тітка, Єфросинія Височанська, утримувала приватне жіноче училище в цьому місті, потім заснувала й очолила аналогічний навчальний заклад уже в Черкасах.

"У світі Паустовського завжди панували моральні норми майбутнього. Людина жила там, де ми ще не скоро будемо жити. І не тільки в книгах. Він і в житті був таким - людиною майбутнього. Це рідкісний випадок, коли "Письменник" дорівнює "Людині". Найтонша відмітна властивість Костянтина Георгійовича як

письменника - загострена совісність і людська делікатність. Назим Хікмет визначив у двох словах сутність особистості Паустовського - ЧЕСНІСТЬ і ТАЛАНТ" [2]. Сьогодні його учнями є і його читачі, які відчули на собі моральні уроки "доктора Пауста". Він живе і в нас - у його читачах.

Шевченківський край досить вагомо долучився до плекання таланту відомого прозаїка. Творча спадщина письменника заслуговує на доскональне її вивчення, тому в ювілейному 2017 році була проведена обласна Інтернет-конференція, присвячена 125-річчю Паустовського, на яку вчителі області надіслали 40 статей і матеріалів.

Сучасні земляки Паустовського також вдосконалюють свій талант: 4469 учнів Черкащини взяли участь у Міжнародній грі зі світової (української і зарубіжної) літератури "Sunflower"; на всеукраїнському рівні нагороджено 402 учні Черкащини, на регіональному - 1216, на шкільному - 1309.

Високого рівня в цьому році досягли і учасники олімпіади з російської мови. Члени журі відмітили достатній рівень підготовки команд - учасниць змагань з російської мови і літератури із міст Черкаси, Сміла, Золотоноша; Лисянського, Звенигородського, Смілянського та Черкаського районів. Учні шкіл цих районів і міст вибороли 2 дипломи першого ступеня, 6 дипломів другого ступеня, 7 дипломів третього ступеня. Високий рівень інтелекту, знань та ерудиції виявили: Токарева Анастасія, учениця Звенигородської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №3 Звенигородської районної ради; Євсеєва Марія, учениця Смілянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1 Смілянської міської ради; Юхимчук Світлана, учениця Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 19 Черкаської міської ради. Їхні роботи вирізняються креативністю, образним мисленням, оригінальністю мовних засобів, знанням текстів, умінням аналізувати поезію.

Токарева Анастасія завоювала ІІ місце на Всеукраїнській олімпіаді в м.Києві, окрім звичного диплома їй було вручено ще і диплом "За кращий літературознавчий аналіз художнього тексту".

Значну роботу провели вчителі зарубіжної літератури і російської мови, які взяли участь у засіданні всеукраїнських робочих груп в рамках запровадження компетентнісного навчання в школах по оновленню програм 5-9 класів (зарубіжна література: Юлдашева Л.П., учитель Тальнівського економіко - математичного ліцею Тальнівської міської ради Черкаської області; російська мова - Скубенко Т.М., учитель Смілянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1 Смілянської міської ради Черкаської області, а також методист КНЗ "ЧОІПОПП ЧОР" - Юрчак В.А.). В області була створена робоча група із вказаної проблеми, до якої були долучені вчителі: Величко С.В., учитель Червонослобідської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 1Черкаської районної ради Черкаської області; Груша Т.Д., учитель Шелепуської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 1Черкаської районної ради Черкаської області; Чередніченко Л.І., учитель Руськополянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №2 Черкаської районної ради Черкаської області; Сукач В.І., учитель Мліївської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1 Городищенської районної ради Черкаської області.

17 травня 2017 року Міністерством освіти і науки проведено засідання круглого столу з обговорення оновлених навчальних програм для учнів 5-9 класів, в якому взяли участь учителі зарубіжної літератури Свенціцька О.В., учитель Червонослобідської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №2 Черкаської районної ради і Юлдашева Л.П., учитель Тальнівського економіко - математичного ліцею Тальнівської міської ради Черкаської області.

11 травня 2017 року в комунальному навчальному закладі "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників" відбувся семінар учителів української і зарубіжної літератур із питання приєднання вчителів-словесників Черкащини до Всеукраїнського проекту "Філологічний олімп". Тепер перед вчителями зарубіжної літератури області повстало завдання не тільки оновлювати зміст навчання, модернізувати методику проведення уроків, створювати сучасне освітнє середовище, але і постійно ділитись досвідом роботи, демонструвати найбільш значущі результати практичної діяльності для оцінки своєї професійної компетентності; створити систематизовані архіви власних матеріалів та власного сучасного електронного портфоліо; набувати нових навичок під час створення власного сайту: уміння писати, досвіду програмування і веб-дизайну, створювати передумови для налагодження великої кількості професійних контактів та визначення перспектив.

Як і раніше, в 2017-2018 навчальному році головним завданням учителів зарубіжної літератури залишається робота з художнім текстом, що передбачає наступні навчальні види діяльності: дослідницька діяльність (аналіз тексту, зіставлення творів художньої літератури і виявлення в них загальних і своєрідних рис); пошукова діяльність (самостійний пошук відповіді на проблемні питання, коментування художнього твору, встановлення асоціативних зв'язків з творами інших видів мистецтва); продуктивна творча діяльність (усне словесне малювання, вигадування різних жанрів, виразне читання художніх текстів, інсценування твору, складання кіносценарію); рецептивна діяльність (читання і повноцінне сприйняття художнього тексту, заучування напам'ять - важлива на всіх етапах вивчення літератури); репродуктивна діяльність (осмислення сюжету твору, змальованих в ньому подій, характерів, реалій (здійснюється у вигляді різного типу переказів - близьких до тексту, коротких, вибіркових, з відповідними лексико-стилістичними завданнями; відповідей на питання репродуктивного характеру).

Аналізуючи шляхи виконання поставлених завдань, можна виділити спільні, які ведуть до гармонійного розвитку особистості дитини: формування в учнів позитивної мотивації навчання; комунікативних умінь; соціально-культурний розвиток особистості; вміння вчитися; на доступному рівні цілісної картини світу; оволодіння учнями способами самостійної діяльності. Формування в учнів позитивної мотивації навчання дозволяє полегшити процес навчання школярів та спрямувати їх до подальшої роботи та самовдосконалення у навчальному процесі, розкриває можливості для самореалізації учня за практичною спрямованістю освіти.

Виходячи з названих загальних завдань та орієнтуючись на методичну проблему району(міста), методичні кабінети покликані спонукати вчителів ставити відповідні проблеми і перед собою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джуринский А.Н. История зарубежной педагогики: Учебное пособие для вузов / А.Н. Джуринский.- Москва: ФОРУМ - ИНФРА-М, 1998. - 272 с.
2. Коршункова Г. Г. Любимые всегда кажутся нам бессмертными / Г.Г. Коршунова [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.liveinternet.ru/users/5326534/post281223097/
3. Педагогический энциклопедический словарь / [гл. ред. Б. М. Бим- Бад]. -Москва : Большая российская энциклопедия, 2003. - 528 с.
4. Сухомлинський В.О.Вислови про книгу українських письменників / В.О. Сухомлинський [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://dovidka.biz.ua/vislovi-pro-knigu
5. Ф. А. В. Дистервег: Вікіпедія [Електронний ресурс].- Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki
6. Шаталова В.В. Новий державний стандарт початкової освіти / В.В. Шаталова [Електронний ресурс].- Режим доступу: school16.ucoz.ua/klass1/porivnjalnij_analiz_derzhavnikh_standartiv_pochatk.doc

Н.М. Степанова,

кандидат філософських наук, методист лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ФОРМУВАННЯ ДОСВІДУ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ І НЕСТАНДАРТНИХ ЗАВДАНЬ

СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧІ ПРЕДМЕТИ У 2017-2018 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

У Концепції "Нова українська школа" зазначені **10 ключових компетентностей,** які мають стати основою для успішної самореалізації кожної дитини - особистості, громадянина, фахівця. Як показує практика, українська шкільна історична освіта має власну модель викладання минулого, яка зовсім не суперечить загальноцивілізаційним цінностям. За професійності вчителя історія може і повинна доповнюватися ідеями особистої свободи людини та права обирати своє майбутнє. Сучасне викладання історії має базуватися на вихованні української молодої людини на ідеях патріотизму, толерантності та поваги до інших національних спільнот і релігійних конфесій, бажання долучитися до сім'ї народів, які творять спільний європейський дім.

Широкий арсенал педагогічних технологій та методів навчання може бути використаним в контексті реалізації компетентнісного підходу до навчання історії в школі. Учитель має підбирати такі навчальні методи, які здатні забезпечити безпосереднє спілкування учнів, що сприяє формуванню комунікативної компетентності. І тут є важливим навчання у взаємодії, що передбачає організацію спільної роботи у контексті суб'єкт-суб'єктного діалогу, налагодження контактів задля розв'язання навчальних завдань, взаємонавчання, актуалізацію досвіду безконфліктних відносин. Все це зумовлює велику цінність доцільно підібраних методів навчання в системі формування компетентності учнів.

Враховуючи освітні запити, у системі компетентнісного підходу до навчання, нових акцентів набувають і вимоги до засобів навчання.

Формування інформаційної компетентності передбачає обов'язкове використання в навчальному процесі комп'ютерної техніки й медіа-засобів та забезпечення оволодіння учнями прийомами опрацювання інформації.

Урок історії чи правознавства без медіа текстів уявити складно. Але учителеві варто звертати особливу увагу на відбір таких текстів, їх перевірку на достовірність та вірогідність. Медіаграмотність - один із найважливіших комплексів знань і навичок, необхідних людині в сучасному інформаційному суспільстві. А, враховуючи інформаційно-пропагандистську війну Росії проти України, цей комплекс знань і вмінь набуває найвищого ступеня актуальності: учитель історії має формувати навички критичного мислення у сучасної дитини, чим відбуватиметься своєрідне "прищеплення" проти маніпуляцій громадською свідомістю та агресивної пропаганди.

Щоб уникати стереотипного мислення, ми маємо навчитися сприймати інформацію з різних джерел, аналізувати різні погляди і на їх основі виробляти власний погляд, добирати аргументи на підтримку обраної позиції та ін. І всі ці навички учні можуть отримати на уроках історії, громадянської освіти, правознавства, курсу "Людина і світ". Серед дидактичних наборів доцільно віддати перевагу таким з них, які містять комунікативно-ситуативні завдання і вимагають залучення досвіду школярів, наближені до життя, стимулюють активну мисленнєву діяльність учнів.

Тільки компетентний учитель може навчити учня бути компетентним, реалізовуватися, і навчатися протягом всього життя. Шановні колеги, пам'ятайте: головним є не предмет, якому ви навчаєте, а особистість, до якої ви маєте дотичність у формуванні. Не предмет формує особистість, а вчитель своєю діяльністю, пов'язаною з вивченням предмета. Предметні знання та вміння, особистий досвід, ціннісні орієнтації та ставлення є запорукою конструктивного діалогу та якісного навчання із предмета.

У структурі шкільної історичної освіти, що склалася за роки незалежності, матеріал для учнів 5-х класів носить пропедевтичний характер, а із 6-го класу починається перше систематичне вивчення історії у середній школі. Проте, зосереджуємо увагу вчителів, що саме на уроках історії в учнів закладається фундамент основ гуманітарної культури. Через систему історичних знань, ціннісних орієнтацій, особистісних переконань, у школярів має формуватися власне ставлення до того чи іншого явища, події, героя.

Кілька порад учителям історії, які йдуть на урок у 5-й клас:

- пояснюючи новий матеріал, не поспішайте, спирайтеся на реальні знання, уміння і навички учнів;
- постарайтеся зацікавити учнів своїм предметом, адже історія переповнена цікавих легенд, оповідань, історій;
- створюйте ситуації успіху на уроках, щоб діти не боялися відповідати та вірили у власні сили;
- повідомляйте завчасно критерії оцінювання якості знань із вашого предмета, коментуйте виставлення оцінок;
- учень і вчитель - союзники, навчання має бути безконфліктним.

До 2017 року інтегрований характер мав курс тільки у 6-му класі - давня історія України вивчалася як складова всесвітньої історії.

Враховуючи сучасні виклики, рекомендуємо під час вивчення всіх курсів історії намагатися використовувати інтеграцію, де б при вивченні подій всесвітньої історії учитель пояснював, а що ж у цей час відбувалося в українських землях, як ці події змальовані у літературі чи мистецтві та ін. Адже так важливо, щоб в учнів формувалося розуміння цивілізаційної значущості історії України та внеску

народу України в європейську та світову скарбницю культури.

Виховання громадянина-патріота завжди було пріоритетним завданням кожного суспільства. За дослідженнями багатьох науковців патріотизм є одним з найсуттєвіших показників моральності людини. Не варто звужувати суть патріотизму до традиційної "любові до Батьківщини". Це набагато глибша інтегрована якість, яка охоплює духовно-культурне, емоційно-моральне, дієве ставлення до себе та інших людей, що живуть поряд, до рідної землі, своєї нації, матеріальних і духовних надбань суспільства.

Виховувати почуття національної самосвідомості, патріотизму, гордості за свій народ та свою історію неможливо на фальсифікованих фактах, необґрунтованому поясненні історичних подій. Тому вчителі історії мають враховувати зміни, які відбуваються протягом останніх років у поясненні деяких тем:

- вивчаючи період **1917-1921 років**, учитель чітко називає українські національно-визвольні змагання терміном "Українська революція". Українська революція 1917-1921 років розпочалася в умовах революційних потрясінь, які охопили Російську імперію у березні 1917-го. Ключовим її рушієм був український народ і його політична еліта, що еволюціонувала від ідей політичної автономії та федерації до усвідомлення власної державної незалежності. Революція була явищем загальноукраїнським. У всіх регіонах розвивався національний рух, створювалися та діяли українські органи влади, політичні партії та громадські інституції, відроджувалася культура. Цікаво, що термін "Українська революція" був уведений в обіг самими учасниками подій. Це визначення є в працях Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, Симона Петлюри, Дмитра Дорошенка та інших діячів доби. Радянська історіографія старанно викорінювала цю дефініцію та поширювала свої поняття - "Велика Жовтнева соціалістична революція" та "Громадянська війна". Усе, що не вписувалося в рамки "генеральної лінії партії", подавалося як "контрреволюційне" та "буржуазне" (джерело доступу: http://www.memory.gov.ua/page/ukrainska-revolyutsiya-1917-21).

- вивчаючи теми, пов'язані з Голодомором, вчитель має керуватись Законом України "Про Голодомор 1932-1933 років в Україні" (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 50, ст.504), де вказується на те, що "Голодомор визнається актом геноциду Українського народу як наслідок зумисних дій тоталітарного репресивного сталінського режиму, спрямованих на масове знищення частини українського та інших народів колишнього СРСР".

- при вивченні теми "Друга світова війна" учитель пояснює учням, що із 2014 року Україна розпочала нову традицію відзначення 8 та 9 травня в європейському дусі пам'яті та примирення. Новий зміст Дня пам'яті та примирення і Дня перемоги над нацизмом полягає у переосмисленні подій ІІ світової війни, руйнуванні історичних міфів, чесному діалозі щодо складних сторінок минулого. Тут учитель пояснює і доцільність використання назви "Українська друга світова" замість "Великої Вітчизняної війни".

Історія України, її державності - це не тільки події, а й історичні постаті. На прикладах життя, діяльності і боротьби за державу українських князів, козацтва, видатних гетьманів Б.Хмельницького, І.Мазепи, П.Орлика, цілого українського народу і його найкращих представників - Т.Шевченка, М.Максимовича, Л.Українки, І.Франка, В.Винниченка, М.Міхновського, М.Грушевського, С.Петлюри, доцільно висвітлювати національну гідність нашого народу, його прагнення мати власну державу.

Згідно з постановою Верховної Ради України "Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2017 році" (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 2, ст.30) у 2017 році на державному рівні відзначаються 100 років Української революції 1917-1921 років, 330 років з дня обрання гетьманом України Івана Мазепи (25 липня 1687 року), 80 років з дня початку "Великого терору" в Україні (05 серпня 1937 року) та багато інших пам'ятних дат.

Окрім цього, вся українська громада долучається до відзначення у 2017 році 500 років Реформації (Указ Президента України від 26 серпня 2016 року №357/2016 "Про відзначення в Україні 500-річчя Реформації").

Для належного відзначення вказаних подій рекомендуємо у першому семестрі 2017/2018 навчального року запланувати і провести тематичні уроки, виховні просвітницькі заходи, інформаційні години спілкування.

У шкільних бібліотеках, медіа ресурсних центрах пропонуємо створити виставки художньої літератури, фото презентації, провести перегляд фільмів, які презентують вказані події, позакласні виховні заходи, акції, квести з висвітлення історії Української революції, Реформації та інших пам'ятних подій. Також важливо залучати школярів до збереження та популяризації визначних вітчизняних пам'яток духовної культури. З цією метою доцільним є створення власних медіа проектів щодо вивчення визначних сторінок історії, де відбувається поєднання знань та творчості учнів і їх наставників.

Робота з обдарованими учнями

У призмі сучасних освітніх викликів актуальним залишається питання формування особистості інтелектуально розвинутої, з високими моральними якостями. Олімпіади, турніри, різноманітні конкурсні змагання - все це дозволяє виявити природні здібності дитини, її хист та розвинути обдарування. Безумовно, за цим стоїть важка, напружена і, найголовніше, системна праця.

За результатами 2016/17 навчального року можна констатувати той факт, що учні Черкаської області, які брали участь у IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади із історії, показали високий рівень історичної компетентності. Так, перемогу здобули Велько Катерина, учениця 8 класу Першої міської гімназії Черкаської міської ради (ІІІ місце, учитель Силенко В.А.), Смілянець В'ячеслав, учень 8 класу Уманської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 11 ім. М.П Бажана Уманської міської ради (ІІ місце, учитель Скомороха О.О.), Попов Максим, учень 10 класу Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №28 ім. Т.Г. Шевченка Черкаської міської ради (І місце, учитель Чорна Т.В.), Мельник Ольга, учениця 11 класу Уманської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №3 Уманської міської ради (ІІІ місце, учитель Пікалюк А. І.).

Щороку проводиться Всеукраїнський конкурс учнівської творчості **"Об'єднаймося, брати мої!"**. У 2017 році перемогу із Черкащини у номінації "Історія і державотворення" здобув Ящук Олег, учень 9 класу Малостаросільської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів Смілянської районної ради (учитель Карпенко Н. А.).

Вже традицією стала участь учнів Черкаської області у Міжнародному учнівському конкурсі юних істориків "Лелека". Цього року у конкурсі взяли участь 955 учнів із 5 по 11 класи, із них диплом "Золотий Лелека" отримали 164 учні, "Срібний Лелека" - 209 учнів, "Бронзовий Лелека" - 330 учнів.

Дякуємо всім переможцям та їхнім учителям за прекрасні результати та бажаємо у майбутньому наснаги та творчих перемог.

Вивчення правознавчих курсів

Сучасні освітні тенденції передбачають зміщення акцентів у правовому навчанні школярів із

накопичення знань до формування здатності учнів самостійно здобувати, аналізувати, тлумачити, переосмислювати, інтерпретувати, оцінювати й застосовувати на практиці різноманітну правову інформацію.

Навчання правознавству має на меті формування особистісно значущих умінь і навичок учнів: як користуватися джерелами права; володіти елементарною правовою термінологією; зв'язно та логічно викладати матеріал із морально-правових проблем; критично мислити на правовому матеріалі, аналізувати, синтезувати правову інформацію.

Аналіз олімпіадних робіт різних рівнів Всеукраїнської учнівської олімпіади із правознавства з року в рік вказує на традиційність **помилок:**

- багато хто із учасників не звертає увагу на новели чинного законодавства;
- допускаються власні припущення у формулюванні юридичних термінів та визначень;
- неправильний розв'язок юридичних задач із використанням норм галузевого права.

Ми рекомендуємо уважніше і відповідальніше підходити до вивчення правознавства. Учителям необхідно звертати більше уваги на вивчення учнями норм права, розв'язку юридичних ситуацій і аналізу їх коментарів.

Особливу увагу в навчанні учнів правознавства слід приділити формуванню фундаментальних цінностей, що слугують основою демократичної держави та громадянського суспільства (права і свободи людини, гідність людини, верховенство права, справедливість, народовладдя).

Актуальною залишається проблема щодо формування в учнів окремих складників аксіологічної компетентності, зокрема вміння наводити оцінні судження, робити висновки тощо. Тому в навчанні учнів правознавству особливу увагу необхідно приділити практичним заняттям (юридичним практикумам). Також доцільно, коли у навчанні може бути використаний час для зустрічей учнів із представниками юридичних професій, державними службовцями, депутатами місцевих рад, ділових ігор, турнірних боїв чи підбиття підсумків учнівських проектів.

У 2016/17 навчальному році учні Черкаської області брали участь у Всеукраїнському турнірі юних правознавців, де збірна команда у складі Проніної Владислави, Орел Єлизавети, учениць Першої міської гімназії та Лебединського Богдана, Присяжненко Анастасії, учнів Черкаського фізико-математичного ліцею Черкаської міської ради, виборола диплом переможців ІІ ступеня (керівник Силенко В.А.).

У IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади із правознавства учениці 11 класу Орел Єлизавета та Проніна Владислава здобули дипломи І та ІІ ступенів (Перша міська гімназія Черкаської міської ради, учитель Силенко В.А.).

Курси духовно-морального спрямування

Відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою і вивченням етики чи курсів духовно-морального спрямування (додаток 13 до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.04.2012 р. № 409 в редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.05. 2014 № 664) у 2017-2018 навчальному році в 5-6 класах продовжується вивчення предмета "Етика" або інших курсів духовно-морального спрямування. Для шкіл, що користуються іншими Типовими планами, ці курси можуть вивчатись за рахунок варіативної складової.

Натепер Міністерством рекомендовано декілька програм, а саме: "Етика" (Київ, "Перун", 2005), "Християнська етика в українській культурі" (вид. "Сім кольорів", 2013), "Біблійна історія та християнська етика" (вид. "АСМІ", Полтава, 2011), "Основи християнської етики" (вид. "Літера ЛТД", 2011). Викладання основ християнської етики та інших предметів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх навчальних закладах відбувається за умови письмової згоди батьків та за наявності підготовленого вчителя.

Для належного підвищення кваліфікації вчителів етики та інших курсів духовно-морального спрямування, обміну досвідом, підвищення якості викладання можуть бути створені районні (міські) методичні об'єднання вчителів, творчі групи, кабінети тощо.

Зміст курсів духовно-морального спрямування не передбачає катехізацію, неприпустимим є також нав'язування учителем дітям власних поглядів у ставленні до тих чи інших Церков, примусу дітей до молитви під час уроків, відвідування церковних служб тощо.

Предмети духовно-морального спрямування необхідно викладати в тісній співпраці з батьками, інформувати батьківську громадськість про особливості християнської етики, давати їм можливість відвідувати уроки і позакласні заходи з предмета.

Із самого початку турнірного руху із філософії та релігієзнавства учні Черкаської області є активними його учасниками. Так, і цього року, у квітні, команда міста Черкаси (у складі Велько Катерини, Годлевської Валерії, Дуди Катерини, учениць 8 класу та Орел Єлизавети, учениці 11 класу Першої міської гімназії Черкаської міської ради, керівник Силенко В.А.) виборола дипломи ІІ ступеня на ІІІ Всеукраїнському турнірі юних філософів та релігієзнавців, що проходив у Чернігові.

Окрім цього, наші учні є постійними учасниками Всеукраїнських олімпіад "Юні знавці Біблії". У квітні 2017 року на Х Всеукраїнській олімпіаді, що проходила в Національному університеті "Острозька академія" серед учнів 7-11 класів Неумита Марія, учениця 8 класу Озірянської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів Звенигородської районної ради здобула диплом ІІІ ступеня, а її молодший брат - Неумитий Богдан серед учнів 1-6 класів - диплом І ступеня (керівник Неумитий В.М.). Інші учасники змагань отримала почесні дипломи лауреатів. Бажаємо нашим переможцям успіхів і творчих звершень.

Корисні посилання:

- http://www.memory.gov.ua/ - офіційний сайт Українського інституту національної пам'яті.
- http://www.aup.com.ua/ - офіційний сайт Академії Української Преси.
- http://litopys.org.ua/ - "Ізборник" - Історія України IX-XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації - проект електронної бібліотеки давньої української літератури.
- https://www.novadoba.org.ua/ - офіційний сайт Всеукраїнської асоціації викладачів історії та суспільних дисциплін "Нова доба".
- http://oipopp.ed-sp.net/ - Колекція цифрових ресурсів на Черкаському освітянському порталі.
- https://prometheus.org.ua/ - освітня платформа "Prometheus" - громадський проект масових відкритих онлайн-курсів (МВОК).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція "Нової української школи" (оновлено). - Джерело доступу: http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/

2. Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін: посібник для вчителя / За ред. В.Іванова, О.Волошенюк, О.Мокрогуза. - Київ: Центр вільної преси, АУП, 2016. - 201 с.

Т.Г.Пахомова,

кандидат педагогічних наук, доцент, методист лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради;

Г.І. Савицька,

методист лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

СТРАТЕГІЯ НОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ

Вивчення іноземних мов у 2016-2017 навчальному році буде здійснюватися за декількома навчальними програмами **а саме:**

- "Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов 1-4 класи", Київ, 2016 р.;
- "Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов 5-9 класи", Київ, 2017 р.;
- "Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов 10-11 класи", Київ, 2017 р.;
- "Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Друга іноземна мова 5-11 класи", Київ, 2017 р.

Організація навчально-виховного процесу за оновленими навчальними програмами з іноземних мов для 5-9 та 10-11 класів.

Подаємо короткий опис основних змін, внесених до навчальних програм з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов:

1. Удосконалено застосування компетентнісного підходу до навчання іноземної мови в контексті положень "Нової української школи" згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти.
2. Створено нову пояснювальну записку до програми - визначено ієрархію цілей навчання, завдання навчального предмета узгоджено із галузевою та освітньою метою, а також із Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти: викладання, вивчення, оцінювання.
3. Узгоджено термінологічний апарат, зокрема, назви комунікативних умінь, із Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти.
4. Виокремлено в навчальних програмах чотири інтегровані змістові лінії, а саме: "Екологічна безпека та сталий розвиток", "Громадянська відповідальність", "Здоров'я і безпека", "Підприємливість та фінансова грамотність", які спрямовані на формування в учнів здатності застосовувати знання й уміння з різних предметів у реальних життєвих ситуаціях.
5. Додано новий розділ до змістової частини програми "Інтегровані змістові лінії та орієнтовні способи їх реалізації", в якому для кожного класу за тематикою ситуативного спілкування сформульовані відповідні комунікативні вміння.
6. Визначено очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів відповідно до рівнів і дескрипторів комунікативних умінь Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти (комунікативна компетентність).
7. Окреслено лексичний, граматичний і фонологічній діапазон учня/учениці на кінець 9-го класу (лінгвістична компетенція).
8. Уточнено орієнтовний розподіл змісту по класах стосовно сфер спілкування, тематики ситуативного спілкування, мовленнєвих функцій та мовного інвентаря.
9. Внесено до складу граматичного мінімуму (англійська мова) у 5-му класі спеціалізованої школи з поглибленим вивченням іноземної мови вивчення часових форм Present та Past Continuous, які були вилучені з програм для початкової школи у процесі їх оновлення.
10. Перенесено зміст рубрик "Соціокультурна компетенція", "Загальнонавчальна компетенція" в опис компетентнісного потенціалу предмета "Іноземні мови" до відповідної компетентності з метою уникнення дублювань.
11. Введено орієнтовні параметри оцінювання в узгодженні з програмами початкової школи, конкретизовано кількісні показники з усного сприймання.
12. Змінено змістове наповнення теми "Засоби масової інформації" у 9 класі з метою її оптимізації і відповідно до інтересів сучасних учнів.

У 2017/2018 навчальному році розпочнеться реалізація оновлених програм з іноземних мов для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Особливістю нового навчального змісту є те, що він передбачає розгортання навчально-виховного процесу не тільки за традиційною тематикою ситуативного спілкування, але й за чотирма інтегрованими змістовими лініями, а саме: "Екологічна безпека та сталий розвиток", "Громадянська відповідальність", "Здоров'я і безпека", "Підприємливість та фінансова грамотність", які спрямовані на формування в учнів здатності застосовувати знання й уміння з різних предметів у реальних життєвих ситуаціях та подолання фрагментарності навчання.

Методичне підґрунтя для навчання іноземної мови, що сприяє реалізації інтегрованих змістових ліній, становлять визначальні підходи: компетентнісний, інтегрований (міжпредметний), комунікативно-діяльнісний і особистісно зорієнтований. Відповідно до компетентнісного підходу, результатом навчання має стати сформованість ключових і предметних компетентностей. Інтегрований підхід зумовлює спрямованість освітнього процесу на комплексне сприйняття світу учнем через встановлення між предметних зв'язків. Комунікативно-діяльнісний підхід орієнтує організацію навчального процесу з іноземної

мови на забезпечення активної, особистісно значущої, усвідомленої комунікативної діяльності. Особистісно зорієнтований підхід передбачає спрямованість освітнього процесу передусім на плідний розвиток особистості кожного школяра, розкриття його здібностей, побудову індивідуальної освітньої траєкторії учня.

Реалізація зазначених підходів має свої особливості в основній школі, які відбиваються у різних аспектах організації освітнього процесу з іноземної мови. Тому для надання допомоги вчителям щодо врахування змін у програмах під час календарного планування підготовлено наступний **методичний коментар:**

- Навчальні програми з іноземних мов не встановлюють порядок вивчення тематики ситуативного спілкування у рамках навчального року, а лише вказують на зміст, вивчення якого є об'єктом тематичного і семестрового контролю. Вчителі можуть обирати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах окресленої тематики, але так, щоб не порушувалась логіка його опрацювання.
- Навчальні програми з іноземних мов містять низку тем і запитань, що безпосередньо пов'язані з проблематикою інтегрованих змістових ліній. Програми не обмежують смислове та лінгвістичне наповнення інтегрованих змістових ліній, а лише пропонують орієнтовні шляхи їх реалізації. Вчителі можуть наповнити новим міжпредметним змістом й інші теми, створювати альтернативні можливості для поєднання різних знать та умінь, а також навчальних методів з метою формування ключових життєвих компетентностей та досягнення цілісності навчальної програми й навчального процесу відповідно до потреб певного класу.
- Дозволяється використовувати підручники, що видані у поточному році та в попередні роки, враховуючи при цьому зміни в програмах. Щодо додаткової навчально-методичної літератури, то вчитель вільний у її виборі й може застосовувати таку, що найкраще реалізує його методику навчання та компетентнісний потенціал предмета "Іноземні мови". Програма не обмежує самостійність та творчу ініціативу вчителя, передбачаючи гнучкість у виборі та розподілі навчального матеріалу відповідно до потреб учнів та обраних засобів навчання.
- Важливим чинником розвитку ключових життєвих компетентностей є інтегрованість змісту уроку **іноземної мови, яка передбачає:**
- проблемність змісту висловлювань на уроках, що стимулюють дискусію, обговорення, пошук різних джерел інформації, зіткнення думок і переконань;
- пов'язаність змісту уроку з реальним світом;
- практичну цінність інформації, що має знаходити підтвердження через реальні факти, у змодельованих на уроці ситуаціях.
- Ключові компетентності можна розвивати щоуроку через відповідні форми роботи, які відображають комунікативно-діяльнісний підхід до навчально-виховного процесу. Для цього потрібно **використовувати:**
- інтерактивні методи, які забезпечують активну діяльність учнів у процесі опанування навчального матеріалу;
- кооперативне навчання, в якому формуються соціальні вміння, лідерські якості та скорочується відстань між учителем та учнем;
- рольові та ділові ігри, які переносять учнів у таке бажане доросле життя, допомагають побачити світ і себе у ньому, підвищують самооцінку і попит на нове;
- проектні технології, завдяки яким в учнів формується проектне мислення, почуття відповідальності та досвід цілеспрямованої співпраці, вони вчаться застосовувати знання на практиці, працювати в команді над конкретним завданням, презентувати свої результати;
- методи "змішаного навчання", які поєднують у собі традиційне й дистанційне навчання та найбільш відповідають інтересам і уподобанням учнів, які живуть у період стрімкого інформаційно-технологічного розвитку суспільства та володіють комп'ютерною грамотністю;
- вихід за межі класу на екскурсію або на "польове дослідження", що допоможе переконати учнів у сенсі навчання, мотивує й активізує до пізнання нового. Для того, щоб така форма роботи мала максимальний ефект, важливо, щоб її завершенням стало осмислення побаченого й почутого у вигляді учнівських презентацій, відгуків, рефлексивних нотаток, заповнення листів спостереження тощо;
- звернення до досвіду учнів, що гарантує перетворення кожного учня на справжнього учасника навчально-виховного процесу, співтворця й конструктора нових знань;
- відповідні форми оцінювання, а саме: самооцінювання, яке формує здатність до самоаналізу, спостережливість за собою, вміння бачити та визнавати перед собою власні помилки; взаємооцінювання, що виховує відкритість до критики з боку інших, здатність відсторонювати об'єкт від суб'єкта оцінювання, вміння слухати, аналізувати й порівнювати.

Під час планування уроків інтегрованого характеру вчителю іноземної мови необхідно упорядковувати навчальні цілі в залежності від складності розумових дій над матеріалом. Наприклад, вчитель може пропонувати вправи та завдання, які б не обмежували учнів трьома рівнями когнітивних процесів низького порядку (знання, розуміння та застосування, а поступово виводили б їх на найвищі рівні когнітивних процесів (аналіз, оцінка та творення). На кожному етапі вчитель формулює цілі навчання, але не з погляду педагога, як дидактичні цілі (формувати, удосконалювати тощо), а з погляду учня, як очікувані результати діяльності (учень умітиме, зможе тощо). Складена матриця цілей повинна відповідати всім рівням когнітивних процесів. Таке планування занять **має декілька переваг:**

- знаючи цілі навчання, учитель упорядковує їх, визначаючи першочергові, базові, а також, порядок засвоєння матеріалу й подальші перспективи роботи над ним;
- знання вчителем конкретних цілей дає можливість пояснити учням орієнтири в їх спільній роботі;
- Чітке формулювання цілей, які виражені через результати діяльності, піддається надійному та об'єктивному оцінюванню.

Для успішної реалізації інтегрованих змістових ліній важливою є співпраця вчителів іноземних мов з учителями інших предметів. Для цього у школі слід створювати умови й можливості для тісної взаємодії та підтримувати професійний взаєморозвиток вчителів з метою здійснення різних способів інтеграції: міжпредметних зв'язків, комбінування предметів, мультидисциплінарної інтеграції.

Навчально-методичне забезпечення

У загальноосвітніх навчальних закладах можна використовуватися лише те навчально-методичне забезпечення, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. Перелік рекомендованої літератури затверджується наказом Міністерства освіти і науки України та оприлюднюється через "Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України". Із зазначеним переліком можна буде ознайомитись на сайті Міністерства освіти і науки України, режим доступу: www.mon.gov.ua

Зміст чинного навчально-методичного забезпечення з іноземних мов, яке створювалось

протягом 2012-2017 років для 5-9 класів, відповідає сферам і тематиці ситуативного спілкування, лінгвістичному компоненту нових "Навчальних програм з іноземних мов для 5-9 класів", а також корелюється із окресленими у "Пояснювальній записці" метою базової загальної освіти, завданнями іноземної мови у її реалізації та рівнем комунікативної компетентності на кінець 9 класу.

Враховуючи ту обставину, що вивчення іноземних мов у 9 класі належить до завершального етапу навчання у базовій школі, нове навчально-методичне забезпечення, створене для цього етапу навчання, націлює на систематизацію набутого у попередні роки навчання мови лінгвістичного матеріалу, комбінування його із новим, та поглиблення вміння використовувати під час практикування у різних видах мовленнєвої діяльності в рамках обговорення певної теми чи розв'язання ситуації спілкування. На це спрямовані різноманітні види і типи завдань у нових підручниках для 9 класу.

Навчально-методичне забезпечення для 9 класу спрямоване на розв'язання таких практичних завдань:

1. Розвиток комунікативної культури школярів, підвищення рівня їхньої комунікативної освіченості на основі усної, писемної та онлайн взаємодії.
2. Формування в учнів культури читання та аудіювання відносно нескладних аутентичних текстів інформаційно-довідкового, побутового, публіцистичного та художнього характеру, а також розвиток загальнокультурних умінь систематизувати й узагальнювати прочитану або прослухану інформацію.
3. Розвиток в учнів соціокультурної спостережливості, мовленнєвої творчості й загальнокультурних умінь, необхідних в умовах іншомовного спілкування.
4. Ознайомлення учнів із загальноєвропейськими рівнями володіння мовою та способами самооцінювання за дескрипторами комунікативних умінь під час говоріння, читання, аудіювання та письма.

Відповідно до нових "Навчальних програм з іноземних мов для 5-9 класів" оволодіння іноземною мовою у контексті міжкультурної парадигми передбачається формування учнівської готовності до міжкультурної комунікації у межах сфер, тем і ситуацій спілкування, окреслених новою навчальною програмою.

Сформувати готовність і здатність учня до міжкультурної комунікації - означає розвинути в учня не тільки навички спілкування, але й уміння користуватися відповідною іншомовною "технікою", "озброїти" його екстралінгвістичною інформацією, необхідною для адекватного спілкування і взаєморозуміння на міжкультурному рівні, а також розвинути в нього такі якості, які дозволять йому здійснювати безпосереднє та опосередковане спілкування з представниками інших культур.

Розвитку таких умінь та якостей сприятиме, зокрема, використання методу проектів. Проектні роботи дозволяють учителю розширити рамки теми, а учневі - проявити свої творчі здібності. Передбачається, що проектні завдання на уроці виконуються у невеликих групах. Учасники роботи над проектом переймаються роздумами, дослідженням, а отже, пошуком, збором необхідної інформації, її обговоренням. І, що найголовніше, мова тут виконує свою пряму функцію засобу обміну інформацією та думками. Такий підхід сприяє створенню реального навчального середовища, справжньому зануренню не тільки в проблему, що досліджується, а й у саму іншомовну діяльність, в іншу культуру. Проблема, що досліджується спільно, може бути якою завгодно: екологічною, творчою, історичною, країнознавчою, лінгвістичною і т.п. Головне, що вона досліджується, обговорюється і розв'язується іноземною мовою, яка стає мовою спілкування у певній спільноті учасників. У такий спосіб учням надається можливість практичного використання отриманих у межах теми навичок та умінь.

Проектні завдання можуть бути найрізноманітніші: опитування громадської думки і представлення його результатів, підготовка матеріалів про школу з метою представлення зарубіжним друзям, створення реклами, складання вікторини чи розробка/ проведення гри тощо. Пошук потрібної інформації приводить учасників проекту до віртуальних бібліотек, баз даних, віртуальних кафе і музеїв, на різноманітні інформаційні й освітні сервери. Необхідність живого спілкування з реальними партнерами повертає його учасників до можливостей електронної пошти, телеконференцій, чат-технологій. Необхідність підготовки спільного продукту того чи іншого проекту, який представляє кожний учасник у своїй аудиторії (в класі, школі) або на спеціально створених з цією метою web-сторінках, вимагає звернення до текстових, графічних редакторів, застосування різноманітних мережевих програм, що дозволяють використовувати графіку, анімацію, мультиплікацію, тобто мультимедійні засоби. Таким чином, проект стає міжпредметним. Важливо, щоб результати такої діяльності були представлені в письмовому або графічному вигляді для того, щоб учні могли порівнювати свої роботи і навчатись один в одного. Крім того, вчителям бажано знайти час для усної презентації практичних робіт учнями.

У процесі навчання на етапі 9 класу все більш важливим постає питання формування учнівських навичок самостійної роботи або учнівської автономії, з іноземної мови. Автономія учня в навчальній діяльності - це здібність до незалежних і самостійних дій, критичної рефлексії, до прийняття рішень. Ця здатність включає в себе, а в той самий час і передбачає той факт, що учень виробляє певне психологічне ставлення до процесу і змісту навчальної діяльності. Здатність до автономії проявляє себе як в способі учіння, так і в способі переносу учнями результатів учіння на більш широкий контекст. У "Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти" рівень автономії, самостійності в процесі вивчення іноземної мови розглядається як обов'язковий критерій рівня володіння мовою, що вивчається. Учнівська автономія в процесі вивчення іноземної мови передбачає рефлексію власної навчальної діяльності.

З допомогою самокритичного мислення і самооцінювання формується особистісна відповідальність учня за вибір засобів досягнення навчальних та особистих цілей. Ці засоби можуть бути різноманітними. Це інформаційно-комунікаційні технології, технології, до яких належить Інтернет-ресурс, мультимедійні навчальні програми, електронні словники, електронні версії зарубіжних газет і журналів, освітні веб-сайти тощо, котрі дозволяють не тільки індивідуалізувати процес навчання мови та органічно об'єднати різноманітні роботи - групову, самостійну, дистанційну, а й розширюють і збагачують можливості учнів у формуванні власного Мовного портфоліо, яке може бути свідченням їхніх досягнень та успіхів в іншомовному навчанні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Європейське мовне портфоліо (методичний посібник). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.libra-terra.com.ua/userfiles/pdf/metod/euro_portfolio.pdf
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання,оцінювання. - Київ: Ленвіт, 2003. - 273 с.
3. Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов 5 - 9 класи. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.ed-era.com/mon.html

В.М. Шемшур,
завідувач лабораторії-центру інформаційних технологій комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради";

Б.С. Безпоясний,
методист лабораторії-центру інформаційних технологій комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТІ

Пріоритетними напрямками навчання сьогодні є проектна діяльність та компетентнісно-орієнтований підхід.

Учителі також можуть вибудовувати найбільш прийнятний для конкретного навчального закладу або класу підхід до навчання. В оновленій навчальній програмі відсутня запропонована кількість часу на вивчення кожної теми, тому учитель має створити умови для забезпечення рівня навчальних досягнень учнів, зазначеного у програмі, з кожної теми. Разом з тим зауважимо, що кількість часу, виділеного для алгоритмізації та програмування не може бути меншою 40% часу навчальної програми.

Під час викладання інформатики в усіх класах вчитель самостійно добирає засоби та методи подання навчального матеріалу, визначає форму проведення практичних робіт (робота з елементами досліджень, спільна робота в Інтернеті, проектні роботи, практикуми тощо). Використовувати в процесі навчання інформатики можна тільки те програмне забезпечення і навчально-методичну літературу, яку рекомендовано або схвалено МОН України.

У 2017-2018 навчальному році навчальний процес з інформатики здійснюватиметься **відповідно таких документів:**

5-6 класи - Програма, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804;

7-9 класи - Програма, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 29.05.2015 № 585;

10-11 класи - Програма, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 14.07.2016 № 826.

Також, на уроках інформатики рекомендуємо обов'язково ознайомлювати учнів із ресурсами для самоосвіти (враховуючи вікові особливості).

Перелік деяких електронних ресурсів для самоосвіти учнів, режим доступу:

1. http://innovationslab.com.ua/
2. http://www.ed-era.com
3. http://universinet.org/games
4. https://www.playcodemonkey.com/
5. http://www.lingva.ua
6. http://disted.edu.vn.ua/
7. http://e-pidruchnyky.net/
8. http://itknyga.com.ua
9. https://blockly-games.appspot.com/
10. http://codeclubua.org/

З метою реалізації практичної спрямованості курсу інформатики, незалежно від профілю навчання, віку учнів комп'ютерна техніка повинна використовуватися на кожному уроці інформатики. Під час проведення всіх навчальних занять з інформатики здійснюється поділ класів на дві групи, за наявності в кожній групі не менше 8 учнів (наказ МОНУ № 128 від 20.02. 2002 "Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах").

Для організації навчально-виховного процесу і оснащенні навчального середовища в кабінеті інформатики слід користуватись Листом МОН України № 1/9-497 від 17.07.2013 "Про використання Інструктивно-методичних матеріалів з питань створення безпечних умов для роботи у кабінетах інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій загальноосвітніх навчальних закладів".

Відповідно до ДСанПіН 5.5.6.009-98 "Влаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режим праці учнів на персональних комп'ютерах", затверджених Постановою Головного державного санітарного лікаря України № 9 від 30.12.1998, матеріально-технічне оснащення кабінету інформатики забезпечує **наявність:**

- санітарного паспорту кабінету інформатики;
- паспорту кабінету інформатики та ІКТ;
- нормативних документів відповідно до переліку;
- кондиціонера;
- засобу аварійного відключення живлення комп'ютерного обладнання;
- мультимедійного проектору;
- класної (аудиторної) дошки (магнітна, маркерна);
- телефонної або виділеної ліній зв'язку з відповідною установою, яка надає послуги доступу до мережі Інтернет;
- настінного психрометра, або термометр і гігрометр;
- системи автоматичної пожежної сигналізації та переносні вогнегасники;
- системного програмного забезпечення;

Робоче місце учня, призначене для роботи з комп'ютером, комплектується одномісним столом і стільцем. Кабінет може комплектуватись

додатково двомісними учнівськими столами і стільцями для проведення занять без використання комп'ютера.

Необхідно надавати перевагу люмінесцентним лампам для організації природного та штучного освітлення.

Всю необхідну документацію для кабінету інформатики та ІКТ можна завантажити на порталі "Профільна освіта. Черкаська область" або за посиланням: https://goo.gl/4X53Lx .

Рекомендуємо у 2017-2018 н.р орієнтувати роботу **методичних об'єднань вчителів інформатики на:**

1) системну та цілеспрямовану роботу щодо розвитку фахової компетентності вчителів інформатики;

2) щорічне навчання вчителів інформатики на різноманітних тренінгах, майстер-класах, практикумах з метою систематичного оновлення фахових знань;

3) роботу щодо запровадження електронного портфоліо вчителів інформатики, створення авторських та тематичних блогів вчителів;

4) розбудову районних та міських освітніх он-лайн ресурсів з метою розвитку віртуальних педагогічних спільнот;

5) залучення вчителів інформатики до участі в конкурсах, фестивалях, виставках;

6) щорічне підвищення рівня фахової підготовки вчителів інформатики, використовуючи для цього різні форми навчання;

7) забезпечення проведення тренінгів з методичних питань викладання інформатики в початковій школі;

8) проведення майстер-класів, тренінгів та практикумів для вдосконалення навичок алгоритмізації та програмування як учнів, так і вчителів;

9) розвиток дистанційної форми навчання для вчителів інформатики;

10) продовження роботи віртуальних методичних об'єднань вчителів інформатики, подальшу розбудову веб-ресурсів, створених на підтримку їх діяльності

11) продовження роботи творчих майстерень вчителів інформатики, започаткування роботи авторських майстерень в он-лайн форматі;

12) узагальнення передового педагогічного досвіду роботи кращих вчителів інформатики;

13) направлення діяльності учнів у позаурочний час для розвитку їх творчого потенціалу, креативного мислення, використовуючи для цього гурткову роботу, участь у різноманітних конкурсах, турнірах, олімпіадах з інформатики та ІКТ.

Основними напрямками діяльності лабораторії-центру інформаційних технологій є розробка та запровадження дистанційних форм і методів навчання з метою забезпечення неперервності в навчанні вчителів інформатики в до і післякурсовий період, підготовка педагогічних кадрів та науково-методичний супровід впровадження в 2-4 класах в інваріантній складовій пропедевтичного курсу "Інформатика 2-4 клас", організація та проведення масових заходів з вчителями та учнями.

Варто відзначити, що Черкаська область є першою в Україні, що має цілу мережу шкіл, які проводять навчання за програмою "LEGO Education". Так, уже в 10 школах області розпочато навчання з використанням вищезазначених навчальних систем.

Для активного впровадження програми на базі інституту неодноразово були проведені семінари-тренінги, майстер-класи та вебінари із навчальних систем "LEGO Education" для команд Черкаської області. Це стало запорукою успішного виступу наших команд на Черкаському регіональному чемпіонаті FLL, Всеукраїнських чемпіонатах та на Відкритому європейському чемпіонаті FLL в Данії, де нашу країну представляли Черкаська гімназія №9 ім. О.М.Луценка Черкаської міської ради та Золотоніська гімназія ім.С.Д.Скляренка Золотоніської міської ради.

Зокрема, у січні в Черкаському обласному центрі роботи з обдарованими дітьми відбувся перший в Україні регіональний турнір FIRST LEGO League (FLL), ініційований програмою FIRST в Україні. Учасниками відбіркового турніру FIRST LEGO League та змагань СУМО ТА СЛАЛОМ стали 90 учнів, які представляють 10 команд загальноосвітніх навчальних закладів Черкаської області. За підсумками змагань п`ять команд представляли Черкащину 11-12 березня в Києві: "KIBORGS.UA" Черкаської гімназії № 9 ім. О.М. Луценка, "Zolowizards" Золотоніської гімназії ім. С.Д. Скляренка, "Side by side" Сигнаївського НВК, "Robotroniks" Гельмязівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів, "Ельфи" Коробівського НВК.

11-12 березня в м. Києві відбувся Фестиваль "ROBOfirst - більше ніж роботи!" - масштабна міжнародна подія у сфері освіти, науки і техніки, де талановиті, творчі, ерудовані діти віком від 6 до 16 років зі всієї України демонстрували свої вміння у сфері конструювання, робототехніки, програмування, інженерії і архітектури. У рамках фестивалю було представлено два найбільших світових конкурси з науки та робототехніки - Всеукраїнський чемпіонат FIRST LEGO League (для дітей 9-16 років) та Всеукраїнський фестиваль FIRST LEGO League Junior (для дітей 6-10 років). Змагання FLL, в яких брали участь 53 команди з усієї України, **принесли ряд здобутків нашим командам:**

- нагороду "Шляхетний професіоналізм" отримала команда "Side by side" Сигнаївського НВК;
- відразу два переможці в номінації "Найвищий бал в Грі роботів" - перемогу в номінації святкували команди "Kiborgs.UA" Черкаської гімназії №9 імені О. М. Луценка та "ZOLOWIZARDS" Золотоніської гімназії імені С. Д. Скляренка;
- "Чемпіоном FLL" стали команди "ZOLOWIZARDS" Золотоніської гімназії імені С. Д. Скляренка та "Kiborgs.UA" Черкаської гімназії №9 імені О. М. Луценка.

Також 6 травня 2017 року у Київському Палаці спорту відбувся IX Всеукраїнський фестиваль робототехніки - ROBOTICA 2017! Цього року на фестивалі було понад 3 тисячі учасників, що склали 350 різних команд. Вони змагалися у категоріях "Сумо", "Слалом", "Логістика" та Всесвітній олімпіаді з робототехніки WRO. Два представники Черкаської гімназії №9 імені О. М Луценка Єгор Білокінь та Нікіта Цвященко здобули перемоги.

Із 25 по 28 травня в місті Орхус у Данії пройшов масштабний Відкритий Європейський Чемпіонат FIRST LEGO League, на якому зібрались 118 команд із різних куточків світу. Україну на турнірі представляли команди Черкаської гімназії №9 ім. О.М.Луценка Черкаської міської ради та Золотоніської гімназії ім.С.Д.Скляренка Золотоніської міської ради. Наші команди отримали високі бали в номінації "Проект" та гідно

представили Україну та Черкаську область на міжнародній арені.

Важливим етапом у вивченні інформатики є участь учнів у Всеукраїнських учнівських олімпіадах з інформатики та інформаційних технологій. Приємно відзначити, що цього року учень Черкаського фізико-математичного ліцею Черкаської міської ради - Павленко Андрій (учитель - Сізьон Іван Петрович) здобув III місце в IV етапі Всеукраїнської олімпіади з інформатики.

Для поглиблення знань у галузі інформаційних технологій та з метою якісної підготовки учнів області до олімпіади з ІТ створена та функціонує "Ліга юного інформатика". Учасники спільноти мають доступ до відеоуроків, майстер-класів та цікавих джерел для підготовки до олімпіад та конкурсів з ІТ. Активні учасники Ліги показують якісний рівень підготовки на різних етапах Всеукраїнської олімпіади. Адреса спільноти: https://goo.gl/zGf4mk .

29-31 березня 2017 року у рамках кампанії цифрового перетворення Черкаської області, яка реалізується за підтримки Черкаської обласної державної адміністрації та компанії "Google України", з метою забезпечення розвитку цифрової грамотності, використання цифрових технологій в освітній сфері, створення сприятливих умов партнерства й взаємодії громадського, державного, комерційного секторів та реалізації заходів в рамках цільової обласної програми "Інноваційні школи Черкащини" на базі комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради" проводилася літня школа "Цифрові інструменти та можливості". У семінарі взяли участь близько 60 учасників: представники шкіл-учасниць цільової обласної програми "Інноваційні школи Черкащини", активні учасники Google-спільноти та працівники КНЗ "ЧОІПОПП ЧОР". Тренери проекту ознайомили учасників з новинками мобільних додатків та різними інструментами Google: обліковий запис Google, Google Chrome, Google Фото, Google Таблиці, Google Форми, Google Документи, Google Календар, Google Малюнки, Google Keep, Google+: спільноти, колекції, події, G Suit for Education, віртуальний клас Classroom, Google Sites, Google Карти, Google Мої карти. Під час практичних робіт були розглянуто планування роботи закладу з використанням Google календарів, організацію Контактів Google для оптимізації роботи колективу школи, можливості використання перегляду вулиць та створення фотосфер, геолокаційні інструменти, програму Місцеві експерти, культуру спілкування у соціальних мережах, організацію взаємодії у віртуальному класі Classroom, безпеку в Google Chrome, середовище оновлених Сайтів Google (додавання та редагування сторінки сайту, створення сторінки-лендінгу, налаштування макету сайту та його зовнішнього вигляду). З хмарними технологіями більш детально можна ознайомитися за посиланнями: https://sites.google.com/view/ckipo/тренінг та https://plus.google.com/communities/104432969346660912374 .

Зазначимо, що для забезпечення навчання в міжкурсовий період вчителів інформатики області лабораторією використовується дистанційна мережева спільнота "Спільнота вчителів Черкащини".

Використовуючи соціальні сервіси WEB 2.0, здійснюється в післякурсовий період консультування вчителів початкових класів, які викладають предмет "Інформатика" в 2-4 класах, забезпечується самоосвіта педагогічних кадрів шляхом використання хмарних технологій (служби Google, WindowsLive, Padlet тощо).

Під час проходження атестаційних курсів основна увага у фаховому компоненті приділяється новим сучасним мережевим технологіям. Так, вчителі інформатики розробляють дидактичні матеріали, інтерактивні вправи, мережеві дистанційні уроки з окремих тем програми, використовуючи так звані "Хмарні технології". Їх використання зумовлює наповнення мережевої бібліотеки уроків з інформатики для учнів 3НЗ. Ознайомитись з ними та використати їх можна за таким посиланням: https://sites.google.com/site/posvck/та https://sites.google.com/view/ckipo/тренінг.

Протягом року систематизовано та поповнено банк ліцензійних та вільних програмних засобів навчального призначення для їх використання в навчальних закладах області під час викладання предмета "Інформатика. 2-4 класи".

Організовано та проведено курсову підготовку 301-го вчителя початкових класів для впровадження Державного стандарту початкової школи (курс "Інформатика. 2-4 класи").

З метою підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів до олімпіади з інформатики створено та підтримується сервер автоматизованої системи перевірки ejudge. Система ejudge також використовується при проведенні II та III туру Всеукраїнської олімпіади з інформатики.

У рамках формування єдиного освітнього простору регіону на сайті лабораторії в розділі вебінари: https://cit.ckipo.edu.ua/index.php/vebinary постійно проводяться вебінари та веб-конференції з інформатики. Матеріали конференції, відеозаписи та сертифікати учасників постійно розміщуються на відповідній сторінці.

З метою організації дистанційної інформаційної, консультативної та навчально-методичної роботи з вчителями, проведення олімпіад, конкурсів серед учнівської молоді активно використовується можливості мережевого засобу - форуму https://cit.ckipo.edu.ua/index.php/forum/indeks

Зазначимо також, що у цьому році проводився VII Конкурс на кращий веб-сайт закладу освіти. Конкурс проводився Інтернет Асоціацією України та Міністерством освіти і науки України. За результатами був складений рейтинг українських навчальних закладів середньої освіти - учасників конкурсу на кращий веб-сайт закладів освіти. Згідно з підсумками рейтингу, до числа кращих в Україні увійшли веб-сайти Черкаської гімназії № 9 ім. О.М.Луценка Черкаської міської ради (http://gym9.ck.ua) та Станції юних туристів м.Умань (http://umansutur.at.ua).

Цього року в Міжнародному конкурсі з інформатики та комп'ютерної вправності "Бобер" взяли участь 2099 учнів 2-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів області, з них відмінні сертифікати отримали 529 учнів, добрі - 841 учень. Особлива подяка Черкаській спеціалізованій школі №17 I-III ступенів Черкаської міської ради - 279 учасників.

Бажаємо в новому навчальному році вчителям бути активними, творчими та креативними.

В.С. Кудін,
завідувач лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

РОЗДУМИ ПРО ЛІДЕРСЬКІ РИСИ ТА УЧНІВСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ НА ЧЕРКАЩИНІ

Нам треба жити кожним днем,
Не ждать омріяної дати.
Горіть сьогоднішнім вогнем.
Бо завтра може не настати...
Ліна Костенко

Становлення української державності, інтеграція у європейське і світове співтовариство, відмова від тоталітарних методів управління державою і побудова громадянського суспільства передбачають орієнтацію на Людину, націю, пріоритети духовної культури, визначають основні напрями реформування освітнього процесу. У вирі подій сьогодення чи не пропускаємо ми головне" - з чого все починається. Мабуть з любові до рідної землі. З чого починається невичерпне почуття патріотизму в українців? З переданих із покоління у покоління національних і родинних традицій, споконвічної ментальності з величезною відповідальністю за будь-які дії. Оце саме ті зернятка, з яких проростає справжня любов до українського, рідного, найдорожчого - любов до Батьківщини. Інакше не можна пояснити той факт, коли школярі долучаються до волонтерського руху, збирають кошти та продукти харчування на підтримку воїнів. Беруть участь у різних акціях, флеш-мобах на розвиток державності в Україні.

Відкриємо Концепцію нової української школи, в якій говориться, що випускник школи - це:

1. ОСОБИСТІСТЬ (цілісна особистість, усебічно розвинена, здатна до критичного мислення).
2. ПАТРІОТ (патріот з активною позицією, який діє згідно з морально - етичними принципами і здатний приймати відповідальні рішення, поважає гідність і права людини).
3. ІННОВАТОР (інноватор, здатний змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя).

Розвиток цих рис неможливий без основної складової - лідерства. Лідерство - інновація - патріотизм - основна паралель і головні вектори взаємодії лідера в учнівському самоврядуванні навчального закладу, в колективі однодумців? Отже, виходить, що лідер і є непересічна особистість, справжній патріот свого навчального закладу, своєї Батьківщини, інноватор, який здатний змінювати світ на краще навколо себе, саме він вносить зміни, втілює нові підходи до освітнього процесу разом з дорослими. Тож говорячи про сучасних лідерів (ми - дорослі)маємо знати , а чим вони живуть, оті небайдужі учні у школі, чим вони цікавляться, якою вони бачать нинішню систему освіти. Адже тривалий час панівною в навчально-виховному процесі була так звана стримуюча модель виховання. За цієї виховної моделі виступала особистість дисциплінована. На часі - гуманістично орієнтована модель виховання, яка спрямовується на виховання духовної особистості. Якраз у рамках цієї моделі важливо виховувати почуття патріотизму як однієї з найвищих духовних цінностей. Патріотизм - це особливе, тобто безумовне і високо осмислене почуття-цінність, яке характеризує ставлення особистості до народу, батьківщини, держави та до самої себе. І.Д.Бех говорить: "Головною метою виховання педагогів у навчальних закладах має бути забезпечення переходу від бажання вихованцем патріотизму як цінності до патріотичного діяння".

Саме вчинкові втілення почуття патріотизму є дійсним показником його розвитку в окремої особистості. Нинішнє покоління лідерів учнівського самоврядування говорить про своїх лідерів як про особистостей, здатних своїми вчинками та діями вести за собою. Саме про дієвість органів учнівського самоврядування і йшла мова на Всеукраїнському зборі лідерів учнівського самоврядування загальноосвітніх навчальних закладів України на Черкащині, який відбувся під гаслом "З Україною в серці". Кожна інформація, яка була презентована для лідерської спільноти України, була проаналізована та осмислена учнями. Надзвичайно приємно, що черкащани вразили своєю патріотичною діяльністю однолітків з усієї держави. Адже ті форми роботи, які були презентовані нашими лідерами, були цікавими, корисними не тільки для всеукраїнського загалу учнів, а й мали продовження у діяльності в інших регіонах нашої області, а це свідчить про важливість та дієвість проведеної роботи. Черкащину на Зборі представили лідерські спільноти міст Черкаси, Канів, Корсунь-Шевченківського, Чигиринського, Чорнобаївського районів. Але поряд з вихованцями були і їхні справжні наставники. І слова вчителя-вчителів К.Д.Ушинського: "Лише характером виховується характер, лише особистістю виховується особистість, і ніякі освітні засоби (сьогодні технології) не замінять Учителя", оскільки ні навчання, ні виховання не мають аналогів у соціокультурній практиці людства". Тож роботу з підготовки вчителів до роботи з учнівським самоврядуванням необхідно продовжувати. На жаль, в педагогічних вищих навчальних закладах не навчають роботі класного керівника - наставника у роботі з лідерами. Усе приходить з часом. І тоді вдумливий, небайдужий наставник знайде підхід до кожної дитини, порозуміється з батьками і колегами і створить у колективі атмосферу доброзичливості, поваги, співпраці. Як говорив відомий психолог С.Л.Рубінштейн: "Педагог - це не той, хто проводить уроки, педагог - це особливий стан душі". Адже який приклад ми даємо своїм учням, так і вони намагаються нас наслідувати у своїй роботі. Ми дорослі повинні мати авторитет у старшокласників, адже без авторитету завоювати відкрити дорогу до душі дитини неможливо. Як набути таку унікальну професійну якість? Саме професійну, адже в наших руках - діти. Відповідь дуже

проста. Знайте чого хочете, і робіть саме те, про що говорите - тоді вам довірятимуть. Тобто, простими словами -" слова ніколи не повинні розходитись зі справою". Хоча, зазвичай, відповідь у кожного своя і шляхи різні, а проте, я переконана: все починається з любові… Найперше необхідно любити ту справу, яку ти робиш, і потім все стає на свої місця. Ти не зважаєш на час, який затрачений на втілення того чи іншого проекту, головне - результат. Інколи, результат вражає. Бо важко спрогнозувати, що відбудеться в недалекому майбутньому в результаті виконаної роботи. Хочеться, щоб дорослі задумались, а чи знають вони чим живуть сьогоднішні лідери, які хочуть і можуть змінити шкільне життя на казку разом з дорослими, бо там, де ця робота налагоджена уже давно, комфортно і дорослим, і дітям, і їхнім батькам.

На виявлення таких зразків співпраці лідерів учнівського самоврядування та школи чи громади і була проведена Інтернет-конференція **"Дитячі соціальні ініціативи - будуємо нову країну"**. Завдячуючи цій конференції ми мали можливість презентувати свої найкращі зразки роботи з даного напряму на Всеукраїнському зборі. Це і проведення різноманітних обласних флеш-мобів, і благодійних фестивалів, і здійснений Чорнобаївськими лідерами, спільно з дорослими, проект "А над Чорнобаївщиною українська вишивка цвіте", який зацікавив усіх без винятку учасників як всеукраїнського збору так і обласної звітно-виборчої конференції Ліги старшокласників Черкащини. Тож наступній команді лідерів Черкащини є над чим працювати. Лідерська спільнота області включилась у реалізацію всеукраїнських проектів, зокрема "Книга досвіду он-лайн". Звіти районних, міських осередків Ліги старшокласників Черкащини також будуть частиною цього проекту. Ще раз нагадуємо і запрошуємо до реалізації всеукраїнських проектів на 2017-2018 навчальний рік:

1. Реалізація Всеукраїнської акції "Прапор доброчинності" (започаткованої Лігою старшокласників Черкащини).
2. Проект "Справжній лідер".
3. Проект "Книга досвіду он-лайн".
4.Проект "Історія від "А" до "Я".
5.Проекти патріотичного спрямування.
6.Проект "Лідери єднаймо Україну".
7.Проект "Ключ до суспільства".
8.Фестиваль творчих справ "Україна для нас, ми - для України".

Продовжуємо роботу над виконання Інтернет-проекту "Ми - патріоти Черкащини". Хотілося б, щоб участь у підпроетах названого проекту біла більш активна. Голосування теж буде більш об'єктивним, якщо колеги включаться у роботу. Продовжуємо виконувати План спільних дій на 2917 рік. Патріотичну діяльність на допомогу воїнам АТО необхідно продовжити, а також виконувати і ті зобов'язання, які взяті Лігою старшокласників Черкащини після підписаного Меморандуму, текст якого надісланий на райони, міста (лист КНЗ "ЧОІПОПП ЧОР" від 26.12.2016р. №506/01-17).

Тож як виховати лідера з демократичними поглядами? По-перше, громадянином України, патріотом, по-друге, - лідером і людиною, відкритою до новацій і творчого пошуку, громадянином, який відповідає вимогам XXI століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Гуманістична модель виховання / І.Д.Бех / / Методист. - 2014. - №6(30) - С. 60-66.
2. Бех І.Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді/ І.Д.Бех, К.І.Чорна // Методист. - 2014. - №11(35). - С. 11-25.
3. Гріневич Л. Нова українська школа: не говорити про можливості, а творити їх /Лілія Гриневич// Директор школи, ліцею, гімназії. - 2016. - №4-6. - С.6-13.

В.С.Кудін,

завідувач лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ІНВЕСТИЦІЇ У ЗАВТРАШНІЙ ДЕНЬ

ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЧЕРКАЩИНИ НА 2017-2018 НАВЧАЛЬНИЙ РІК

Розбудова національної системи освіти в умовах становлення України як самостійної незалежної держави з урахуванням кардинальних змін в усіх сферах суспільного життя, історичних викликів XXI століття вимагає критичного осмислення досягнутого і зосередження зусиль та ресурсів на вирішенні найбільш гострих проблем, які стримують розвиток освітньої галузі, не дають можливості забезпечити нову якість освіти, адекватну нинішній історичній епосі шкільної, загальної середньої, професійно-технічної, так і позашкільної освіти в державних і комунальних навчальних закладах.

Сьогодні перед органами виконавчої влади стоїть завдання перебудови системи освіти відповідно до потреб суверенної Української держави, демократичної політичної системи, ринкової економіки, а тому влада сьогодні має переорієнтуватися на виконання нових функцій у цій сфері. Йдеться про всебічну підтримку новаторських педагогічних та андрагогічних ініціатив, достатнє фінансування, що забезпечить належний рівень безперервної освіти та підтримку новітніх ініціатив колективів навчальних закладів. Світовий досвід переконливо свідчить, що економічне зростання сьогодні ґрунтується на використанні новітніх знань та високих технологій. Проблема полягає у його повноцінній реалізації і, саме держава має стати основним інвестором, промоутером і фінансистом національної науково-інформаційної галузі. Вкладення в цю сферу слід вважати не затратними статтями бюджету, а інвестиціями, які за короткий період зможуть перетворити науково-інноваційний комплекс на найприбутковішу галузь економіки, що даватиме основні надходження до бюджету, а відтак мають збільшитися обсяги фінансування об'єктів гуманітарної сфери особливо тих, які мають відношення до освіти, культури тощо. Мова йде про пошук та участь навчальних закладів позашкілля у нових формах роботи, вихід колективів на міжнародний рівень та використання своїх

можливостей у нових підходах до роботи та навчання.

У минулому році була проведена Інтернет-конференція **"Міжнародна співпраця закладу позашкільної освіти"**, яка засвідчила те, що колективи закладів позашкільної освіти області проводять належну роботу у даному напряму. Зокрема, педагогічним колективам варто пропонувати свої послуги, ділитись своїм досвідом з іншими країнами. Взяти до прикладу Золотоніський районний будинок дитячої та юнацької творчості, який бере участь в україно-польському проекті. Значна кількість вихованців колективів закладів позашкільної освіти виїздить за кордон, беручи участь у різноманітних конкурсах. Було б добре налагодити таку співпрацю на постійній основі і запрошувати до себе зарубіжні колективи, пропагуючи тим самим своє національне мистецтво на міжнародній арені. Заслуговує на увагу досвід Будинку дитячої та юнацької творчості Смілянської міської ради в організації та проведенні всеукраїнського, а на сьогодні - міжнародного фестивалю "Штурм", який проходить у місті Сміла, чи проведений Чемпіонат світу з радіокерованих яхт в Черкасах. Ми маємо бути усі зацікавлені в тому, щоб пропагувати наше мистецтво і здобутки на міжнародному рівні, беручи участь у різного роду проектах та виграючи відповідні гранди. Нам є що запропонувати і показати, адже професіоналізм наших вихованців високо цінують за межами нашої країни, про це свідчать численні перемоги наших вихованців на міжнародних змаганнях та конкурсах.

Зазначимо, що за прогнозами науковців у 2020 році найбільш затребуваними серед роботодавців будуть такі компетентності: комплексне розв'язання проблем, критичне мислення,творчість, уміння керувати людьми (менеджмент), координація з іншими (вміння співпрацювати), емоційний інтелект,уміння розмірковувати і приймати рішення, орієнтація в наданні послуг, когнітивна (пізнавальна) гнучкість. **Сьогоднішній навчальний заклад, а особливо позашкільний, потребує таких компетенцій ("чотири К"):**

- креативність,
- кооперація,
- критичне мислення,
- комунікація.

Ці чотири "К" мають бути в основі навчання. І завдання педагога-позашкільника зробити так, щоб в учнів були джерела знань, і дитина захотіла і змогла сконструювати ці знання. Творчість, креативність стають все більш важливим аспектом економіки. Наскільки важливим, що економіку творчості виділено в окрему категорію, яку окреслюють також термінами, як "креативний сектор", "креативна промисловість", "індустрія культури". Економіка творчості включає в себе: рекламу,кіно та відео, архітектуру, музику, ринок антекварних мистецьких виробів, а також виконавське мистецтво, комп'ютерні та відеоігри, видавничий ринок, художні ремесла, програмне забезпечення, дизайн, культурний туризм, дизайн одягу. Останнім часом у зв'язку з військовими подіями в Україні з'явився новий тренд - це високий рівень патріотизму, який дорослі і діти виявляють у всьому. Це вироби з державною символікою та різноманітні сувеніри з українським змістом надзвичайно популярні як серед молоді, так і серед дорослих. У гуртках позашкільних навчальних закладів працюють саме такі креативні і талановиті майстри, які і забезпечують такий креативний розвиток своїм вихованцям. Влаштовуючи свої виставки, майстер-класи у святкові чи вихідні дні, дні відкритих дверей закладу чи дня міста - педагоги здійснюють інвестиції у завтрашній день, майбутнє І можна з впевненістю сказати, що саме завдяки проведенню таких заходів формується отой стержень юного патріота, який залишиться на все життя. І такі форми організації освітнього процесу стали для багатьох традиційними. А от організовуючи такі заняття у сільській місцевості, педагогічні працівники можуть використовувати простір села для створення своїх власних сценаріїв занять. Найбільш ефективним форматом занять у такий спосіб є запрошення до їх підготовки самих учнів і, навіть, вихованців разом з їхніми батьками. Зважаючи на ситуацію на Сході України, заклади позашкільної освіти активно включились до проведення різних благодійних акцій, фестивалів,конкурсів. Збираються кошти та допомога нашим воїнам. І на це спрямовують свої зусилля не тільки керівники гуртків декоративно-ужиткового мистецтва , а й керівники гуртків художньо-естетичного циклу. Підбирається відповідний репертуар для проведення патріотичних благодійних концертів та виступів. Адже колективи закладів позашкільної освіти такими формами роботи демонструють свою позицію у справі патріотичного виховання молодого покоління. Кошти зібрані у такий спосіб, переховуються та передаються їхнім рідним та знайомим і це, у свою чергу, сприяє новому осмисленню подій, які відбуваються в Україні, виховується почуття власної відповідальності за долю Батьківщини.

Зазначимо, що у наступному році також продовжить свою роботу і **"Мистецький дивокрай Черкащини"**, який уже полюбився відвідувачам, особливо дітям, як неперевершений захід для підсумку діяльності позашкільних навчальних закладів області за навчальний рік, як нетрадиційна форма розвитку мистецьких талантів дітей просто неба. Саме на такій формі творчої діяльності і маємо зупинятись, ми - дорослі, пропонуючи цікаві і нестандартні форми залучення учнівської молоді до занять у позашкільних закладах.

Зростання ролі ІКТ у роботі закладів позашкільної освіти теж значною мірою покращує процес навчання і ставить на якісно новий рівень здобуття позашкільної освіти вихованцями позашкільних навчальних закладів Черкащини. Цього року вперше офіційно проведено конкурс цифрових ресурсів для позашкільних навчальних закладів і роботи, які були подані на конкурс, вирізняються високим рівнем виконання, особливо серія майстер-класів з паперопластики, у техніці валяння вовни, бісероплетіння. Заслуговують на увагу електронні посібники еколого-натуралістичного профілю, матеріали для гуртка користувачів ПК з елементами ігрових програм. Переможцями стали такі: Струк Л.М., керівник гуртка Шполянської районної станції юних натуралістів Шполянської районної ради; Малород Г. М., завідувач методичного відділу КЗ "Черкаський обласний центр науково-технічної творчості учнівської молоді Черкаської обласної ради"; Каракада І. М., керівник гуртків Станції юних техніків м. Умань Уманської міської ради; Григуть З. В., Павлов О. А., керівники гуртків Черкаської районної станції юних техніків Черкаської районної ради; Топчій Н. Ф., керівник гуртка Черкаського міського багатопрофільного молодіжного центру Черкаської міської ради; Коркач С.І., Поломаренко Н.В., керівники гуртків комунального навчального закладу м. Черкаси, "Міська станція юних техніків"; Нікуліна Н.О., керівник гуртка Станції юних техніків м. Умань Уманської міської ради; Яценко А.В., керівник гуртка еколого-натуралістичного напрямку "Флористика" Станції юних натуралістів Черкаської районної ради; Лісова Л.Й., керівник гуртка Корсунь-Шевченківського районного центру дитячої та юнацької творчості Корсунь-Шевченківської районної ради; Счастливець Л.М., керівник зразкового колективу, творчого об'єднання "Чарівна намистина" Черкаського районного будинку дитячої та юнацької творчості

Черкаської районної ради; Перемот С.М., методист Станції юних натуралістів Шполянської районної ради. Тож і в наступному 2017-2018 навчальному році будемо продовжувати роботу з даного напряму.

Необхідно зазначити, що використання ІКТ та інших форм перспективного досвіду у роботі закладів займає чільне місце. Тож серед переможців обласної виставки "Освіта Черкащини 2017" відомі педагогічні працівники, зокрема Нераденко Т.М., методист секції етнології Черкаського територіального відділення Малої академії наук України КЗ "Черкаський обласний центр роботи з обдарованими дітьми Черкаської обласної ради"; Ковтюшенко Л.В. , керівник гуртків районного будинку дитячої та юнацької творчості Черкаської районної ради; Арчибасова Т.Ю., завідувач методичного відділу; Гончаренко Н.К., практичний психолог; Опара С.Є., методист Будинку дитячої та юнацької творчості Смілянської міської ради Новик Л.І., керівник гуртка Золотоніського будинку дитячої та юнацької творчості Золотоніської міської ради; Толчініна О.І., керівник гуртків Шполянської районної станції юних натуралістів Шполянської районної ради; Щербак В.В., керівник гуртків Канівського міського центру туризму Канівської міської ради; Колесник М.С., методист Станції юних техніків м. Умані Уманської міської ради, Колесник М.І., керівник гуртків Станції юних техніків м. Умані Уманської міської ради; Турченюк С.П., методист КЗ "Черкаський обласний центр туризму краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради; Горобець А.В., заступник директора, Уголькова С.Л., керівник гуртків, Нікуліна Н.О., керівник гуртків станції юних техніків м. Умані Уманської міської ради; Олексенко Т.А., методист Будинку дитячої та юнацької творчості Золотоніської міської ради.

У І півріччі 2017 року Інститутом модернізації і змісту освіти був проведений моніторинг стану забезпечення програмами закладів позашкільної освіти, який показав, що цю роботу необхідно удосконалювати і продовжувати. І саме Всеукраїнський конкурс "Рукописів навчальних програм та літератури для позашкільних навчальних закладів системи освіти" сприяє вирішенню цих питань. Тож роботу щодо створення науково-методичних комплексів та цифрових ресурсів буде продовжено і в наступному 2017-2018 навчальному році.

У наступному навчальному році необхідно також продовжити роботу на виконання Концепції нової української школи та розвитку необхідних для сьогоднішнього життя життєвих компетентностей вихованців позашкільних навчальних закладів області на засадах співпраці, співтворчості, критичного та креативного мислення. Адже всі діти різні, вони обдаровані, мають все обговорювати і разом з нами, дорослими, змінювати процес навчання до якого маємо залучити всі ресурси. Тож є те, чого нам усім потрібно навчитися: створювати підтримуюче навчальне середовище, мотивувати засвоєння учнями нових знань, організовувати спільне навчання (все, що потребує співпраці) досліджувати і змінювати власний стиль навчання і викладання. Тож успіху нам у новому навчальному році.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Власенко О. Дорогу молодим / О.Власенко // Позашкілля. - 2017. - №2(122). Лютий. - С. 4-5.
2. Гриневич Л. Нова українська школа: не говорити про можливості, а творити їх/ Лілія Гріневич// Директор школи, ліцею, гімназії. - 2016. - №4-6(273). - С. 6-13.

напрямів реформування освіти в Україні / Г.П. Пустовіт // Вимірювальна та обчислювальна техніка в технологічних процесах. - 2011. - № 1(37).- Видавець: ХМНУ. - С. 293- 296.

3. Пустовіт Г .П. Позашкільна освіта і виховання в контексті основних

С.Ю. Кондратюк,
методист трудового навчання комунального навчального закладу Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

НА ШЛЯХУ РЕФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ: НАПРЯМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розбудова України, її інтеграція у європейський простір вимагають проведення модернізації всіх інституцій держави у відповідність до сучасних потреб, на першому місці яких є добробут її громадян. Тому головне завдання реформи середньої освіти - це всебічно розвинена особистість, яка здатна відповідати викликам часу, бути мобільною і компетентною на сучасному ринку праці, з активною громадянською позицією, налаштованою на саморозвиток і навчання впродовж усього життя.

Згідно з концепцією "Нової української школи" оновлений зміст освіти має в своїй основі формування основних компетентностей учня. Партнерська педагогіка, творчий учитель, виховання ціннісних мотивів у дитини, децентралізація навчальних закладів, рівний доступ до якісної освіти та орієнтація на потреби учня - найголовніші напрямки діяльності сучасної освіти в Україні, дороговказ для вчителя на найближчі десятиліття.

Основна ідея освітніх змін - перехід від школи знань до школи компетентностей, які в нерозривному зв'язку включають знання, уміння та ціннісне ставлення. Відповідно до цього оновлюються державні стандарти, сформовано новий зміст освіти, запроваджуються нові методики викладання. Тому успіх інноваційних змін, у першу чергу залежить від учителя, його творчого потенціалу, безперервної самоосвіти, активної життєвої позиції.

Навчально-програмне забезпечення

Викладання трудового навчання в загальноосвітніх закладах у 2017 - 2018 навчальному році здійснюватиметься відповідно до таких навчальних програм: 5-9 класи - оновлена програма з трудового навчання

за 2017 рік, 10-11 класи - "Навчальна програма. Технології. 10-11 класи. Для загальноосвітніх навчальних закладів", автори: А. І. Терещук та інші.

На вивчення трудового навчання в загальноосвітніх навчальних закладах відводиться така кількість годин на тиждень: 5, 6 класи - по 2 години, 7, 8, 9 класи - по 1 годині, 10-11 класи (крім технологічного профілю) - 1 година, 10-11 класи технологічного профілю - 6 годин.

Для сучасного учителя має стати нормою не тільки давати дітям знання, формувати у них практичні навички та уміння, а й створювати умови для їх здобуття. На уроках трудового навчання учень повинен оволодівати якомога більшою кількістю технологій обробки матеріалів, але зміст технологічної діяльності учнів повинен здійснюватися на основі виготовлення об'єктів проектної діяльності, а не технологій. Провідною діяльністю освітнього процесу навчального предмета є проектна технологія.

Методичні поради щодо складання календарно-тематичного плану за оновленою навчальною програмою

Оновлена навчальна програма почне діяти з 1 вересня 2017 року для 5 - 9 класів. Зміст програми орієнтовано на формування в учнів ключових і предметних компетентностей, а головне завдання учителя - реалізація очікуваних результатів діяльності учнів.

Програмою передбачено три компоненти очікуваних результатів: знаннєвий, діяльнісний, ціннісний. Учитель планує їх досягнення при виконанні окремих проектів учнями. Отже, результатом діяльності учителя і учня мають стати завершені проекти з виготовлення об'єктів праці.

Основна відмінність оновленої навчальної програми від попередньої полягає в тому, що формування змісту діяльності учнів здійснюється на основі об'єктів проектної діяльності, а не технологій, як це було раніше. Вибір об'єкту виготовлення має бути особисто цінним для учня, корисним для його родини чи школи, соціально орієнтованим або мати підприємницький потенціал.

Кількість проектів, які мають виконати учні протягом навчального року:

- 5-6 класи - 6-10 проектів + 2 проекти з технології побутової діяльності;
- 7-8 класи - 4-6 проектів + 2 проекти з технології побутової діяльності;
- 9 клас - 2 проекти + 1 проект з технології побутової діяльності.

Час на виконання кожного проекту учитель визначає самостійно. Для кожного проекту він обирає основну технологію виготовлення виробу, причому одну й ту ж технологію можна використовувати не більше двох раз в одному класі. У змішаних групах використовується не менше двох основних технологій, які мають враховувати гендерні особливості учнів та їх побажання (одна технологія, орієнтована на технічні види праці, одна - на обслуговуючі види праці). При цьому, якщо, наприклад, учень (учениця) класу має бажання вивчати технологію з обслуговуючих (технічних) видів праці, то учитель обов'язково повинен надати йому (їй) таку можливість.

Учитель має право, крім основних технологій, перелік яких подається в навчальній програмі, самостійно обирати додаткові технології та техніки, що можуть виходити за межі переліку, виходячи з прагнень учнів, матеріальної бази майстерні, власних умінь і доцільності.

Весь процес роботи над проектом повинен відображатися в робочих зошитах, а завершені роботи мають використовуватися за їх призначенням. Учнівський виріб не має бути тренувальним зразком, тому неприпустимо виконання проекту лише для опанування певною технологією обробки матеріалів.

У кожному класі навчальна програма складається із двох розділів: "Розділ 1. Основи проектування, матеріалознавства та технології обробки" і "Розділ 2. Технологія побутової діяльності та самообслуговування". Теми другого розділу можуть вивчатися в будь-який час, як окремі невеликі проекти. У 5 - 8 класах опрацьовується два таких проекти, а у 9 класі - один. На їх вивчення виділяється 4 години на рік.

Алгоритм роботи учителя орієнтовно складається з таких етапів:

1. Вибір об'єкту проектування.
2. Обрання конструкції або форми виробу.
3. Добір матеріалів.
4. Розробка проектно-технологічної документації.
5. Виготовлення виробу.

Підручники з трудового навчання рекомендується зберігати в навчальній майстерні для того, щоб опрацьовувати матеріал, поданий в них за потребою під час занять в різних класах.

Для зручності **складання календарного плану**, алгоритм якого з технічних і обслуговуючих видів праці однаковий, спочатку необхідно побудувати матрицю, яка створюється окремо для кожного класу у вигляді таблиці за поданим нижче зразком. Для її створення учитель визначає загальну кількість проектів на рік для кожного класу у відповідності до навчальної програми, потім будує таблицю, яка має 4 рядки і на одну колонку більше за кількість проектів (для міні-проектів з розділу 2 "Технології побутової діяльності та самообслуговування"). У цю таблицю з навчальної програми послідовно вносяться **такі дані**:

1. У перший рядок матриці - назви вибраних об'єктів проектно-технологічної діяльності із другої колонки навчальної програми "Орієнтовний перелік об'єктів проектно-технологічної діяльності учнів".
2. У другий рядок матриці - основні технології для проектування і виготовлення кожного обраного виробу, які обираються з третьої колонки навчальної програми "Перелік основних технологій". За потреби учитель може їх доповнити додатковими технологіями, які відсутні в переліку програми.
3. У третій рядок матриці - очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів для кожного проекту, які вибираються з першої колонки навчальної програми. Усі прописані в програмі очікувані результати повинні бути виконані протягом навчального року. Деякі очікувані результати можуть повторюватися для різних проектів.
4. В останній рядок матриці записується кількість годин на опрацювання кожного проекту.

Зразок матриці

Проект 1	Проект 2	Проект 3	Проект 4	* * *	Проект N	Міні-проекти
Основна технологія	Основна технологія	Основна технологія	Основна технологія	* * *	Основна технологія	
Очікувані результати	Очікувані результати	Очікувані результати	Очікувані результати	* * *	Очікувані результати	Очікувані результати
Кількість годин	Кількість годин	Кількість годин	Кількість годин	* * *	Кількість годин	4 години

Після цього складають власне календарний план. У таблицю календарного плану записують самостійно сформульовані на основі очікуваних результатів матриці теми та зміст уроків з проектування та виготовлення кожного об'єкту і з технології побутової діяльності та самообслуговування.

Орієнтовний зразок таблиці календарного плану для 5-6 класів (70 год)

№	Зміст навчального матеріалу	Дата	Примітка
Розділ І. Основи матеріалознавства та технології обробки.			
Об'єкт проектної діяльності № 1: ..... **Основна технологія: .....** **Додаткова технологія:** *(за потреби)*			
1	.....		
2	.....		
…	* * *		
14	.....		
Розділ 2. Технологія побутової діяльності та самообслуговування			
Міні-проект:			
15	.....		
16	.....		
Розділ І. Основи матеріалознавства та технології обробки			
Об'єкт проектної діяльності № 2: ..... **Технологія: .....**			
17	.....		
18	.....		
…	.....		
70	.....		

Учитель на власний розсуд може додавати колонки таблиці календарного плану (наприклад, "Домашнє завдання", "Матеріали та інструменти" тощо).

Підсумок роботи методичних служб та вчителів області з трудового навчання, технологій

Розпочинаючи підготовку до нового навчального року, неможливо не враховувати попередні надбання і прорахунки, не намітити шляхи подальшого напрямку діяльності.

XXII обласна виставка "Освіта Черкащини"

Учителі області, як завжди активно долучилися до цього важливого заходу. Але в цьому році відбулося зменшення кількості поданих на виставку робіт в номінації "Трудове навчання" у порівнянні з минулими роками. Традиційно кращими були роботи учителів міста Черкаси. Відповідно до представлених матеріалів на обласну виставку, як і в минулому році, Дипломом обласного Управління освіти відзначено творчу групу у складі Кисленко Т. Л., Миронюк К. В., Шмиголь О. А., Лубко Л. В., Патяки Ю. В.; Грамотою КНЗ "Черкаський ОІПОПП ЧОР" нагороджено творчу групу м.Черкас у складі Вовчка О.Ю., Артьомова А.І., Бойченка О.В., Калиновського В.Ю., Ложки В.Б., Римського О.М., Шепети М.В., Шмиголь О.А.

На жаль, є райони, що не беруть участь у заході протягом останніх 4 років і не подали жодної роботи в номінації "Трудове навчання".

Рейтинг участі у обласній виставці передового педагогічного досвіду "Освіта Черкащини" за 2014 - 2017 роки

№	Район, місто	2014	2015	2016	2017	Кількість робіт
1	**м. Черкаси**	4	5	1	5	**15**
2	**м. Золотоноша**	2	3	4		**9**
3	**м. Умань**	2	2	2		**6**
4	**Уманський район**	4	1		1	**6**
5	**м. Сміла**	2	1	1	1	**5**
6	**Черкаський район**	2	1	1		**4**
7	**Драбівський район**	2		1	1	**4**
8	**Городищенський район**			1	2	**3**
9	**Корсунь-Шевченківський р-н**		3			**3**
10	**Кам'янський район**	1		1	1	**3**
11	**Лисянський район**	1			1	**2**
12	**Маньківський район**			2		**2**
13	**м. Ватутіне**		1	1		**2**
14	**м. Канів**	1		1		**2**
15	**Тальнівський район**			1		**1**
16	**Катеринопільський район**		1			**1**
17	**Смілянський район**				1	**1**
18	**Христинівський район**	1				**1**
19	**Чорнобаївський район**			1		**1**
20	**Золотоніський район**			1		**1**
21	**Чигиринський район**			1		**1**
22	**Канівський район**					**0**
23	**Звенигородський район**					**0**
24	**Монастирищенський район**					**0**
25	**Шполянський район**					**0**
26	**Жашківський район**					**0**
27	**Білозірська ОТГ**	×	×			**0**
28	**Мокрокалигірська ОТГ**	×	×			**0**
29	**Єрківська ОТГ**	×	×			**0**
	Всього	**22**	**18**	**20**	**13**	**73**

Обласний конкурс "Цифрові ресурси"

Активнішими були вчителі області у конкурсі на кращу серію цифрових ресурсів

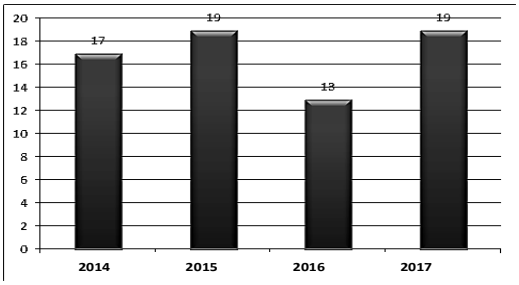

За підсумками конкурсу цього року кращою роботою визнано розробку учительки Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів № 13 Черкаської міської ради Пономар О.О., яку нагороджено Дипломом управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації.

Грамотами КНЗ "ЧОІПОПП ЧОР" відзначено творчу групу учителів міста Черкас, творчу групу учителів Черкаського району і учителя трудового навчання Лисянського району Тернову Л.О.

Рейтинг участі у обласному конкурсі "Цифрові ресурси" за 2014 - 2017 роки

Рейтинг участі у обласному конкурсі "Цифрові ресурси" за 2014 - 2017 роки

№	Район, місто	2014	2015	2016	2017	Кількість робіт
1	**м. Черкаси**	2	1	3	3	**9**
2	**Черкаський район**	2	1	1	4	**8**
3	**Канівський район**		3		3	**6**
4	**м. Золотоноша**		2	1	1	**4**
5	**м. Сміла**	3		1		**4**
6	**Звенигородський район**		2	2		**4**
7	**Лисянський район**		1	1	2	**4**
8	**Маньківський район**	1	2		1	**4**
9	**Монастирищенський район**	1		1	1	**3**
10	**Тальнівський район**	1	1		1	**3**
11	**Уманський район**	2	1			**3**
12	**Городищенський район**	1			1	**2**
13	**Катеринопільський район**	2				**2**
14	**Смілянський район**		1		1	**2**
15	**Христинівський район**	1			1	**2**
16	**Шполянський район**			2		**2**
17	**м. Ватутіне**			1		**1**
18	**м. Умань**		1			**1**
19	**Драбівський район**		1			**1**
20	**Жашківський район**	1				**1**
21	**Корсунь-Шевченківський р-н**		1			**1**
22	**Чорнобаївський район**		1			**1**
23	**м. Канів**					**0**
24	**Золотоніський район**					**0**
25	**Кам'янський район**					**0**
26	**Чигиринський район**					**0**
27	**Білозірська ОТГ**	×	×			**0**
28	**Мокрокалигірська ОТГ**	×	×			**0**
29	**Єрківська ОТГ**	×	×			**0**
	Всього	**17**	**19**	**13**	**19**	**68**

У наступному році на конкурс потрібно подавати розробки занять з виконання проектів для 5 - 9 класів за оновленою програмою.

ІІІ обласний етап олімпіади з трудового навчання

У ІІІ етапі олімпіади взяли участь 35 учнів. Олімпіада складалася з таких трьох турів: домашнього творчого проекту, теоретичного туру, комплексної практичної роботи.

За результатами проведення олімпіади 2 учасники нагороджені Дипломами І ступеня, 5 - Дипломами ІІ ступеня, 10 - ІІІ ступеня. Найкращі успіхи показали учні спеціалізованих міських шкіл м. Черкас.

Рейтинг участі учнівських команд у ІІІ етапі Всеукраїнської олімпіади з трудового навчання за 2013 - 2017 роки

№	Район / місто	2013	2014	2015	2016	2017	Загальний рейтинг
1	**м. Черкаси**	3	1	1	1	1	**1**
2	**Черкаський район**	2	3	2-3	7-10	4	**2**
3	**Уманський район**	11-25	4-7	10-26	2-6	5	**3-4**
4	**м. Сміла**	5-6	10-25	4-9	2-6	11	**3-4**
5	**Тальнівський район**	1	4-7	10-26	7-10	12-24	**5-6**
6	**Жашківський район**	11-25	4-7	4-9	12-24	6-10	**5-6**
7	**Корсунь-Шевченківський р-н**	11-25	10-25	10-26	2-6	6-10	**7-10**
8	**Катеринопільський район**	11-25	10-25	4-9	12-24	2-3	**7-10**
9	**м. Ватутіне**	7-9	10-25	10-26	12-24	2-3	**7-10**
10	**Шполянський район**	11-25	2	10-26	7-10	12-24	**7-10**
11	**м. Золотоноша**	11-25	4-7	10-26	12-24	6-10	**11-15**

12	**Смілянський район**	7-9	8-9	4-9	12-24	12-24	**11-15**
13	**Маньківський район**	11-25	10-25	10-26	2-6	12-24	**11-15**
14	**Чорнобаївський район**	4	8-9	10-26	12-24	12-24	**11-15**
15	**м. Умань**	11-25	10-25	2-3	12-24	12-24	**11-15**
16	**Драбівський район**	11-25	10-25	4-9	11	12-24	**16-21**
17	**Золотоніський район**	11-25	10-25	10-26	12-24	6-10	**16-21**
18	**Чигиринський район**	11-25	10-25	10-26	12-24	6-10	**16-21**
19	**Христинівський район**	11-25	10-25	4-9	12-24	12-24	**16-21**
20	**м. Канів**	5-6	10-25	10-26	12-24	12-24	**16-21**
21	**Лисянський район**	11-25	10-25	10-26	7-10	12-24	**16-21**
22	**Звенигородський район**	11-25	10-25	10-26	2-6	25	**22-23**
23	**Городищенський район**	7-9	8-9	10-26	25-26	12-24	**22-23**
24	**Монастирищенський район**	11-25	10-25	10-26	25-26	12-24	**24-25**
25	**Кам'янський район**	26	10-25	10-26	12-24	12-24	**24-25**
26	**Канівський район**	11-25	26	10-26	12-24	26	**26**

Орієнтовні завдання проведення методичної роботи з трудового навчання, технології в районах і містах області.

Аналіз роботи методичних служб з трудового навчання області свідчить про їх активну орієнтацію професійної діяльності на впровадження освітніх реформ. Протягом навчального року проведені обласний семінар для методистів відділів освіти, керівників методичних об'єднань, вебінари для директорів МНВК, творчої групи учителів трудового навчання і технології області. Проведена Інтернет-конференція, за участь в якій було відзначено сертифікатами 3 методистів методичних кабінетів відділів освіти і 23 учителів.

Разом з цим виявлено недостатнє приділення уваги таким напрямкам діяльності, як розвиток і підтримка творчої активності учителів, вдосконалення умінь володіння комп'ютером, підготовка учнів до участі в III етапі олімпіади.

Орієнтовні завдання в наступному 2017 - 2018 навчальному році:

Методистам відділів освіти:

1. Провести майстер-класи з складання календарних планів за оновленою програмою та здійснити контроль правильності його створення вчителями шкіл.
2. Проаналізувати рейтинг участі учителів свого району/міста в обласних заходах і зробити відповідну корекцію власної діяльності.
3. Активізувати участь у вебінарах, Інтернет-конференціях, інших обласних заходах.
4. Проаналізувати тенденцію результатів участі команди свого району/міста в III обласному етапі олімпіади з трудового навчання за останні 5 років. Взяти під особистий контроль підготовку учня-переможця районної/міської олімпіади з трудового навчання, технологій до цих змагань, організувати роботу творчої групи в цьому напрямку.
5. Організувати висвітлення роботи методичного об'єднання, учителів-методистів на сайті відділу освіти, сайті "Віртуальна майстерня".
6. Продовжити роботу над наповненням матеріалами районного/міського методичного кейсу учителів трудового навчання.

Методичним об'єднанням учителів:

1. Протягом навчального року всю роботу підпорядкувати опрацюванню методики проведення занять за оновленою навчальною програмою.
2. Провести майстер-класи виготовлення об'єктів проектно-технологічної діяльності учнів згідно з оновленою навчальною програмою.
3. Здійснювати якісну підготовку учнів до всіх етапів олімпіади з трудового навчання.
4. Провести практичні заняття по вдосконаленню умінь застосування інформаційних технологій в професійній діяльності.

Творчим групам області:

1. Розробити:
- орієнтовні календарні плани для 5 - 9 класів за оновленою програмою для учителів-початківців;
- збірку проектів виготовлення об'єктів праці на уроках трудового навчання.
2. Здійснювати підготовку учнів до III-IV етапів олімпіади.
3. Для оперативної координації роботи, обміну досвідом зареєструватися в закритій групі соціальної мережі Фейсбук "Світ творчості та ідей: пізнати, зрозуміти, відчути" за адресою https://www.facebook.com/groups/1873113212937463

На допомогу учителям трудового навчання:

1. Сайт Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://mon.gov.ua
2. Сайт Управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://guon.at.ua/
3. Сайт КНЗ "ЧОІПОПП ЧОР" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://oipopp.ed-sp.net
4. Відкрита група соціальної мережі Фейсбук "Трудове навчання в українській школі" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.facebook.com/groups/1775468302718754/?fref=ts
5. Відкрита група в Фейсбук "Освіта України" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.facebook.com/OsvitaUkrainy
6. Сайт "Освіта.ua" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://osvita.ua
7. Сайт "Віртуальна майстерня" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://virtual.at.ua
8. Перелік інших ресурсів Інтернету [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://virtual.at.ua/index/resursi_internetu/0-90

Н.В.Бугайчук,
методист з виховної роботи комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ПРІОРИТЕТНІ ВЕКТОРИ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Концепція Нової Української школи орієнтована на те, щоб випустити зі школи всебічно розвинену, здатну до критичного мислення цілісну особистість, патріота з активною громадянською позицією, інноватора, здатного змінювати навколишній світ та вчитися впродовж життя. Епіцентром нової виховної реальності стала дитина з її спрямованістю до ідеалу, цінностями й особистісними уявленнями, гуманними людськими відносинами і високими духовними прагненнями.

Основними векторами позакласної роботи школи є: перехід від "педагогіки заходів" до педагогіки формування системи загальнолюдських цінностей.

Аналізуючи минулий навчальний рік, хочеться відмітити, що на процес виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів впливають події державного і європейського значення, які останнім часом відбуваються в Україні та фактом своєї появи спонукають до перегляду і переоцінки багатьох положень і тверджень ціннісного характеру.

Понад третина серед опитаних учнів Черкаської області (27,0 %) зазначили, що стали більш патріотичними, почали цікавитися політикою. Серед подій, які вплинули на життя, 47,3 % дітей виокремили війну на Сході України, третина респондентів - зміну влади в країні (35,4 %) і втрату Криму (33,1 %). Кожна сьома дитина (13,7 %) зізналася, що тепер відчуває страх за себе, близьких і країну. Водночас, незважаючи на реальні обставини, більш ніж половина (52,1 %) опитаних дітей впевнені, що, коли стануть дорослими, залишаться жити в Україні, проте кожен п'ятий (18,8 %) збирається виїхати за кордон, а 29,1 % учнів не визначились, де вони будуть жити в майбутньому. [8].

"Скільки б років тобі не було: чи то 30,чи то 45,чи 60 - вчись, вчись, вчись, бо лише в пізнанні світу і себе-сенс життя" (Захаренко О.А.)

Інтеграція України у європейську і світову системи освіти, розуміння значущості освіти виявили необхідність у появі педагога нового типу, який здатний швидко орієнтуватися в навколишній дійсності. Готовність наших вчителів до принципів партнерства у педагогіці, співпраці із батьками, громадою та учнями викликає сумніви.

Сьогодення вимагає від педагогічної спільноти уміння формувати в собі якості, необхідні для становлення конкурентоспроможної, активної особистості, здатної адаптуватися до соціальних умов сучасної дійсності в максимально короткі терміни.

Значну допомогу у вирішені цього завдання надає обласний інститут, зокрема курси підвищення кваліфікації, проведення майстер класів, тренінгів, семінарів, обмін досвідом у рамках курсів.

Але зазначимо, що питанню підготовки до патріотичного та громадянського виховання учнів слід приділяти увагу не лише на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників, а і в міжкурсовий період, адже сучасний педагог повинен мати ті орієнтири, ресурси й інструменти, завдяки яким може відбутися створення нової демократичної школи крок за кроком.

Методичним працівникам, керівникам методичних об'єднань, класним керівникам необхідно мати ефективний інструмент для здійснення аналізу наявного стану справ у школі, класі та конкретних технологій для демократичного розвитку школи, класу. Технології активного навчання є вкрай важливими тому, що вони мають великий вплив на засвоєння нової інформації та вироблення особистісних якостей. В основі технологій має бути навчання через дію, навчання в реальних ситуаціях, спираючись на принцип самостійного вирішення проблем.

Останнім часом дуже стрімко змінюється світ і цінності, які передавалися з покоління в покоління, тому аналіз, діагностика, самодіагностика, читання спеціалізованої літератури, саморозвиток, розвиток інших навичок педагогічного працівника на сьогоднішній день не забаганка, а спосіб "триматися на плаву", бути прикладом для наслідування, взірцем для учнів і батьків.

До того ж, сучасний учитель має бути здатним не лише впроваджувати інноваційний досвід інших колег, а й розробляти й реалізовувати власні новації, здійснювати пошуково-дослідну та дослідно-експериментальну діяльність, узагальнювати, презентувати та популяризувати власний педагогічний досвід. А це, своєю чергою, вимагає систематичної діяльності вчителя щодо професійного та особистісного саморозвитку. [11].

Більшість педагогів Черкаської області намагаються йти в ногу з часом, шукають нові форми і методи виховної роботи, підтвердженням цього можуть слугувати результати XXII обласної виставки **"Інноваційний пошук освітян Черкащини".** На виставці, в розділі виховної роботи, було представлено 117 робіт, більша частина з них - це досвід національно-патріотичного виховання, у тому числі створення і функціонування козацьких класів. Ознайомитися з кращими роботами можна в кабінеті передового педагогічного досвіду КНЗ "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників".

На обласний конкурс на кращу серію цифрових ресурсів з виховної роботи у 2017 році подано 21 роботу. Ознайомитися з роботами переможців можна на Черкаському освітянському порталі, режим доступу: http://oipopp.ed-sp.net/taxonomy/term/206

Якщо ми хочемо жити в демократичному суспільстві, нам потрібно спочатку побудувати демократичну школу. (Христина Чушак, координаторка програми "Демократична школа").

Недостатньо лише знати права людини, ми повинні також мати навички та розвивати певне ставлення для того, щоб вміти діяти у сфері захисту своїх прав. Значну допомогу у вирішенні даного питання вам можуть надати громадські організації, які займаються неформальною освітою. До відома освітян області, практичними вміннями впровадження демократичних змін в освітній процес

загальноосвітнього навченого закладу можуть похвалитися учнівський і педагогічний колективи Носачівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Смілянської районної ради, Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №3 Черкаської міської ради, Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №5 Черкаської міської ради, Білозірської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Білозірської сільскої ради Черкаського району, які є учасниками проекту "Всеукраїнська програма освіти для демократичного громадянства "Демократична школа"".

Скориківська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Золотоніської районної ради, Ковтунівський навчально-виховний комплекс "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів - дошкільний навчальний заклад" Золотоніської районної ради, Новодмитрівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Золотоніської районної ради, Богуславецький навчально-виховний комплекс "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів - дошкільний навчальний заклад" імені М.О. Максимовича Золотоніської районної ради є учасниками всеукраїнського проекту "Зміцнення міжрегіональної комунікації і співпраці", який реалізує СУМ (Спілка Української Молоді) в Україні за підтримки Національного Фонду підтримки Демократії (NED). Про участь, хід реалізації та заходи проектів можна ознайомитися на сайтах шкіл учасниць.

Проблеми громадянської освіти в школах існують, їх багато і не всі з них може вирішити педагогічний колектив самостійно, але такі питання як формальний характер органів учнівського самоврядування, звітно-показовий характер позакласної виховної роботи, відсутність цілісної системи громадянської освіти під силу вирішити окремо взятому навчальному закладу.

Громадянський розвиток особистості досягає найвищого рівня тоді, коли моральні принципи, норми, правила поведінки і діяльності проявляються у вчинках людини не лише як результат зовнішньої необхідності, а як дія внутрішньої суб'єктивно значущої моральної потреби. Чим тісніша єдність об'єктивного і суб'єктивного чинників, тим ширші можливості розкриваються для розвитку особистості. [2].

Громадянське та національно-патріотичне виховання стає пріоритетним напрямом діяльності усіх ланок освіти, навчальних закладів усіх рівнів. (З національної доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні) [2].

Бути громадянином означає відчувати свою належність до певної суспільно-політичної спільноти, приймати пов'язані з цим статусом права та обов'язки стосовно інших членів спільноти та державних інституцій. [2]. В емоційному сенсі це - почуття любові, мужності, відданості, гідності, самоповаги, громадянського обов'язку.

У вихованні в молодого покоління почуття патріотизму виділяються три ключові аспекти, а саме:

- **особистісний**, за якого молода людина своєю діяльнісною любов'ю до Батьківщини прагне створити умови для вільного духовно-морального саморозвитку і збереження власної індивідуальності;
- **суспільний** полягає у тому, що демократичне суспільство зацікавлене у повноцінному саморозвитку людини, становленні її патріотичної самосвідомості на міцній моральній основі;
- **державний**, який передбачає забезпечення умов для становлення національно свідомих громадян, здатних нині й у майбутньому забезпечити країні гідне місце у цивілізованому світі, а в разі військової загрози спроможних відстояти її незалежність і суверенітет. [2].

Входження України в "сім'ю" європейських народів, окрім позитивних наслідків, несе в собі загрозу розширення сфери впливу на молодь більш потужних культур. Зростанню патріотичної компетентності учнівської молоді сприяє використання краєзнавчого матеріалу та методів виховання, які спираються на народні традиції, звичаї, обряди.

На сьогодні туроператори Черкащини розробили туристичні маршрути на будь-який смак, а саме:

- "Монастирі Черкащини";
- "Залиш маму вдома", інтерактивний одноденний дитячий тур на агрофірму із дегустаціями та розвагами;
- "А у нас гуляночка", екскурсійно-розважальна із анімаційними елементами програма;
- "Місця сили", екскурсії Чигиринщиною;
- "Музика кохання", романтичний маршрут ;
- "У пошуках козацьких скарбів", інтерактивний одноденний квест для дітей та сімей із дітьми;
- "Гармонія природи", тур до Буків;
- "Код нації";
- "Розваги по-холодноярськи";
- "Черкаські смаколики", та інші (Див. сайт ІНФОМІСТ, режим доступу: http://infomist.ck.ua/kozatski-skarby-kukurudzyani-labirynty-smakolyky-ta-mistsya-syly-na-cherkashhyni-rozrobyly-unikalni-turystychni-marshruty/)

Найбільш ефективними у національно-патріотичному вихованні дітей і молоді стали технології, що ґрунтуються на активності та демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини, формування критичного мислення, ініціативності й творчості. Це різні соціальні ініціативи, волонтерський рух, організація та проведення доброчинних акцій, патріотичних акцій, ярмарок, марафонів на підтримку учасників АТО та сімей загиблих героїв, соціально-проектна діяльність, флешмоби, акції пам'яті героїв Небесної сотні, тренінги бесіди, вікторини, поетичні калейдоскопи, інформаційні досьє, бібліо-марафони, круглі столи, "уроки мужності", дискусії, мозкові штурми, демократичні діалоги, сюжетно-рольові, пізнавально розвивальні, інтелектуальні ігри, інтернет-технології, обговорення на форумах, презентації учнівських проектів, онлайн-опитування, виставки, тематичні стенди, шкільні газети, перегляд кіно-, відео- та архівних матеріалів, і т.п.

На формування громадянського і національно-патріотичного світогляду школярів впливає не тільки шкільний колектив, а, в першу чергу, сім'я учня і тому партнерство школи і сім'ї має розвиватися та укріплюватися. Сім'я має широкі можливості для багатогранного вияву громадянських цінностей.

Духовно-моральне виховання особистості, у першу чергу, відбувається на основі духовно-морального життя сім'ї. Так, на думку 71% опитаних старшокласників Черкаської області, їхні сім'ї є зразком для наслідування. Проте 26 % дітей стверджують, що не завжди варто брати приклад зі стосунків у своїй сім'ї. А для 3% учнів сім'я не є зразком для наслідування [10].

Іноді педагоги скаржаться на те, що учні і батьки не беруть активної участі в житті школи. Така позиція останніх не є випадковою, тому що часто їм не довіряють зробити бодай щось самостійно, бо "вони не зможуть самі", "вони не зрозуміють", "їм треба сказати, що зробити"… З огляду на це, зовсім не дивно, що діти та батьки часом не зацікавлені в тому, що відбувається в школі, бо не мають простору, щоб хоч якось вплинути на прийняття рішень чи щоб реалізувати свої задуми. Вихід із ситуації є, і він дуже простий: школи повинні дати шанс батькам та дітям бути почутими. Якщо вони будуть відчувати, що їхня робота і залучення потрібне і важливе, що їхні потреби та запити будуть враховуватися, то неодмінно займуть більш активну позицію в шкільному житті. [9].

Школярі і молодь сьогодні різні, але однозначно можна сказати, що вони інші, не бояться висловлювати свою думку, ставити під сумніви слова вчителя.

Переважна більшість старшокласників характеризуються високим рівнем щирості і відвертості, мають критичне та аналітичне мислення, вони здатні боротись за несправедливість, вони самокритичні та справедливі [10].

Слід більше зважати на те, що національно-патріотичне виховання дітей та молоді здійснюється ефективніше, якщо ідеї патріотизму усвідомлено сприймаються учителями.

Виховання патріотизму пропонується здійснювати з допомогою інноваційних медіаосвітніх ресурсів, що обумовлено оновленим варіантом Концепції впровадження медіаосвіти в Україні. [6].

Схематично роботу людини з інформацією можна розділити **на три складові:** прийом, переробка, передача. Одночасне використання всіх інформаційних каналів - зорових, слухових, тактильних, що характерне для сучасних інформаційних продуктів і телекомунікаційних технологій, створює надлишок інформації. Це скорочує час, необхідний для її засвоєння, не залишається можливості критично оцінити інформацію, що надходить.

Визначати маніпуляції в телесюжетах, аналізувати, як постановка кадру та коментар за кадром впливає на глядача - сьогодні це необхідні вміння для кожної сучасної людини. При перегляді телевізійних новин або новин в Інтернеті необхідно "включати" критичне мислення - не сприймати пасивно певний меседж, а замислюватися над низкою питань про нього. **Головні з питань такі:** хто створив сюжет? навіщо? яка цільова аудиторія? хто за нього заплатив? хто може отримати з нього користь? кому він завдасть шкоди? яка головна ідея? про що в ньому не говориться, а було б важливо знати? та ін. Розпочинати потрібно з малого, наприклад з вміння визначати факти та судження у будь-якому медіатексті. Необхідно зрозуміти, де є факт (який можна перевірити), а де думка автора чи його оцінка певного явища. Також треба поступово вчити дітей бути активним суб'єктом, сприймаючи інформацію, а не пасивним споживачем інформації.

І хоч би якими були досягнення школи в царині освіти, якщо вона не дала своїм учням навичок у розвитку життєвих навичок і в їх здатності повною мірою брати участь у житті демократичного суспільства, ми не можемо назвати її хорошою школою. [2].

Отже, нові вимоги до виховання патріота і громадянина вимагають коригування системи цінностей; а відтак пріоритетними завданнями у виховній діяльності навчальних закладів **стають такі**:

- поєднання морального виховання з національно-патріотичним, громадянським і трудовим; виховання поваги до Конституції України, Герба, Прапора, Гімну; вироблення активної громадянської позиції, свідомого ставлення до громадянського обов'язку, єдності слова і діла;
- виховання патріотизму як любові до Батьківщини, інтересу до історії, свого народу, його традицій, культури; готовності до захисту кордонів України;
- виховання гуманізму, прагнення усвідомленого, шанобливого ставлення до таких рис, як честь і гідність, справедливе та доброзичливе ставлення до людей;
- формування стійкої потреби у суворому дотриманні правил поведінки в школі, вдома і в громадських місцях;
- сприяння усвідомленню учнями тісного взаємозв'язку зовнішньої і внутрішньої культури громадянина, вироблення потреби у постійному дотриманні правил культури поведінки і спілкування, культури мовлення і зовнішнього вигляду;
- формування в дітей здатності усвідомлювати активну роль особистості в її самовдосконаленні і самовихованні, уміння виявляти рішучість і наполегливість у подоланні труднощів, готовності і вміння займатися моральним самовихованням; виховання моральної відповідальності;
- розвиток доброзичливих стосунків між хлопцями та дівчатами, бережливого ставлення до юнацької дружби, здатності усвідомлювати високий сенс ідеалу сім'ї;
- виховання непримиренного ставлення до розпусти, аморальних вчинків, порушень норм і правил поведінки в суспільстві, вироблення готовності боротися зі злом, байдужістю і черствістю, егоїзмом та індивідуалізмом. [2].

Отже, особливість часу підвищує вимоги до становлення зростаючої особистості з багатим духовним світом, національно свідомої, цілеспрямованої, з чіткою громадянською позицією, моральними якостями, високим рівнем відповідальності за свої дії та вчинки[2].

Патріотизм не виховується одягненням у вишиванки і завченими віршиками і літературно-музичними композиціями про героїв, націю, країну. Патріотизм виховується на основі чесності, справедливості, інтелігентності, носіями яких мають бути учителі, батьки, суспільство в цілому. Тільки щирий патріот України може виховати патріота України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Національна ідея в становленні громадянина - патріота України: програмно-виховний контекст / І.Д.Бех, К.І.Чорна. - Київ: Національна академія педагогічних наук Украіни, 2014. - 48с.
2. Бугайчук Н.В. Впровадження принципів освіти демократичного громадянства та освіти прав людини в навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів: спецкурс для директорів та заступників директорів загальноосвітніх навчальних закладів / Н.В.Бугайчук - Черкаси: Видавництво КНЗ "ЧОІПОПП ЧОР", 2016. - 74с.
3. Бугайчук Н.В. Організація системи громадянсько-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в загальноосвітніх закладах Черкаської області / Н.В. Бугайчук // Педагогічний вісник.- 2016. - №3 (85).- С. 69-71
4. Дослідження "Молодь України, 2015" проведеного GfK Ukraine, на замовлення Міністерства молоді та спорту України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.gfk.com/uk-ua/insights/news/doslidzhennja-molod-ukrajini-2015/
5. Назаренко Г.А. Новий учитель нової української школи Науково-методичний журнал Г.А. Назаренко // Педагогічний вісник.- 2017. - №1 (87).- С.4-6
6. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. - Київ : Педагогічна думка, 2016. - 448 с.
7. Розширюємо мережу демократичних шкіл заради життя у більш демократичному суспільстві [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://ukr.theewc.org/Content/dodomu/Novini/Building-democratic-schools-for-a-better-society
8. Семез А. Формування цінностей педагогічної діяльності майбутнього педагога як складової його соціально-професійної адаптації / А.Семез // Наукові записки. 2014 рік. - Випуск 134 С. 206-209
9. Соціологічне опитування учнів 11-х класів ЗНЗ Черкаської області [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://oipopp.ed-sp.net/node/16046
10. Соціологічні дослідження "Україна очима дітей" Сайт УНІАН: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.unian.ua/common/1120333-prezentatsiya-rezultativ-sotsiologichnogo-doslidjennya-ukrajina-ochima-ditey.html
11. Череповська Н.І. "Медіаосвітні ресурси розвитку патріотизму і критичного мислення молоді": навчально-методичний посібник / Н.І. Череповська. - Київ: ІСПП НАПН України, 2016. - 150 с.

С.В.Гловацький,
методист комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

РЕАЛІЗАЦІЯ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ НА ОСНОВІ ЄДНОСТІ ТРАДИЦІЙ І НОВАТОРСТВА

Зміст навчання предметів художньо-естетичного циклу (освітньої галузі "Мистецтво") в загальноосвітній школі спрямований на розвиток емоційно-почуттєвої сфери учнів, формування їх художньо-образного, асоціативного, критичного мислення; створення сприятливих умов для продукування креативних ідей, реалізацію власних творчих потреб у художній діяльності та пізнанні, засвоєння образного змісту творів мистецтва, що відкриває широкі можливості ефективного впливу на формування патріотизму, моралі та інших загальнолюдських цінностей в школярів.

Ураховуючи спрямування навчання на засадах "педагогіки партнерства", в основі якої стоїть спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками та компетентнісний підхід у навчанні, стала потреба розбудови нового освітнього середовища. Таке інформаційно-освітнє середовище, що діє на основі новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, електронного навчання надає можливість впроваджувати в навчанні мистецтву електронних підручників, посібників, зошитів, використання інформаційно-цифрових і мультимедійних технологій та новітніх досягнень техніки для здійснення мистецьких проектів, віртуальних подорожей до концертних залів і музеїв в процесі користування електронними платформами, мистецькими сайтами тощо. Це значно підвищує ефективність роботи педагога та управління освітнім мистецьким процесом і водночас уможливлює індивідуальний підхід до навчання та творчий індивідуальний розвиток кожної особистості учня в сфері мистецтва.

У 2017-2018 навчальному році мистецька освіта реалізується через навчальні предмети "Музичне мистецтво", "Образотворче мистецтво", інтегрований курс "Мистецтво" у початковій та базовій основній школі і "Художня культура" в старшій школі.

Вивчення предметів художньо-естетичного циклу здійснюватиметься за **навчальними програмами:**

- "Музичне мистецтво для учнів 1-4 класів (оновлена, 2017 рік);
- "Мистецтво. 5 - 9 класи" для учнів 5-9 класів (оновлена, 2017 рік);
- "Художня культура" 10 - 11-х класи за програмами рівня стандарту, академічного та профільного рівнів.

Програми розміщені на офіційному сайті МОН: (http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/navchalni-programy.html).

Навчальна програма "Мистецтво. 5-9 класи" (авт. Л. Масол, О. Коваленко, Г. Сотська, Г. Кузьменко, Ж. Марчук, О. Константинова, Л. Паньків, І. Гринчук, Н. Новикова, Н. Овіннікова) включає три блоки: "Музичне мистецтво", "Образотворче мистецтво" або інтегрований курс "Мистецтво". Цілісна структура програми передбачає наскрізний тематизм та логіку побудови змісту за роками навчання від 5 до 9 класу.

Наголошуємо, що для формування в учнів мистецьких компетентностей та реалізації практико-орієнтованого компоненту змісту програми предмети художньо-естетичного циклу(музичне мистецтво, образотворче мистецтво, інтегровані курси "Мистецтво" та "Художня культура") мають викладати вчителі зі спеціальною мистецько-педагогічною освітою (вчитель музичного та образотворчого мистецтва, художньої культури) (Лист МОН України від 09.06.2016 № 1/9-298).

Викладання музичного мистецтва в початковій школі

Викладання мистецьких дисциплін початкової школи базується на основі Концепції нової української школи, що пов'язується з реалізацією компетентнісного підходу та забезпечує:

- зміни підходів до підготовки і проведення уроку як основної форми організації навчальної діяльності в умовах класно-урочної системи навчання (певне структурування, встановлення міжпредметних зв'язків, конструювання на засадах міжпредметної інтеграції);
- розширення діапазону організаційних форм, методів навчання, способів навчальної взаємодії, що мають на меті практичну спрямованість навчання і базуються на взаємозв'язках урочної та позаурочної діяльності.

Компетентнісно орієнтовані уроки мистецьких дисциплін сприяють цілісному сприйняттю навчального матеріалу, формуванню системного мислення, позитивного емоційного ставлення до пізнання. Одним із пріоритетних завдань навчання мистецтву в початковій школі має стати встановлення міжпредметних зв'язків у вигляді моментів включення в урок запитань і завдань з матеріалу інших навчальних предметів, що мають допоміжне значення для вивчення теми й сприяють глибшому сприйманню та осмисленню певного поняття, залученням додаткового матеріалу, використанню інформаційно-цифрових і мультимедійних технологій. Викладання мистецьких дисциплін може проходити через інтегровані уроки (коли у межах одного уроку вивчається матеріал різних навчальних предметів), а також бінарні інтегровані уроки (коли у межах двох уроків поспіль опрацьовується матеріал двох і більше навчальних предметів). Такі уроки можуть проводитись як одним учителем, так і двома вчителями. Основою ефективності таких уроків є чітке визначення мети і відповідне їх планування для забезпечення різнобічного розгляду учнями певного об'єкта, поняття, явища з використанням засобів різних навчальних предметів.

Реалізація компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів передбачає розширення діапазону форм організації навчання, методів та способів навчальної взаємодії у взаємозв'язку урочної та позаурочної діяльності. Тож із метою застосування учнями здобутих у процесі навчальної діяльності знань, умінь і навичок у позаурочний час можуть організовуватися різноманітні виховні заходи.

У випадках, коли програмовий матеріал різних навчальних предметів дозволяє інтегрувати його в межах одного навчального дня, можуть організовуватися так звані "тематичні дні", коли всі уроки за розкладом спрямовують на реалізацію єдиної виховної мети, що знаходить логічне продовження у виховному заході.

Резервом оптимізації навчального процесу на компетентнісних засадах є його практична спрямованість. З цією метою пропонується

розширення діапазону організаційних форм, методів навчання, способів навчальної взаємодії, з огляду на формування способу дій, що передбачає залучення учнів до практичної діяльності. Пріоритет належить засвоєнню навчального матеріалу у процесі екскурсій, квестів, організації і проведення конкурсів, зустрічей, практикумів. Серед методів навчання мають домінувати інтерактивні, методи навчання у русі, а діапазон навчальної взаємодії школярів має розширюватися поступово: у 1-2 класах - це переважно робота в парах і в малих групах (3 учні), у 3-4 класах - групова, командна робота.

Для формування і перевірки предметних компетентностей учитель має спиратися на систему інтегрованих завдань, спрямованих на застосування учнями способів навчально-пізнавальної діяльності, знань, умінь і навичок для розв'язання певних задач у змодельованих життєвих ситуаціях.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 05.08.2016 № 948 "Про затвердження змін до навчальних програм для 1-4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів" затверджено зміни до програм з музичного, образотворчого мистецтва з метою розвантаження учнів початкових класів.

Навчальна програма "Музичне мистецтво" оновлена за рахунок вилучення важких для сприймання дитиною теоретичних формулювань, музичних творів застарілого змісту або складних для сприйняття учнями цього віку.

Наданням учителеві більше можливостей для вибору репертуару - 50% музичного матеріалу вчитель може обирати на свій розсуд - із запропонованого програмою додаткового репертуару або здійснювати доцільну заміну відповідно до умов школи, підготовленості та запитів учнів тощо. Введено пункт "Орієнтовний матеріал для…" замість "Основний матеріал для….".

Навчальна програма "Мистецтво" зазнала незначних змін: до переліку синтетичних мистецтв додано тему "Цирк", в "Орієнтовні твори для сприймання теми" - теми "Картини місцевих художників" та "Роботи місцевих художників та майстрів", в перелік художніх технік додано ще такі як "роздмухування", "набрезк", "монотипія", "діатипія", "гратографія", "плямографія".

Викладання музичного мистецтва в основній школі

Навчальна програма "Мистецтво. 5-9 класи" передбачає наскрізний тематизм та логіку побудови змісту за роками навчання від 5 до 9 класу. У 5-му класі учні засвоюють особливості мови різних видів мистецтва, у 6-му класі - палітру жанрів музичного та образотворчого мистецтв, у 7-му класі - новітні явища в мистецтві в єдності традицій і новаторства. У 8 - 9 класах учні знайомляться зі стилями і напрями мистецтва.

Зміни в оновленій програмі "Мистецтво":

- уточнено мету мистецької освіти;
- ураховано формування міжпредметних естетичних компетентностей;
- визначено компоненти компетеностей як: знаннєвий, діяльнісний, ціннісний;
- подано опис можливостей мистецтва щодо формування ключових компетентностей учнів;
- введено наскрізні змістові лінії - соціально значущі надпредметні теми.

Мета базової загальної середньої освіти досягається шляхом реалізації таких завдань загальної мистецької освіти:

- виховання в учнів емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва та дійсності, розвиток художніх інтересів, естетичних потреб;
- формування системи художніх знань, яка відображає видову специфіку і взаємодію мистецтв;
- розвиток умінь сприймання, інтерпретації та оцінювання творів мистецтва й художніх явищ;
- стимулювання здатності учнів до художньо-творчого самовираження, до діалогу;
- розвиток художніх здібностей, креативного мислення;
- формування потреби в естетизації середовища та готовності до участі в соціокультурному житті.

Загальна мистецька освіта ґрунтується на принципах:

- наступності між початковою, основною і старшою школою;
- поєднання загальнолюдського, національного та етнокраєзнавчого аспектів змісту освіти;
- інтегративності, спрямованості на поліхудожнє виховання учнів;
- креативності (пріоритет творчої самореалізації);
- варіативності змісту, методів, технологій;
- діалогічності, полікультурності.
- Опанування учнями мистецтва в основній школі ґрунтується на засадах компетентнісного, особистісно зорієнтованого, діяльнісного та інтегративного підходів.

Компетентнісний підхід сприяє формуванню предметних, міжпредметних і ключових компетентностей.

Особистісно зорієнтований підхід забезпечує розвиток в учнів індивідуальних художніх здібностей (музичних, образотворчих та ін.), творчого потенціалу.

Діяльнісний підхід спрямований на розвиток художніх умінь і здатності застосовувати їх у навчальній та соціокультурній практиці.

Інтегративний підхід виражається в акцентуванні взаємодії різних видів мистецтва в рамках освітньої галузі та пошуку міжпредметних зв'язків із предметами інших освітніх галузей, інтеграції шкільного навчання мистецтв із соціокультурним середовищем.

Предметна мистецька компетентність (музична, образотворча, хореографічна, театральна, екранна) - це здатність до пізнавальної і практичної діяльності у певному виді мистецтва. Вона формується у процесі опанування учнями системи знань та уявлень у сфері певного виду мистецтва (знаннєвий компонент), набуття ними художньо-творчого досвіду з мистецтва (діяльнісний компонент), виховання ціннісних орієнтацій щодо мистецтва та мистецької діяльності (ціннісний компонент).

Під час опанування учнями різних видів мистецтва формуються міжпредметні естетичні компетентності - здатність учня орієнтуватися в естетичних нормах різних сфер соціуму відповідно до сформованих естетичних ідеалів і цінностей, системи інтегрованих мистецьких знань і досвіду.

Серед компонентів компетеностей - знаннєвий, діяльнісний, ціннісний, - відповідно до яких згруповано розділ програми "Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів".

Формування ключових компетентностей, які подано як система умінь (здатності людини реалізувати на практиці набуті знання і навички) і ставлень (якостей, що виявляються у поведінці особистості у певній ситуації чи її вчинках на засадах ціннісних переконань, поглядів, інтересів тощо). Ключові компетентності розроблені у відповідності до Рекомендацій Європейського Парламенту та Ради Європи.

Серед ключових компетентностей:

1. Спілкування рідною /державною мовою.
2. Спілкування іноземною мовою.
3. Математична компетентність.
4. Основні компетентності у природничих науках і технологіях.
5. Інформаційно-цифрова компетентність.
6. Уміння вчитися впродовж життя.

7. Компетентності ініціативності і підприємливості.

8. Соціальна та громадянська компетентності.

9. Компетентність обізнаності та самовираження у сфері культури.

10. Компетентність екологічної грамотності і здорового життя.

З метою формування ключових компетентностей педагог має систематичноно приділяти увагу їх формуванню, але застосовувати свій методичний інструментарій педагогічно доцільно і тільки у контексті реалізації завдань предмет "Мистецтво".

Ключова компетентність спілкування рідною / державною мовою ефективно формується у процесі аналізу, обговорення, виконання творів мистецтва рідною / державною мовою. Вчитель має привчати учнів висловлюватися тільки рідною/державною мовою, спрямовувати їх увагу на влучність формулювань, правильність і чіткість вимови тощо.

Компетентність спілкування іноземною мовою формується через усвідомленість і розуміння текстів вокальних творів іноземною мовою (знайомою підліткам), правильність вимови.

Математична компетентність на уроках мистецтва формується через аналіз творів мистецтва, розуміння логіки художньої форми, при потребі здійснювати необхідні розрахунки для встановлення пропорцій, відтворення перспективи, створення об'ємно-просторових композицій, визначення метру, запису ритму, при створенні сценічних композицій (імпровізацій), у різноманітних художніх продуктах із використанням медіа-, інтернет-ресурсів тощо.

Основні компетентності у природничих науках і технологіях, або знання із природничих наук (акустики, оптики, хімії тощо), формуються через спостереження, дослідження і відтворення в художніх образах довкілля та явища природи засобами мистецтва, вмінь використовувати нові технічні засоби для втілення художніх ідей, розуміння гармонійної взаємодії людини і природи, сприймання довкілля як об'єкта для художньо-образної інтерпретації для відтворення довкілля та явищ природи засобами мистецтва.

Інформаційно-цифрова компетентність набуває розвитку через застосовання сучасних цифрових технології для створення, презентації та популяризації художніх образів, в процесі добирання й опрацьовування потрібної інформації (зображення, текст, аудіо, відео), для пізнання, творення мистецтва у пошуково-дослідній і соціокультурній діяльності та усвідомлення можливостей використання сучасних цифрових технологій для художньо-творчого самовираження та віртуальних мистецьких подорожей.

Компетентність "уміння вчитися впродовж життя" реалізується в процесі визначення власних художніх інтересів та потреб учнів, планування й організації часу для пізнання, сприймання, творення мистецтва чи самовираження через мистецтво, у процесі задоволення культурних потреб, здобування, опрацьовування мистецької інформації для усвідомлення власного рівня опанування художньої інформації, самооцінювання досягнень і помилок, готовності школярів до пошуку нових шляхів для художньо-творчого розвитку.

Кометентність "ініціативність і підприємливість" отримує розвиток в процесі аналізу творів мистецтва - критично оцінювати й інтерпретувати явища культури минулого і сучасності, розуміючи роль традицій та інновацій, під час праці в команді для пошуку вирішення художньо-творчих завдань, презентації власних творів, розв'язання творчих завдань, де проявляється ініціативність щодо участі в мистецьких заходах, прагнення до творчої самореалізації, відповідальність за особистий і колективний результат.

Соціальна та громадянська компетентності реалізуються в процесі ефективної співпраці з іншими, участі в громадських мистецьких проектах, при усвідомленні своєї причетності до соціокультурних і суспільних процесів, розумінні своєї національної ідентичності завдяки пізнанню українського мистецтва в контексті світового, дбайливого ставлення до народних традицій, мистецтва рідного краю, власної культури і надбань інших культур та розумінні значущості мистецтва для суспільного розвитку; гордість за здобутки українців у мистецькій діяльності.

Компетентність "обізнаність і самовираження у сфері культури" формується на основі сприймання мистецтва та художньо-творчої діяльності за умови розвитку власної емоційно-почуттєвої сфери, аналізу, інтерпретації творів, надання естетичної оцінки творам різних видів мистецтва та довкілля, а також в процесі створення художніх образів засобами різних видів мистецтва, що сприяє пропагуванню національної культури через власну художньо-творчу діяльність, вихованню поваги і толерантного ставлення до культурного розмаїття світу та усвідомлення потреби збереження художнього надбання людства.

Компетентність "екологічна грамотність і здорове життя" формуються в процесі використовування мистецтва для вираження власних емоцій, почуттів, переживань та корекції власного емоційного стану, за умови розвитку розуміння гармонійної взаємодії людини і природи, сприймання довкілля як об'єкта для художньо-образної інтерпретації.

Важливого значення під час вивчення мистецтва набуває інтеграційний підхід. З метою інтеграції навчальних предметів і предметних циклів, формування ключових та міжпредметних компетентностей у змісті мистецької освіти з'являються наскрізні змістові лінії - соціально значущі надпредметні теми, які сприятимуть формуванню в учнів уявлення про суспільство в цілому, розвиватимуть здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях.

Наскрізними змістовими лініями в основній школі визначено наступні: **"Екологічна безпека та сталий розвиток"**, "Громадянська відповідальність", "Здоров'я і безпека", "Підприємливість та фінансова грамотність".

Наскрізна змістова лінія "Екологічна безпека й сталий розвиток" націлена на формування в учнів соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості, готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля і розвитку суспільства, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь. Реалізація змістової лінії "Екологічна безпека та сталий розвиток" здійснюється на основі творів мистецтва та художньо-творчої діяльності у процесі виховання в учнів емоційно-ціннісного ставлення до природи; усвідомлення себе частиною світу, в якому все взаємопов'язане; виробленню в школярів екологічно-моральної поведінки та пошуку шляхів вирішення екологічних проблем; розуміння єдності національно-регіональних цінностей і глобальних людських пріоритетів.

Наскрізна змістова лінія **"Громадянська відповідальність"** спрямована на виховання відповідального громадянина своєї держави. Вагомою її складовою є формування в учнів культурної самосвідомості - здатності розуміти роль культури у становленні способу мислення і поведінки людей, шанобливого, толерантного ставлення до культурних надбань свого народу, країни, світу; усвідомлення власної значущості і відповідальності щодо причетності до свого народу. Це здійснюється під час опанування учнями досягнень українського мистецтва, зокрема в контексті світової мистецької спадщини.

Наскрізна змістова лінія **"Здоров'я і безпека"** націлена на формування духовно, емоційно, соціально і фізично повноцінного члена суспільства, який здатний

дотримуватися здорового способу життя і формувати безпечне життєве середовище. Її реалізація засобами мистецтва сприятиме розвитку емоційного інтелекту, гармонізації інтелектуальної та емоційної сфер особистості. Це відбувається у процесі усвідомлення учнями впливу мистецтва на емоційну сферу людини, зокрема через емоційно-образне пізнання навколишнього світу на основі синтезу різних видів мистецтва; ознайомлення з елементами арттерапії, які сприятимуть збагаченню емоційно-почуттєвої сфери школярів, зниженню кількості захворювань та поведінкових ризиків, що становлять небезпеку для їхнього здоров'я.

Наскрізна змістова лінія **"Підприємливість і фінансова грамотність"** націлена на формування проактивної особистості, яка вміє планувати й досягати поставлених цілей, розвиває свої лідерські якості тощо. Вона реалізується у процесі формування в учнів умінь реально визначати свої сильні й слабкі сторони; мотивації учнів до виявлення творчих ініціатив та сприяння їх реалізації, зокрема через втілення їх у практичній художньо-творчій діяльності (індивідуальній і колективній).

СПИСОК ДЕРЖАВНИХ ДОКУМЕНТІВ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

1. Концепція Нової української школи [Інтернет ресурс]. - Режим доступу: http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%8%202016/12/05/konczepcziya.pdf
2. Оновлені програми для початкової школи "Музичне мистецтво" [Інтернет ресурс]. - Режим доступу: (http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html)
3. Державні стандарти [Інтернет ресурс]. - Режим доступу: http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/derjstand.html
4. Оновлені програми для основної школи освітньої галузі "Мистецтво" [Інтернет ресурс]. - Режим доступу: (https://artmon59-new.ed-era.com/).[
5. Опис ключових змін в програмах початкової школи [Інтернет ресурс]. -Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/1-09-6pdf.pdf.

Н.А. Лємешева,

методист предметів художньо-естетичного профілю комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ "ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО" (1 - 4 КЛАСИ) ТА (5 - 7 КЛАСИ), ІНТЕГРОВАНИЙ КУРС "МИСТЕЦТВО" (1 - 4 КЛАСИ) ТА (5 - 9 КЛАСИ) У 2017 - 2018 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Враховуючи сучасні тенденції в освіті України та певну новизну компетентісно-орієнтованого освітнього процесу, актуальною постає потреба у пошуку шляхів підвищення ефективності навчання образотворчому мистецтву на засадах компетентісного підходу і розкритті механізмів їх використання у професійній діяльності педагогів.

Мета публікації: методичне тлумачення пріоритетних засад підвищення якості вивчення образотворчого мистецтва у загальноосвітніх навчальних закладах та спеціалізованих школах з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного профілю.

Звертаємо увагу, що у 2017 - 2018 році освітній процес з образотворчого мистецтва в 1 - 4 класах буде проводитися за чинними навчальними програмами (Образотворче мистецтво (1 - 4 класи) або інтегрований курс "Мистецтво" (1 - 4 класи)), а в 5 - 9 класах за оновленою начальною програмою "Мистецтво. 5?9 класи" та чинним навчально-методичним забезпеченням. Зміни зумовлюються необхідністю використання сучасних методик і підходів у навчанні на сучасному етапі шкільної практики відповідно до концепції Нової української школи. Оскільки основною ідеєю оновленої навчальної програми є те, що школа має навчити дітей використовувати знання і вміння, отримані в процесі навчання, для вирішення повсякденних проблем і життєвих ситуацій, тому формування комплексу компетентностей учнів, що пронизують увесь зміст освіти і роблять його прикладним до життя - одне з першочергових завдань мистецької освіти.

Наскрізними змістовими лініями в основній школі визначено такі: "Екологічна безпека та сталий розвиток", "Громадянська відповідальність", "Здоров'я і безпека", "Підприємливість та фінансова грамотність".

"Екологічна безпека та сталий розвиток" здійснюється на уроках образотворчого мистецтва на основі сприймання та аналізу художніх творів та художньо-творчої діяльності у процесі виховання в учнів емоційно-ціннісного ставлення до природи; усвідомлення себе частиною світу, в якому все взаємопов'язане; виробленню в школярів екологічно-моральної поведінки та пошуку шляхів вирішення екологічних проблем; розуміння єдності національно-регіональних цінностей і глобальних людських пріоритетів.

"Громадянська відповідальність" здійснюється під час усвідомлення учнями досягнень українського образотворчого мистецтва, шляхом формування в них здатності розуміти його роль у становленні способу мислення і поведінки людей, шанобливого, толерантного ставлення до мистецьких надбань свого народу, країни, світу; усвідомлення власної значущості і відповідальності щодо причетності до свого народу.

"Здоров'я і безпека" досягається через усвідомлення учнями впливу образотворчого мистецтва

на емоційну сферу людини, зокрема, через емоційно-образне пізнання довкілля на основі синтезу різних видів мистецтва; ознайомлення з елементами арт-терапії, кольоротерапії.

"Підприємливість та фінансова грамотність" реалізується у процесі мотивації учнів до виявлення творчих ініціатив та сприяння їх реалізації, зокрема, через втілення їх у практичній зображально-виражальній діяльності.

Як свідчать результати аналізу сучасної педагогічної практики, ефективній реалізації компетентісного підходу в навчанні школярів образотворчому мистецтву сприяють:

- зміни підходів до підготовки і проведення уроку образотворчого мистецтва як основної форми організації навчальної діяльності в умовах класно-урочної системи навчання. Це активне впровадження в освітній процес нестандартних уроків образотворчого мистецтва. Конструювання структури яких, передбачає встановлення внутрішньогалузевих (між образотворчим і музичним мистецтвом) та міжгалузевих зв'язків (образотворче мистецтво і українська чи зарубіжна література, образотворче мистецтво і природознавство (географія) тощо. (Основними групами нестандартних уроків образотворчого мистецтва є: уроки оглядового характеру : урок-панорама, урок-вернісаж, урок-мозаїка; уроки подорожі : урок-екскурсія, урок-прогулянка, урок-екскурс, урок-пізнавальні мандри; уроки практичного спрямування : урок-майстерня народної творчості, урок-ділова гра ("Студія дизайну"); уроки змагання : урок-вікторина, урок-турнір, урок-стріла, урок-марафон, урок-конкурс);
- розширення діапазону організаційних форм, методів навчання, способів навчальної взаємодії, що мають на меті стимулювання мотиваційної сфери та ціннісних орієнтацій учнів, практичну спрямованість та нерозривний зв'язок результатів освітнього процесу із практикою застосування їх у шкільному середовищі та поза школою.

Діапазон навчальної взаємодії школярів має розширюватися поступово: у 1 - 2 класах - це переважно робота в парах і в малих групах, у 3 - 4 класах - групова, командна робота, 5 - 7 класах - групова, колективна. Для виконання учнями самостійних художньо-творчих практичних завдань - індивідуальна форма. Кожна з організаційних форм має свої переваги: групова забезпечує міжособистісні зв'язки, взаємодопомогу між учасниками, можливість проявити себе в групі та отримати схвалення. Перевагою парної форми є максимальна націленість на діалог; колективна - передбачає виконання всіма учнями приблизно однакових за складністю та змістом завдань. Індивідуальна - розвиває самостійність, вміння і пізнавальні можливості кожного учня. Поєднання форм організації навчання створює умови для одночасної роботи з різним, але доступним навчальним матеріалом для учнів з різним рівнем сформованості компетентностей.

Проілюструємо приклад комбінування форм організації навчання, що проводиться з метою ознайомлення учнів з жанрами образотворчого мистецтва. Для сприймання та аналізу живописних творів різних жанрів застосовується групова форма організації навчальної діяльності (робота в малих групах по чотири особи). Учні кожної групи отримують репродукцію певного жанру (пейзаж, портрет, натюрморт, анімалістичний), роздивляються твори та дають відповіді на заздалегідь підготовлені вчителем к**арточки із запитаннями, наприклад,**

- Яким кольорам і відтінкам художник надає перевагу?
- Які художні засоби використав митець?
- Як він ставився до людей і природи?
- Про що він захотів розповість людям?
- Що для художника було найголовнішим в житті?

Після чого із добірки цікавих фактів про життя і творчість авторів живописних творів учні самостійно (індивідуальна форма) відбирають, на їхню думку, найцікавішу інформацію та на основі неї готують короткі повідомлення однокласникам.

У фронтальній формі всі учні класу сприймають репродукції художніх творів різних жанрів та за їх сюжетом, манерою живописного письма з'ясовуються особливості творчості художника, вчителем застосовується інтерактивний метод "Мікрофон", запитання до учнів можуть бути такі:

- Який жанр живопису вам подобається більш за все, і чому?
- Що в жанрі пейзажу (портрету) вас вразило?
- Яку ідею хотів донести митець людям художніми творами жанру "натюрморт"?
- Чому художник може навчити людей створюючи полотна анімалістичного жанру?
- Навіщо художники пишуть картини?
- Як ви вважаєте, що змінилося в житті людей, якщо б не було художників?

Одним із ефективних шляхів моделювання компетентісно орієнтованих уроків образотворчого мистецтва, є встановлення міжпредметних зв'язків - окремі короткочасні моменти інших шкільних предметів включені в урок образотворчого мистецтва, що мають допоміжне значення для вивчення теми й сприяють глибшому сприйманню та осмисленню як певного поняття, так і цілісному сприйняттю навчального матеріалу, формуванню системного мислення, позитивного та ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва та зображально-виражальної діяльності.

На відміну від монопредметного викладання образотворчого мистецтва, застосування елементарних міжпредметних зв'язків, дає додаткові можливості розвитку світоглядних уявлень і розширення мистецьких знань учнів. Л. Масол констатує, що це відбувається завдяки кількісному збільшенню та якісному збагаченню порівнянь і аналогій, стимулювання міжсенсорних асоціацій, розширення діапазону художньо-естетичних паралелей і узагальнень [2, с.68].

Міжпредметні зв'язки образотворчого мистецтва з іншими навчальними предметами можуть встановлюватись за пропонованим у підручниках або дібраним учителем ілюстративним матеріалом з природознавства, основ здоров'я, "Я у світі", музичного мистецтва тощо. За відібраним матеріалом створюється навчальна ситуація для виявлення учнями емоційно-ціннісних ставлень до зображеного, формування уявлень про красу довкілля та її відображення в художніх образах, забезпечення умов для художньо-творчої самореалізації. Якщо вчитель передбачає встановлення міжпредметних зв'язків із залученням додаткового матеріалу, а саме репродукцій, аудіо-, відеозаписів музичних творів, то бажано добирати їх з огляду на зміст навчальних програм для певного класу.

Формувати в учнів цілісну картину світу на основі забезпечення різнобічного розгляду учнями певного об'єкта, поняття, явища, художнього образу з використанням засобів різних навчальних предметів допомагають інтегровані уроки (коли у межах одного уроку вивчається матеріал різних навчальних предметів на основі спільних понять), а також бінарні інтегровані уроки (коли у межах двох уроків поспіль опрацьовується матеріал двох і більше навчальних предметів). Особливість планування і проведення інтегрованих і бінарних уроків полягає у тому, що вони можуть проводитись як одним учителем, який викладає предмети, які інтегруються, так і двома вчителями у випадках, коли другий предмет, що інтегрується, викладає фахівець (учитель, який викладає відповідний предмет в основній школі).

Звертаємо увагу, що відповідно до Інструкції щодо заповнення класного журналу для 1 ? 4 класів

загальноосвітніх навчальних закладів (наказ МОН України 08.04. 2015 року № 412) дату і тему кожного з бінарних інтегрованих уроків записують окремо на сторінках фіксації проведення уроків із певного предмета, а дату і тему інтегрованого уроку фіксують на сторінці одного (за вибором учителя) з тих навчальних предметів, зміст яких інтегрувався.

Щодо заповнення класного журналу для 5 ? 9 класів загальноосвітніх навчальних закладів. У разі проведення здвоєних уроків (у тому числі семінарських занять) дата і тема кожного уроку (семінару) записуються окремо" (Наказ МОН від 03.06.2008 №_496 "Про затвердження Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів").

Основою ефективності інтегрованих уроків є чітке визначення мети, спільних змістовних ліній та інтегративних категорій з подальшим моделюванням уроку із застосуванням художньо-інтегративних технологій.

Інтеграція уроків образотворчого мистецтва з природознавства, трудового навчання з українською мовою відбувається на основі реалізації природничої, соціокультурної (за темами про світ, природу, рідний край, Батьківщину, звичаї і традиції тощо) змістових ліній, а з уроками музичного мистецтва і літературного читання - завдяки добору відповідних за змістом творів. Наскрізними компонентами є: сприймання, аналіз-інтерпритація та естетична оцінка творів мистецтва, естетико-мистецтвознавча пропедевтика, практична художньо-творча діяльність учнів.

Художньо-інтегративні технології умовно можна поділити на три групи за одним провідним інтегратором або декількома визначальними (за Л.Масол) це:

- тематичний вид інтеграції (духовно-світоглядний) втілюється шляхом зіставлення і порівняння образів у різних видах мистецтва, на основі творчих питань учителя через спільну тематику, що відбиває фундаментальний зв'язок усіх видів мистецтва з життям.
- художньо-мовний вид інтеграції (естетико-мистецтвознавчий) втілюється на основі застосування універсальних понять ("ритм", "контраст", "симетрія", "форма", "композиція", "жанр", "перспектива", "динаміка", "ансамбль" тощо) і категорій, універсальність естетичних категорій;
- комплексний вид інтеграції об'єднує тематичний і художньо-мовний види інтеграції.

Безперечно, резервом оптимізації освітнього процесу на компетентнісних засадах є практична **спрямованість навчання.** Змістовне ядро якої ? постійна трансформація образотворчих знань у площину практичної діяльності. Шляхом спонукання учнів до роздумів, наданню їм можливості виявити ініціативу й самостійність, заохочування до зображально-виражальної діяльності. З огляду на це, зміст організаційно-педагогічної діяльності педагога має фокусуватися довкола творчого аналізу, порівняння, синтезу, узагальнення та конкретизації певних навчальних матеріалів учнями, на основі їх самостійного пошуку та одержання нової інформації; інтерпретації творів мистецтва; спостереження за предметами (об'єктами) зображення з подальшим аналізом та зображенням їхньої форми, перспективних змін, світло-тіньових відношень; виконання художніх вправ, художньо-творчої діяльності на основі застосування стандартних і нестандартних художніх технік та різних матеріалів; робота з Інтернет-ресурсами тощо.

Активний розвиток асоціативного мислення учнів, з одного боку, цілісне різнобічне сприймання художніх образів відбувається завдяки методу діалогічної взаємодії "Якби картини заговорили". Завдання для учнів можуть бути такими: придумайте уявну бесіду персонажів картин, спробуйте уявити себе серед зображеної художниками природи та передати словами те, що побачите й відчуєте". Створенню діалогічної партнерської атмосфери уроку сприятимуть впровадження дискусійних форм роботи зокрема, через застосування методів "Прес", "Відкритий мікрофон", "Дискусія в стилі телевізійного ток-шоу", "Дебати", "Діалог з художнім образом" та ін.Завдяки зіставленню творів образотворчого мистецтва з творами інших видів мистецтва (музичним мистецтвом, літературою, кіномистецтвом, хореографією, театром) збагачуються уявлення учнів про специфіку художньо-образного відображення світу, а розгляд зв'язків образотворчого мистецтва з предметами інших освітніх галузей стає глибшим і повнішим та пов'язує образотворче мистецтво із життям, внутрішнім світом дитини. Ефективними методами в основі яких прийоми зіставлення чи протиставлення є методи емоційного реагування та стимулювання асоціативнообразного мислення - бесіда з протиставленням (зіставленням, аналогією) про спільний художній образ в різних видах мистецтва, пояснювально-ілюстративний - на основі сприймання учнями уривків музичних творів (поетичних добірок), візуального ряду з подальшим уявленням музичних (літературних) образів, милуванням об'єктами живої і неживої природи, частково-пошуковий: учитель не повідомляє учням інформацію щодо твору (автор, назва і зміст), а пропонує послухати музику (поезію) та уявити образи, після чого проводиться коротке обговорення і спільно виявляються образи, які створив митець. **У процесі обговорення використовуються питання відкритого типу**:

- Що хотів передати (відтворити) автор твору?
- Який настрій чи стан він передів?
- Які почуття у вас викликав твір? Як ви гадаєте чому?
- Який художній твір можна "озвучити" фрагментом музичного (літературного) твору?

Застосування методів емоційного реагування та стимулювання асоціативнообразного мислення сприяє утриманню уваги учнів, посиленню їх зацікавленості і гостроті сприймання, виникненню в дітей яскравіших вражень, а також допомагає глибше засвоїти навчальний матеріал як на когнітивному, так і на перцептивно-емоційному рівні.

З метою забезпечення міжгалузевих міжпредметних зв'язків на різних етапах уроку образотворчого мистецтва ефективним є дослідницький метод: його суть полягає в організації самостійної пошукової діяльності учнів. Наприклад, учні збирають у вільний час краєзнавчий матеріал зразки сюжетів орнаментів рідного краю. На уроці порівнюють мотиви дібраних орнаментів із орнаментами інших регіонів України, визначають їхні особливості. Розглядаючи особливості елементів геометричних, рослинних, тваринних орнаментів що зустрічаються у вишиванках, писанкарстві, килимарстві, гончарстві, петриківському розписі тощо, учні приходять до висновку, що вони є символами об'єктів природи або ж природніх явищ. У рослинних (фітоморфних) застосовуються елементи, що відображають різні рослини, поширені у рідному краї майстра (листок дуб, ягоди калини, квітка барвінку чи лози і ягід винограду, троянди, хмелю). Об'єкти природи розрізняються учнями у геометричних орнаментах: хвильки, сосонки, змійки, солярні знаки. Тваринний (зооморфний) створюється з окремих фігурок звірів, домашніх тварин, комах, риб.

У процесі вивчення образотворчого мистецтва, ми рекомендуємо активно застосовувати електронно-методичні комплекси, Інтернет-ресурси, програмові засоби, наприклад, Microsoft Office тощо. Кожен елемент із зазначеного переліку інформаційно-комунікаційних засобів є достатньо досконалим, тому, використовуючи їх на уроці почергово або разом, можна значною мірою підвищити змістовне наповнення уроків та ефективність усього освітнього процесу.

Підвищенню рівня творчої активності школярів на уроках образотворчого мистецтва та їх самовираження

у різних видах художньої діяльності у позаурочний час сприяє активне залучення учнів до різних видів позаурочної мистецької діяльності (наприклад, участь у розробці сценарію та постановці шкільного мистецького свята, шкільного спектаклю, виставці художніх творів, відвідуванні закладу культури (музею, театру тощо) або здійснені міні-дослідження, участь у конкурсах дитячого малюнку, вікторинах, квестах, зустрічах, практикумах, майстер-класах тощо.

У випадках, коли програмовий матеріал різних навчальних предметів дозволяє інтегрувати його в межах одного навчального дня, можуть організовуватися так звані "тематичні дні", коли всі уроки за розкладом спрямовують на реалізацію єдиної виховної мети, що знаходить логічне продовження у виховному заході.

У спеціалізованих загальноосвітніх навчальних закладах з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного профілю мають бути створені належні умови для набуття учнями кола компетентностей з метою формування орієнтації школярів на певний вид майбутньої професії.

Відповідно листа МОНУ №1/11/12843 від 04.10.2016 "Про надання грифа навчальній літературі" збірник навчальних програм профільних предметів спеціалізованих шкіл з навчанням українською мовою і поглибленим вивченням предметів художнього циклу (упор. А.В. Лоцька, О.В. Гайдамака):

- "Рисунок. 1-11 класи (авт. О. Пидьма, С. Катюха, О. Козлов);
- "Живопис. 1-11 класи (авт. В. Ружицький, В. Власова);
- "Живопис. 1-4 класи" (авт. Н. Краснова);
- "Живопис. 5-11 класи" (авт. Н. Краснова);
- "Ліплення. 1-4 класи" (авт. І. Руденко);
- "Композиція. 5-9 класи" (авт. Т. Рубля, Л. Фесенко);
- "Композиція. 10-11 класи" (авт. О. Калініченко);
- "Композиція. 5-11 класи" (авт. В. Туляєв);
- "Художня праця. 1-4 класи" (авт. Н. Петрова);
- "Комп'ютерна графіка. 5-11 класи" (авт. Г. Чекіна);
- "Комп'ютерна графіка. 10-11 класи" (авт. В. Туляєв);
- "Художня культура. 5-11 класи" (авт. Л. Масол, Н. Миропольська);
- "Естетика. 11 клас" (авт. О. Оніщенко)

Різні авторські підходи щодо викладання певного предмета надають учителю можливість обирати програму відповідно до власних поглядів, уподобань та можливостей учнів.

Залежно від особливостей та умов роботи спеціалізований навчальний заклад може вносити необхідні корективи щодо вивчення профільних предметів і курсів, зокрема перерозподіляти час, добирати практичні завдання, візуальний матеріал.

Усе навчально-методичне забезпечення, рекомендоване міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційних вебсайтах МОНмолодьспорту України (www.mon.gov.ua) та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua).

Методичне забезпечення з образотворчого мистецтва та інтегрованого курсу "Мистецтво" широко представлене на сайті комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради" (адреса: http://oipopp.ed-sp.net) та на сайті "Класна оцінка" у віртуальному педагогічному Інтернет-клубі "Палітра" (адреса: http://palitra.klasna.com). Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання, зокрема науково-методичний журнал "Мистецтво та освіта", газету "Шкільний світ" та ін.

Методична робота в міжкурсовий період

Вся робота районних (міських) методоб'єднань вчителів освітньої галузі "Мистецтво" має бути направленою на:

- систематизування роботи вчителя по напрямках та видах мистецької діяльності;
- узагальнення, організацію обміну досвідом роботи вчителів мистецьких дисциплін на різних рівнях (включаючи і шкільний);
- впровадження компетентісного, діяльнісного та особистісно-орієнтованого підходів до навчання;
- підготовлення вчителів до атестації та участі у конкурсі "Учитель року" в номінації "Образотворче мистецтво";
- надання допомоги молодим спеціалістам та вчителям-нефахівцям образотворчого мистецтва у підготовці методичних розробок, оволодінні інноваційними технологіями навчання шляхом проведення індивідуальних та колективних консультацій та організації наставництва;
- пропаганда новинок методичної та навчальної літератури, публікацій педагогічних видань, Інтернет-ресурсів;
- організацію друку своїх досягнень у науково-педагогічній пресі, в мережі Інтернет;
- організацію конкурсної та виставкової діяльності.

Завдання методичних об'єднань з предметів художньо-естетичного профілю та самоосвіти вчителів:

- ознайомлення з керівними документами, щодо викладання предметів освітньої галузі "Мистецтво" у наступному навчальному році (рекомендації, оновлена програма "Мистецтво. 5?9 класи");
- перегляд нових посібників і підручників (зокрема "Мистецтво", 9 клас) щодо викладання предметів художньо-естетичного профілю;
- вдосконалення форм і методів навчання щодо сприймання, інтерпретації та оцінювання художніх творів, естетичних явищ в навколишній дійсності, практичної зображально-виражальної діяльності;
- сприяння художньо-творчому самовираженню учнів у царині мистецької діяльності;
- пізнання основ мистецької грамотності, історії розвитку мистецтва, усвідомлення ролі мистецтва як культурного надбання людства;
- участь в фахових конкурсах та педагогічних виставках, фестивалях;
- відвідування відкритого уроку або виховного заходу вчителів, які атестуються;
- аналіз відкритого уроку або виховного заходу вчителів;
- майстер-клас вчителя "Я це роблю так…";
- організація і проведення позаурочної роботи з образотворчого мистецтва, та інтегрованих курсів "Мистецтво", "Художньої культури";
- участь в Інтернет-заходах;
- підготовка творчого звіту педагогічного досвіду вчителів, які атестуються;
- підбиття підсумків роботи мо за навчальний рік;
- колективне планування роботи мо на новий навчальний рік.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. [Інтернет ресурс]. - Режим доступу: http// www.mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/149-diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/6091.

2. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. - Львів, 2016. - 64 с .

3. Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання : метод. посіб. / Л. М. Масол. - Харків : Друкарня Мадрид, 2015. - 178 с. : іл.

С.В.Гловацький,
Н.А.Лємешева,
методисти комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ВПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ ДО ВИКЛАДАННЯ ІНТЕГРОВАНИХ ПРЕДМЕТІВ "МИСТЕЦТВО" І "ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА"

Освіта України перебуває в процесі реформування і оновлення. Оскільки Українська держава спрямовує свою освітню політику у напрямку набуття учнями компетентностей, що дозволяє їм не тільки опановувати знання, але й бути готовими їх використовувати у власній практичній діяльності, зокрема й у мистецькій освіті, що відображено в проекті нового базового закону "Про освіту" (№ 3491-д від 04.04.2016), концепції Нової української школи. Тому зміст предметів освітньої галузі "Мистецтво" в загальноосвітній школі має бути спрямований на розвиток емоційно-почуттєвої сфери учнів, формування їх художньо-образного, асоціативного, критичного мислення; створення сприятливих умов для продукування креативних ідей, реалізацію власних творчих потреб у художній діяльності та пізнанні. Водночас, через образний зміст творів мистецтва, відкриваються широкі можливості ефективно впливати на формування патріотизму, моралі та інших загальнолюдських цінностей.

У 2017 - 2018 навчальному році вивчення предметів художньо-естетичного циклу здійснюватиметься за такими програмами: у 5 - 9 класах за навчальною програмою "Мистецтво. 5 - 9 класи" (оновлена); у 10 - 11-х класах - за програмами "Художня культура" рівню стандарту, академічного та профільного рівнів. Програми розміщені на офіційному сайті МОН: (http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/navchalni-programy.html);

Навчальна програма "Мистецтво. 5 ? 9 класи" (авт. Л. Масол, О. Коваленко, Г. Сотська, Г. Кузьменко, Ж. Марчук, О. Константинова, Л. Паньків, І. Гринчук, Н. Новикова, Н. Овіннікова) включає три блоки: "Музичне мистецтво", "Образотворче мистецтво" або інтегрований курс "Мистецтво". Цілісна структура програми передбачає наскрізний тематизм та логіку побудови змісту за роками навчання від 5 до 9 класу. У 5-му класі учні засвоюють особливості мови різних видів мистецтва, у 6-му класі - палітру жанрів музичного та образотворчого мистецтв, у 7-му класі - новітні явища в мистецтві в єдності традицій і новаторства. У 8 - 9 класах учні знайомляться зі стилями і напрями мистецтва.

Наголошуємо, що для формування в учнів мистецьких компетентностей та реалізації практико-орієнтованого компоненту змісту програми предмети художньо-естетичного циклу(музичне мистецтво, образотворче мистецтво, інтегровані курси "Мистецтво" та "Художня культура") мають викладати вчителі зі спеціальною мистецько-педагогічною освітою (вчитель музичного та образотворчого мистецтва, художньої культури) (Лист МОН України від 09.06.2016 № 1/9-298).

У 2017 році здійснено оновлення чинної навчальної програми "Мистецтво. 5-9 кл.", у якому віддзеркалилися зміни, що відбуваються у сучасній освіті.

У Пояснювальній записці до програми визначено мету загальної середньої освіти (єдину для усіх освітніх галузей) і окреслено завдання предмету "Мистецтво", які її реалізують.

Акцентування освіти на реалізацію компетентнісного підходу в освіті зумовило більш рельєфне визначення компетентностей, які формуються засобами певного навчального предмета, зокрема мистецтва.

У програмі "Мистецтво. 5 ? 9 класи" окреслено сутність предметних мистецьких (музична, образотворча, хореографічна, театральна, екранна) та міжпредметних естетичних компетентностей, які щонайперше формуються під час опанування учнями різних видів мистецтва. Визначено компоненти компетеностей - знаннєвий, діяльнісний, ціннісний, ? відповідно до яких згруповано розділ програми "Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів".

У Пояснювальній записці оновленої програми розкрито можливості мистецтва щодо формування ключових компетентностей, які подано як система умінь (здатності людини реалізувати на практиці набуті знання і навички) і ставлень (якостей, що виявляються у поведінці особистості у певній ситуації чи її вчинках на засадах ціннісних переконань, поглядів, інтересів тощо). Ключові компетентності подаються у відповідності до Рекомендацій Європейського Парламенту та Ради Європи. **Це компетентності:**

1. Спілкування рідною /державною мовою.
2. Спілкування іноземною мовою.
3. Математична компетентність.
4. Основні компетентності у природничих науках і технологіях.
5. Інформаційно-цифрова компетентність.
6. Уміння вчитися впродовж життя.
7. Компетентності ініціативності і підприємливості.
8. Соціальна та громадянська компетентності.
9. Компетентність обізнаності та самовираження у сфері культури.
10. Компетентність екологічної грамотності і здорового життя.

Важливість формування ключових компетентностей є незаперечною, і тому педагог має системно приділяти увагу їх формуванню, але застосовувати свій методичний інструментарій педагогічно доцільно і тільки у контексті реалізації завдань предмета "Мистецтво".

Зокрема, компетентність спілкування рідною / державною мовою ефективно формується у процесі аналізу, обговорення, виконання творів мистецтва рідною / державною мовою. У цьому контексті вчитель має привчати учнів висловлюватися тільки рідною/ державною мовою, спрямовувати їх увагу на влучність формулювань, правильність і чіткість вимови тощо.

Усвідомленість і розуміння текстів вокальних творів іноземною мовою (знайомою підліткам), правильність

вимови - важливий прояв компетентності спілкування іноземними мовами.

За потреби на уроках мистецтва застосовуються обчислювальні уміння, що потребують точних вимірювань (наприклад, для створення об'ємно-просторових, площинних художніх образів), або знання із природничих наук (акустики, оптики, хімії тощо), зокрема, для відтворення довкілля та явищ природи засобами мистецтва. У цьому виявляється необхідність застосування математичної компетентності та основні компетентності у природничих науках і технологіях.

За умови технічного забезпечення, для реалізації художніх потреб учнів у пізнанні та творенні мистецтва доцільно використовувати сучасні цифрові технології - у цій діяльності знадобиться їх інформаційно-цифрова компетентність.

Навчальний предмет "Мистецтво" активно сприяє формуванню компетентності обізнаності та самовираження у сфері культури, адже у процесі опанування мистецтва учні вчаться орієнтуватися у культурному розмаїтті на основі українських та зарубіжних творів мистецтва, в результаті чого у підлітків формується розуміння загальнолюдських, естетичних та художніх цінностей, транслятором яких є мистецтво; усвідомлення української культурної ідентичності, виявлення шани до мистецького надбання українського народу і гордості за нього, пропагування національної культури через власну художньо-творчу діяльність; усвідомлення необхідності збереження художнього надбання людства. Тому саме на ці уміння та якості важливо спрямовувати педагогічну увагу у процесі опанування учнями мистецтва.

З метою інтеграції навчальних предметів і предметних циклів, формування ключових та міжпредметних компетентностей у зміст оновленої навчальної програми введено наскрізні змістові лінії ? соціально значущі надпредметні теми, які сприятимуть формуванню в учнів уявлення про суспільство в цілому, розвиватимуть здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях.

Наскрізними змістовими лініями в основній школі визначено: "Екологічна безпека та сталий розвиток", "Громадянська відповідальність", "Здоров'я і безпека", "Підприємливість та фінансова грамотність".

Змістова лінія "Екологічна безпека та сталий розвиток"націлена на формування в учнів соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості, готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля і розвитку суспільства, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь". Однією з провідних тем у мистецтві є взаємовідносини людини з природою, світом, на основі формування такого способу життя, який став би основою довготривалого ощадливого розвитку людства. Реалізація змістової лінії "Екологічна безпека та сталий розвиток" на уроках мистецтва здійснюється під час художньо-образного сприйняття мистецтва і мистецької діяльності. Зокрема, у процесі аналізу-інтерпретації творів мистецтва увага учнів має спрямовуватися на самоцінність природи, гармонію і красу світу, необхідність економного споживання природних ресурсів. У цьому сенсі твори мистецтва виступають як ідеальні моделі, які допомагають у виборі найбільш оптимальних стратегій взаємодії людини і природи, людини і світу. Це сприяє вихованню емоційно-ціннісного ставлення учнів до природи, а також усвідомленню себе як частини світу в якому усе ваємопов'язано; виробленню у школярів екологічно-моральної поведінки та пошуку шляхів вирішення екологічних проблем; формуванню культури споживання школярів на основі особистісної причетності, щодо перегляду "споживчого" підходу, розуміння єдності національно-регіональних цінностей і глобальних людських пріоритетів. У навчальній програмі "Мистецтво" реалізацію цієї змістової лінії окреслено у розділі "Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів" як: розуміння учнями того, що у творах різних видів мистецтв повною мірою відображається багатоплановість і складність навколишнього середовища (5 клас); усвідомлення підлітками відповідальності людини за збереження природного середовища свого краю, України та планети (6 клас); уміння висловлювати ціннісні ставлення щодо творів мистецтва, які відображають життя і побут різних верств населення минулого та сучасності (6 клас).

Реалізація наскрізної змістової лінії "Громадянська відповідальність"сприятиме формуванню відповідального члена громади і суспільства, що розуміє принципи і механізми функціонування суспільства, а також важливість громадянських ініціатив, що почуває себе членом суспільства і у своїй діяльності спирається на культурні традиції і вектори розвитку держави. Вагомою складовою цієї змістової лінії у контексті опанування мистецтва є виховання в учнів культурної самосвідомості - якості, що характеризує учня як свідому культурну людину, яка розуміє роль культури у формуванні способу мислення і поведінки людей, а також історичні зміни культур, яка має уявлення про культурне різноманіття та особливості практичного життя, що зумовлюються культурою, що цінує рідну культуру і культурне різноманіття, толерантної і готової до співпраці.

Виховання відповідального громадянина своєї держави неможливе, якщо про це говорити абстрактно. Завдяки мистецтву ця змістова лінія може розкриватися під час опанування підлітками українського народного мистецтва, в якому виявлено кращі якості національного характеру (свобода, гідність, честь, відповідальність, совість, любов, доброта, вірність, хоробрість, героїзм, почуття гумору тощо) та досягнень українських митців у контексті світової мистецької спадщини. Це сприяє вихованню поваги до своєї культури і традицій, Батьківщини в цілому і до малої Батьківщини, усвідомлення власної значущості і відповідальності щодо причетності до свого народу. Усвідомлення досягнень культурних надбань свого народу відбувається у тісному зв'язку зі знайомством з мистецькими досягненнями різних народів світу, що призводить до формування у підлітків поваги до культурного різноманіття, переконання у тому, що приналежність до іншої культури, перехід від однієї культури до іншої і культурне різноманіття, а також плюралізм думок, точок зору і досвіду повинні розглядатися як явище позитивне, сприяє відкритості щодо інших культур, вірувань, світогляду і звичаїв, шанобливого ставлення до осіб, які мають іншу культурну приналежність, інші вірування, інші точки зору і інший відмінний досвід. Що в цілому сприяє веденню міжкультурного діалогу і зміцнення культури демократії.

У навчальній програмі реалізація цієї змістової лінії проектується через формування в учнів усвідомлення української культурної ідентичності, виявлення шани до мистецького надбання українського народу і гордості за нього; пропагування національної культури через власну художньо-творчу діяльність; виявлення поваги та толерантного ставлення до культурного розмаїття різних регіонів світу; уміння висловлювати судження, ціннісні ставлення до творів мистецтва, які є культурним надбанням людства в Україні і світі (5 клас); усвідомлення значення творів декоративно-прикладного мистецтва і скульптури у формуванні та збереженні культурної спадщини України і світу; усвідомлення фундаментального значення народного мистецтва; цінності особистого внеску у розвиток української культури; усвідомлення необхідності збереження мистецької спадщини рідного краю та світу (7 клас).

Вивчення питань, що належать до змістової лінії **"Здоров'я і безпека",** сприятиме формуванню учня як духовно, емоційно, соціально і фізично повноцінного

члена суспільства, який здатний дотримуватися здорового способу життя і формувати безпечне життєве середовище. Сучасне суспільство досягло такого ступеня розвитку, що починає усвідомлювати цінність не тільки матеріального достатку, а й психічної рівноваги, душевного комфорту. Загальновідомо, що мистецтво потужно впливає на емоційний стан людини, на її самопочуття та рівень працездатності. Споглядання мистецьких творів або власне творення мистецтва допомагає зняти стрес, вивільнитися від тривоги, позбутися депресії. Тому важливим навчати учнів користуватися у своєму житті прийомів арттерапії, які сприятимуть не тільки збагаченню емоційно-почуттєвої сфери школярів, але й певних поведінкових ризиків. Системна і постійна діяльність щодо опанування підлітками цих якостей мистецтва сприятиме активному розвитку емоційного інтелекту, гармонізації інтелектуальної та емоційної сфер особистості, що дає можливість досягнення стану здоров'я як рівноваги. У вимогах навчальної програми це окреслено як здатність підлітків висловлювати власні враження, почуття, отримані під час сприймання та творення мистецтва; визначати власні емоції від сприйняття мистецтва; ідентифікувати, характеризувати їх вплив; усвідомлювати цінність поваги, розуміння, шанобливого ставлення до людини; усвідомлювати загальнолюдські, естетичні та художні цінності, транслятором яких є мистецтво.

Змістова лінія "**Підприємливість та фінансова грамотність"** націлена на розвиток лідерських ініціатив, здатність успішно діяти в сучасному середовищі, плекання проактивної особистості, яка вміє ризикувати, планувати й досягати поставлених цілей.

Підґрунтям для формування підприємливості й ініціативності на уроках освітньої галузі "Мистецтво" є активне формування умінь працювати в команді (групі), мотивація брати участь у культурно-мистецьких проектах, творення нових мистецьких продуктів, відвідування закладів культури та мистецтва тощо. В контексті реалізації цієї змістової лінії ефективним є застосування методу моделювання життєвих ситуацій у рольових ігор тощо. Наприклад, "Студія дизайну", "Імідж-студія", "Створюємо музичне шоу", "Наші таланти", "Кращий екскурсовод" і т.ін., під час яких відкриваються можливості для продукування й утілення різних творчих ідей у практичній діяльності. У навчальній програмі ця змістова лінія розкривається у вимогах щодо формування здатності проявляти активність у процесі пізнання мистецтва, використовує у пошуковій діяльності різні джерела інформації (7 клас); усвідомлювати важливість творчої діяльності для самореалізації особистості (7 клас); виявляти здатність мислити творчо, генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя для підвищення власного добробуту і для розвитку суспільства та держави (8, 9 клас).

У 2017/2018 навчальному році учні 9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, відповідно до навчальної програми продовжать опановувати особливості стилів і напрямів мистецтва (Розділ І "Стилі та напрями мистецтва (продовження)", ознайомляться з екранними видами мистецтва та формами збереження та поширення мистецької спадщини (розділ ІІ "Екранні мистецтва. Форми поширення мистецтва").

Якісна реалізація змісту програми "Мистецтво" у 9 класі потребує її методичного тлумачення, враховуючи певну новизну навчального предмету та обмеженість визначеного нормативними документами навчального часу (1 - 0,5 години на тиждень) і ймовірних ризиків (у зв'язку з тематикою курсу) щодо застосування великого обсягу інформаційного матеріалу.

Щонайперше, слід наголосити, що місія курсу: захопити учнів мистецтвом сучасності, знайти емоційний відгук, зацікавити їх настільки, щоб з'явилося бажання самостійно, більш ширше познайомитися з мистецькими шедеврами різних художніх стилів/напрямів та екранних мистецтв. Тільки на такому тлі відбуватиметься формування в учнів системи компетентностей, передбачених навчальною програмою.

З-поміж найважливіших позицій викладання мистецтва у 9 класі, на яких має базуватися методичний арсенал учителя наступні.

Добір творів мистецтва. Програма передбачає творче ставлення вчителя до змісту і технологій навчання, поурочного розподілу навчального художнього матеріалу. Особливістю навчальної програми є варіативність художнього змісту: кожен учитель має можливість обирати мистецькі твори для сприймання та виконання, орієнтуючись на навчальну тематику та критерій їх високої художньої якості, цікавість для учнів і відповідність їх віку. Зокрема, для реалізації змісту І розділу необхідно обирати твори, що репрезентують найхарактерніші ознаки стилю чи напряму XX - XX ст., що вивчається; для реалізації змісту ІІ розділу - визначні екранні твори (зі змістом, дозволеним для дітей даної вікової категорії) та явища соціуму, що сприяють збереженню та поширенню мистецької спадщини. Вчитель також визначає художньо-практичні та інші види завдань для учнів, враховуючи програмні вимоги, мету уроку, дбаючи про цілісну драматургію уроку.

Провідні види діяльності на уроці. У 9 класі, як і у попередні навчальні роки, пізнання мистецтва відбувається через сприймання, інтерпретацію і оцінювання художніх творів з акцентом на культурологічний контекст та творче самовираження учня, що реалізується, зокрема, у виконанні різноманітних завдань та мистецьких проектів (індивідуальних, колективних) відповідно до потреб учнів у співі, малюванні, конструюванні, відеозйомці тощо, що сприятиме активному формуванню компетентностей, визначених навчальною програмою.

Структурування змісту навчального матеріалу в межах теми розділу. Вчитель самостійно визначає обсяг годин на вивчення окремої теми навчальної програми, за необхідності має право змінювати порядок вивчення тем у межах навчального року.

Наголошуємо, що інформації для засвоєння учнями має бути небагато, не варто її нагромаджувати, зокрема, історичним контекстом епохи, переліками імен митців, творів, дат тощо, адже наперед відомо, така інформація засвоюється тимчасово. Доцільно зосередити увагу на найголовнішому - на творах мистецтва, які презентують певний художній стиль/напрям; особливості художньої мови екранного мистецтва тощо.

Саме тому важливо сбалансувати різні види діяльності учнів під час навчання і не перетворити курс "Мистецтво" у 9 класі в суто інформативний, не перевантажувати учнів зайвою інформацію, а наповнити його завданнями художньо-практичного спрямування. Тому під час структурування змісту мистецької освіти у 9 класі (зокрема, створення поурочних календарно-тематичних планів) вчителю необхідно дотримуватися балансу усіх видів діяльності учнів: визначаючи час на пізнання мистецтва (знайомство з новим навчальним матеріалом, сприймання, аналіз-інтерпретацію творів мистецтва), необхідно передбачити час для виконання учнями практичних робіт з образотворчої діяльності, вокальної роботи; для презентації результатів самостійної пошукової чи творчої діяльності школярів; здійснення віртуальних екскурсій тощо, адже саме художньо-творча діяльність учнів мотивує підлітків до самовираження та реалізації їх потреб та нових ідей у соціумі.

Широкий арсенал методичного інструментарію вчителя. Для реалізації вищеозначеного слід наголосити на важливості застосування вчителем різноманітного методичного інструментарію та пріоритетності діалогічних форм подачі матеріалу над монологічними.

Адже сьогодні вчитель - це не тільки транслятор певної кількості знань й інформації, а партнер по опануванню світу мистецтва. Ні для кого не секрет, що авторитарний підхід з монологічним викладом навчального матеріалу є неефективним і малоцікавим для учнів, особливо якщо це стосується мистецтва.

Опанування художнього змісту навчального предмета має здійснюватися у тісному взаємозв'язку традиційних методів навчання (словесних, наочних, діяльнісних) з ігровими, евристичними методами, комп'ютерними технологіями та (що важливо для інтегрованого курсу) інтегративними технологіями, методами і прийомами стимулювання асоціативно-образного мислення, виявленням міжвидових мистецьких аналогій, порівнянь тощо) що зумовлено спільним тематизмом, який об'єднує навчальний матеріал різних видів мистецтва. Ефективними у роботі з підлітками інтерактивні форми навчання. Зокрема, роботу в парах, групах (зокрема методи "Ажурна пилка", "Акваріум" тощо) доцільно використовувати у процесі опанування нового матеріалу; фасилітовану дискусію - під час сприймання творів мистецтва; методів "Прес", "Дискусія в стилі телевізійного ток-шоу", "Дебати" тощо - під час опрацювання дискусійних питань; "Мозковий штурм", "Асоціативний кущ" тощо - на етапах узагальнення чи актуалізації.

У цьому зв'язку слід звернути увагу на розкриття змісту ІІ розділу програми "Екранні мистецтва. Форми поширення мистецтва". Екранні мистецтва - кінематограф, телебачення - є досить популярними видами мистецтва у сучасному соціумі, і тому важливо дати підліткам можливість ознайомитися зі специфікою художньої мови цих мистецтв, розуміти її, вміти характеризувати твір, висловити власне ставлення до нього. У процесі проведення уроків опанування художньої мови екранних мистецтв ефективно здійснювати на прикладах фрагментів з кіно/телетворів, акцентуючи увагу учнів на особливостях, притаманних лише цим видам мистецтва. Але осягнути твір у повному обсязі, скласти про нього певні думки, здійснити аналіз-інтерпретацію, необхідний час, зазвичай значно більший навчального часу уроку. У зв'язку з цим, рекомендуємо завчасно передбачувати перегляди запланованих творів екранних мистецтв у вільний час завдяки різним ресурсам, зокрема, Інтернет, а під час уроків здійснювати їх обговорення та аналіз-інтерпретацію переглянутого матеріалу, застосовуючи різні дискусійні форми роботи (круглі столи, "експертні зустрічі", ток-шоу, панельні дискусія, дебати, тощо), стимулюючи учнів до пошуку в мистецтві особистісно значущих смислів, співзвучних власному досвіду.

Навчальна та методична література з предметів художньо-естетичного циклу зазначена у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, що розміщені на офіційному сайті МОН. Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання, зокрема науково-методичний журнал "Мистецтво та освіта", газету "Шкільний світ" та ін.

В.Д. Ярова,

завідувач відділу фізичної культури, військово-патріотичного виховання та основ здоров'я комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТА "ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА" У 2017/2018 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

"Якщо ви можете мобілізувати найкращі ідеї, найкращих викладачів та поєднати їх, ви зможете побудувати просунуту систему освіти".

Андреас Шляйхер

Навчальна дисципліна "Фізична культура" - самостійна галузь діяльності у соціокультурному просторі й викладається у загальноосвітніх навчальних закладах як окремий предмет.

Інваріантна частина Типових навчальних планів, до якої входить навчальний предмет "Фізична культура", сформована на державному рівні, і є однаковою для всіх загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування та форми власності.

У контексті Концепції "Нової української школи" (2016 р.) школа має навчити дітей використовувати знання і вміння, отримані в процесі навчання, для вирішення повсякденних проблем і життєвих ситуацій, що відповідає Державному стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України № 1392 від 23 листопада 2011 р.), тому заняття фізичною культурою повинні увійти до звички школяра. Рух, змагання, самоствердження - природна суть фізичної культури і спорту.

Навчання фізичної культури в основній школі спрямоване на досягнення загальної мети базової загальної освіти. Метою базової загальної середньої освіти є: розвиток і соціалізація особистості учнів, формування у них національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів.

Навчальний предмет "Фізична культура" надає змогу:

- створити цілісну уяву про вплив занять фізичними вправами на розвиток особистості;
- оволодіти технікою рухових дій;
- набути навичок організації та методики проведення найпростіших форм занять фізичною культурою;
- сприяти профілактиці шкідливих звичок тощо.

Опанування змісту фізичної культури, як базового предмета, здійснюється за рекомендованими навчальними програмами, які мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України.

Із 2017/2018 навчального року вступає в дію оновлена навчальна програма "Фізична культура" для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, в якій імплементовано компетентнісний підхід до вивчення предмета "Фізична культура".

Структура програми є максимально інформативною для вчителя. Дана структура дозволяє вчителю більш об'єктивно оцінити досягнення учня. У програмі чітко висвітлені знаннєвий, діяльнісний та ціннісний компонент.

Навчальна програма побудована за модульною системою. Вона містить інваріантну (обов'язкову) та варіативну складову. До інваріантної частини належать: теоретико-методичні знання та загальна фізична підготовка, зміст яких реалізовується упродовж кожного уроку. Практично кожен вид спорту може бути представлений у вигляді варіативного модуля. Фахівці фізичної культури можуть розробляти свої варіативні модулі до цієї програми. Програми варіативних модулів мають пройти експертизу, отримати гриф Міністерства освіти і науки України та бути оприлюдненими для загального користування. Отже, кількість варіативних модулів з часом має зростати.

Змістове наповнення варіативної складової навчальний заклад формує самостійно із модулів, запропонованих навчальною програмою. На опанування обраних модулів відводиться приблизно однакова кількість годин, але не менше ніж 18. Однак не виключається можливість мотивованого збільшення чи зменшення кількості годин на вивчення окремих модулів.

Критеріями відбору варіативних модулів є: наявність матеріально-технічної бази, регіональні спортивні традиції, кадрове забезпечення та бажання учнів. Бажання учнів визначається обов'язковим опитуванням. Перед початком навчального року шкільне методичне об'єднання розглядає вибір та розподіл варіативних модулів у кожному класі.

Відповідно до Інструкції про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури, затвердженої наказом МОЗ та МОН від 20.07.2009 р. за № 518/674 учні розподіляються на основну, підготовчу та спеціальну медичні групи.

Для основної медичної групи фізична підготовка проводиться в повному обсязі згідно з навчальними програмами з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини.

Учні, які за станом здоров'я віднесені до підготовчої медичної групи, відвідують обов'язкові уроки фізичної культури та опановують навчальний матеріал відповідно до вимог навчальної програми. Участь у змаганнях - за додатковим дозволом лікаря.

Учні, які за станом здоров'я віднесені до спеціальної медичної групи, відвідують обов'язкові уроки фізичної культури але виконують корегувальні вправи і вправи для загального фізичного розвитку, які їм не протипоказані.

Учні, незалежно від рівня фізичного розвитку та медичної групи, а також тимчасово звільнені від фізичних навантажень, повинні бути обов'язково присутніми на уроках фізичної культури. Допустиме навантаження для учнів/учениць, які за станом здоров'я належать до підготовчої та спеціальної медичних груп, встановлює учитель фізичної культури.

Домашні завдання для самостійного виконання фізичних вправ учні/учениці отримують на уроках фізичної культури. Вони мають бути спрямовані на підвищення рухового режиму у вільний час, досягнення рекреаційно-оздоровчого ефекту. У разі відставання в розвитку фізичних якостей учитель (а у 8-9 класах разом з учнем) складає індивідуальну програму фізкультурно-оздоровчих занять, де вказується завдання занять, фізичні вправи, послідовність їх виконання, кількість повторень, інтервали відпочинку, засоби самоконтролю, відмітки про виконання завдання. Самостійні заняття за індивідуальною програмою надають учневі/учениці додаткові бонуси при оцінюванні навчальних досягнень.

На заняттях з фізичної культури рекомендуємо здійснювати особистісно орієнтований підхід до навчання учнів за статевими та індивідуальними особливостями фізичного розвитку, а також з урахуванням їхніх потреб і нахилів, навчити учнів "слухати" і "оцінювати" свій фізичний стан, добирати і використовувати різноманітні засоби свого фізичного вдосконалення.

Для оцінювання розвитку фізичних якостей використовуються навчальні нормативи, які розроблено для кожного року вивчення модуля. Навчальні нормативи є орієнтовними. Порядок їх проведення визначає вчитель відповідно до календарно тематичного планування. Учні, які за станом здоров'я віднесені до підготовчої медичної групи, оцінюються за теоретико-методичні знання, техніку виконання вправ, складання відповідних нормативів, які їм не протипоказані.

При оцінюванні навчальних досягнень з фізичної культури також враховуються: особисті досягнення школярів протягом навчального року; ступінь активності учнів на уроках; залучення учнів до занять фізичною культурою в позаурочний час; участь у змаганнях всіх рівнів.

Для попередження нещасних випадків слід дотримуватись вимог безпеки під час проведення занять, а особливо, при складанні навчальних нормативів, коли учні виконують вправи з максимальним навантаженням.

У період з 01.09 до 01.10 кожного навчального року з метою адаптації учнів до навантажень на уроках фізичної культури прийом навчальних нормативів не здійснюється, а також обмежується виконання вправ з максимальною інтенсивністю.

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки України та Інституту модернізації змісту освіти.

В.Д. Ярова,

завідувач відділу фізичної культури, військово-патріотичного виховання та основ здоров'я комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

РОЗВИТОК ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ УЧНІВ

Навчальний предмет "Основи здоров'я" в загальноосвітніх навчальних закладах спрямований на розвиток самореалізацію учнів через особисту та культурну ідентифікацію, активну громадянську позицію, підприємництво, відповідальність за навколишнє середовище, добробут та стабільність у майбутньому, а також через розуміння критеріїв життя крізь призму фізичного, психічного, духовного та соціального розвитку.

Провідним чинником розвитку такої особистості є формування в учнів умінь застосовувати знання в реальних життєвих умовах, для розв'язку практичних завдань та здатності визначати й обґрунтовувати власну життєву позицію. Засобом реалізації вказаної мети є запровадження компетентнісного підходу в навчальний процес загальноосвітньої школи, на основі ключових компетентностей як результату навчання.

З 2017/2018 навчального року набирає чинності оновлена навчальна програма "Основи здоров'я" для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, в якій імплементовано компетентнісний підхід до вивчення предмета та віддзеркалилися зміни, що відбуваються у сучасній освіті на підставі Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392) та відповідно до положень "Концепції Нової української школи" (2016 р.).

Навчальна програма побудована на основі інтегрованого поєднання елементів знань та практичною діяльністю щодо збереження і захисту життя та зміцнення здоров'я людини.

Зміст тем розгорнуто відповідно до Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти. До кожного розділу програми визначені обов'язкові результати навчання, спрямовані на досягнення учнями здоров'язбережувальної, соціальної, загальнокультурної та інших компетентностей.

Конкретним результатом навчання визначено розвиток здоров'язбережувальних компетенцій учнів, поглиблення навичок та умінь (зокрема прийняття рішень, розв'язання проблем, творчого та критичного мислення, спілкування, самооцінки та почуття гідності, протистояння негативному психологічному впливові, подолання емоцій та стресу, а також розвиток співчуття і відчуття себе як громадянина), усвідомлення учнями необхідності відповідати за життя і здоров'я своє та оточуючих.

Такі ключові компетентності, як вміння вчитися, ініціативність і підприємливість, екологічна грамотність і здорове життя, соціальна та громадянська компетентності можуть формуватися відразу засобами всіх навчальних предметів і є метапредметними. Виокремлення в навчальних програмах таких інтегрованих змістових ліній, як "Екологічна безпека та сталий розвиток", "Громадянська відповідальність", "Здоров'я і безпека", "Підприємливість і фінансова грамотність" спрямоване на формування в учнів здатності застосовувати знання й уміння з різних предметів у реальних життєвих ситуаціях.

Важливість формування ключових компетентностей є незаперечною, і тому педагог має системно приділяти увагу їх формуванню у контексті реалізації завдань предмету.

Зміст програми структуровано за чотирма розділами: здоров'я людини; фізична складова здоров'я; психічна й духовна складові здоров'я; соціальна складова здоров'я. Зазначені розділи є наскрізними для всієї основної школи. У кожному класі зміст, обсяг і послідовність пропонованої учням інформації, організація її засвоєння змінюються відповідно до вікових особливостей учнів. За умови дотримання очікуваних результатів навчальної діяльності учнів послідовність і кількість годин на зазначені складові в підручниках і календарних планах можуть змінюватися відповідно до авторського викладу, робочого плану навчального закладу, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, у яких відбувається навчально-виховний процес (наближення епідемій, стихійне лихо, інфекційні хвороби тощо).

Формування цілісного уявлення учнів про здоров'я, безпеку та розвиток людини, їх взаємозв'язок зі способом життя і навколишнім середовищем, а також засвоєння учнями правил безпечної поведінки у природному й техногенному середовищі передбачає розділ "Здоров'я людини".

Вивчення чинників, що впливають на фізичне благополуччя дитини спрямовано у розділі "Фізична складова здоров'я".

Розділ "Психічна та духовна складові здоров'я" містить інформацію щодо чинників, які впливають на емоційний, інтелектуальний та духовний розвиток учня. Профілактика шкідливих звичок розглядається в контексті розвитку позитивної самооцінки, навичок критичного мислення й уміння приймати виважені рішення.

Розділ "Соціальна складова здоров'я" присвячено вивченню чинників, що впливають на соціальне благополуччя людини та правил безпечної поведінки у навколишньому середовищі. Профілактика шкідливих звичок розглядається в контексті формування в учнів навичок протидії негативним соціальним впливам.

Зміст навчального матеріалу у програмі складається з двох частин: понятійного і діяльнісного, що включає обов'язкові вправи на навчальних заняттях відповідної тематики для відпрацювання ключових умінь і навичок щодо збереження життя і зміцнення здоров'я. Також передбачені вправи, які слід виконувати не лише в класі, а й удома з допомогою батьків та практичні завдання, які рекомендовано проводити за межами класної кімнати.

Особливість методики проведення уроків інтегрованого предмета "Основи здоров'я" полягає в тому, що оволодіння сприятливими для здоров'я й розвитку особистості життєвими навичками потребує багаторазового вправляння, насамперед у процесі групової взаємодії.

Запорукою формування здорової особистості учня є взаєморозуміння, взаємоповага, толерантність, творче співробітництво всіх учасників навчального процесу. Увага вчителя має бути зосереджена на проведенні занять з використанням методів навчання, що ґрунтуються на активній участі всіх учнів: роботі в групах, обговоренні, мозкових штурмах, розробці концептуальних карт, рольових іграх, дискусіях, творчих проектах, інтерв'ю, аналізі життєвих ситуацій, екскурсіях, моделюванні розв'язання проблеми тощо.

Особливу увагу необхідно надати позитивній мотивації учнів не лише на вибір здорового способу життя, а й активну, щоденну й поступальну їх дію за правилами й вимогами збереження життя й зміцнення здоров'я, тому учні:

- осмислюють і застосовують концепції щодо промоції добробуту, здоров'я і безпеки задля поліпшення життя людини і суспільства.
- аналізують впливи суспільства, сім'ї, однолітків, культури, засобів масової інформації, технологій та інших чинників на вибір і практикування здорової безпечної поведінки;
- використовують можливості доступу до вірогідної інформації, якісних товарів та послуг для підтримки добробуту, здоров'я і безпеки;
- сприймають виклики, будують стосунки, демонструють навички міжособистісного спілкування;
- застосовують навички прийняття рішень для збереження та забезпечення добробуту, здоров'я, безпеки;
- практикують здорову безпечну поведінку, сприймають і дають собі раду з ризиками та розуміють вплив ризикованої поведінки;
- відстоюють інтереси особистого, сімейного й суспільного добробуту, безпеки та здоров'я;
- демонструють підприємницькі якості та поведінку свідомого споживача.

Успішна реалізація програми інтегрованого предмета "Основи здоров'я" можлива лише на засадах активної співпраці, партнерства всіх учасників навчально-виховного процесу (учнів, педагогів, сім'ї та громади), що передбачає й уможливлює:

1) особистісно орієнтоване навчання;
2) збагачення змісту інтегрованого предмета емоційним, особистісно значимим матеріалом;
3) використання інтерактивних методів навчання;
4) стимулювання позитивних інтелектуальних почуттів учнів, послідовну диференціацію та індивідуалізацію вивчення цього предмета;
5) роботу учнів з різними джерелами інформації, різними видами і типами ресурсних матеріалів;
6) відпрацювання практичних дій при вивченні кожної теми;
7) створення умов для активного діалогу між учасниками-партнерами навчально-виховного процесу (учнів, учителів, членів сім'ї, громади) та вільного вибору учнями навчальних завдань і способів поведінки;
8) залучення учнів до самооцінювання різних видів своєї діяльності, у тому числі й розвитку життєвих навичок;
9) багатоваріантність форм різних видів діяльності учнів;
10) залучення до активної співпраці сім'ї та громади.

Об'єктом оцінювання навчальних досягнень учнів з основ здоров'я є знання, вміння та навички, емоційно-ціннісне ставлення до навколишньої дійсності, правила поведінки учнів у життєвих ситуаціях.

Позитивно оцінюється кожний крок учня, спрямований на:

1) підвищення рівня знань про здоров'я і безпеку життєдіяльності, здоровий спосіб життя, уміння використовувати здобуті знання для зміцнення здоров'я;
2) набуття навичок, що сприяють розвитку та взаємозв'язку усіх складових здоров'я (фізичної, соціальної, психічної і духовної);
3) позитивне ставлення до здорового способу життя.

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua) та веб-сайті Інституту модернізації змісту освіти (www.imzo.gov.ua).

В.В.Плахута,

методист предмета " Захист Вітчизни" комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТА "ЗАХИСТ ВІТЧИЗНИ" ТА ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Після анексії Криму Російська Федерація вторглася в український Донбас. Офіційно агресію проти України вона розпочала з 1 березня 2014 року. Вже три роки триває російсько-українська війна в окремих районах Донецької і Луганської областей. Російські солдати і найманці не припиняють бойових дій, незважаючи на мінські та інші угоди.

Проблема національної безпеки є однією з ключових у розвитку будь-якого суспільства. Суспільна система, що нездатна забезпечити власну національну безпеку, завжди перебуває на межі ризику свого існування.

У Конституції України визначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу, тому незважаючи на те, чи будуть учні проходити військову службу у Військовій організації держави чи ні, до захисту своєї Вітчизни вони повинні бути готовими завжди.

Враховуючи ці реалії, питання захисту Вітчизни потребує усе більшої актуальності та набуває великої ваги виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції тощо.

Відповідно до Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу" метою предмета "Захист Вітчизни" є необхідність теоретичної, практичної, фізичної і психологічної підготовки учнівської молоді до захисту Вітчизни і проходження військової служби у Збройних Силах України чи інших військових формуваннях України та створення умов для формування та удосконалення життєво необхідних знань, умінь і навичок, високої патріотичної свідомості.

Відповідно до мети сформовано завдання предмета:

- підготовка молоді до захисту життя і здоров'я, забезпечення власної безпеки і безпеки інших людей у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу;
- підготовка молоді до служби у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, виконання військового обов'язку в запасі.

Питання керівництва, організації, проведення та контролю за вивченням предмета "Захист Вітчизни" регламентовано Постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2000р №1770 "Про затвердження "Положення про допризовну підготовку".

Навчальний предмет "Захист Вітчизни" є обов'язковим і включається до інваріантної частини навчального плану та викладається протягом трьох періодів - у 10-11 класах та під час навчально-польових зборів (занять у лікувально-оздоровчому закладі). Відповідно до Типових навчальних планів для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки від 27.08.2010 № 834, зі змінами, що внесені наказом Міністерства освіти і науки від 29.05.2014 № 657, на вивчення предмета **у 2016/2017 навчальному році передбачено:**

- у класах з військово-спортивним профільним навчанням - 2 год. на тиждень;
- у класах всіх інших напрямів - 1,5 год. на тиждень.

Кількість годин може бути збільшена за рахунок варіативної складової навчального плану.

Зміст програмового матеріалу, у залежності від матеріальної бази, регіональних особливостей тощо і може бути змінений на 20 відсотків. Послідовність вивчення тем учитель предмета "Захист Вітчизни" коригує самостійно (в межах року навчання).

Вивчення предмета "Захист Вітчизни" проводиться окремо для юнаків та дівчат (відповідно до листа-роз'яснення Міністерства освіти і науки України від 09.10.2002 № 1/9-444). Поділ класу на групи здійснюється згідно з наказом Міністерства освіти і науки України "Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп продовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах" від 20.02.2002 № 128 (додаток 2). Навчальний предмет при цьому в обох випадках носить назву "Захист Вітчизни" (з уточненням "Основи медичних знань" для дівчат).

Разом з тим, дівчата, за їх власним бажанням (у разі згоди батьків, опікунів або піклувальників) та відповідно до рішення педагогічної ради навчального закладу, можуть навчатися за програмою для юнаків (тематичний план №1). Юнаки, які за станом здоров'я або релігійними поглядами звільнені від засвоєння основ військової справи, можуть вивчати предмет за програмою для дівчат (тематичний план №2) "Основи медичних знань".

Предмет "Захист Вітчизни" викладається протягом трьох періодів - у 10 і 11 класах під час навчального року та під час навчально-польових зборів (занять у лікувально-оздоровчому закладі). Навчально-польові заняття (збори) можна проводити поетапно у кінці навчального року, за рахунок літньої практики (10 клас).

Програма для проведення навчально-польових зборів не залежить від потижневого навантаження і розрахована на **18 навчальних годин.**

Юнаки вивчають такі розділи: Збройні Сили України на захисті Вітчизни; міжнародне гуманітарне право; тактична підготовка; вогнева підготовка; статути Збройних Сил України; стройова підготовка; військова топографія; прикладна фізична підготовка; військово-медична підготовка; основи цивільного захисту.

Дівчата - основи цивільного захисту; міжнародне гуманітарне право про захист цивільного населення; основи медичних знань і допомоги; домедична допомога у надзвичайних ситуаціях; допомога хворим та догляд за хворими.

Практичне закріплення теоретичного матеріалу з розділу "Основи цивільного захисту" також передбачається під час проведення Дня цивільного захисту в загальноосвітніх навчальних закладах.

Розділ програми "Військова топографія" має навчити розуміти, читати і знати топографічну карту. Учитель має пояснити учням значення відповідних знань під час проходження військової служби та під час воєнних дій. Необхідно роз'яснити учням важливу роль і значення топографічних карт у проведенні військових операцій (зокрема на прикладі АТО) та вказати на виняткову її важливість при переміщенні по території військових підрозділів на відділення - взвод - рота.

Бажано вказати на винятково велике значення сучасних технологій зі збору та оброблення космічних і авіаційних знімків на територію проведення бойових дій з метою локалізації військових підрозділів та бойової техніки противника.

Практичне закріплення вмінь та навичок з військової топографії здійснюється під час проведення військово-польових занять (зборів).

Стрільба з автомата та малокаліберної гвинтівки проводиться на відповідно обладнаних стрільбищах і в тирах за планами військових комісаріатів на підставі наказів, погоджених з начальником гарнізону (командиром військової частини), органом управління освітою і керівником навчального закладу.

З метою практичного закріплення рівня знань, умінь та навичок учнів наприкінці навчального року проводяться навчально-польові заняття (збори), у тому числі, з використанням навчально-методичної бази військових частин, військових кафедр вищих навчальних закладів, військових комісаріатів, оборонно-спортивних, військово-оздоровчих таборів, базових навчальних закладів, центрів допризовної підготовки тощо. Їх організація і проведення планується керівником навчального закладу відповідно до діючих вимог.

Для більш ефективної організації навчально-польових зборів рекомендуємо визначити школи міста (району), на базі яких проводитимуться заняття, залучивши до них учнів з інших шкіл, об'єднавши їх у навчальні взводи й відділення.

Урок, як основна організаційна форма предмета "Захист Вітчизни", в усіх загальноосвітніх навчальних закладах починається з шикування, виконання гімну України, перевірки готовності класу до уроку і тренування за тематикою пройдених уроків протягом 3-5 хв. На заняттях стосунки між учнями та вчителем, а також учнів між собою підтримуються, як між старшими і молодшими, начальниками та підлеглими, на зразок взаємовідносин між військовослужбовцями Збройних Сил України.

Основними функціями оцінювання є контролююча, навчальна, діагностична і виховна. При оцінюванні навчальних досягнень з предмета "Захист Вітчизни" вчителем оцінюються: якість знань, умінь та навичок учнів; нормативні показники, контрольні вправи (нормативні показники та вправи подано у навчальній програмі).

Якість виконання нормативів визначає рівень індивідуальної підготовки учнів.

Під час оцінювання рекомендується:

- здійснювати індивідуальний підхід, тобто створювати для учня такі умови, які відповідають особливостям його розвитку, рівню фізичного підготовленості, стану здоров'я;
- конкретизувати завдання, визначеного змістом даного уроку, за яке учня буде оцінено;
- застосовувати гласність оцінки (своєчасно інформувати учня про оцінку з коротким аналізом виконання учнем рухової дії);
- врахувати: особисті досягнення учнів протягом навчального року; ступінь активності учнів на уроках; залучення учнів до занять фізичною культурою в позаурочний час; участь у спортивних змаганнях усіх рівнів.

Під час складання контрольних вправ з прикладної фізичної підготовки потрібно врахувати деякі особливості, спрямовані на убезпечення учнів від нещасних випадків:

1. Контрольні вправи складають тільки учні основної медичної групи, які на момент прийняття нормативу не скаржаться на погане самопочуття та стан здоров'я.
2. Перевірка безпечності місць занять та справності інвентарю.
3. Обов'язкова присутність медичного працівника.
4. Проведення розминки.

При здачі заліків та нормативів також мають ураховуватися фізіологічні особливості та релігійні погляди учнів.

Важливими умовами успішності занять з предмета є висока дисципліна, організованість, відповідальність учнів.

Для активізації військово-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах рекомендується вести гурткову роботу відповідного напряму. Під час проведення такої роботи необхідно керуватися Концепцією допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді, навчальною програмою "Захист Вітчизни", угодою про співробітництво між управлінням освіти і науки обласної державної адміністрації та військовим комісаріатом Черкаської області про спільну діяльність з питань військово-патріотичного виховання учнівської молоді.

Вчителям захисту Вітчизни рекомендується надавати організаційно-методичну допомогу та брати участь у проведенні в навчальних закладах Уроків мужності (лист Міністерства освіти і науки України від 13.08.2014 № 1/9-412 "Про проведення Уроків мужності"), які стануть фундаментом формування у дітей та молоді сучасної національної ідентичності на кращих прикладах мужності і звитяги, виявлених нинішніми захисниками Батьківщини, на героїці сучасної боротьби за незалежність і цілісність держави.

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційних веб-сайтах Міністерства (www.mon.gov.ua) та Інституту модернізації змісту освіти (www.imzo.gov.ua).

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання: загальнодержавний методично-інформаційний журнал "Оборонний вісник" та ін.

Зокрема у щомісячному виданні Центру військової політики та політики безпеки (ЦВППБ) журналі "Оборонний вісник" міститься широкий спектр інформації військової сфери, яка може використовуватися вчителями і учнями загальноосвітніх навчальних закладів під час підготовки та проведення уроків з предмета "Захист Вітчизни".

Особливістю видання є поєднання інформаційних, аналітичних матеріалів, новин сектора безпеки і оборони України та за військові структури (формування) провідних країн світу.

Темами цих уроків мають бути мужність українських військових та добровольців, їх вірність Присязі українському народові, готовність віддати життя за мир і спокій в Україні, а також героїзм простих українців (волонтерів), які з перших днів антитерористичної операції допомагають забезпечувати війська захисним спорядженням, ліками, продовольством та, не зважаючи на ризик, вивозять із захоплених міст і сіл мирних громадян. Варто згадати і про українців, які приймають у себе родини, що вимушені покинути свої рідні домівки.

Лейтмотивом уроків має стати любов до України, самовідданість і патріотизм її захисників, активна громадянська позиція українців, особиста відповідальність за долю держави.

Форми проведення Уроків мужності можуть бути різноманітними, на вибір навчального закладу: зустрічі з учасниками бойових дій, волонтерами, відвідання військовослужбовців, які отримали поранення внаслідок виконання бойових завдань в рамках проведення заходів антитерористичної операції та проходять реабілітацію, виступи дитячих творчих колективів, написання листів до вояків у рамках Всеукраїнської акції "Лист пораненому".

Всі заходи мають враховувати вікові та психологічні особливості дітей.

Радимо анонси про проведення Уроків мужності розміщувати на офіційних сайтах органів управління освітою, навчальних закладів.

Безпека під час проведення навчальних занять із предмета "Захист Вітчизни" забезпечується їх чіткою організацією, суворим дотриманням заходів, що визначаються "Правилами безпеки під час проведення занять з допризовної підготовки в загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах і вищих навчальних закладах першого та другого рівнів акредитації",затверджених наказом Міністерства праці та соціальної політики України 21 серпня 2000 р. № 213, зареєстрованих в Міністерстві юстиції України 15 листопада 2000 р. за № 823/5044.

Керівники навчальних закладів зобов'язані вживати заходів щодо попередження загибелі та травмування учнів, встановлювати необхідні вимоги безпеки під час роботи з озброєнням та військовою технікою, під час здійснення маршу в район занять, проведення занять, стрільб, спеціальних занять і робіт, своєчасно доводити ці вимоги до учнів та добиватися їх суворого виконання.

Перед початком занять керівник навчального закладу зобов'язаний особисто впевнитись, що для цього створені безпечні умови, учні засвоїли вимоги безпеки та мають достатні практичні навички щодо їх виконання.

Відповідальність за дотримання учнями вимог безпеки на заняттях несуть учителі предмета "Захист Вітчизни".

У відповідності до п.12, 13 "Положення про допризовну підготовку", на посади вчителів предмета "Захист Вітчизни" призначаються офіцери запасу або у відставці, які мають вищу освіту, спроможні за віком і станом здоров'я якісно проводити заняття, а також випускники вищих педагогічних навчальних закладів за спеціальністю вчитель (викладач) допризовної підготовки і фізичного виховання. У разі коли немає можливості укомплектовувати ці посади офіцерами, вчителями можуть бути призначені добре підготовлені та досвідчені прапорщики (мічмани), сержанти (старшини), солдати (матроси) запасу з вищою освітою. Добір кандидатів проводять військові комісаріати разом з органами управління освітою - з числа військовозобов'язаних, звільнених у запас після закінчення встановленого строку військової служби.

Звертаємо увагу на те, що право викладання предмета "Захист Вітчизни" (Основи медичних знань) мають тільки ті вчителі, які пройшли навчальний тренінг з військово-медичної підготовки та мають відповідне посвідчення, що засвідчує факт проходження навчання у відповідності до п.8 розпорядження Адміністрації Президента України від 12.09.2014 № 03/1-01/294 та наказу Міністерства освіти і науки України від 19.09.2014 №1/9-476 "Про підготовку вчителів за програмою санітарних інструкторів, військово-медичної підготовки".

СПИСОК МЕТОДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. / /Відомості Верховної Ради України.-1996.-№30.
2. Закон України "Про загальний військовий обов'язок і військову службу" від 25 березня 1992 р. // ВВР України. - 1992. - № 27.
3. Бакка Т.В. Досліджуючи гуманітарне право / Бакка Т.В. - Київ : Генеза, 2006.- 205с.
4. Бойовий статут Сухопутних військ (частина II, батальйон, рота). / - Київ: Варта, 2016.- 189с.
5. Захист Вітчизни / [Мелецький В.М., Добровольський В.В., Корж Є.П., Кравцов А.К.] / Тактична підготовка:навчально-методичний посібник.-Черкаси: ЧОІПОПП,2009.- 164с.
6. "Захист Вітчизни":підручник 10-11 класів/ за ред. Квашньова Ю.О., Литвиненко А.О. - Київ : Вежа, 2006. - 202с.
7. Книга вчителя предмета "Захист Вітчизни" / [Дятленко С.М., Ганчева В.І., Василенко Є.Ю., Жевага С.І.].- Харків : Торсінг плюс, 2006. - 624с.
8. Курс стрільб зі стрілецької зброї і бойових машин / - Київ: Міністерство Оборони, 2009. - 182с.
9. Статути Збройних Сил України.- Київ : ЗАТ ВІПОЛ, 2004.-509с.
10. Сухушин М.П. Військово-патріотичне виховання молоді : підручник / [Сухушин М.П., Палагеша В.О.] - Київ : Видавничий дім "Слово", 2009.-264с.
11. Тамов С.Л. Організаційно-методичні основи військово-прикладної фізичної підготовки допризовної молоді / - Київ: ВІПОЛ, 2006. - 316с.
12. Фука М.М. Основи медико-санітарної підготовки.- Тернопіль: АСТОН 2006. - 248с.
13. Цивільний захист. Навчально-методичний посібник / [В. В. Плахута, Н. В. Сисоєнко Н.В.] - Черкаси : ЧНУ ім. Б.Хмельницького, 2015. - 386с.

Т. В. Войцях,

завідувач обласного центру практичної психології і соціальної роботи методист комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ОСОБЛИВІ ЗАВДАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ ОСВІТНІХ ЗМІН: ДОСВІД, ПОТРЕБИ ТА ПРОФЕСІЙНІ ВИКЛИКИ

Протягом 2015-2017 років в освітній простір Черкаської області за методично-консультативним супроводом обласного центру практичної психології і соціальної роботи КНЗ "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради" та у співпраці з державними науковими установами і громадськими організаціями впроваджено та реалізуються проекти та програми міжнародного, всеукраїнського і обласного рівнів, зокрема: проект "Медіація в навчальному закладі та громаді" (базові райони, міста: м. Черкаси, м. Умань, Чорнобаївський р-н) за методичної підтримки Громадської організації "Ла Страда - Україна"; інформаційно-освітня протиалкогольна програма "Сімейна розмова" для учнів 7-8 класів та їхніх батьків у співпраці з Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи Національної академії педагогічних наук України; програма виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми "Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція" у співпраці з Всеукраїнською благодійною організацією "Український фонд "Благополуччя дітей" (у 2016-2017 н.р. програма реалізувалася у 45 навчальних закладах: м. Черкаси (2), м. Умань (3), Городищенського (21 НЗ в рамках "години психолога"), Золотоніського (1), Черкаського (16) районів та Білозірської ОТГ (2)); навчальна програма "Навчіть дитину захищатися" з питань попередження сексуального насильства над дітьми старшого дошкільного та молодшого шкільного віку (у співпраці з Всеукраїнською благодійною організацією "Український фонд "Благополуччя дітей"); Всеукраїнський проект "Розвиток соціальної згуртованості суб'єктів освітнього процесу" у співпраці з ДНУ "Інститут модернізації змісту освіти" МОН України; програма "Повага дією" ("Operation Respect Ukraine") та її складова - програма тренінгових занять "Не смійся з мене" у співпраці з Всеукраїнською асоціацією молодіжного співробітництва "Альтернатива-В", проект "Організація роботи з розв'язання проблеми насильства в школі" у співпраці з Жіночим консорціумом України, проект ЮНІСЕФ-НаУКМА "Комплексна психосоціальна підтримка дітей, підлітків та сімей, що постраждали внаслідок військового конфлікту в Україні"; обласні проекти "Клуб соціальної гри "Серйозна гра", "Правовий десант" та "Тренінговий табір для тренерів" у співпраці з УФ "Благополуччя дітей", ГО "Ла Страда-Україна", ВАМС "Альтернатива-В", ЧМДГО "Експериментальний творчий центр".

Особливої уваги заслуговує досвід реалізації інформаційно-освітньої протиалкогольної програми "Сімейна розмова" для учнів 7-8 класів та їхніх батьків, яка впроваджується у навчальних закладах Черкаської області з квітня 2015 року відповідно до наказу Департаменту освіти і науки Черкаської облдержадміністрації "Про впровадження програми **"Сімейна розмова"** від 22.04.2015 № 71 у співпраці з Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи Національної академії педагогічних наук України.

У 2015-2016 н.р. Програму було упроваджено у 64 навчальних закладах із 16 районів, міст Черкаської області, а саме у м. Черкаси (12 навчальних заклади), м. Золотоноша (1), м. Сміла (1), м. Умань (2), Городищенському (3), Драбівському (5), Канівському (2), Катеринопільському (5), Корсунь-Шевченківському (2), Монастирищенському (2), Смілянському (2), Тальнівському (2), Уманському (4), Черкаському (4), Чигиринському (2) та Чорнобаївському (розпочинали у вересні 14, завершили у травні 2016 р. - 7 навчальних

закладів) районах. Факультативний курс "Відверта розмова" викладався у 63 навчальних закладах, з них: у 36-ти - години факультативу, у 18 - гурток, у 9 - в рамках "години психолога". Тренінговими заняттями факультативного курсу протягом 2015-2016 н.р. було охоплено 1493 учнів та 1463 батьків (з них - 7 класів - 883 учні, 854 - батьки; 8 класів - 610 учнів, 609 - батьки), які були безпосередніми учасниками Програми.

У 2016-2017 н.р., в зв'язку із утворенням в області об'єднаних територіальних громад та реорганізацією навчальних закладів, що викликало зміни у кадровому складі спеціалістів психологічної служби області, Програма реалізується у 37 навчальних закладах із 14 районів, міст, ОТГ, в т.ч. викладається факультативний курс "Відверта розмова" (27 факультативних годин, 11 годин - гурток, у 2-х навчальних закладах - в рамках "години психолога").

З метою підготовки виконавців програми проведено чотири навчальних семінари-тренінги "Особливості впровадження інформаційно-освітньої програми протиалкогольної програми "Сімейна розмова" для учнів 7-8- класів та їх батьків", з них два тренінги обласного та два - міського рівнів. Всього навчанням охоплено 94 фахівця, в т.ч. керівники психологічних служб районів/міст, соціальні педагоги, практичні психологи та вчителі-предметники навчальних закладів різного типу Черкаської області.

Обласні навчальні семінари-тренінги для педагогічних працівників проводилися на базі комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради", з них один одноденний (12.01.2016 р.), участь у якому взяли 43 фахівця (спеціалісти психологічної служби та вчителі-предметники), та один - дводенний (25.08-26.08.2016 р.) , участь у якому взяли 15 фахівців (спеціалісти психологічної служби та вчителі-предметники).

З метою інформування про стан і результати впровадження, а також популяризації програми "Сімейна розмова" серед учнів, батьків, педагогічних працівників та жителів місцевих громад, здійснено близько 2 000 навчально-методичних, інформаційно-просвітницьких та презентаційних заходів (в т.ч. семінари-практикуми, Круглі столи, тренінги, інтерактивні заняття, виступи на батьківських зборах, відеопрезентації, зустрічі з медпрацівниками, флешмоби, просвітницькі загальношкільні акції, вуличні акції та інші).

Навчальними та інформаційно-просвітницькими заходами Програми у 2015-2016 н.р. було охоплено близько 26 тисяч учнів, понад 20 тисяч батьків, понад 2 тисячі педагогічних працівників та 798 спеціалістів психологічної служби загальноосвітніх навчальних закладів області.

До Міжнародного дня сім'ї (15 травня) приурочене проведення Єдиного обласного дня презентації результатів впровадження Програми, в рамках якого у базових навчальних закладах відбувається безліч цікавих інтерактивних масових заходів (презентації, публіцистичні вистави, Родинні свята, тренінги, Дні відкритих дверей, настільні ігри, квести, сімейні спортивні змагання, конкурси малюнків, вистави соціально-психологічних театрів, флешмоби, вуличні акції та інтерв'ю тощо), спрямованих на підвищення ролі сім'ї у формуванні в дітей здорового способу життя, усвідомленого батьківства, відповідального ставлення як до власного здоров'я так і до оточуючих, а також загальнообласного веб-флешмобу "Фотокалейдоскоп "Сімейної розмови" на Черкащині", де учасниками, тренерами та координаторами Програми розміщуються фото та відео репортажі про проведені заходи.

Традиційним заходами також є й вхідне та вихідне анкетування серед учнів - учасників Програми, порівняння результатів яких доводять підвищення рівня усвідомлення учнями ризиків та негативних наслідків впливу алкоголю на дитячий організм, а також власної відповідальності за збереження здоров'я, що підтверджує ефективність та результативність програми "Сімейна розмова".

Досвід та особливості впровадження і реалізації **Програми "Сімейна розмова"** в Черкаській області було представлено **Тетяною Войцях**, обласним тренером-координатором Програми, завідувачем ОЦППСР, та **Валентиною Нелюб**, регіональним тренером програми, соціальним педагогом Уманської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 1 ім. О.С. Пушкіна Уманської міської ради Черкаської області на Всеукраїнській конференції "Результати впровадження інформаційно-освітньої протиалкогольної програми "Сімейна розмова" в контексті формування здоров'язберігаючих компетенцій в учнів 7-8 класів", яка відбулася 12-14 червня 2017 року у м. Очаків Миколаївської області. Зокрема, за підсумками перших двох років реалізації Програми "Сімейна розмова" у Черкаській області було відмічено активність, результативність і вартий уваги досвід (з урахуванням особливостей застосування форм, методів і технологій та власних ініціатив) багатьох тренерів, виконавців та координаторів програми на рівні районів, міст.

Відмітивши високий рівень ефективності та результативності реалізації Програми в Черкаській області, Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи на вище згаданій Всеукраїнській конференції відзначив Подяками за активну участь та інноваційний підхід у впровадження інформаційно-освітньої протиалкогольної програми **"Сімейна розмова"** в контексті формування здоров'язберігаючих компетенцій в учнів 7-8 класів Олену Миколаївну Потапенко, соціального педагога Драбівського НВК "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів ім. С. В. Васильченка" Драбівської районної ради, Валентину Вікторівну Нелюб, соціального педагога Уманської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 1 ім. О.С. Пушкіна Уманської міської ради та Юлію Вікторівну Алєксєєнко, завідувача ПМПК відділу освіти Уманської міської ради, керівника психологічної служби м. Умань.

Перспективи подальшої реалізації інформаційно-освітньої протиалкогольної програми "Сімейна розмова" для учнів 7-8 класів та їхніх батьків передбачають розширення мережі навчальних закладів, залучених до Програми шляхом проведення щорічних дводенних навчальних семінарів-тренінг для виконавців програми, Круглих столів та конференцій з обміну досвідом як обласного, так і регіональних рівнів.

Поряд з досягненнями психологічної служби системи освіти Черкаської області, актуальними є й нові соціально-політичні виклики, які минулий, 2016-2017 навчальний рік приніс в країну, що зумовлені в першу чергу зміною адміністративно-територіального устрою (формування об'єднаних територіальних громад) та очікуванням змін у нормативно-правовому полі (зокрема, прийняття нових документів - Закону України "Про освіту", Положення про психологічну службу системи освіти України, План заходів щодо розвитку психологічної служби на період до 2020 року), які мають безпосередній вплив на потреби та подальші можливості розвитку психологічної служби системи освіти як України в цілому, так зокрема і Черкаської області.

В Черкаській області станом на 01.06.2017 року налічується 30 територіальних утворень, з них 6 міст, 20 районів та 4 об'єднані територіальні громади. Психологічна служба діє в навчальних закладах усіх районів, міст та ОТГ області.

Протягом 2016-2017 н.р. в області працювало 7 Центрів психологічної служби, а саме: у містах Ватутіне, Сміла, Черкаси, у Городищенському, Катеринопільському, Корсунь-Шевченківському та Смілянському районах. Призупинено з 2014 р. діяльність Центру у Звенигородському районі.

У Черкаській області станом на травень 2017 року в навчальних закладах усіх типів (за виключенням ПТНЗ, ВНЗ І-ІІ р.а.) працювало 387 практичних психологів, які обіймають 292,75 ставки - при нормативній потребі 639,75 ст.; 377 соціальних педагогів, які обіймають 236,00 ставки при нормативній потребі 294,5 ставки; 24 особи з числа методистів з психологічної служби, завідувачів (директорів) центрів психології, які обіймають 23,55 ставок при нормативній потребі 38 ставок; 3 працівники обласного центру ППСР, які обіймають 3 ставки.

Таким чином, у 2016-2017 н.р. існував дефіцит у 340,75 ставках практичних психологів (відсоток забезпеченості 46,26%, що на 0,63% менше у порівняні з минулим, 2015-2016 н.р.), у 58,75 ставках соціальних педагогів (відсоток забезпеченості 79,98%, що на 6,15% вище у порівнянні з минулим, 2015-2016 р.) та у 14,45 ставках методистів з психологічної служби (відсоток забезпеченості 61,97%, що на 18,32 % менше у порівнянні з минулим, 2015-2016 н.р.).

Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 20.07.2016 р. № 1/9-383 "Про забезпечення навчальних закладів практичними психологами і соціальними педагогами та організацію у 2016-2017 н. р. належного психологічного супроводу учасників навчально-виховного процесу" Черкаська область у 2016 році була включена до переліку областей із найнижчими показниками забезпечення практичними психологами навчальних закладів по сільській місцевості. В цілому Черкаська область за результатами 2015-2016 н.р. посідала 10 місце серед областей України по забезпеченню посадами практичних психологів.

Кращим є стан забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів Черкаської області посадами соціальних педагогів. Найвищі показники забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів соціальними педагогами протягом 2014-2017 років мають: м. Ватутіне, м. Золотоноша, м. Канів, м. Умань, м. Черкаси, Звенигородський, Кам'янський, Лисянський, Тальнівський, Уманський, Черкаський, Чигиринський, Чорнобаївський райони. Навчальні заклади Білозірської та Єрківської ОТГ у 2016-2017 н.р. забезпечені посадами соціальних педагогів на 100%, Мокрокалигірської - на 80%.

Найнижчі показники (від 30% до 60%) забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів соціальними педагогами протягом 2014-2015 років мали Городищенський, Золотоніський, Корсунь-Шевченківський та Шполянський райони. У 2016 році збільшився, порівняно з 2014 роком % забезпечення соціальними педагогами у Городищенському, Жашківському, Лисянському, Маньківському, Смілянському, Тальнівському, Черкаському та Чигиринському районах. У 2016-2017 н.р. найнижчий рівень забезпечення навчальних закладів соціальними педагогами спостерігається у Корсунь-Шевченківському районі (50%).

Актуальним залишається й питання забезпечення на рівні районних, міських установ управління освітою, а з 2016-2017 н.р. - на рівні установ управління освітою об'єднаних територіальних громад посадами методистів з психологічної служби з урахуванням чинних нормативних потреб (додаток 4 до листа Міністерства освіти і науки України від 15.08.07 № 1/9-479) та кваліфікаційних вимог до фахівця, який призначається на посаду методиста з психологічної служби, а саме: наявність відповідної фахової освіти ("Психологія", "Практична психологія", "Соціальна педагогіка"), стажу практичної роботи не менше 5 років за фахом, кваліфікаційної категорії "спеціаліст першої (другої) категорії". Наразі ці вимоги не дотримуються, натомість існує практика суміщення в професійних обов'язках однієї методичної штатної одиниці декількох напрямів методичного супроводу, або безоплатне довантаження практичного психолога навчального закладу обов'язками методиста. Такий стан забезпечення районних, міських, в об'єднаних територіальних громах психологічних служб посадами методистів спричиняє відсутність фахового компетентного підходу та низький методично-консультативний рівень супроводу, неможливість здійснення супервізійної підтримки професійної діяльності практичних психологів та соціальних педагогів навчальних закладів.

В цілому Черкаська область за результатами 2015-2016 н.р. посідала перше місце по забезпеченню посадами соціальних педагогів.

Роль психологічної служби у системі освіти стає надалі все більш актуальною з урахуванням наслідків сучасних соціально-політичних подій в крані та їх негативного, а в багатьох випадках і деструктивного (руйнуючого) впливу на психіку, соціальне благополуччя та психічне здоров'я як дітей і підлітків, так і дорослих людей.

Не втрачає своєї актуальності і проблема жорстокості та насильства в нашому суспільстві, та, зокрема, в освітньому середовищі. Будь які прояви насильства - фізичне, психологічне, сексуальне та економічне - заборонені законодавством України як в сімейному, так і освітньому середовищі. На навчальні заклади системи освіти, а отже і на педагогічних працівників як суб'єктів захисту прав дитини, державою покладається важлива роль у справі захисту дітей від насильства. Разом з тим, непоодинокими є випадки булінгу (психологічного терору) як боку однолітків, так і дорослих, приниження гідності дітей вчителями, порушення професійної етики та наявність подвійних стандартів, використання непедагогічних методів впливу на учнів тощо. Як правило, жорстоке поводження з дитиною - це комплекс дій дорослих чи дитячого колективу, воно не зводиться до одного якогось прояву чи ознаки, обумовлюється різноманіттям чинників і одночасно має різноманіття наслідків. Варто враховувати, що для особистості дитини, яка ще формується, навіть малі форми насильства чи жорстокого поводження мають величезне значення та спричиняють негативний вплив на її психіку. Адже перенесене в дитинстві насильство залишає відбиток у свідомості людини на все життя.

Беручи до уваги, що навчальний заклад не лише відіграє у житті дітей важливу роль як одне з основних середовищ соціалізації, а також є місцем, де діти часто стикаються з насильством у своєму житті, нагальним є вирішення питання про створення в навчальних закладах такого середовища, у якому освітня установа стане основною ланкою протидії насильству та жорстокому поводженню, місцем, де зможуть формуватися нові, вільні від насильства способи взаємодії дітей і дорослих.

Саме тому важливими завданнями є:

1) налагодження систематичної роботи з управління діяльністю навчального закладу зі створення безпечного середовища, що складається з чотирьох етапів: планування роботи, зокрема аналізу наявної ситуації; розроблення Плану дій; реалізації Плану дій; постійного моніторингу й оцінювання. З метою забезпечення ефективності організації такої роботи рекомендовано використовувати Методичні рекомендації "Організація роботи з розв'язання проблеми насильства в загальноосвітньому навчальному закладі" (автори Соловйова О.Д., Дубровська Є.В., упорядниця Ясеновська М.Е. - К., 2016. - 80 с.), схвалені для використання у загальноосвітніх навчальних закладах листом Державної наукової установи "Інститут модернізації змісту освіти" Міністерства освіти і науки України від 17.10.2016 № 21/12-Г-769;

2) формування спільного розуміння і бачення усіма учасниками навчально-виховного процесу, чому ті чи інші дії є принизливими; однакового бачення проблеми насильства в навчальному закладі як складової порушення прав дитини у педагогічному та учнівському колективах, єдиних правил поводження в навчальному закладі як для дітей, так і дорослих, що в свою чергу дозволить змінити ситуацію щодо можливих проявів дискримінації або принижуючого для гідності людини поводження;

3) організація систематичного та постійного навчання педагогічних працівників з проблематики насильства щодо дітей, формування у них вмінь та навичок застосовувати ефективні методи конструктивної взаємодії та творчого вирішення конфліктів з учнями, батьками, колегами, що сприятиме створенню сприятливого клімату для провадження системної роботи щодо попередження насильства в навчальному закладі;

4) проведення практичними психологами не менше двох разів на рік, а за потребою щочверті навчальних занять, тренінгів з метою профілактики та попередження емоційного і професійного вигорання. Доцільним є впровадження у практику навчальних закладів проведення практичними психологами "годин емоційного розвантаження" та "хвилинок релаксації" як для

педагогічних працівників, так і учнів/вихованців з використанням елементів арт-терапії, музикотерапії, психогімнастики тощо;

5) забезпечення, відповідно до листів Міністерства освіти і науки України від 04.07.2012 № 1/9-488, 06.06.2013 № 1/9-413, 28.05.2015 № 1/9-264, 16.02.16 №1/9-81, 20.07.2016 №1/9-383, 30.09.2016 № 1/9-515, а також наказу управління освіти і науки Черкаської облдержадміністрації "Про заходи щодо профілактики злочинності, правопорушень, інших негативних явищ в учнівському та молодіжному середовищі" від 27.04.2016 № 122, впровадження в навчальних закладах інформаційно-профілактичних, освітніх програм, програм виховної роботи, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, та обов'язкове проведення практичними психологами і соціальними педагогами "години психолога", а також особистісно орієнтованих та спрямованих на підсилення психологічної складової у вихованні дітей та учнівської і студентської молоді факультативних курсів, курсів за вибором та спецкурсів.

Зокрема, рекомендуємо до впровадження програми, які безпосередньо спрямовані на формування конструктивних моделей поведінки в учнів та налагодження ефективної взаємодії між усіма учасниками навчально-виховного процесу:

Програма тренінгових занять з педагогічними працівниками "Організація роботи з розв'язання проблеми насильства в школі" : [навчально-методичний посібник] / Упорядники: Дубровська Є.В., Ясеновська М.Е. - К., 2013. - 96 с. (схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах засіданням Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.07.12 № 14.1/12-Г-155).

Програма тренінгових занять "Не смійся з мене" : [навч.-метод.посібник для соціальних педагогів, практичних психологів та вихователів] / за ред. Т.Л. Лях. - К., 2015. - 96 с. (схвалено Міністерством освіти і науки України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах, лист № 14.1/12-Г-744, протокол № 3 від 03.12.2013 р.)

Навчальна програма (тренінговий курс) "Дорослішай на здоров'я" [навч.-метод. посібн.] / Н.О. Лещук, Ж.В. Савич, О.А. Голоцван. - К., 2012. - 214 с. (рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, лист № 1/11-12028 від 20.07.2012 р.)

Інформаційно-освітня протиалкогольна програма "Сімейна розмова" та її структурна складова факультативний курс "Відверта розмова" для учнів 7-8-х класів та їхніх батьків : [методичний комплекс] / кер. авт. кол. Панок В.Г. - К., 2014. - 164 с. (наказ Департаменту освіти і науки Черкаської облдержадміністрації "Про впровадження програми "Сімейна розмова" від 22.04.2015 № 71; рекомендовано Науково-методичною радою Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, протокол № 2 від 06.06.2011)

Програма виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми "Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція" (схвалена Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України до використання в загальноосвітніх навчальних закладах, протокол № 3 від 06.09.2011)

Комплекс навчальних занять і тренінгів за програмою "Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект" : [Навч.-метод. посібник]. - К., 2016. - 192 с. (посібник схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах Науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Міністерства освіти і науки України (протокол № 3 від 04.10.2016 р.).

Комплекс розвивальних занять з дітьми дошкільного і молодшого шкільного віку з питань попередження сексуального насильства над дітьми та комплекс профілактичних занять з учнями середнього і старшого шкільного віку з питань профілактики сексуального насильства та сексуальної експлуатації дітей за методичними посібниками "Навчіть дитину захищатися" старшого дошкільного та молодшого шкільного віку (схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах Науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (протокол №4 від 14.12.2015 року) та "Формування навичок безпечної поведінки дітей", в двох частинах (схвалено Міністерством освіти і науки України, протокол № 1 від 14 лютого 2017 року, рекомендовано Вченою радою Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка, протокол № 3 від 14 грудня 2016 року). Електронна версія посібників доступна на сайті Українського фонду "Благополуччя дітей" за посиланням: http://childfund.org.ua/publications/categories/2/

Наголошуємо, що впроваджувати та реалізовувати вищезгадані програми та/або викладати факультативні курси мають право фахівці, які попередньо пройшли відповідне навчання та мають сертифікати (свідоцтва) про проходження такого навчання.

Таким чином, плануючи роботу навчального закладу в контексті захисту дітей від насильства, варто усвідомлювати, що вона дещо відрізняється від загального шкільного планування, бо спирається на низку дій, які сприяють згуртуванню колективу (як педагогічного, так і учнівського), напрацюванню досвіду обговорення тих чи інших пропозицій у конструктивному руслі, формулюванню загальних понять, а також передбачає активну участь адміністрації навчального закладу та усіх учасників навчально-виховного процесу на кожному з етапів впровадження плану з попередження насильства над дітьми в освітньому середовищі.

Відповідно, пріоритетними напрямами психологічного забезпечення навчально-виховного процесу як системи заходів, спрямованих на вирішення актуальних завдань освіти засобами та методами фахівців психологічної служби, включає:

- інтеграцію структурних підрозділів психологічної служби, організацій, установ, громадських об'єднань, які здійснюють свою діяльність у сфері психологічного та соціально-педагогічного супроводу освіти, в цілісну багаторівневу систему надання психологічної та соціально-педагогічної допомоги;
- соціально-психологічне проектування, моніторинг та експертиза умов та результатів навчальної діяльності у зв'язку з переходом на новий Державний стандарт початкової та загальної середньої освіти;
- удосконалення програм професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників та керівних кадрів з метою підвищення рівня їхньої психологічної культури й психологічної компетентності;
- уведення "години психолога" та факультативів психологічного спрямування у навчально-виховний процес навчальних закладів усіх типів та форм власності;
- активну участь працівників психологічної служби процесі залучення дітей з особливими освітніми потребами до дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів;
- активізацію превентивних заходів щодо різних форм узалежнень, соціально небезпечних ігор, фізичного насилля та агресивної поведінки в соціальних мережах;
- розробка та запровадження психологічних програм і проектів, спрямованих на профілактику асоціальних явищ (алкоголізму, наркоманії, соціального сирітства, насилля тощо), труднощів у адаптації, навчання і виховання, порушень в поведінці;
- забезпечення навчальних закладів усіх типів посадами практичних психологів та соціальних педагогів, а також установ освіти посадами методистів з психологічної служби, директорів (завідувачів), методистів, практичних психологів (а за потребою і соціальних педагогів) центрів психологічно служби відповідно до нормативів чисельності, визначених Міністерством освіти і науки України, та з урахуванням кваліфікаційних вимог до фахівця, що призначається на посаду спеціаліста психологічної служби.

І. А. Ворона,

методист обласного центру практичної психології і соціальної роботи комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ З ДІТЬМИ, ЩО МАЮТЬ ОСОБЛИВІ ОСВІТНІ ПОТРЕБИ

Актуальним питанням сьогодення є впровадження інклюзивної освіти у загальноосвітні навчальні заклади. Користь від спільного перебування здорових дітей і дітей, що мають особливості психофізичного розвитку в межах одного колективу незаперечна, однак постає питання пристосування під потреби таких діток не лише шкільного простору, а й навчальних, методичних матеріалів, що будуть використовувати педагогічні працівники у роботі з ними. Це стосується і роботи спеціалістів психологічної служби, що в першу чергу мають здійснювати супровід дітей даної категорії. Діагностичний, корекційний та розвивальний інструментарій для роботи з дітьми, що мають особливості психофізичного розвитку має бути адаптований та модифікований таким чином, щоб діти, не залежно від стану здоров'я, могли вільно ним користуватися.

Психологічний і соціальний супровід дітей з особливими освітніми потребами визначений низкою нормативних документів, зокрема основні напрями психологічного супроводу окреслені в листі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 26.07.2012р. № 1/9-529 "Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання" [5].

Даний нормативний документ визначає поняття та завдання психолого-педагогічного супроводу.

Психологічний супровід дітей із вадами в розвитку в умовах інтегрованого (інклюзивного) навчання необхідно розглядати як діяльність практичного психолога, яка спрямована на створення комплексної системи медико-соціальних, психолого-педагогічних та психотерапевтичних умов, які б сприяли їхній адаптації, реабілітації та особистісному зростанню в соціумі (школа, сім'я, група однолітків тощо).

Пріоритетними завданнями практичного психолога, який здійснює психологічний супровід навчання дітей з особливими потребами, є:

- профілактика психопатологічних рис під впливом особливих умов її розвитку;
- корегування емоційно-вольової сфери;
- корекційна спрямованість діяльності;
- просвітницька робота з іншими дітьми та педагогами школи щодо особливостей контингенту;
- оптимізація спілкування дитини з однолітками, батьками, педагогами;
- допомога дітям в опануванні системи стосунків зі світом і самим собою;
- розробка і впровадження відповідних форм і методів роботи як умови успішного навчання дітей з особливими потребами;
- розвиток здібностей та нахилів дітей з особливими освітніми потребами[5].

Постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011р. № 872 передбачено здійснення психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання спеціалістами психологічної служби. Організація корекційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами проводиться вчителями-дефектологами та практичними психологами. В даному нормативному документі наголошується на недопущенні покладання адміністрацією навчальних закладів на спеціалістів психологічної служби інших обов?язків, які не належать до їх професійної компетенції та не передбачені посадовою інструкцією. Зокрема, це стосується заміни корекційних занять вчителя-дефектолога корекційними заняттями, які проводить практичний психолог.

Питання психологічного і соціального супроводу дітей знаходиться на перетині функцій багатьох спеціалістів, а тому не можуть бути віднесені до сфери професійної діяльності виключно одного з них.

Кваліфікаційна характеристика та основні функціональні обов'язки соціального педагога в умовах інклюзивної освіти визначені наказом Міністерства освіти і науки від 28.12.2006 № 864 "Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України".

Практичним психологом проводиться вивчення індивідуальних особливостей учня, його можливостей і потреб, рівня сформованості у нього пізнавальних процесів і дій.

Основні методи обстеження (діагностування), що використовуються практичним психологом:

- вивчення документації з метою накопичення анамнестичних даних та отримання уявлення про причини порушення в розвитку;
- метод бесіди, за допомогою якого з'ясовують особливості психічних проявів дитини в процесі спілкування з її батьками, з її найближчим оточенням, із самою дитиною;
- аналіз результатів діяльності дитини: дитячі малюнки, письмові та навчальні роботи, різні вироби тощо;
- метод спостереження, який дає змогу робити висновок про різні прояви психіки дитини в умовах її безпосередньої діяльності за мінімального втручання з боку спостережника;
- метод експерименту, який передбачає накопичення фактичного матеріалу в спеціально змодельованих умовах, які б забезпечували активний прояв досліджуваних явищ;
- метод тестування, який використовують для оцінювання рівня розвитку здібностей, можливостей, розумового розвитку дитини [5].

Таким чином, діагностична робота має бути спрямована на вивчення:

- співвідношення рівня розумового розвитку дитини і вікової норми;
- рівня розвитку когнітивної сфери;
- особливості емоційно-вольової сфери;
- індивідуально-типологічних особливостей;
- рівня сформованості мотивації до навчання;
- рівня розвитку комунікативних здібностей;
- розумової працездатності та темпу розумової діяльності.

За допомогою психодіагностики психолог виявляє фактори, які зумовлюють труднощі пізнавальної діяльності дитини, її спілкування та соціальної адаптації,

а також ті резерви, які можна використовувати у корекційно-розвивальній роботі.

Рекомендовано розпочинати діагностичне обстеження з визначення рівня і особливостей пізнавальної діяльності, що дасть змогу з'ясувати труднощі та обмеження, які можуть виникати при виконанні діагностичних завдань і призводити до отримання недостовірних результатів.

Психодіагностичний інструментарій та корекційні програми, що застосовуються у роботі з такими дітьми, в переважній більшості випадків, мають бути адаптованими (зміна характеру подачі матеріалу, без зміни змісту або концептуальної складності завдання) або модифікованими відповідно до індивідуальних особливостей дитини.

Доцільно використовувати **такі види адаптації, як** адаптація середовища (збільшення інтенсивності освітлення в кімнатах, де є діти з порушеннями зору; зменшення рівня шуму в класі, де навчається дитина з порушеним слухом, забезпечення її слуховим апаратом; створення відокремленого блоку в приміщенні школи для учнів початкових класів; забезпечення архітектурної доступності для дитини з порушенням опорно-рухового апарату); адаптація змісту, методів і форм навчальної діяльності (використання навчальних завдань різного рівня складності; збільшення часу на виконання, зміна темпу занять, чергування видів діяльності); адаптація методичних матеріалів (адаптація навчальних посібників, наочних та інших матеріалів; використання друкованих текстів з різним розміром шрифтів тощо).

Психолог приймає рішення, які методики використовувати у процесі діагностичного вивчення та яким чином мають бути адаптовані стимульні матеріали. Рекомендовано провести обговорення методик та способів їх адаптації під час засідання методичного об'єднання практичних психологів.

Відповідно до "Положення про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України", затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 20.04.2001 № 330, має бути проведена експертиза всіх діагностичних методик, психокорекційних, психотерапевтичних та реабілітаційних технік і технологій, соціологічних та соціально-психологічних опитувальників.

Особливо важливо звертати увагу на особливості розвитку дитини та фізичні обмеження, які притаманні їй внаслідок наявності того чи іншого діагнозу.

Слід враховувати, що для дітей з порушеннями зору стимульний матеріал має бути чітким, контрастність малюнку має бути збільшена не менш, ніж у 2 рази (в порівнянні з дітьми зі здоровим зором). Папір матовий, світло-сірого чи світло-бежевого кольору. При використанні таблиць кількість стовпчиків не повинна перевищувати 3-5, висота літер - не менше 10 мм, цифр - 12-14 мм. Варто розрізняти проблеми зі сприйманням стимульних малюнків і відрізняти їх від порушень розуміння змісту зображення, логічних зв?язків у ньому. Тому малюнки повинні бути помірно стилізованими та складними. Основні контури малюнка слід посилити. Краще сприймаються заповнені, силуетні фігури, аніж контурні. Кольорові малюнки сприймаються краще, ніж силуетні. При підборі малюнків для дітей зі зниженим зором бажано уникати поєднання червоного і зеленого, синього та зеленого кольорів. Слід уникати використання наочності темно-синього, темно-фіолетового, темно-зеленого відтінків, оскільки вони гірше сприймаються дітьми із зоровою патологією.

При деяких хворобах ока ускладнюється процес сприймання зображення, погіршується його якість, тож, при використанні методик з чітко визначеними часовими рамками в ході виконання інструкції і при неможливості їх заміни іншою методикою, доцільно подовжити час демонстрації ілюстративного матеріалу з метою забезпечення більш детального засвоєння змісту зображення дитиною. Час безперервної роботи (письмо, малювання) учнів з ослабленим зором не повинен перевищувати 10-15 хвилин, доцільно робити перерви на 2-3 хвилини, проводити фізкультхвилинки.

При проведенні проективних малюнкових тестів та використанні кольорового стимульного матеріалу обов'язково слід враховувати те, що у 30% осіб зі зниженим зором та у 70 % осіб з залишковим зором присутнє порушення кольоросприйняття. Тому рекомендовано вивчати здатність дитини розрізняти кольори перед початком проведення діагностики чи корекційно-розвивального заняття [1].

При проведенні роботи з дітьми, що мають вади зору слід дотримуватись наступних рекомендацій [9]:

- Через кожні 10-15 хвилин дитина має робити перерву на 1-2 хвилини і виконувати спеціальні вправи для очей;
- Освітлення робочого місця дитини має бути не менше 75-100 кд/м?.
- Шлях до робочого місця повинен бути вільний від перешкод;
- У наочних засобах доцільно збільшити шрифт, зробити світло-жовтий чи світло-зелений фон;
- Написи на дошці розташовуйте так, щоб вони не сприймались як суцільна лінія, оберіть колір крейди, який учень бачить найкраще (не бажано використовувати жовту, рожеву, блакитну крейду, колір дошки має бути темно-зеленим, при роботі з дітьми з незначним порушенням зору допускається використання дошки коричневого кольору);
- Озвучуйте все, що пишете; дублюйте роздатковим матеріалом (матовий папір, виразний контрастний шрифт);
- Звертаючись до учня, підходьте на таку відстань, з якої дитина буде добре бачити вираз вашого обличчя, або торкніться до плеча, назвіть на ім?я;
- Рухи мають бути плавними, частіше використовуйте вербальні засоби спілкування, обмежте використання міміки та жестів - дитина може погано їх розрізняти [2].

Дітям з порушеннями опорно-рухового апарату часто не підходять малюнкові проективні методики (спастичні порушення кистей не дають змоги виконати завдання якісно), також слід враховувати, що й діти з аутизмом теж часто не можуть виконати завдання, що пов?язані з малюванням та письмом (не тримають ручку, олівець). Оскільки у дітей з дитячим церебральним паралічем присутні порушення мовлення та міміки, які можуть створювати хибне враження про порушення інтелектуального розвитку, тому на вивченні інтелектуальної сфери доцільно зосередитися якомога ретельніше. Часом рівень розвитку та психічний стан такої дитини можна вивчити лише шляхом спостереження за нею у процесі спілкування або використовуючи спеціальні методи діагностики.

Для дітей з мовленнєвими порушеннями недоцільно використовувати вербальні методики. Особливої уваги заслуговує диференціація порушення роботи артикуляційного апарату та розуміння зверненого до дитини мовлення. Діти з порушенням мовлення часто проявляють схильність до підвищеної стомлюваності, можуть бути запальними, замкненими, несамостійними в поводженні й висловлюванні власних думок, тому доцільно у роботі з ними використовувати психогімнастичні вправи (вправи на розвиток міміки і пантоміми), музичний супровід [9].

У роботі з глухими дітьми та дітьми з погіршеним слухом доцільно використовувати такі стратегії і підходи:

- Перш за все, психолог (соціальний педагог, вчитель, вихователь) в процесі індивідуального спілкування з дитиною має знати рівень слухової чутливості кожного вуха учня для того, щоб мати можливість перебувати з боку кращого сприйняття звуку

та визначити відстань, з якої можна розмовляти з дитиною з погіршеним слухом;

- Під час спілкування дитина має добре бачити обличчя дорослого, інших дітей та робочу зону. Деякі діти дуже добре "зчитують" з губ, що дозволяє полегшити процес спілкування; враховуйте, що борода і вуса можуть перешкоджати сприйняттю вашої мови дитиною, а яскрава губна помада робить губи виразнішими і сприяє полегшенню цього процесу;
- Завжди давайте можливість дитині користуватись залишковим слухом; розмовляйте з нормальною швидкістю, не підвищуйте голос, без надмірної артикуляції; заохочуйте дитину говорити, особливо при групових заняттях;
- Завжди звертайтесь до дитини на ім?я, коли хочете привернути її увагу до себе. Перш, ніж щось сказати, впевніться, що дитина вас чує та бачить;
- Використовуйте візуальні та тактильні посібники, дублюйте експериментальні завдання у письмовій формі;
- Використовуйте широковживані слова та речення. За потреби повторюйте і перефразовуйте їх або демонструйте дитині, що від неї вимагають. Уточнюйте, чи правильно дитина зрозуміла завдання [9].

Методики роботи з дітьми, у яких спостерігаються затримки розвитку мовних навичок, є ефективними й для дітей з порушеним слухом.

Слід зауважити, що при використанні певних проективних методик можуть виникнути труднощі, пов'язані з особливістю способу життя досліджуваних, обмеженістю їх соціальних зв?язків і відповідних знань та уявлень про оточуючий світ. Причиною є те, що спосіб життя деяких дітей виключає активну діяльність поза межами дому чи навчального закладу (відвідання кінотеатру, прогулянки за місто разом із друзями тощо). Тому перш ніж застосовувати певну методику, рекомендовано переконатися, що у дитини є відповідний життєвий досвід, пов'язаний із пропонованими у методиці ситуаціями.

Діагностична робота практичного психолога передує організації корекційно-розвивальної роботи з дитиною, результати психодіагностики є основою для побудови відповідної до виявлених проблем корекційно-розвивальної програми занять.

При проведенні корекційної та розвивальної роботи з дітьми практичний психолог керується Положенням про психологічну службу системи освіти України (наказ Міністерства освіти і науки України від 03.05.1999 № 127), Положенням про експертизу психологічного та соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах (наказ Міністерства освіти і науки України від 20.04.2001 № 330) та низкою інших нормативно-правових документів. Рекомендовано користуватись корекційно-розвивальними програмами, що пройшли експертизу та дозволені до використання в навчальних закладах. Перелік програм знаходиться на сайті Міністерства освіти та науки України за посиланням: http://mon.gov.ua/activity/education/doshkilna/diti-z-osoblivimi-potrebami/programy-rozvinky.html (програми для дошкільнят), http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekczijni-programi.html (програми для школярів)

Корекційна робота з дітьми проводиться за результатами діагностики, за запитом батьків і вихователів, за спостереженнями психолога. Чи була ефективною корекційно-розвивальна робота необхідно перевірити повторним діагностичним обстеженням дитини, а також опираючись на зворотній зв?язок від батьків, педагогів.

Психокорекційну роботу, як і психодіагостику, також необхідно організовувати, виходячи з можливостей і потреб дитини. Переважна більшість дітей, що мають особливості психофізичного розвитку може бути долучена до роботи в групі.

Плануючи проведення занять з дітьми рекомендовано заздалегідь підбирати альтернативні вправи, з урахуванням потреб дитини та рівня її розвитку.

Корекцією аномального розвитку займаються медичні психологи, пато- і нейропсихологи, спеціальні психологи. Однак в умовах впровадження інклюзивної освіти в загальноосвітні навчальні заклади корекційні заняття з дітьми, що мають особливі освітні потреби, можуть проводити практичні психологи, які працюють в даному навчальному закладі.

Психокорекційна робота охоплює три складові:

1) групова психокорекція;
2) індивідуальна психокорекція;
3) узгодження психологічного впливу з навчально-виховною роботою з метою перенесення результатів психокорекції у діяльність та поведінку дитини [8].

До індивідуальних корекційних занять з дитиною вдаються в разі виявлення проблем індивідуального, а не міжособистісного характеру; якщо дитина або підліток відмовляється працювати в групі внаслідок: недостатнього соціального досвіду, тяжкого фізичного дефекту, негативного ставлення батьків до групової взаємодії; якщо у дитини або підлітка наявні виражені афективні проблеми: висока тривожність, необґрунтовані страхи, невпевненість у собі.

Індивідуальні заняття з дітьми з особливими потребами організовуються в тих випадках, коли вирішення корекційних завдань потребує концентрації уваги психолога на одній дитині, а також в ході реалізації індивідуальних корекційних програм для дітей з тяжкими вадами розвитку. Краще організовувати індивідуальні заняття і з метою корекції чи розвитку пізнавальних процесів [5].

Групові заняття дозволяють проводити корекцію з декількома дітьми, а також використовувати можливості взаємодії дітей між собою під час заняття. Принципи комплектування груп залежать від цілей корекції. При проведенні занять з розвитку окремих психічних процесів (мовлення, слухового сприйняття і т.д.) доцільно формувати однорідні групи, з тим, щоб найближчі завдання розвитку у дітей біли подібними.

При проведенні психологічної корекції особистісної сфери, міжособистісних стосунків можна об'єднувати дітей з різною тяжкістю одного дефекту. Різниця у віці може досягати 2-5 років. В той же час дітей з емоційними проблемами бажано комплектувати в однорідні за віком групи.

При проведенні індивідуальної роботи психолог працює безпосередньо з дитиною з особливостями психофізичного розвитку, щодо збереження її здоров'я, пошуку та реалізації її всебічного розвитку, формування позитивної мотивації до навчання.

Варто визначити напрямки психокорекційної роботи з дітьми, що мають різні типи дизонтогенезу: корекція недостатності інтелектуального розвитку та парціальних порушень окремих пізнавальних функцій на основі розвитку усвідомленості та довільності психічних функцій; підвищення соціального статусу за рахунок оптимізації емоційно-вольової сфери, формування адекватної самооцінки, вироблення комунікативних навичок і вмінь конструктивно розв'язувати конфлікти; подолання комплексу неповноцінності, внутрішніх конфліктних переживань, формування адекватних механізмів психологічного захисту на основі розвитку самопізнання, самосприйняття, саморегуляції, позитивної "Я-концепції" [5].

Корекційна робота з виправлення вад розвитку має свої специфічні цілі, завдання і методи, що різняться відповідно до захворювання дитини.

Наприклад, при синдромі раннього дитячого аутизму, шизофренії та інших психічних захворюваннях психологічна корекція спрямована на розвиток комунікативних навичок, стимулювання емоційної сфери та соціальної активності. Дітям з соматичними хворобами

доцільно коригувати самооцінку, формувати адекватні і гнучкі реакції на захворювання, вдосконалювати навички самоконтролю та комунікації.

При плануванні корекційної роботи з дитиною необхідно враховувати особливості розвитку дитини, соціальної ситуації, в якій перебуває дитина, наявність особистісних змін, що виникли внаслідок захворювання.

Існують певні форми і методи психологічного впливу, які можна застосовувати у роботі з дітьми, що мають особливі освітні потреби. До таких методів відносяться психогімнастика та арт-терапевтичні методи: музикотерапія, ізотерапія, казкотерапія, лялькотерапія, драматерапія, кольоротерапія тощо [6].

Позитивно впливає музика при наданні психолого-педагогічної допомоги дітям, які мають інтелектуальні, мовленнєві, рухові, сенсорні та емоційні порушення.

Елементи музичної терапії можуть використовуватись для стимуляції психічного розвитку (підвищення соціальної активності, набуття нових форм емоційного самовираження, полегшення засвоєння позитивних установок). Добре зарекомендувала себе музична терапія як засіб регулювання психовегетативних процесів, корекції темпу діяльності. Танці та марширування з прискоренням варто застосовувати у роботі з дітьми, у яких процеси гальмування переважають над процесами збудження, гіперактивні та збудливі діти за допомогою музики вчаться зупинятись за сигналом, для дітей з підвищеною чутливістю та тих, у яких спостерігаються гіперкінези доцільно використовувати релаксаційні музичні вправи. Музику також можна використовувати при організації роботи з корекції темпу і ритму мовлення, а також розвитку слухового сприйняття у дітей з порушеннями слуху. Однак перед початком роботи необхідно вивчити індивідуальні реакції дитини на музику. Під час групових занять з використанням елементів музичної терапії розвиваються навички взаємодії з іншими дітьми.

Заняття з елементами танцювальної терапії корисні для дітей з емоційно-вольовими порушеннями, з пізнавальними проблемами, з сенсорними та моторними вадами. Танець допомагає формувати моторну та зорово-моторну координацію, розвиває просторові уявлення, рухову пам?ять у дітей з порушеним інтелектуальним розвитком. Діти вчаться краще відчувати власне тіло, керувати ним. Для дітей молодшого віку використовують вправи на імпровізацію, рухливі ігри з використанням музичного супроводу. Власне танці варто застосовувати, починаючи зі старшого дошкільного віку.

Особливо обережно використовувати елементи танцювальної терапії для роботи з дітьми з епілепсією: ритмічність, повторювання, кружляння, сильні емоції можуть провокувати епілептичні напади [6].

Також рекомендовано використовувати елементи ізотерапії (образотворче мистецтво). Малювання допомагає дитині зосередитися на своєму внутрішньому світі, усвідомити своє місце в соціумі, охарактеризувати відносини з предметним світом і оточуючими людьми (предметно-тематичні малюнки). Образно-символічні завдання (зображення абстрактних понять, емоційних станів та почуттів) сприяють розвитку уяви, фантазії, абстрактного мислення, допомагають виявити емоції та почуття дитини. Для розвитку образного сприйняття, уяви, символічної функції доцільно використовувати незакінчені зображення, відтворення цілісного зображення з опорою на неоформлені стимули (крапки, плями, лінії). Для зняття емоційної напруженості, підвищення впевненості в собі добре зарекомендували ігри і вправи-експериментування з зображувальним матеріалом (фарбами, пластиліном, крейдою, папером, солоним тістом тощо).

Для дітей з особливостями психофізичного розвитку важливим є формування та розвиток творчого мислення, збагачення чуттєвого та емоційного досвіду, розширення запасу знань про оточуючу дійсність. Досягти даної мети можна шляхом наближення дитини до оточуючого середовища, залучення дитини до безпосереднього контакту з природним матеріалом, продуктами людської діяльності. В роботі з природним матеріалом діти вивчають форми і кольори, отримують знання про властивості, функціональне призначення, сферу та умови використання кожного виду матеріалу, засвоюють зв'язки та відношення з іншими предметами.

Розвитку операційного компоненту творчої уяви в процесі роботи з природним матеріалом сприяє розв'язання наступних задач: формування в учнів вміння виготовляти з одних і тих же матеріалів різноманітні об'єкти, вміння виготовляти різні варіанти одного й того ж об'єкту з різнорідних матеріалів.

Для розвитку концентрації уваги пропонуються наступні завдання: завершити або продовжити малюнок, малювання однакових об'єктів, перерахувати намальовані зображення. Важливо, щоб дитина виконувала завдання до кінця або, в окремих випадках, виконала хоча б частково.

Необхідно, щоб дитина, яка легко виснажується, не малювала довго, не втомлювалась під час роботи. Завдання має відповідати можливостям дитини і приносити задоволення від завершеної роботи.

Дітям з інертними психічними процесами, обережним, педантичним доцільно виконувати малюнки на великих аркушах, змішувати фарби, а дітям активним, розгальмованим слід давати завдання, які вимагають обмеження, охайності, підкорення темі чи сюжетній лінії.

Розвитку дрібної моторики сприяє малювання тонким м'яким пензликом на невеликому аркуші, ретельне замальовування фігур, зображення дрібних деталей. Дітям, які мають виражені вади моторики або порушення просторових уявлень рекомендовано малювати на вертикально розміщеному листі або лежачи на підлозі. При цьому лист паперу повинен мати досить великі розміри, малювати (замальовувати) можна рукою чи губкою, лінії та плями можна виконувати як губкою, так і широким пензлем.

Для дітей з порушеннями міжособистісного спілкування корисним є виконання завдань на спільну діяльність. Сюди можуть входити всі види завдань, про які говорилось вище, тільки запропоновані для колективного виконання.

Ефективним є використання лялькотерапії при різноманітних порушеннях поведінки у дітей, наявності страхів, труднощах у комунікації тощо.

Застосування елементів драматерапії допомагає розширити комунікативні здібності дитини, набути необхідного життєвого досвіду та вміння реагувати на ті чи інші обставини в ігровій формі, сприяє розвитку вольових якостей, саморегуляції. Сюжети для програвання та ролі підбираються в залежності від індивідуальних особливостей і проблем дитини і спрямовуються на утворення нових комунікативно-поведінкових моделей взаємодії дитини з оточуючими.

Використання казкотерапії в роботі з дітьми, що мають особливі освітні потреби спрямоване психологічну підготовку дитини до можливих емоційно-напружених життєвих ситуацій, розширення меж свідомості, покращення навичок взаємодії з оточенням. Казка також допомагає в символічній формі відреагувати фізіологічні та емоційні стреси, що переживає дитина.

В роботі з дитиною казку можна використовувати як метафору, оскільки образи і події, що відбуваються в казці, асоціюються з наявним досвідом дитини. Асоціації, що виникають у дітей під час читання чи прослуховування казки, доцільно промалювати з подальшим обговоренням та аналізом. Рекомендовано також обговорювати мотиви поведінки та мотиви вчинків казкових героїв. Такі вправи дають можливість скоригувати систему самооцінювання та оцінювання інших дитиною. Дописування, переписування казки та програвання її епізодів дає дитині підказки для вирішення

життєвих питань та певною мірою вносить корективи у життєвий сценарій дитини з особливостями психофізичного розвитку.

Варто пам'ятати про те, що якими методами не користувалися б спеціалісти психологічної служби у роботі з дитиною, що має особливі освітні потреби, особливої уваги потребує розвиток навчальної мотивації, бажання вчитися, слід формувати віру дитини у власні можливості, що можливо завдяки усвідомленню і оцінці реальних досягнень. Під час корекції розвитку та навчання дитини необхідно дбати про зміцнення її працездатності, уміння зосереджувати увагу, цілеспрямовано працювати: ставити перед собою мету, усвідомлювати способи її досягнення, адекватно оцінювати результати.[5]

Таким чином, успішні розвиток та навчання дитини з особливими освітніми потребами залежить від ранньої діагностики та вчасно наданої відповідної допомоги фахівцями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алєєва Н.М. Діти з порушенням зору в умовах інклюзивної освіти: навч.-метод. Посіб. / Н.М.Алєєва, Ю.В.Барінов та ін. / за наук. ред. Є.П.Синьової, С.О. Рикова. - Київ: Кафедра, 2016. - 212 с.
2. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія / А.А. Колупаєва - Київ: "Самміт-книга", 2009 - 272 с. - (Серія "Інклюзивна освіта").
3. Колупаєва А.А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади: Монографія / А.А. Колупаєва. - Київ: Педагогічна думка, 2007. - 458 с.
4. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Діти з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів: Навчально-методичний посібник / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко - Київ: "АТОПОЛ". - 2010. - 96с.- (Серія "Інклюзивна освіта").
5. Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 26.07.2012 року № 1/9-529 "Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання". [Електронний ресурс] // Шлях доступу http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/30376/
6. Полещук С. В. Навчально-методичні рекомендації до практичних занять з курсу "Навчання та виховання дітей з особливими потребами" / С. В. Полещук. - Херсон, 2006. - 46 с.
7. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями зору та слуху / Л.С. Вавіна, К.О. Глушенко, В.В. Засенко [та ін.]; за ред. Л.С. Вавіної. - Київ: Наук. Світ, 2009. - 168 с.
8. Супрун І. В. Реалізація напрямів психологічного супроводу дітей з особливими потребами в навчальних закладах [Електронний ресурс] // Шлях доступу: https://text.ru/rd/aHR0cDovL29tLm5ldC51YS8xNS8xNV8xMC8xNV8xMDQ0MDRfcmVhbEl6YXRzSXlhLW5hcHJ5YW1rSXYtcHNpaG9sb2dJY2hub2dvLXN1cHJvdm9kdS1kSXRleS16LW9zb2JsaXZpbWktcG90cmViYW1pLXYtemFnYWxub29zdkl0bkloLXpha2xhZGFoLmh0bWw%3D
9. Туріщева Л.В. Діти з особливостями розвитку у звичайній школі / Автор-укладач Л.В. Туріщева. 2-ге видання - Харків: Вид. Група "Основа", 2014 - 111, [1] с. - (Серія "Психологічна служба школи").

Т.Б. Артеменко,

методист-практичний психолог обласного центру практичної психології та соціальної роботи комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ПРОСТІР ДЛЯ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІВ ТА ПСИХОЛОГІЇ У ЧАС ЗМІН

"Стратегічне планування марне, поки немає стратегічної візії."

Джон Нейсбіт

Минулий, 2016 рік для психологів був примітний не лише чверть столітнім ювілеєм професії та освітньої галузі в цілому. Насамперед, він вирізнявся усвідомленням себе у професії, а також потребою та творенням назрілих на сучасний момент змін.

Криза галузі, яка наразі видається більш чи менш очевидною, стосується як організаційного, так і змістового аспектів функціонування служби. Насамперед вона бачиться авторові як порушення балансу гнучкості та контролю у сфері організаційної комунікації, як "факультативність", звуження діяльнісного поля, незадовільна оснащеність інструментарієм та, як наслідок, не вповні якісний кінцевий продукт, яким є психологічні послуги у сфері освіти [1]. Разом з тим, психологічна служба продовжує залишатися цілісною структурою зі своїм унікальним накопиченим досвідом, відмінним від досвіду інших країн, з неоціненним кадровим потенціалом та великою кількістю професійних технологій, які особливо бурхливо розвиваються в останній час, виступаючи як відповідь на виклики, що пов'язані з триванням збройного конфлікту та загальною травматизацією населення.

Звертаючи особливу увагу на потребу прийняття єдиних стандартів діяльності практичних психологів та оновлення принципів організаційного розвитку галузі, хочеться відмітити наступне.

За підсумками 2016-2017 навчального року ми можемо констатувати, що вітчизняна психологічна служба набула нового обличчя - з'явилася нова структура управління та окреслились нові завдання у діяльності служби.

Так, услід за створенням нового чотирирічного плану заходів щодо підвищення ефективності діяльності та удосконалення науково-методичного забезпечення психологічної служби системи освіти (на 2017-2020 роки) нині готується нова редакція Положення про психологічну службу системи освіти України. На черзі - зміни

до штатних нормативів навчальних закладів в частині доповнення штатів навчальних закладів посадами практичних психологів та соціальних педагогів та впорядкування інформаційної бази професійного інструментарію спеціалістів психологічної служби. Відповідальні за нововведення - відділи та департаменти Міністерства освіти і науки України, ДНУ "Інститут модернізації змісту освіти", ДНУ "Інститут освітньої аналітики".

За цей рік психологічна служба області також пройшла певний шлях розвитку. З метою подальшої інституалізації психологічної галузі та приближення її до вимог світової спільноти були здійснені дослідження щодо визначення професійних стандартів діяльності психолога [2]. Вони окреслюють вимоги до післядипломної практики психолога, розглядають підходи до фахових компетенцій, пропонують зразок базового компоненту діяльності шкільного практичного психолога. Важливим завданням щодо подальшого розвитку процедури стандартизації вбачається наповнення рамки стандартів відповідними змістами. У цьому напрямку в області вже започатковано створення загального реєстру психологічного і соціально-педагогічного діагностичного інструментарію [3], проводиться робота щодо розробки протоколів безпеки у діяльності практичного психолога в навчальному закладі.

Через відсутність належної процедури психометричного нагляду та державного реєстру професійного інструментарію на особливостях підбору та використання такого інструментарію варто зупинитись детальніше.

У відповідності до нормативних вимог, застосування психологічного та соціально-педагогічного діагностичного інструментарію має регламентуватися висновками відповідних експертних комісій, однак, їхня діяльність недостатньо унормована та містить правові колізії. Діяльність зазначених комісій визначена Положенням про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України.

Узагальнивши практику застосування фахового інструментарію та процедур за весь час функціонування психологічної служби, ми дійшли висновку, що їх підбір та застосування спеціалістами має ґрунтуватися на:

1) щорічних рекомендаціях Українського НМЦППСР, у яких роз'яснюються особливості діяльності психологічної служби системи освіти України у відповідний період, в т.ч. вказується, що в роботі не можуть використовуватися джерела, які не пройшли схвалення до використання науково-методичними чи вченими радами навчальних та наукових установ відповідних рівнів, радою Українського НМЦППСР;

2) рекомендаціях Міністерства освіти і науки України або висновку про схвалення відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України;

3) окремих пунктах вже згадуваного Положення про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України;

4) положеннях Етичного кодексу психолога;

5) вимогах інших нормативно-правових документів та у відповідності до професійних норм.

Додамо, що існує така громадська організація, як Всеукраїнська Психодіагностична Асоціація, яка просунулася у вирішенні питання застосування діагностичного інструментарію та у створенні на базі європейського досвіду відповідних вітчизняних стандартів [5].

Джерела, які містять психодіагностичний та соціологічний інструментарій та схвалені до використання науково-методичними чи вченими радами навчальних та наукових установ відповідних рівнів, радою Українського НМЦППСР, комісією Науково-методичної ради з питань освіти МОНУ, можна знайти та завантажити на сайті "Псі-ком'юніті Черкаси" (http://psycenter.at.ua, розділ "Ресурси", категорія "Психодіагностика") (у додатку до цієї статті джерела подані скороченим списком). Зауважимо, що наповнення обласного реєстру психологічного і соціально-педагогічного діагностичного інструментарію продовжується, тож запрошуємо фахівців надавати свої варіанти переліків професійного інструментарію, а також рекомендуємо привести у відповідність до вимог той інструментарій, який вже перебуває у використанні.

Поряд з грамотним підбором та використання професійного інструментарію наступним актуальним завданням залишається опанування сучасними психотехнологіями. Фахівці мають таку нагоду, проходячи відповідні навчання та застосовуючи у навчальних закладах методи, прийоми та підходи, запропонованими авторами та тренерами діючих проектів. Так, серед інших, у області з 2015 року діє міжнародний проект ЮНІСЕФ-НаУКМА спільно з Національним Університетом "Києво-Могилянська Академія", Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи НАПНУ "Комплексна психосоціальна підтримка дітей, підлітків та сімей, що постраждали внаслідок військового конфлікту в Україні". Він представлений, зокрема, навчальним курсом "Навички кризового консультування та розвиток психосоціальної стійкості до стресу у дітей". Навчання та сертифікацію у проекті вже пройшли 160 спеціалістів.

Під час опрацювання практичних блоків курсу учасники вчаться встановлювати та підтримувати контакт з дитиною, створювати ситуацію безпеки під час сетінгу, застосовувати вправи, техніки та прийоми стабілізації стану клієнта, надавати практичну базову підтримку, інформувати та навчати клієнта встановлювати контакт з соціальним оточенням та спеціалізованими сервісами, розглядають головні практичні засади проведення тренінгових занять для дітей. Що в опануванні темою у спеціалістів під час навчань виходить добре? Це висока мотивація до професійного розвитку, наявність енергії для допомоги, демонстрація психологом дружньої позиції стосовно клієнта, створення ситуації безпеки, об'ємна діагностика, слідування темі та предметній лінії у консультуванні. Поряд з цим варто дорощувати такі професійні здібності, як встановлення та підтримання контакту, оволодіння техніками відображення - на противагу розпитуванню, навичками розрізнення власної реальності та реальності клієнта, прийомами формування запиту, зокрема, переведення запиту стосовно третьої особи у запит щодо першої особи, прийомами дистанціювання, масштабування проблематики, навичками толерування сильних емоцій клієнта, надалі працювати над лінією стосунків психолог-клієнт - на противагу ігноруванню терапевтичного стосунку.

Учасники та обласний тренер мають домовленості про надання професійної підтримки у процесі упровадження теми. Це можуть бути інтервізії, супервізії, майстер-класи, додаткове неформальне навчання. У свою чергу, від спеціалістів очікується готовність поділитися власним досвідом під час професійних зустрічей, у групах в соціальних мережах, висвітлити роботу на власних сайтах та сайтах організацій, у блогах.

За визначенням стандартів ЄвроПсі, важливим у роботі психолога є баланс теорії, практики та особистого досвіду. У зв'язку з цим актуальною залишається і вимога стажу роботи психолога під супервізією [4]. Нормативно така вимога не закріплена, вона, скоріше, представлена як методична рекомендація, озвучена Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи НАПНУ, розпочинаючи з 2014 року.

Підбиваючи підсумки роботи психологічних служб районів, міст, об'єднаних територіальних громад, зазначимо, що у більшості професійних осередків вже сформувалася культура інтервізійної та супервізійної підтримки. У цьому році практика проведення інтервізійних та супервізійних семінарів закріпилася і на рівні обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. У січні місяці поточного року для працівників психологічної служби при інституті працювала інтервізійна група на тему "Розгляд складних випадків у роботі з проявами насильства у навчальному закладі". Серед "гарячих" запитів звучали діагностування насильства та жорстокості, подолання шкільного булінгу та кібербулінгу, консультування осіб з асоціальною поведінкою, попередження сімейного насильства, ресурсування професійної діяльності, захист професійних інтересів психологів та педагогів. У березні місяця була надана супервізійна підтримка працівникам психологічної служби Маньківського району. На листопад місяць заплановано проведення супервізійної групи "Особливості упровадження навичок кризового консультування". На ній будуть розглядатись практичні аспекти та труднощі упровадження спецкурсу "Навички кризового консультування та розвиток психосоціальної стійкості до стресу у дітей". Важливо, щоб така професійна активність всіляко розвивалася та підтримувалася і надалі. Ті осередки фахівців, які ще не опанували методики проведення інтервізійних та супервізійних груп, можуть приєднатися до груп, які вже працюють, чи іншим чином долучитися до цього виду діяльності.

Велика робота проводиться місцевими осередками психологічних служб у напрямку отримання теоретичного та практичного досвіду, закріплення здобутків професії, формування моделей взаємодії з суб'єктами, що дотичні до проблем виховання та супроводу дітей та сімей. Збагатити свій професійний досвід практичні психологи можуть також, долучаючись до активностей, що їх пропонують різні громадські організації, як-то Українська спілка психотерапевтів, Незалежна Асоціація психологів тощо. Адже неформальна освіта завжди чутливо та динамічно реагує на потреби фахівця, пропонуючи йому і більшу варіативність змісту, і більш гнучкий темп навчання та розвитку. Зазначимо, що упродовж останнього року психологи та соціальні педагоги навчальних закладів були активними учасниками таких обласних конференцій, семінарів та інтенсивів по психології та психотерапії. Вони мали змогу відчути концептуальні відмінності шкіл, навчитися новим способам взаємодії, розширити коло професійного спілкування.

Зауважимо, що великий пласт професійного спілкування перемістився нині до мережі Інтернет. Практичні психологи та фахівці інших людиноорієнтованих професій не перший рік "збираються" "під дахом" вже згадуваного сайту-клубу "Псі-ком'юніті Черкаси" та у ФейсБук-групі з однойменною назвою, обмінюючись досвідом, обговорюючи актуальні проблеми сьогодення, що стосуються науки та практики у галузі психології та психотерапії, захисту професійних прав та свобод, розвитку людини загалом.

Додаток

Джерела, що містять психологічний та соціально-педагогічний інструментарій та рекомендовані до використання в роботі спеціаліста психологічної служби системи освіти (скорочений варіант):

1. Загальна психологія: Практикум: навч. посібн. [Волошина В.В., Долинська Л.В., Ставицька С.О., Темрук]. - Київ: Каравела, 2005. - 280 с.
2. Губенко О.В. Психологічна діагностика й активізація у старшокласників й молоді творчих науково-технічних здібностей: науково-методичний посібник/ О.В. Губенко. - Київ: Педагогічна думка, 2016. - 228 с., іл.
3. Дзюба Т.М. Комплекс методик для діагностики психологічної готовності керівника школи до взаємодії в умовах конфлікту / За наук. ред. Л.М.Карамушки. - Полтава: ПОІППО. - 2005. - 64 с.
4. Діагностика особистості: путівник практичного психолога : [довідник] / укладач В.В. Войтко. - Кіровоград: КЗ "КОІППО ім. Василя Сухомлинського", 2015. - 76 с.
5. Москальова А.С. Методи психодіагностики в навчально-виховному процесі: Навч. посіб. / А.С. Москальова, М.В. Москальов. - К.: ДВНЗ УМО, НАПНУ, 2014. - 360 с.
6. Павелків Р.В. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу [Текст] : навчальний посібник / Р.В. Павелків, О.П. Цигипало. - К.: "Центр учбової літератури", 2013. - 296 с.
7. Пріоритет - життя: методичні рекомендації по роботі з суїцидальними явищами / автор-упор. Т.Б.Артеменко. - Черкаси: ЧОІПОПП, 2007. - 32 с.
8. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій проблемної особистості / В.Рибалка. - К.: Шк.світ, 2009. - 128 с.
9. Психологу для роботи. Діагностичні методики [Текст] : [збірник] / [уклад.: Лемак М. В., Петрище В. Ю.]. - Вид. 2-ге, випр. - Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2012. - 615 с. : мал., табл.
10. Соціально-педагогічна діагностика : наук.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. П. Краснова, Л. П. Харченко, Я. І. Юрків, І. С. Сьомкіна ; Держ. закл. "Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка". - Луганськ : Вид-во ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2011. - 429 с.
11. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах : метод. рек. / автори-упор. В.Г.Панок, В.Д.Острова. - К. : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. - 68 с.
12. Соціально-психологічний супровід в екстремальних і надзвичайних ситуаціях / автори-упор. М.М.Герман, В.І.Алексєєва, Т.Б.Артеменко. - Черкаси: ЧОІПОПП, 2009. - 34 с.

Н. В. Розіна,
кандидат педагогічних наук, методист відділу перспективного педагогічного досвіду комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

СКАЙП-КОНФЕРЕНЦІЯ ЯК ОДИН З МЕТОДІВ РОБОТИ ВІРТУАЛЬНОЇ ШКОЛИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МОЛОДОГО ПЕДАГОГА

За умов переходу України до сучасного інформаційного суспільства все більш актуальним стає питання інтеграції інноваційних методик навчання, насамперед інформаційно-комунікаційних, у традиційну шкільну методику.

Важливим кроком стало прийняття законів України "Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 - 2015 роки", "Про освіту", "Про вищу освіту". Національною доктриною розвитку освіти у XXI столітті та іншими офіційними документами передбачається забезпечення ефективного впровадження і використання інформаційно-комунікаційних технологій на всіх освітніх рівнях усіх форм навчання.

До ознак інформатизації освіти слід віднести: 1) появу нових форм подання інформації (наприклад мультимедійна форма, що включає текст, графічні зображення, анімацію, звук і відеофрагменти); 2) появу доступу до ресурсів віртуальних навчальних закладів та електронних бібліотек за допомогою глобальної мережі Internet; 3) появу нових форм навчальних занять (вебінари, відеолекції, віртуальні лабораторії); 4) розвиток навчального телебачення, комп'ютерного тестування знань.

Інформаційні технології виділяються серед інших педагогічних технологій спроможністю сприяти розвиткові самоосвіти. Суть інформаційних технологій полягає у створенні умов для розвитку здатності до самоосвіти шляхом організації дослідницької творчої навчальної роботи учнів, спрямованої на інтеграцію та актуалізацію знань, отриманих з різних предметів.

У зв'язку з цим особливого значення набуває переорієнтація мислення молодого педагога на усвідомлення принципово нових вимог до його педагогічної діяльності, готовність використовувати інформаційно-комунікативні технології як допоміжний навчальний ресурс.

Засоби ІКТ дають можливість реалізувати різноманітний за формою та змістом діалоговий зв'язок, а саме: інформативний, довідковий, консультативний, регулятивний, вербальний, невербальний тощо.

Все зазначене вище у повній мірі стосується організації методичної роботи на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Складовою інформаційного освітнього простору (ІКОП) КНЗ "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради" є Віртуальна школа професійного становлення молодого педагога.

Віртуальна Школа має на меті підвищення кваліфікації молодих педагогів за технологіями дистанційного навчання; сприяння професійному становленню педагога-початківця; формування у молодих педагогів потреби у безперервному навчанні.

Дистанційне навчання з використанням програми Skype дозволяє вести діалог з молодими вчителями у режимі on-line, коли співрозмовники бачать і чують один одного. Можливості цієї програми виходять за рамки спілкування між двома учасниками. Можна підключити до розмови інших учасників обговорення. А це вже скайп-конференція.

Зазначимо, що у рамках роботи віртуальної Школи професійного становлення молодого в 2016-2017 навчальному році пройшло обговорення майстер-класів досвідчених педагогів у форматі скайп-конференції з:

- фізичної культури за модулями: "Футбол", "Волейбол", "Диференційований підхід на уроках фізичної культури з урахуванням фізичної підготовленості та здоров'я школярів", який представили вчителі: А. М. Левченко, учитель Смілянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 1 Смілянської міської ради; О. Г. Фариба, учитель Монастирищенської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №5 Монастирищенської районної ради.
- астрономії: "Планети Сонячної системи", Шемшур Т. П., учителя Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів № 17 Черкаської міської ради з теми.
- історії: "Формування електронного навчального контенту в програмі Master Tool", Бурлаки О.В., учителя історії Городищенського економічного ліцею Городищенської районної ради, переможця Всеукраїнського конкурсу "Учитель року - 2016".

У процесі обговорення молоді педагоги поглибили свої знання щодо різних підходів застосування інтерактивних методик при вивченні навчальних предметів.

Методичні напрацювання досвідчених учителів дали змогу молодим педагогам сформувати думку щодо важливості застосування інформаційно-комунікаційних, проектних та інтерактивних технологій у своїй педагогічній діяльності.

За результатами проведених обговорень у форматі скайп-конференції слушно надати молодим педагогам деякі рекомендації для участі в них.

Перш за все, визначимо переваги скайп-конференції над іншими формами навчальних занять. Це такі:

- Малі витрати на організацію (папір для написання наказу про проведення заходу та запрошення для учасників).
- Висока доступність для "відвідування" вчителями-слухачами (захід проводиться в навчальному закладі, який найбільш зручний для більшості вчителів-слухачів та вчителя-новатора або в умовах, які обирають молоді педагоги).
- Значна економія часу на організацію (наявність обладнання в навчальних закладах або в домашніх умовах молодого педагога).
- Зручність для молодих вчителів (сприйняття інформації у звичній обстановці, без сторонніх шумів і т. ін.).
- Інтерактивна взаємодія між вчителем-новатором і вчителями-початківцями, а також між собою.
- Для організації скайп-конференції не потрібно просунутих знань Інтернет-технологій, і це цілком під силу будь-якому молодому вчителю.
- Необмежені часом і відстанню дзвінки іншим абонентам Skype.
- Завдяки зручному списку абонентів, завжди можна побачити хто в мережі, а хто відійшов.

Важливе значення для успішного проведення заходу з використанням скайп-конференції має дотримання певного порядку підготовки, а саме:

1. Модератором планується скайп-конференція, визначається її тематика та хід.
2. Обирається зручний час для проведення скайп-конференції.
3. Виробляються показники для оцінки ефективності скайп-конференції.
4. Проводиться тестовий запуск скайп-конференції (незважаючи на легкість в організації скайп-конференції і документацію, яка висвітлює всі можливі питання, потрібно запустити тестовий "прогін" скайп-конференції для

перевірки звуку, можливості задавати питання і т. ін. Часу це займе не багато і ви мінімізуєте ризики технічних "накладок" під час офіційного виступу).

5. Забезпечується присутність вчителя-новатора, відеоурок якого був переглянутий молодими вчителями заздалегідь.

6. Публікується оголошення про скайп-конференцію на форумі сайту віртуальної школи професійного становлення молодого педагога.

На наступному етапі модератором заздалегідь сповіщається учасникам про дату і час скайп-конференції, а саме:

а) Лист до директора загальноосвітнього навчального закладу, щоб надав можливість вчителю-новатору взяти участь в заході:

б) Лист на райони начальникам відділів освіти для забезпечення участі молодих учителів в обговоренні майстер-класу:

3. Керівником навчального закладу формується група молодих учителів та подається заявка про участь у скайп-конференції на електронну адресу модератора, наприклад:

Заявка на участь у скап-конференції

1. Прізвище, ім'я, по батькові учасника
2. Посада
3. Повна назва навчального закладу
4. Електронна адреса учасника (e-mail)
5. Адреса Skype.
6. Контактні телефони (роб., моб.)

Розглянемо підготовку молодих учителів до участі в скайп-конференції.

Молоді вчителі до початку скайп-конференції переглядають майстер-клас за посиланням, яке розміщене на сайті молодого вчителя. Наприклад,

а) Майстер-клас для вчителів світової літератури:

https://docs.google.com/file/d/0B0buw2cn_wfOMzZkd29lcFN3UU0/edit?uspsharing

б) майстер-клас для вчителів хімії:

https://docs.google.com/file/d/0B0buw2cn_wfOeUduTkkySVpFSm8/edit?usp=sharing

в) майстер-клас для вчителів математики:

https://docs.google.com/folder/d/0B0buw2cn_wfOUVdwcVpVVlo2QUU/edit

Після перегляду майстер-класу молоді педагоги планують запитання.

Молодим педагогам потрібно звернути увагу також на такі питання:

- Якщо метою скайп-конференції є ваша участь в дискусії, то завчасно приготуйте необхідний матеріал, роздрукуйте його та майте при собі під час бесіди. Це є саме стосується і запитань, на які ви бажаєте почути відповідь.

- Суттєвий пріоритет скайп-конференції в тому, що вам не доведеться залишати звичне місце праці (кімнату чи робочий кабінет). У разі, якщо у вас немає доступу до інтернету вдома, спілкуватися доведеться в когось зі знайомих. Заздалегідь потурбуйтеся про фон, хоча ключовим буде ваше обличчя, задній план також потрапить у кадр, відтак присутні звернуть на нього увагу. Найкраще, аби ви розмовляли на тлі звичайної стіни (для дотримання діпового стилю). Робочий стіл, на якому розташований комп'ютер має бути звільнений від зайвих речей. Зверніться з проханням до людей, які знаходяться поруч не заважати вам, а також вимкнути на деякий час телевізор, радіо.

- Ваш одяг і зовнішній вигляд також мають суттєве значення. Звісно, інша сторона не побачить вашого взуття, проте вбрання, волосся й інші деталі роздивляться. Особливих вимог до зовнішнього вигляду нема. Важливо, аби ви одягнулися просто й виглядали охайно та естетично.

- Перед скайп-конференцією огляньте технічне обладнання: перевірте, чи працює веб-камера, наскільки потужний у вас мікрофон, де в кімнаті ліпше освітлення. Ці фактори мають неабияке значення. Бажано потурбуватись і про мережеве ім'я, аби ваш профіль виглядав професійно. Технічні деталі мають значення, але значно важливіше - не розгубитись. У момент виходу на зв'язок через скайп, з'являється відчуття паніки. Важливо його перебороти. На ваше обличчя, рухи та міміку дивляться постійно. Поводьтеся природно. Хороший етап самопідготовки - тренування перед дзеркалом. Майже всі фахівці кажуть, що це допомагає поводитися розкутіше.

- Пунктуальність в скайп-конференції є ще важливішою, аніж при особистій зустрічі. З'явитись у мережі варто за 15-20 хвилин до узгодженого часу й очікувати на подальший зв'язок. Зазвичай телефонують вам, а не ви. Можете попередньо написати й запитати, чи готова інша сторона до розмови.

- Після початку розмови зберігайте спокій: поводьтеся невимушено, надмірно не жестикулюйте, бо жести будуть відволікати слухачів від промови. Розмовляйте виважено, не ковтайте слів.

- Будьте готові до запитань, які вам інші учасники конференції

По закінченні подякуйте за запрошення взяти участь у скайп-конференції.

Для прикладу наведемо алгоритм проведення обговорення віртуального майстер-класу у форматі скайп-конференції.

1. Відкриваємо програму Skype;

2. Знаходимо адресу в програмі Skype опорного навчального закладу з питань упровадження інформаційно-комунікаційних технологій, з яким заплановано захід.

3. У визначений час повинні клікнути на надіслане організаторами посилання і підключитися у режимі скайпу.

4. Виходимо на зв'язок - і бачимо учасників скайп-конференції через веб-камеру .

5. Модератором представляється вчитель-новатор який:

а) презентує свій педагогічного досвід;

б) обґрунтовує основні ідеї педагогічної технології, яка ним застосовується.

6. Обговорення відеозапису майстер-класу, а саме:

а) визначення основних прийомів і методів роботи, які були використані;

б) коротка характеристика результативності використовуваної технології;

в) обговорення авторської моделі майстер-класу (усвідомлення індивідуального стилю професійної діяльності педагога, його авторської інноваційної ідеї).

7. Запитання вчителю-новатору по застосуванню інноваційних технологій навчання.

8. Рефлексія. Дискусія за результатами спільної діяльності вчителя-новатора і молодих педагогів.

9. Заключне слово вчителя-новатора (відповіді на зауваження і пропозиції).

Модератором висловлюється подяка учасникам за участь у заході та пропонується надіслати на електронну адресу модератора свої пропозиції щодо тематики наступного майстер-класу.

Для того, щоб стати справжнім майстром своєї справи молодому вчителю необхідно постійно вчитися, вчитися один у одного. І кращим мотивом для цього повинен стати взаємообмін професійним досвідом, взаємонавчання, вдосконалення своєї виховної та викладацької діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Віртуальна школа професійного становлення молодого педагога: інтернет заходи [Електронний ресурс]- Режим доступу до сайту : oipopp@ukr.net
2. Долинина Є. Творча школа "Майстер-клас" / Є. Долинина, Р. Рахмані, І. Мамаєва та ін. // Учитель. - 2003. - № 5. - С. 44 - 74.
3. Методичні особливості вебінарів, як інноваційної технології навчання / Н.В. Морзе, О.В. Ігнатенко // Інформаційні технології в освіті [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/itvo/2010_5/4.pdf
4. Про затвердження державної програми "Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці" на 2006 - 2010 роки : постанова Кабінету Міністрів України № 1153 від 7.12.2005 р.[Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1153-2005-%EF
5. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : Закон України № 537-V від 9.01.2007 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537-16
6. Робота з учнями в режимі он-лайн [Електронний ресурс]. - Режим доступу:
7. Януш О. Скайп-співбесіда: як представити себе онлайн / О. Януш [Електронний ресурс] : [сайт]. - Режим доступу: http://studway.com.ua/skype-spivbesida/

ОСНОВНІ ПОДІЇ МИНУЛОГО РОКУ
Фотоколаж

Переможці Восьмої міжнародної виставки «Сучасні заклади освіти»

Вручення Диплому «Лідер післядипломної освіти України»

Мистецький дивокрай Черкащини

Працює виставка «Інноваційний пошук освітян Черкащини»

Науковий практикум веде Т.І. Вороненко, старший науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук

Переможці конкурсу «Учитель року - 2016»